

ONUNCU KALKINMA PLANI

(2014-2018)

2 Temmuz 2013

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1. 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda, toplumumuzu yüksek refah seviyesine ulaştırma yolunda önemli bir kilometre taşı olacaktır. Plan, küresel ekonomide geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin sürdüğü, dünya ekonomisinde değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni dengelerin oluştuğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir ortamda hazırlanmıştır.
2. Onuncu Kalkınma Planı; yüksek, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Planda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınma süreci bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısıyla ele alınmış, insan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde katılımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.
3. Ülkemizin potansiyelini, bölgesel dinamikleri ve insanımızın yeteneklerini harekete geçirerek kalkınma sürecinin hızlandırılması amacıyla, yeniden şekillenen dünya ekonomisinde uluslararası işbölümü ve değer zinciri hiyerarşisinde Türkiye'nin konumunun aşamalı olarak üst basamaklara çıkarılması hedeflenmektedir.
4. Küreselleşme sürecinin ve yaşanan krizlerin yol açtığı belirsizlikler nedeniyle planların, ileriye dönük karar alma süreçlerinde kurumların ve ekonomik aktörlerin daha tutarlı ve bilinçli bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olma işlevi öne çıkmaktadır. Planlar, daha yüksek refah seviyesine ulaşılmasında topluma yol göstermekte, kısa vadeli yaklaşımların ötesine geçerek uzun vadeli temel amaç ve öncelikleri ortaya

koymaktadır. Ülkemizin kalkınma yaklaşımının esaslarını gösteren planların uzun vadeli bakış açısıyla hazırlanması ve toplumun tüm kesimlerine yönelik hedef birliği ve bütüncül bir perspektif sağlaması, kalkınma sürecinin başarısı için önem taşımaktadır. Diğer taraftan, giderek karmaşılaşan ve çeşitlenen ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar, ülkemizin kısıtlı kaynaklarının etkin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Onuncu Kalkınma Planı, önümüzdeki dönemde, kaynaklarımızın daha fazla refah üreten alanlara yönlendirilmesi için karar alıcılar ve ilgili tüm taraflar için yol gösterici bir araç olacaktır.

5. Dünyadaki hâkim eğilimler, özel sektörün daha faal ve etkili olduğu bir ekonomik düzeni beraberinde getirmekte, kamu sektörünün artan oranda düzenleyici faaliyetlere, denetim işlevlerine ve koordinasyona yönelmesine yol açmakta, buna bağlı olarak planlama anlayışı da değişim göstermektedir. Serbest piyasa ağırlıklı açık ekonomiler yaygınlaşmış olmakla birlikte, etkileri devam eden küresel kriz, izlenecek politikalar ve alınacak tedbirler konusunda kamu sektörünün stratejik bir yaklaşımla hareket etmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, stratejik bir bakış açısıyla ve paydaşların geniş katılımıyla hazırlanmış ulusal planlar, giderek daha önemli hale gelmektedir.
6. Sektörler arasındaki etkileşimin giderek artması, bir alandaki politika uygulamasının diğer alanları doğrudan etkileme kapasitesinin yükselmesi, buna bağlı olarak sorunların çözümünde disiplinler arası bir yaklaşıma ihtiyaç duyulması, hazırlanacak planların içerik ve kapsamını da yeniden biçimlendirmektedir. Bu durum, bir yandan tüm sektörler için kapsayıcı bir yaklaşımı gerektirirken, diğer yandan bu sektörleri birbirleriyle bağlantılı bir biçimde ele alan program yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Onuncu Kalkınma Planı, stratejik bakış açısını merkeze alarak, ekonomik, sosyal, sektörel ve bölgesel alanları kapsamının yanında öncelikli dönüşüm programları yoluyla da kritik müdahale alanlarını ortaya koymaktadır. Programlar; birden fazla sektörü kesen, planların uygulanması ve izlenmesini kolaylaştıran, öncelikli alanlara yönelik kamu politikalarından oluşmaktadır.
7. Kalkınma planlarında yer verilen politikaların etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için kamu kurumlarının orta ve uzun vadeli amaçlarının, temel ilke, hedef ve önceliklerinin ve bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarının kalkınma planıyla uyumlu olması önem taşımaktadır. Kurumsal düzeyde stratejik planlar ile kalkınma planları arasında gerekli bütünlük ve uyumun sağlanabilmesi amacıyla kapsayıcı bir anlayış benimsenerek tüm kurumlara yön verebilecek, öncelikleri belirlemede yardımcı olabilecek bir politika seti oluşturulmuştur.
8. Kalkınmanın amacı insanların refahını artırmak, hayat standartlarını yükseltmek, temel hak ve özgürlüklerini güçlendirerek adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmek ve bunu kalıcı kılmaktır. Bu çerçevede, Onuncu Kalkınma Planı kalkınmanın sürdürülebilirliğini merkeze alan bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Planın kapsayıcı bölümü dört ana başlıktan oluşmaktadır.

9. “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlığı altında insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve gelişmişliğin toplumun farklı kesimlerine yaygınlaştırılması amacıyla uygulanacak politikalara yer verilmektedir. “Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme” başlığı altında üretimde yapısal dönüşüme ve refah artışına yönelik hedef ve politikalar ele alınmaktadır. “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevreye duyarlı yaklaşımların sosyal ve ekonomik faydalarının artırılması, insanımızın şehirlerde ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin sürdürülebilir bir şekilde yükseltilmesi ile bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması kapsamındaki hedef ve politikalara yer verilmektedir. “Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği” başlığı altında ise kalkınmanın dış dinamikleri ile ülkemizin ikili, bölgesel ve çok taraflı ilişkilerindeki temel öncelikler ve politikalar ele alınmaktadır.
10. 2023 hedeflerine ve Onuncu Kalkınma Planının amaçlarına ulaşılabilmesi açısından öncelikli alanlarda, temel yapısal sorunlara çözüm olabilecek, dönüşüm sürecine katkıda bulunabilecek, kurumlar arası koordinasyon ve sorumluluk gerektiren 25 adet program tasarlanmıştır. Bu çerçevede programlar, Onuncu Kalkınma Planının izleme değerlendirme sürecinin kolaylaştırılması, program havuzunun yönetilebilir ve sonuçlarının ölçülebilir olması açısından öncelikli konularda sınırlı sayıda oluşturulmuştur. Sektörel ve sektörler arası bir yaklaşımla oluşturulan programlar kapsamında, merkezi düzeyde uygulama mekanizması ve müdahale araçları tasarlanmış; uygulama ve koordinasyondan sorumlu kurumlar belirlenmiş; program hedeflerine yer verilmiştir.
11. Onuncu Kalkınma Planı, Kalkınma Bakanlığının koordinasyonunda, katılımcı bir yaklaşımla kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra toplumumuzun tüm kesimlerinden çok sayıda temsilcinin katkılarıyla hazırlanmıştır. Ön hazırlıkları 1/9/2010 tarihinde başlatılan Plan hazırlık süreci, 5/6/2012 tarihli ve 2012/14 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle resmîyet kazanmıştır. İlgili Genelgeyle makroekonomik, sektörel ve bölgesel konularda 66 adet özel ihtisas komisyonu (ÖİK) ve çalışma grubu oluşturulmuştur. Söz konusu komisyonlarda üç bini aşkın akademisyen, kamu çalışanı, özel kesim ve sivil toplum kuruluşu temsilcisi bir araya gelerek çalışmalara katkı vermiştir. Planın hazırlık çalışmaları yerel düzeyde de yürütülmüştür. Bu kapsamda, kalkınma ajansları aracılığıyla, mahalli idarelerin ve yerel aktörlerin Türkiye’nin kalkınma öncelikleri konusundaki görüşleri alınmıştır. Bu çalışmalara, ülke genelinde yedi bini aşkın kişi katkı sağlamıştır. Plan metninin oluşturulmasında, Kalkınma Bakanlığının 50 yılı aşkın planlama deneyiminden; ÖİK raporlarından; iş dünyası, sivil toplum kuruluşları (STK), düşünce kuruluşları, akademik çevreler, kamu ve özel sektör temsilcileri ile yapılan istişare toplantılarının sonuçlarından yararlanılmıştır.
12. Onuncu Kalkınma Planının etkin uygulanması amacıyla orta vadeli programlar (OVP), yıllık programlar, kurumsal stratejik planlar, bölgesel gelişme ve sektör stratejileri, Kalkınma Planı esas alınarak hazırlanacaktır. Kamu kuruluşları politikalarını, yatırımlarını, kurumsal ve hukuki düzenlemelerini bu çerçevede tespit edeceklerdir.

13. Planın her bir öncelikli dönüşüm programı Planın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabulünden sonra hazırlanacak eylem planı çerçevesinde hayata geçirilecektir.
14. Bütçe hazırlık sürecini başlatan OVP, Planda yer alan politikalarla uyumlu olarak hazırlanacaktır. Yıllık programlarda, OVP'de yer alan politikaları hayata geçirecek tedbirler ile öncelikli dönüşüm programı eylem planlarından ilgili yılda uygulamaya geçirilecek tedbirlere yer verilecektir.
15. Kalkınma Planındaki gelişmelerin izlenmesi ve değerlendirilmesinin koordinasyonu, Kalkınma Bakanlığı Müsteşarı başkanlığında ilgili Bakanlıkların üst düzey yöneticilerinden oluşan Kalkınma Planı İzleme ve Yönlendirme Komitesi tarafından yapılacak ve her yıl Bakanlar Kuruluna bir rapor şeklinde sunulacaktır.
16. Planın izlenmesi ve değerlendirmesine ilişkin usul ve esaslar, Yıllık Programların Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenecektir.

2. KÜRESEL GELİŞMELER VE EĞİLİMLER

2.1. KÜRESEL EĞİLİMLER VE TÜRKİYE ETKİLEŞİMİ

17. Giderek derinleşen ve çok boyutlu hale gelen küreselleşme süreci, ülkelere büyüme ve gelişme yönünde önemli fırsatlar sunduğu gibi, bazı tehdit ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Tehdit ve riskleri dikkate alıp önlemler geliştirebilen, mevcut potansiyellerini harekete geçirerek büyüme ve kalkınma imkânlarını azami ölçüde değerlendirebilen ve bunu ekonomisi ve bireyleri için bir fırsata dönüştürebilen ülkeler, kalkınma sürecini başarıyla sürdürüp gelecekte dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alacaktır. Küresel düzeyde ortaya çıkan eğilimler, geleceğin şekillenmesinde orta ve uzun dönemde her ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de etkiler oluşturacaktır. Bu bölümde, önümüzdeki dönemde belirleyici olması beklenen başlıca küresel eğilimler, Türkiye'nin dünya ile etkileşimi penceresinden ele alınmaktadır.

Küresel Değer Zincirleri: Değişen Üretim Yapısı ve Hizmet Sunum Biçimleri

18. Küresel rekabet giderek artarken, rekabet anlayışı da değişmektedir. Daha önce tek bir işletme çatısı altında gerçekleştirilen üretim süreçleri artık birden fazla yerde yürütülebilmekte, üretimde uzmanlık alanları oluşmaktadır. Böylece değer zincirinin farklı aşamalarının farklı bölge ve ülkelerde konumlandırılması mümkün olabilmektedir. Üretimin bu şekilde yeniden örgütlenmesi sebebiyle uluslararası ticaretin gittikçe artan bir bölümü nihai ürünler yerine ara ürünlerden ve endüstri içi ticaretten oluşmaktadır. Maliyetleri azalan ve kalitesi artan ulaştırma, lojistik hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojileri, üretim ve ticaretin yeniden organizasyonunu kolaylaştırmaktadır.

19. Bireylerin bilgiye ve çeşitli ürünlere doğrudan erişim imkânlarının artması ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla elektronik, otomotiv, ilaç, tıbbi cihaz, tekstil gibi alanlardaki tüketici tercihlerinde kişiye veya talebe özel ürünlere yönelim artmaktadır. Ürün tasarımı, üreticinin karar alanı olmaktan çıkmış, tüketici tercihleriyle belirlenmeye başlamıştır. Önceki dönemde çok sayıda perakendecinin karşısında az sayıda, büyük ve güçlü üreticiler yer alırken, yeni dönemde çok sayıda üreticinin karşısında büyük ve organize perakendecilerin yer alması beklenmektedir. Ayrıca, sanayi ve hizmet sektörleri daha fazla bütünleşmekte ve iç içe geçmektedir. Bilgi-iletişim altyapı ve hizmetlerinin gelişmesiyle, sanal ortam giderek daha fazla üretim, tüketim ve ticaret alanı haline gelmektedir. Bir diğer gelişme ise, geleneksel olarak dış ticarete konu olmayan hizmetler sektöründe özellikle eğitim ve sağlık alanında hizmet ihracatının hacim ve öneminin artmakta olmasıdır.

20. Gelişmiş ülkeler değer zincirlerinin yüksek katma değer yaratan aşamalarına hâkim olup, zincirin diğer aşamalarını ve üretim ağını da yönetmektedir. Daha düşük katma değerli aşamalar, çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye henüz yüksek katma değer yaratan halkalar içerisinde potansiyeli ile orantılı

bir biçimde yer almamaktadır. Bununla birlikte ülkemiz, sanayileşme birikimi, firmalarının artan organizasyon ve yönetsel becerileri ve görece dışa açık yapıları ile bölgesinde değer zincirlerini örgütleme, geliştirme ve değişen üretim ve talep şartlarını fırsata dönüştürme kapasitesine sahiptir. Bu süreçte Türkiye'nin transit bir ülke konumunda olması, karayolu taşımacılığı sektörünün filo büyüklüğü bakımından Avrupa Birliği (AB) ve çevre ülkeleri içerisinde lider bir konumda bulunması, istikrarsızlığın sürdüğü yakın coğrafyasında "güvenli bir liman" olması gibi faktörler değer zincirlerini örgütlemeye bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca, hinterlandındaki ülkelere nazaran Türkiye'nin sahip olduğu sağlık ve yükseköğretim altyapısı, hizmet ihracatı açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Batıdan Doğuya Kayan Büyüme ve Üretim Eksen

21. Küresel ekonomide üretim eksen ve ağırlık merkezi, gelişmiş Batı ülkelerinden gelişmekte olan Asya ülkelerine doğru kaymaktadır. Bu eğilim 2008 krizinden sonra belirginlik kazanmıştır. Çin ve Hindistan başta olmak üzere yükselen ekonomilerin hızlı büyüme performansı, bu ülkelerin küresel ekonomideki payını artırırken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin payı genel olarak azalma eğilimindedir. Bu eğilimde gelişmekte olan ülkelerin nüfus ve doğal kaynak avantajlarını teknolojik üretime ve rekabet avantajına dönüştürme yönündeki politikaları ile yüksek oranlı yatırımları belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Hızlı büyüyen ekonomilerin başlangıçta düşük maliyetli işgücüne dayalı ucuz ve düşük teknoloji mal ihracı, zamanla taklitçi veya yenilikçi yüksek teknoloji ürünlerine doğru yayılmaktadır. Söz konusu yapısal dönüşümle, hızla gelişen bu ülkeler, giderek daha yüksek teknoloji sektörlerinde rekabet avantajı elde etmeye başlamıştır.
22. Küresel ekonominin giderek daha fazla bütünleşmesiyle, ekonomik ve mali kriz riskleri daha sık gündeme gelmekte, krizler yayılma etkisiyle küresel boyut kazanmakta ve derinleşmektedir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerdeki büyümenin yavaşlamasına ilave olarak gelişmekte olan ülkelerin mevcut yüksek büyüme hızlarının kısmen yavaşlaması ve tasarruf oranlarının azalmasının, uzun dönemde küresel ekonominin ortalama büyüme hızını düşürmesi beklenmektedir.
23. Gelişmiş ülkelerdeki yüksek borç oranları, bankacılık ve finansman yapısındaki sorunlar, makroekonomik istikrar ve sürdürülebilir büyüme performansı açısından tehdit oluşturmaktadır. Bu çerçevede, kamu maliyesi alanında sürdürülen disiplin, ülkemizin hem küresel düzeyde yaşanan olumsuz gelişmelerden asgari düzeyde etkilenmesi hem de istikrarlı ve yüksek büyüme kaydetmesi için önemli bir avantaj teşkil etmektedir.
24. Ülkemizin kalkınma sürecinin başarıyla devam etmesi için büyümenin yüksek oranda, istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıda sağlanması, tasarruf oranlarının artırılarak yatırımların ve büyümenin finansmanında dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelere kıyasla düşük tasarruf oranlarına

sahip ülkemizin yurtiçi tasarruf oranlarını artırması, kendi potansiyelini daha fazla harekete geçirmesine imkân tanıyacaktır.

Finansal Piyasalar ve Sermaye Akımları

25. Sermayenin serbest dolaşımı ve teknolojik gelişmeler, finansal piyasalarda hareketliliği ve ülkelerin birbirleriyle olan etkileşimini giderek artırmıştır. Sermaye akımları yükselen ve gelişmekte olan ülkelere büyümeyi ve kalkınmayı desteklemekle birlikte, finans piyasaları zayıf, ekonomileri kırılgan ve risk unsuru taşıyan ülkeler, ani sermaye akımlarından olumsuz yönde etkilenmektedir. Ani sermaye hareketleri bu ülkelerin döviz kurları ve cari dengeleri üzerinde risk oluşturmakta ve ekonomide istikrarsızlığa yol açabilmektedir.
26. Kriz sonrasında finans piyasalarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunlar, finans alanında uluslararası düzeyde yeni düzenlemeler yapılması, daha sıkı ve kurallara bağlanmış bir denetim yapısı oluşturulması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Önümüzdeki dönemde bu ihtiyacın daha da belirgin bir hale gelmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, Basel III kriterleri ile ilgili uygulamalar gündeme gelmektedir. Diğer taraftan, devlet fonlarının önemi giderek artmaya devam etmektedir.
27. Ülkemiz son on yılda mali piyasaların düzenlenmesi, denetimi, gözetimi ve yasal altyapısının oluşturulması açısından önemli mesafe kat ederek diğer ülkelere kıyasla avantajlı konuma gelmiştir. Görece güçlü bankacılık ve finans yapısına sahip olmakla birlikte, Türkiye’de sermaye akımlarının olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için, finansal piyasaların daha da güçlendirilmesi ve derinleşmesinin sağlanması, orta vadede mali disiplinin ve finansal istikrarın korunması, yüksek cari açık riskinin azaltılması ve ülkemizin uluslararası yeni düzenlemelere uyum kapasitesinin artırılması gereklidir. Türk finans sektörünün büyüme potansiyeli, mali piyasaların küresel düzeyde faaliyetlerini yoğunlaştırmasını ve bankalarımız başta olmak üzere mali kurumlarımızın uluslararası rekabete hazırlıklı olmasını gerektirmektedir. Gelişmekte olan piyasalara yatırımcı ilgisinin giderek artmasının ülkemize kazandırabileceği en büyük kaynaklardan birisi Körfez Bölgesindeki sermayenin ülkemize çekilmesi olabilecektir. Bu nedenle, yeni finans ürünlerinin geliştirilmesi; mali piyasalarımızın büyümesi ve ürün çeşitliliğinin artması için önemli bir fırsattır.

Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler

28. Bilginin önemi ve değeri giderek artmakta, yenilikçilik ve farklılık yaratma en önemli rekabet unsurlarından biri haline gelmektedir. Önümüzdeki dönemde, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile bilgiye dayalı üretim, büyümenin temel belirleyici gücü olmaya devam edecektir. Bu nedenle bazı teknolojik yatırımlar ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri sadece serbest piyasa mekanizmasıyla değil, kamunun yönlendirici, düzenleyici ve destekleyici yaklaşımlarıyla da geliştirilmektedir. Bununla birlikte, birçok Ar-Ge çalışması ise uluslararası nitelik taşımakta ve çoğunlukla büyük küresel şirketler tarafından yürütülmektedir.

29. Gelişmiş ekonomiler Ar-Ge ve yenilikçiliğin merkezi olarak yüksek katma değerli pek çok sektörde liderliğini korurken, işgücü maliyetlerine duyarlı sektörlerde göreceli olarak rekabet üstünlüğünü kaybetmektedir. Özellikle Çin, Hindistan ve Brezilya başta olmak üzere gelişmekte olan ülkeler de bilgiye dayalı üretim konusunda atılım içerisinde.
30. Önümüzdeki dönemde teknolojik gelişmelerin belirli alanlarda yoğunlaşarak ekonomik, sosyal ve askeri gelişmeleri şekillendirmesi beklenmektedir. Bu sektörlerin başında bilgi teknolojileri, otomasyon ve ileri üretim teknikleri ve sağlık teknolojileri gelmektedir. Özellikle dijital iletişim, nanoteknoloji, yüzey teknolojileri, malzeme bilimleri, ölçümleme cihazları, biyoteknoloji ve çevre teknolojileri hızlı gelişen alanlar olarak öne çıkmaktadır. Nanoteknoloji ve biyoteknoloji alanlarındaki gelişmeler, yeni imkânlar sunmakla birlikte, çevre ve etik boyutlarıyla da gündemde olacaktır.
31. Dünyada bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı değişimler, diğer gelişmekte olan ülkeler için olduğu gibi ülkemiz için de hem bir fırsat hem de risk unsurudur. Türkiye, 2000’li yıllarda sağladığı kazanımlara ilave olarak; genç nüfusunu ve artan eğitim ve araştırma imkânlarını kullanarak işgücünün niteliğini ve yenilik kapasitesini artırması, bilgiye dayalı üretime yönelik dönüşümü ve ekonomide verimlilik artışını sağlaması halinde, rekabet gücünü ve büyüme hızını artırabilecektir. Bu dönüşümün sağlanması halinde ülkemiz, “orta gelir tuzağına” yakalanmadan yüksek gelirli ülkeler arasına girebilecektir.

Çok Kutuplu Dünya Düzeni, Değişen Roller, Değişen Kurallar

32. Yirmi birinci yüzyılda tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizin de içinde bulunduğu bölgede ekonomik ve siyasi güç dengesi değişmekte, yeni denge merkezleri oluşmaktadır. Bazı ülke ve bölgeler geleceğin yeni küresel güç merkezleri olarak ortaya çıkarken, mevcut bölgesel güçler de yeniden şekillenmektedir. Küresel sistemin ABD, AB, BRIC ülkeleri ve Doğu Asya gibi eksenler üzerinde çok kutuplu bir yapıya dönüşmesi beklenmektedir. Bu süreçte, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler arasında etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın, özellikle güney-güney arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin artacağı, küresel ve bölgesel çok taraflı işbirliklerinin ön plana çıkacağı öngörülmektedir.
33. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan ve büyük ölçüde Soğuk Savaş dönemi uluslararası sisteminin özelliklerini taşıyan küresel platformlara ilişkin meşruiyet tartışmaları yoğunlaşmıştır. Uluslararası kuruluşların mevcut karar alma süreçleri ve organizasyonel yapılarının yeniden ele alınması ve bu kuruluşların yönetiminde gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklarının artması beklenmektedir.
34. 2008 krizi, özellikle uluslararası finans alanında, yeni ve uluslararası boyutu daha güçlü düzenlemeleri gündeme getirmiştir. Önümüzdeki dönemde uluslararası ekonominin yönetişimine dair çok taraflı kural ve düzenlemelerin artması beklenmektedir. Uluslararası düzeyde artan kurallılık, gelişmekte olan ülkeler için özellikle başlangıçta önemli uyum ve idari kapasite sorunları ortaya çıkarabilecektir. Bu çerçevede küresel,

bölgesel ve ulusal gelişmelere daha hızlı ve daha öngörülebilir politika ve düzenlemelerle cevap verebilen, yönetim kapasitesi ve kurumsallaşma düzeyi yüksek ülkeler önemli bir avantaj sağlayabilecektir.

35. Türkiye, son yıllarda Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), G-20 gibi platformlarda ve ikili ilişkilerde daha aktif ve görünür bir politika izlemektedir. Ülkemiz, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sorun ve beklentilerini dile getirmede önemli bir rol üstlenmekte, bu tecrübesinden de faydalanarak farklı bölgesel güç merkezleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmekte, bölgesinde önemli bir merkez olarak öne çıkmaktadır. Türkiye son dönemde uluslararası kurallara uyum ile yönetim kapasitesini ve kurumsallaşma düzeyini güçlendirme yönünde önemli ilerlemeler sağlamıştır. Ülkemiz, yapacağı yeni atılımlarla, bölgesel rolünü pekiştirerek uluslararası bir cazibe merkezi olmanın şartlarını oluşturabilecektir.

Uluslararası Ticari ve Ekonomik Bütünleşme

36. Küresel ve bölgesel düzeyde ticari bütünleşmeler artmaktadır. Uluslararası ekonomik ve ticari bütünleşme ve işbirlikleri; pazar genişlemesi, teknolojik gelişme, rekabet ve üretkenliği artırma yoluyla ülkelerin ekonomik potansiyeli üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır.
37. Yükselen Asya ekonomileri başta olmak üzere dünya genelinde bölgeselleşme ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları (STA) eğilimi yaygınlaşmaktadır. Diğer taraftan, genç nüfuslu ve yüksek ekonomik potansiyele sahip Ortadoğu ülkeleri ile doğal kaynakları açısından zengin Afrika ülkeleri yeni büyüme vahaları olmaya adaydır.
38. Ülkemiz son dönemde komşu ülkeler ve bölge ülkeleriyle ticaretinde önemli artış kaydetmiştir. Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) üyesi ülkelere yönelik ihracatı son on yılda önemli ölçüde artmıştır. Benzer şekilde, ev sahipliğini yaptığımız veya kurucusu olduğumuz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), D-8 (Gelişmekte Olan 8 Ülke) gibi bölgesel işbirlikleri ülkemize önemli fırsatlar sunmaktadır.
39. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan sosyal ve siyasi istikrarsızlıklar, Türkiye'nin komşu ve çevre ülkelerle oluşturmaya çalıştığı ekonomik bütünleşmenin önünde kısa vadede önemli bir risk oluşturmaktadır. Türkiye, kalkınma deneyimini paylaşarak, bölge ülkelerinin orta ve uzun vadede siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda gelişmelerine katkılar sağlayabilecektir.

Avrupa Birliği

40. AB'ye üye bazı ülke ekonomilerinde yaşanan yapısal ve finansal sorunlar Avro Bölgesinde kamu açıkları ve borç stoklarının artmasına neden olmuş ve krizin Avro Bölgesinde daha da derinleşmesine yol açmıştır. Bu krizle birlikte ortaya çıkan kurumsal yönetim krizi, AB'deki reform ihtiyacını tekrar gündeme getirmiş ve birliğin bütünleşme süreciyle ilgili tartışmaların artmasına neden olmuştur. AB'de karar alma sürecinin birçok konuda oybirliğine dayalı olması, krizler karşısında hızlı karar

alınmasını engellemektedir. Bütünleşmenin daha gevşek bir işbirliği çerçevesine oturtulması veya tam aksine siyasi bütünleşmenin pekiştirilerek ulusal yetkilerin daha fazla devredilmesi seçenekler arasında yer almaktadır. Her iki seçeneği de içeren ve “çok vitesli Avrupa” olarak adlandırılan ikili bir AB yapısının oluşturulması da üçüncü bir seçenek olarak tartışılmaktadır. Söz konusu tartışmaların muhtemel sonuçlarına göre AB ile ilişkileri konusunda Türkiye’nin alternatif stratejiler geliştirmesi önem arz etmektedir.

41. Hâlihazırda Türkiye’nin en büyük ticari ortağı olan, ülkemize en fazla uluslararası doğrudan yatırım sağlayan ve önemli sayıda Türk vatandaşının yaşadığı AB ile ilişkilerimiz, orta ve uzun vadede önemini sürdürecektir. Ekonomik ilişkilerin yanında AB’nin uzlaşma kültürüne dayalı siyasi deneyimi; kurumsallaşmada mesafe kat edilmesi, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ileri standart ve normların benimsenmesi, çeşitli alanlarda kapasite geliştirilmesi açılarından önemli fırsatlar sunmaktadır.
42. Türkiye ile AB arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde kilit bir aşamayı oluşturan Gümrük Birliği, Türkiye için üyeliğe giden sürecin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Gümrük Birliği, ülkemizin üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerini belirleme serbestisi imkânını kısıtlamaktadır. Türkiye’nin önümüzdeki dönemde bir yandan AB üyeliği hedefini sürdürürken diğer yandan son dönemde yoğunluk kazanmış olan küresel düzeyde ekonomik ve sosyal işbirliği faaliyetlerini ve komşularıyla ilişkilerini geliştirmeyi devam ettirmesi önem taşımaktadır. Bu perspektifle ülkemizin, dünyanın ekonomik, sosyal ve siyasi istikrar sürecine katkıda bulunma, dünyayla bütünleşmeye devam ederek daha fazla insani yarar üretme ve bunlar için etkili işbirliği ve yardım stratejileri hayata geçirme potansiyeli bulunmaktadır.

Demografik Yapıdaki Değişiklikler

43. Dünya nüfusu hızla artmaktadır. 2012 yılında 7 milyarı aşan dünya nüfusunun 2040 yılında 9 milyara yaklaşacağı tahmin edilmektedir. Bu nüfus artışının ve demografik yapıdaki değişimin, ekonomi ve siyaset üzerindeki etkilerinin artarak devam etmesi ve bu değişimlerin küresel güç dengelerini etkilemesi beklenmektedir.
44. Gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. Buna bağlı olarak üretim düşüşü, vergi gelirlerinin azalışı, sağlık harcamalarının artışı ve sosyal güvenlik dengesizlikleri gibi sorunlar belirginleşecektir. Bu gelişmeler, kamunun sosyal hizmet sunma anlayışı üzerindeki baskıyı daha da artırabilecektir.
45. Gelişmekte olan ülkelerde orta sınıf hızla genişleme eğilimindedir. Orta sınıf, tüketim kalıplarının değişmesinde olduğu gibi geleceğin şekillenmesinde de ekonomik ve siyasi açıdan etkili olacaktır. Değişen ve çeşitlenen talep yapısı, kaynak ihtiyacını artırarak tasarruf konusunu daha fazla öne çıkaracaktır. Kadınların özellikle eğitim aracılığı ile iş hayatına ve sosyal yaşama katılım seviyesinin yükselmesi, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini etkileyecek önemli faktörlerden biri olacaktır.

46. Önümüzdeki dönemde gelişmekte olan genç nüfuslu ülkeler, yaşlı nüfuslu ülkelere göre işgücü açısından daha avantajlı konumda olacaktır. Ancak gelişmiş ülkelerin genç veya nitelikli işgücü talebi bu ülkelere göçü artırabilecektir. Dünya ölçeğinde işgücü, eğitim, eşitsizlik gibi nedenlerle insan hareketlerinin daha fazla olması beklenmektedir. Diğer yandan, eşitsizliklere dayalı iç göçlerin artarak sürmesi muhtemeldir.
47. Dünya genelinde nitelikli işgücüne olan talebin artması ve işgücünün daha serbest hareket edebilmesi ülkemiz için çeşitli fırsatlar sunmaktadır. İhtiyaç duyulan alanlarda başta bölge ülkelerinden olmak üzere ülkemize beyin göçünün teşvik edilmesi, nitelikli insan gücü kaynağımızı artırarak büyüme potansiyelimize olumlu katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan ülkemizin eğitim ve sağlık alanlarında çekim merkezi haline gelmesi uluslararası hareketlilikten azami ölçüde faydalanmasına imkân verebilecektir.
48. Türkiye 2030 yılına kadar işgücü potansiyeli açısından demografik fırsat penceresinden yararlanabilecek ender ülkeler arasındadır. Nitelikli insan gücüne dönük eğitim-sanayi işbirliği politikalarını kadınların işgücüne katılma oranının artırılmasına dönük tedbirlerle güçlendirdiği takdirde, ülkemiz demografik fırsat penceresinden en iyi şekilde faydalanabilme potansiyeline sahiptir.

Sağlık ve Sosyal Güvenlik

49. Teknolojik imkânların gelişmesi ve artan yaşam kalitesine bağlı olarak uzun dönemde sağlıkta sürekli daha iyiye giden bir eğilim beklenmektedir. Son dönemde, hastalıkların küresel ölçekteki ağırlığı, bulaşıcı hastalıklardan bulaşıcı olmayan hastalıklara kaymaktadır. Diğer taraftan çocuk ölümlerinin önemli oranda azalması ve ortalama yaşam süresinin artması beklenmektedir. Bununla birlikte ülke içi ve ülkeler arasında zengin-fakir kesimlerin ortalama yaşam süresi farkının devam edeceği öngörülmektedir.
50. Nüfus yapısındaki değişim ve teknolojik gelişmeler; sağlık sektöründe önemli etkiler oluşturacak, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinde yeni alanların oluşumunu tetikleyecek, teşhis ve tedavi hizmetlerinde yeni fırsatlar sunacak, ancak bu durum aynı zamanda nitelikli sağlık hizmetlerine erişimde farklı gelir grupları arasındaki eşitsizliği ileri boyutlara taşıyabilecektir.
51. Toplam nüfusun ve yaşlı nüfus oranının artması, gelir düzeyinin yükselmesi, sağlık bilincinin gelişmesi, yeni sağlık teknolojileri ve sağlık hizmetlerine talebin artması gibi hususların etkisiyle tüm dünyada sağlık harcamalarının artması beklenmektedir. Artan sağlık harcamalarının sosyal güvenlik sistemi üzerinde yarattığı baskı, özellikle birçok gelişmiş ülkede yüksek kamu borçları ve zayıf bütçe yapısının gerisindeki temel etken olmaya devam edecektir.
52. Mevcut durumda, genç nüfus yapısına sahip olması nedeniyle Türkiye'nin sağlık harcamalarının milli gelir içindeki oranı gelişmiş ülkelerin gerisindedir. İlerleyen dönemde tüm dünyadaki artış beklentisine paralel olarak, Türkiye'de de sağlık

harcamalarının artacağı öngörülmektedir. Demografik fırsat penceresi yeterince iyi değerlendirilmediği, emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminde şimdiden gerekli tedbirler alınmadığı takdirde, artan sağlık harcamaları, önümüzdeki dönemde sosyal güvenlik sistemi ve kamu maliyesi üzerinde baskı oluşturabilecektir.

53. Uzun dönemde artması beklenen sağlık harcamaları; sağlık teknolojilerinin daha yoğun kullanımı, ilaç ve tıbbi malzeme üretimine odaklanma, sağlık turizmini geliştirme gibi fırsat alanlarını da beraberinde getirecektir. Sağlık hizmeti sunum kalitesinde rekabetçiliği giderek artan ülkemiz, başta Avrupa ve OECD ülkeleri olmak üzere nüfusu giderek yaşlanan ülkelere sağlık hizmeti sunma potansiyeline sahiptir. Sağlık turizmi; döviz gelirleri nedeniyle cari denge, emek yoğun yapısı itibarıyla istihdam, turizmde çeşitliliğin ve katma değerin artırılması yoluyla gelir artışı, sağlık altyapısının güçlendirilmesine bağlı olarak yatırım etkisi yaratabilecek bir alandır.

Nitelikli Eğitim ve İşgücüne Artan Talep

54. Küresel düzeyde nitelikli işgücünün önemi giderek artmaktadır. Eğitim seviyesinin ve işgücünün niteliğinin yükselmesi, ülkelerin ve bireylerin ekonomik gelişmişliğini etkilemeye devam edecektir. Eğitim seviyesinin yanında işgücünün niteliğinin de işgücü hareketlerinde belirleyici bir unsur olması beklenmektedir. Tüm ülkelerde nitelikli işgücüne olan talebin artacağı öngörülmektedir.
55. Yeni teknolojilerin yaygınlaşması, dünyanın çeşitli yerlerindeki insanların aynı anda yeni bilgilere hızlı ve kolay erişimlerini sağlamaktadır. Bu durum, eğitim faaliyetlerinin yerleşik norm ve yaklaşımlarını da değiştirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve yoğunlaşan kültürler arası etkileşimin, önümüzdeki dönemde eğitim faaliyetlerindeki çok boyutlu zenginleşmeyi artırması beklenmektedir.
56. Yirmi birinci yüzyıl; nitelikli insan gücünü yetiştirmenin yanında küresel ölçekte bu insanları kendisine çekeabilen, bu gücü doğru ve yerinde değerlendiren, küresel bilgiyi kullanarak yeni bilgiler üretebilen, bilgiyi ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürebilen, bu süreci bilgi ve iletişim teknolojileri ile bütünleştirebilen ve insan odaklı kalkınma anlayışını benimseyen ülkelerin yüzyılı olacaktır.
57. Beşeri sermayenin geliştirilmesi genç nüfusa sahip ülkemiz açısından önümüzdeki dönem için bir fırsattır. Bu fırsatı değerlendirerek eğitim kalitesinin ve işgücü niteliğinin artırılması, büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyecektir. Diğer yandan Türkiye'nin içinde bulunduğu geniş kültürel havza, dinamik nüfus açısından hem işgücü hem de eğitimle ilgili fırsatlar barındırmaktadır. Türkiye'nin bir bölgesel merkez olarak yükselmesi, iki yönlü insan hareketliliğini artırmaktadır. Bölgesel ve uluslararası hareketliliğin önümüzdeki dönemde daha da artması beklenmektedir. Çok sayıda öğrencinin yurtdışında eğitim görme eğiliminde olduğu günümüzde, Türkiye gelişen beşeri sermayesi ve eğitim kurumlarıyla bu alanı fırsata dönüştürebilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Şehirleşme Sürecinin Hızlanması

58. Gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı olmak üzere şehirleşme sürecinin devam etmesi, şehirleşmeyi büyümenin odağına taşıyan yaklaşımların gelişmesi, dünya genelinde şehir ekonomilerinin ve yaşam tarzının daha da hâkim olması beklenmektedir. Bilgiye dayalı ekonomi, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler, nitelikli işgücü, Ar-Ge ve yenilik kapasitesi özellikle görece büyük şehirlerde yoğunlaşmaktadır. Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler, küresel rekabet ortamına hızla büyüyen şehirleriyle katılmaktadır.
59. Küresel bütünleşme sürecine paralel olarak yerel ekonomiler; sermaye hareketleri, ticaret ve değer zincirleri aracılığıyla birbirine daha sıkı bağlanmaktadır. Yerel özellikler ile şehirlerin iş ve yaşam çevresi; rekabet avantajı elde etme, yatırım ve nitelikli işgücü çekme açılarından daha fazla öne çıkmaktadır. İç ve dış göçler, farklı kültür ve sosyal kesimlerin şehirlerde bir araya gelmesine neden olurken, bir yandan da altyapı ihtiyacının artmasına, gelir eşitsizliklerine, güvenlik ve sosyal uyum sorunlarına yol açmakta, şehirlerde sosyal ve mekânsal ayrışma riskini beraberinde getirmektedir.
60. Şehirlerde ekonomik etkinliği sağlamak, altyapı ve hizmet kalitesini artırmak, çevresel maliyetleri azaltmak amacıyla yapılan yatırım ve düzenlemeler, katma değeri yüksek yeni sektörlerin gelişmesine imkân vermektedir. Bu gelişme, şehirleşme sürecini büyüme ve kalkınma politikalarıyla bütünleştirebilen ülkeler için önemli fırsatlar sunmaktadır. Diğer taraftan, sermaye fazlasının yüksek ve spekülâtif kâr güdüsüyle şehirleşme sürecine paralel olarak büyüyen gayrimenkul sektörleri ile türev araçlarına yönelmesi ve buna bağlı oluşan suni fiyat artışları, finansal krizlerin temel nedenleri arasında bulunmakta ve risk oluşturmaktadır.
61. Devam eden şehirleşme süreci Türkiye açısından yukarıda ifade edilen fırsat ve riskleri daha belirgin hale getirmektedir. Şehirleşme sürecinin, şehirleri daha rekabetçi, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir niteliğe kavuşturacak biçimde yönetilmesi, ülkemizin kalkınma hedeflerine ulaşmasına önemli katkı sağlayabilecektir.

İklim Değişikliği ve Çevre

62. Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler, çeşitlenen tüketim alışkanlıkları; çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Çevre kirliliği, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, su kıtlığı ve küresel ısınmayla ilgili sorunlar dünya gündemindeki yerini korumaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için küresel ölçekte başlayan yeni büyüme modeli arayışlarıyla birlikte “yeşil büyüme” kavramı önem kazanmıştır. Bu kavram çerçevesinde, üretim sektörlerinde temiz üretim ve eko-verimlilik ile hem çevrenin korunması hem de rekabetçiliğin artırılması mümkün görülmekte, tarım ve turizm gibi çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyel değerlendirilmekte, yeni düzenleme ve yatırımlarla şehirlerin daha çevre dostu ve ekonomik olarak etkin olabileceği vurgulanmaktadır.
63. Bu eğilimlere bağlı olarak önümüzdeki dönemde bazı sektörlerde kısıtlamaların, bazı sektörlerde ise yeni üretim ve istihdam alanlarının ortaya çıkması muhtemeldir. Çevresel maliyetlerin içselleştirilmesine dönük politika tasarımlarının da belirli ölçüde

yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Sürdürülebilir büyüme yönündeki arayışların teknolojik gelişme için yeni alanlar oluşturması beklenmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin sınırlı kaynak ve kapasiteleri, teknoloji geliştirme ve büyüme imkânlarından yararlanılmasını ve sürdürülebilir bir üretim ve tüketim yapısına geçişi zorlaştırabilecektir. Ayrıca, küresel düzeyde politika yapıcılarının enerji, ekonomi, sosyal kalkınma ve çevre hedeflerinin uyumlaştırılması konusunda kritik tercihlerle karşı karşıyadır.

64. Türkiye'deki kalkınma politikaları sürdürülebilir kalkınma yönünde gelişim göstermektedir. Türkiye, küresel düzeydeki çevre sorunlarının çözümüne ülke gerçeklerini gözeten bir anlayışla, "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ve "göreceli kapasiteler" ilkeleri çerçevesinde katkı vermektedir. Artan nüfusun ihtiyaçları ve çeşitlenen tercihleri kalkınma sürecini etkilerken, çevre üzerinde yaratılan baskının azaltılması önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, kirliliğin önlenmesi çalışmalarına, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların korunması ile sürdürülebilir kullanımına öncelik verilmektedir. Türkiye çevre konusunda aldığı kararlar ve yürüttüğü projelerle çevresel tehditleri fırsata dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Gıda, Su ve Doğal Kaynakların Etkin Kullanımı

65. İklim değişikliği, tarım ürünleri stoklarında azalma, enerji ve diğer girdilerdeki fiyat artışları, nüfus artışı, tarım ürünlerinin biyoyakıt benzeri alternatif alanlarda kullanımının gelişmesi gibi faktörler 2000'li yılların ikinci yarısında gıda fiyatlarının aşırı artmasına ve dalgalanmasına yol açmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere nüfus ve refah artışına bağlı olarak tarım ürünleri talebinin yükselmesi ve gıda fiyatlarının yüksek seviyelerde kalması beklenmektedir. Gıda fiyatlarındaki olası artışlar, gelirinin büyük bölümünü gıdaya harcayan kesimler açısından olumsuz etkiler doğuracaktır. Gıda fiyatlarındaki dalgalanmanın önlenmesi için ilgili uluslararası kuruluşların ve bölgesel işbirliklerinin önemi artmaktadır.
66. Nüfus artışı, hızlı şehirleşme ve iklim değişikliğinin yağış rejiminde ortaya çıkardığı istikrarsızlık nedeniyle, güvenilir su kaynaklarına erişim ve tarıma elverişli alanların korunması daha fazla önem kazanmıştır. Ekilebilir arazilerin giderek azalması, gıda güvenliği konusunda kritik riskler barındırmaktadır. Dünya genelinde tarım arazileri ve su kaynakları ile ilgili olarak oluşan kısıtlar ve artan talep baskısı, küresel ve bölgesel düzeyde yeni politika ve önlemler geliştirilmesini gerektirmektedir. Ormansızlaşma ve ormanların bozulması konusu ise dünya için giderek artan bir tehdit oluşturmaktadır.
67. Tarımsal üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması durumunda ülkemizde dünya fiyatlarının üzerinde seyreden gıda fiyatları düşebilecektir. Bu durum, yerli fiyatların dünyada artan gıda fiyatlarına yaklaşması yoluyla ülkemiz açısından bir fırsat oluşturabilecektir. Öte yandan, artan nüfusu ve gelirinin yanı sıra kültürel yakınlığıyla da önemli bir potansiyel taşıyan Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Yakın Doğu'nun Türkiye için gıda ürünlerinde daha büyük bir dış pazar haline gelmesi beklenmektedir.

Küresel Enerji Sisteminde Dönüşüm

68. Enerji üretimi ve tüketiminde küresel ekonomik ve jeostratejik dengelerin yeniden tanımlanmasına sebep olabilecek önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Konvansiyonel olmayan petrol ve gaz üretimlerinin artmasına bağlı olarak dünyanın en büyük fosil yakıt tüketicisi olan ABD'nin 2020 yılından önce dünyanın en büyük petrol üreticisi olacağı, sonrasında ise net petrol ihracatçısı konumuna geleceği öngörülmektedir. Diğer yandan, mevcut rezervlerin genişletilmesiyle Irak'ın önümüzdeki 20 yıllık dönemde dünyanın ikinci en çok petrol ihraç eden ülkesi haline gelmesi beklenmektedir. Küresel enerji dengesinde beklenen değişimin küresel düzeyde ekonomik ve siyasi yansımaları olabilecek, enerji güvenliği konusunda küresel ve bölgesel düzeyde yeni politikalar geliştirilmesi gerekebilecektir.
69. Bu gelişmelerin dünyadaki fosil yakıt fiyatlarını yakından etkileyeceği tahmin edilmektedir. Özellikle kaya gazı teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak doğal gaz fiyatının Kuzey Amerika'da düşebileceği öngörülmektedir. Doğal gaz fiyatlarına paralel olarak Avrupa'ya giren taşkömürü fiyatlarında da düşme eğilimi gözlenmektedir.
70. Gelişmekte olan ülkelerde kömür tüketiminin ve nükleer enerji kullanımının artmaya devam edeceği, dünya genelinde hem hidrolik santrallerin hem de diğer yenilenebilir enerji santrallerinin üretim düzeylerinde ciddi artışlar olacağı; elektrik için yapılacak yatırımların tutarının fosil yakıtların aranması, çıkarılması ve dağıtılması için harcanan tutarlar ile aynı seviyede olacağı tahmin edilmektedir. Enerji verimliliğini artırmaya yönelik kapsamlı programlar yürütülmesinin de gündeme geleceği öngörülmektedir.
71. Türkiye'nin birincil enerji arzında büyük oranda yurtdışından karşılanan petrol ve doğal gaz kaynaklarına olan yüksek bağımlılığı devam etmektedir. Özellikle elektrik üretiminde doğal gazın payı yüksekliğini sürdürmekte, bu kaynakta sınırlı sayıda ülkeye olan yüksek bağımlılık arz güvenliği açısından ayrıca bir risk unsuru olarak görülmektedir.
72. Enerji ithalatının toplam ithalatımızın yaklaşık dörtte birini oluşturması nedeniyle, önümüzdeki dönemde küresel enerji piyasalarındaki fiyat ve arz gelişmeleri, Türkiye ekonomisini hem büyüme dinamikleri hem de cari açık açısından etkilemeye devam edecektir. Enerjide dışa bağımlılığımızı azaltmaya yönelik alternatif politikalar oluşturulması, büyüme ve cari açık üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır. Bu kapsamda, arz tarafında linyit başta olmak üzere yerli kaynakların daha fazla değerlendirilmesi, nükleer enerjinin elektrik üretimi amacıyla kullanılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji üretimindeki payının yükseltilmesi önem taşımaktadır. Talep tarafında ise, elektrikte pik yükün yataylaştırılması için enerji verimliliği tedbirlerinin artırılması ve komşu ülkelerle elektrik ticaretinin geliştirilmesi öncelikli konulardır. Ayrıca, Ortadoğu ve Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasına yönelik çeşitli projeler, Türkiye'nin hem arz güvenliğini artırmaya hem de jeopolitik imkânlarını avantaja dönüştürmeye katkı sağlayabilecektir.

2.2. DÜNYA EKONOMİSİNDE MAKROEKONOMİK GELİŞMELER VE BEKLENTİLER

73. Küresel kriz öncesi dönemde likidite bolluğunun etkisiyle dünya ekonomisi yükselen ve gelişmekte olan ekonomiler öncülüğünde yüksek oranlı bir büyüme dönemi yaşamıştır. 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri sonucu alınan önlemlerle temel makroekonomik değişkenlerdeki kırılganlıklarını azaltan gelişmekte olan ekonomiler, 2002–2006 döneminde yüksek oranlı büyürken, gelişmiş ekonomiler ise görece düşük bir büyüme performansı sergilemiştir. Bu dönemde, dünya ekonomisi yıllık ortalama yüzde 4,3, gelişmiş ekonomiler yüzde 2,5 ve yükselen ve gelişmekte olan ekonomiler ise yüzde 6,9 oranında büyümüştür. Yüksek büyüme oranlarına paralel olarak, dünya ticaret hacmi de yıllık ortalama yüzde 7,5 oranında artmıştır. Ancak, yüksek büyüme dönemi küresel dengesizliklerin arttığı ve küresel krizin tohumlarının atıldığı bir dönem olmuştur.
74. 2007 yılı Ağustos ayında ABD konut piyasalarında başlayan sorunlar 2007-2008 döneminde dünyada yaşanan küresel finansal dalgalanmanın kaynağını oluşturmuştur. Bu süreçte, gelişmiş ülkelerde varlık fiyatları düşmüş, hane halklarının servetleri azalmış, finansal kuruluşların bilançoları önemli ölçüde bozulmuş, birçok kuruluş iflas etmiş, uluslararası kredi piyasasında aksaklıklar oluşmuş ve likidite sıkışıklığı yaşanmıştır. ABD finans piyasalarında yaşanan, daha sonra ticaret, finans ve güven kanallarıyla gelişmekte olan ülkeler dâhil tüm dünyaya yayılan kriz sonucunda pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke resesyona girmiş, ekonomik yavaşlama küresel ölçekte daha da belirginlik kazanmıştır. 2008 yılı son çeyreğinden itibaren küresel çapta derinleşen finansal kriz, reel sektör krizine dönüşerek özellikle gelişmiş ülkelerde, ciddi üretim ve istihdam kayıplarına neden olmuştur. 2009 yılında dünya hasılası yüzde 0,6 oranında azalmış ve II. Dünya Savaşından sonra küresel ekonomik aktivitede en hızlı daralma gerçekleşmiştir. Küresel ekonominin durgunluk içerisine girmesi dünya ticaret hacminde de keskin bir düşüşe yol açmış, dünya ticaret hacmi 2009 yılında yüzde 10,3 oranında daralmıştır.
75. Kriz sürecinde küresel düzeydeki politika koordinasyonu sonucu uygulanan eşzamanlı parasal genişleme ve ekonomiyi canlandırma paketlerinin etkisiyle, krizin daha da derinleşmesinin önüne geçilmiştir. 2010 yılında küresel düzeyde ekonomik toparlanma sağlanmış ve dünya büyümesi yüzde 5,2 oranında gerçekleşmiştir. Ancak, uygulanan bu politikalara ek olarak sorunlu finansal kuruluşların kurtarılmasından kaynaklanan mali yükler nedeniyle, Avrupa ülkeleri ve ABD başta olmak üzere, birçok gelişmiş ülkede bütçe açıkları ve kamu borçları yüksek seviyelere çıkmış ve kriz gelişmiş ülkelerde kamu borç krizine dönüşerek daha da derinleşmiştir.
76. Yüksek kamu borç stoku ve bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalan Avro Bölgesi ülkelerinde büyüme performansı ciddi ölçüde zayıflamıştır. Avro Bölgesi çevre ülkelerinde borçların çevrilebilirliğine yönelik artan kaygılar sonucunda derinleşen borç krizi ve ülkeler arası verimlilik farkları neticesinde Avro Bölgesi 2009 yılındaki yüzde 4,4'lük daralmanın ardından, 2012 yılında da yüzde 0,6 oranında daralmıştır.

Avrupa Merkez Bankası genişleyici parasal politikalar ve geleneksel olmayan politikalar ile piyasalara birçok kez müdahale etmiş; bu doğrultuda parasal birliğe yönelik kaygılar bertaraf edilmiş, finansal piyasalarda riskler azalmış ve iyileşme sağlanmıştır. Ancak, finansal piyasalarda sağlanan iyileşme, reel ekonomiye sınırlı ölçüde yansımıştır.

77. 2007-2013 döneminde gelişmiş ekonomilerin yıllık ortalama yüzde 0,9, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin yüzde 6, dünya ekonomisinin ise yüzde 3,3 oranında büyümesi beklenmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin büyüme performansları arasındaki ciddi ayrışma sonucunda gelişmekte olan ekonomilerin dünya hasılasından aldığı pay, son on yılda önemli ölçüde artmıştır.
78. Başta AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkelerde alınan önlemlerin olumlu sonuçlar doğuracağı, risk ve belirsizliklerin azalacağı ve olumlu bir konjonktür yaşanacağı varsayımı altında, 2014-2018 döneminde dünya ekonomisinin yıllık ortalama yüzde 4,4 oranında büyümesi ve kriz öncesi ortalama büyüme hızını yakalaması beklenmektedir. Aynı dönemde, gelişmiş ekonomilerin yıllık ortalama yüzde 2,5, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin ise yüzde 6 oranında büyüyeceği tahmin edilmekte, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin küresel büyümenin sürükleyici gücü olmaya devam edeceği öngörülmektedir. Küresel ticaret hacminin 2014-2018 döneminde yaklaşık yüzde 6,1 oranında artacağı ve bu artışta gelişmekte olan ülkeler arasında giderek artan ve çeşitlenen ticaret ilişkilerinin belirleyici unsur olacağı tahmin edilmektedir.
79. Küresel finansal krizin ekonomik büyüme üzerinde yarattığı olumsuz etkiler neticesinde işsizlik oranı, başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere dünya genelinde yükselmiştir. 2002-2006 döneminde ortalama yüzde 6,4 seviyesinde gerçekleşen gelişmiş ülkelerdeki işsizlik oranının, krizin reel ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ve yapısal sorunlar neticesinde, 2013 yılında yüzde 8,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik aktivitenin yavaşlaması, iş yaratma kapasitesinde oluşan kısıtlar ve işgücü piyasasında artan yapısal sorunlar etkili olmuştur. Genç işsizlikte görülen artış istihdam piyasasının temel sorunlarından biri haline gelmiştir. İşgücü piyasasındaki yapısal sorunlar ve artan işsizlik oranları Avro Bölgesinin en önemli ekonomik ve sosyal sorunları arasında yer almaktadır. Krizin etkisiyle İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerde işsizlik oranları rekor seviyelere ulaşmıştır. 2012 yılında yüzde 12,3 olan Avro Bölgesi işsizlik oranının alınan önlemlere rağmen, yüksek seviyesini koruyarak, 2014-2018 döneminde yüzde 11,1 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde işgücüne katılma oranlarının giderek azalması, işgücü piyasasındaki yapısal sorunların devam etmesi, büyüme ve yatırım artışlarının yavaş seyredeceği beklentisi nedenleriyle önümüzdeki dönemde de gelişmiş ülkelerde işsizliğin önemini koruması beklenmektedir. Kriz sonrası dönemde büyüme ve istihdamın artırılması, dünya ekonomisinde temel öncelik alanları olmaya devam edecektir.

80. Gerek kriz öncesi gerekse kriz sonrası dönemde tüketici fiyatları konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasında bir ayrışma olduğu görülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde ortalama yüzde 2 civarında olan enflasyon oranı, gelişmekte olan ekonomilerde enerji fiyatları, gıda fiyatları, kuraklık, yurtiçi talep, parasal genişleme ve kredi koşullarına bağlı olarak daha dalgalı ve daha yüksek oranlarda seyretmiştir. 2014-2018 döneminde gelişmiş ekonomilerde mevcut fiyat istikrarının devam etmesi, gelişmekte olan ekonomilerde ise enflasyonist baskının kontrol edilebilir bir seyir izlemesi beklenmektedir.
81. 2000'li yılların başından itibaren ham petrol fiyatları artış eğiliminde olmuştur. 2008 yılı Temmuz ayında en yüksek değerine ulaşan petrol fiyatları, dünyadaki ekonomik daralmayla birlikte düşüş eğilimine, 2010 yılından itibaren de ekonomik toparlanmayla birlikte artış eğilimine girmiştir. Son dönemde 100 dolar civarında seyreden ham petrol fiyatlarının, petrol arzının artacağı buna karşılık küresel büyümenin ılımlı olacağı varsayımı altında, önümüzdeki dönemde düşmesi beklenmektedir.
82. Kriz sürecinde hükümetlerin uyguladıkları canlandırma paketleri sonucunda başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere birçok ülkede kamu mali dengeleri bozulmuş ve kriz nitelik değiştirerek borç krizi haline dönüşmüştür. 2014-2018 döneminde gelişmiş ülkelerde alınan önlemlerin etkisiyle bütçe açıklarında iyileşme beklenmesine rağmen, borç oranlarındaki artış eğiliminin devam edeceği ve genel yönetim brüt borç stokunun Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYH) oranının yüzde 106,6'ya yükseleceği tahmin edilmektedir.
83. 2004 yılı sonrasında uluslararası likidite bolluğu sermaye hareketlerinin ivmelenmesine yol açmış, 2007 yılında yükselen ve gelişmekte olan ekonomilere sermaye girişleri rekor seviyelere ulaşmıştır. Küresel krizle birlikte gelişmiş ülkelerdeki finansal kuruluşların ciddi zararlarla karşılaşmaları sonucunda, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye akımları 2008–2009 döneminde önemli ölçüde azalmış, bu ekonomilerin para birimleri, özellikle 2009 yılı ilk yarısında hızla değer kaybetmiştir. Krizle mücadele kapsamında gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının faiz oranlarını düşürmeleri ve genişleyici para politikaları uygulamaları sonucunda, 2010 yılında yükselen ve gelişmekte olan ekonomilere yönelen sermaye akımları tekrar ivme kazanmıştır. Bu durum, ülkelerin yerel para birimlerinin değerlenmesine, yurtiçi kredi kullanımının artmasına, rekabet gücü kayıplarına ve cari denge üzerinde baskıya yol açmaktadır. Kısa vadeli likidite bolluğu ve küresel finans sisteminde süregelen kırılganlıklar, sermaye akımlarında ciddi oynaklıklara ve istikrarsızlığa yol açan bir unsur olmaya devam etmektedir.

Tablo 1: Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Makroekonomik Göstergeler

(Yüzde)

	2002-2006	2007-2013	2014-2018
Dünya GSYH Artışı	4,3	3,3	4,4
Gelişmiş Ekonomiler	2,5	0,9	2,5
Avro Bölgesi	1,8	0,2	1,5
ABD	2,7	1,0	3,2
Japonya	1,5	0,5	1,2
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	6,9	6,0	6,0
Çin	10,6	9,8	8,4
Hindistan	7,5	7,1	6,7
Brezilya	3,3	3,6	4,1
Rusya	6,7	3,1	3,7
ASEAN-5 ¹	5,6	5,2	5,6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	6,4	4,5	4,4
Dünya Ticaret Hacmi Artışı	7,5	3,6	6,1
Dünya Enflasyon Oranı	3,8	3,9	3,8
Gelişmiş Ekonomiler	2,0	2,0	2,0
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	6,1	6,2	5,9
Genel Yönetim Bütçe Dengesi/GSYH			
Gelişmiş Ekonomiler	-2,9	-5,5	-2,8
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	-1,1	-1,4	-1,6
Genel Yönetim Brüt Borç Stoku/GSYH			
Gelişmiş Ekonomiler	76,7	96,0	106,6
Yükselen ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	43,3	35,2	31,2
Dünya İşsizlik Oranı²	6,1	5,9	---
Gelişmiş Ekonomiler	6,4	7,4	7,4
Avro Bölgesi	8,7	10,5	11,1

Kaynak: Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Nisan 2013

Not: 2007-2013 ve 2014-2018 dönemleri yıllık ortalama artış tahminleri

(1) ASEAN-5 ülkeleri Malezya, Endonezya, Filipinler, Tayland ve Vietnam'dır.

(2) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Küresel İstihdam Eğilimleri Raporu, Mart 2013

3. PLAN ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’DE EKONOMİK VE SOSYAL GELİŞMELER

84. 2000’li yılların başından itibaren kararlılıkla uygulanan ekonomi politikaları ve gerçekleştirilen yapısal reformlar sonucunda sağlanan makroekonomik istikrarın yanı sıra elverişli küresel ekonomik ortamın da etkisiyle ülkemiz ekonomik ve sosyal alanda önemli mesafeler kat etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda satın alma gücü paritesine göre kişi başına milli gelir, son on yılda AB-27 ortalamasının yüzde 36,1’inden yüzde 52,6’sına ulaşmıştır.
85. Dokuzuncu Kalkınma Planının uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda iç siyasi konjonktürdeki gelişmeler ve hemen sonrasındaki küresel kriz, Türkiye ekonomisini etkileyen önemli faktörler olmuştur. Küresel kriz nedeniyle artan belirsizlik, güven ortamını ve ileriye dönük beklentileri olumsuz etkilemiş, yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine ve ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak, 2002-2006 döneminde yıllık ortalama yüzde 7,2 oranında artan GSYH, 2007-2012 döneminde yüzde 3,3 oranında büyümüştür. Plan döneminde yeni milli gelir serisi ve nüfus istatistiklerinde yapılan güncellemeye göre, kişi başına milli gelir 2012 yılında 10.504 dolar, cari GSYH ise 786 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.
86. Türkiye, gerçekleştirdiği reformlar sonucunda elde ettiği tek haneli enflasyon oranları, güçlü kamu maliyesi ve güçlü bankacılık yapısıyla küresel kriz ortamında birçok ülkeye kıyasla avantajlı bir konumda olmuştur. Bu durum, Türkiye’ye kriz döneminde ekonomiyi canlandırmak için uyguladığı politikalarda esneklik ve manevra alanı sağlamıştır. Bunun yanı sıra özellikle krizin yoğun olarak yaşandığı 2009 yılı sonrasında orta vadeli bir perspektifle, zamanında ve kararlı bir biçimde uygulanan maliye, para ve gelir politikalarının etkisiyle güçlü bir performans sergileyen Türkiye ekonomisi, krizden başarıyla çıkan sayılı ekonomiler arasında yer almıştır.
87. Bu gelişmede, ayrıca kriz sonrasında uluslararası piyasalarda artan likidite bolluğuna ve sağlanan güven ortamına bağlı olarak Türkiye’ye yönelik sermaye girişlerinin artması, hızlı kredi genişlemesi ve bu faktörlerin yurtiçi talebi canlandırması etkili olmuştur.
88. 2007-2012 döneminde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde katma değer sırasıyla yıllık ortalama yüzde 2,1, yüzde 3,7 ve yüzde 4 oranında artmıştır. Bu dönemde tarım sektörünün GSYH içindeki payının yüzde 7,9’a gerilemesi beklenmektedir. Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı yüzde 19,3’e düşmüş, hizmetler sektörünün (vergiler dâhil) GSYH içindeki payı ise artarak yüzde 72,7’ye yükselmiştir. Sanayi sektörünün payının artırılması uzun dönemli yüksek oranlı sürdürülebilir büyüme altyapısının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.
89. 2007-2012 döneminde; büyümenin kaynağı özel tüketim, ihracat ve sabit sermaye yatırım harcamaları olmuştur. Ancak toplam sabit sermaye yatırımları artış hızının Plan dönemi ortalama hedefini yakalayamamasında küresel krize bağlı olarak 2009

yılındaki daralma önemli ölçüde etkili olmuştur. Net ihracatın büyümeye katkısı ise yıllık ortalama 0,3 puan olarak gerçekleşmiştir. Başta özel sektör olmak üzere kamu yatırımlarının artırılması büyüme ve istihdamı artıran önemli bir bileşen olmaya devam etmektedir.

90. Dokuzuncu Kalkınma Planında büyümenin üretim yönünden kaynakları olan istihdam, sermaye stoku ve toplam faktör verimliliği (TFV) artış oranlarının sırasıyla yüzde 2,7, yüzde 4,8 ve yüzde 2,3 olacağı tahmin edilmiştir. 2007-2012 döneminde, istihdam ve sermaye stokundaki artış hızı plan hedefini yakalayarak sırasıyla yıllık ortalama yüzde 3,3 ve yüzde 5,6 olarak gerçekleşmiştir. TFV artış hızı ise yüzde -0,5 ile plan hedefinin gerisinde kalmıştır. Yüksek ve sürdürülebilir büyüme performansının sağlanması için verimlilik oranlarının artırılması ihtiyacı sürmektedir.
91. 2007–2012 döneminde toplam istihdam yıllık ortalama yüzde 3,3 oranında artmıştır. Bu gelişmede işgücü piyasasına yönelik uygulanan programlar etkili olmuştur. 2006 yılında yüzde 10,2 olan ve küresel kriz sürecinde yükselen işsizlik oranı, işgücüne katılma oranındaki artışa rağmen, 2012 yılında yüzde 9,2'ye gerilemiştir. Kayıt dışı istihdam oranı özellikle tarım dışı sektörlerde önemli oranda gerilemiş, haftalık ortalama çalışma saati azalmış ve asgari ücret artış oranı enflasyonun üzerinde gerçekleşmiştir.
92. Plan döneminde, enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde fiyat istikrarı odaklı bir para politikası uygulayan Merkez Bankası, küresel kriz sonrası dönemde orta vadede fiyat istikrarından vazgeçmeden finansal istikrarı da gözetecek şekilde belirlediği hedeflere ulaşmada kullanacağı araçları genişletmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planında Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) yıllık artış hızının kademeli olarak yüzde 5'ten yüzde 3'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Ancak uzun süreli kronik yüksek enflasyonun yarattığı katılıklar, döviz kuru ve petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar, dünya gıda fiyatlarındaki oynaklığın yüksekliği, yönetilen/yönlendirilen fiyatlarda yapılan ayarlamalar ve vergi düzenlemeleri gibi nedenlerden dolayı 2008 yılında enflasyon hedefi güncellenmiştir. Orta vadede yüzde 5 düzeyinde istikrar kazanması hedeflenen enflasyon oranı, 2012 yılında yüzde 6,2'ye kadar gerilemiştir.
93. 2007-2012 döneminde ithalat ihracattan daha hızlı artmış ve dış ticaret açığının GSYH'ya oranı yıllık ortalama yüzde 9,9, cari açığın GSYH'ya oranı ise yıllık ortalama yüzde 5,9 olarak gerçekleşmiştir. Milli gelir dengliği açısından bakıldığında, bu dönemde yurtiçi tasarrufların düşük seyretmesi cari işlemler açığının temel belirleyicisi olmuştur. Sürdürülebilir ve yüksek büyümenin sağlanması için yurtiçi tasarrufların artırılması önemini korumaktadır.
94. Plan döneminde para ve gelirler politikalarıyla uyumlu bir şekilde uygulanan maliye politikasıyla kamu kesimi borçlanma gereği, kamu borç stokunun milli gelire oranındaki düşme eğilimini destekler seviyede tutulmuştur. Piyasalarda oluşan güven ortamının da etkisiyle faiz oranları düşerken borçlanma vadeleri uzamış,

kamunun faiz ödemelerinin GSYH'ya oranı düşmüştür. 2007-2012 döneminde genel devlet dengesi özelleştirme gelirleri ve faiz giderleri hariç tutulduğunda, GSYH'ya oranla, ortalama olarak yüzde 2,2 fazla vermiştir. Böylece, 2006 yılında yüzde 46,5 olan AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranı 2012 yılında yüzde 36,1 seviyesine gerilemiştir.

95. Plan döneminde Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) sisteminin ürettiği katma değer in GSYH içindeki payı 2007-2012 yılları arasında gerçekleştirilen toplam 20,3 milyar dolarlık özelleştirme uygulamalarının da etkisiyle kademeli olarak düşmüştür.
96. Küresel kriz döneminde, önceki yıllarda gerçekleştirilen yapısal reformlar sonucunda Türk bankacılık sektörü büyümüş, tüm sağ lamlık göstergelerinde yüksek performans sergileyerek güçlü bir yapıya kavuşmuştur.
97. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ülkemiz rekabet gücü ve iş ortamının iyileştirilmesi konularında ilerleme kaydetmiştir. Dünya Ekonomik Forumunun küresel rekabet gücü endeksine göre 2007 yılında 131 ülke arasında 53'üncü sırada yer alan Türkiye, 2012 yılında 144 ülke arasında 43'üncü sıraya yükselmiştir. Dünya Bankasının (DB) iş yapma kolaylığı endeksinde ise 2006 yılında 155 ülke arasında 84'üncü sırada iken, 2012 yılında 183 ülke arasında 71'inci sıraya yükselmiştir.
98. Son yıllarda rekabet gücünde sağ lanan iyileşmelere rağmen, 2007-2012 döneminde imalat sanayiindeki üretim artışı, küresel krizin olumsuz etkisi nedeniyle tahminlerin altında kalmış ve yıllık ortalama yüzde 3,7 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayiinde esas olarak büyük ölçekli firmalardan kaynaklanan bir verimlilik artışı yaşanmıştır. Büyük ve küçük ölçekli firmalar arasındaki yüksek verimlilik farkı ise devam etmektedir. İmalat sanayii ihracatında orta teknoloji sektörlerinin payı artmış, ancak yüksek teknoloji sektörlerinin ihracatı artmasına rağmen imalat sanayii ihracatı içindeki payında düşüş gözlenmiştir. Diğer taraftan, ara malı ithalatına yüksek düzeyli bağımlılık artarak devam etmiştir.
99. Üretim ve ihracatımızın yüksek katma değerli ve teknoloji yoğun bir yapıya kavuşması için yapısal bir dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır. Bu dönüşüm, sanayi sektörünün, küresel değer zincirindeki konumu açısından da önem taşımaktadır. Bu çerçevede, bilim ve teknolojiyi ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürmeye yönelik gerekli araç ve kurumlar sistematğinde önemli gelişmeler kaydedilmiş ve Ar-Ge'ye ayrılan mali ve beşeri kaynaklar artırılmıştır. Ancak, Ar-Ge için ayrılan kaynak ve girdilerdeki artışa rağmen patent ve ticarileştirme hususlarında ilerleme ihtiyacı sürmektedir.
100. Ekonominin rekabet gücünün geliştirilmesinde önemli bir rol oynayan ve 2012 yılı itibarıyla GSYH içerisindeki payı yüzde 61,9'a yükselen hizmetler sektörünün inşaat, organize perakendecilik ve turizm gibi alt sektörlerinde önemli ilerlemeler sağ lanmıştır. Bu kapsamda, inşaat sektöründe 2008 yılından itibaren, küresel durgunluk ve risk ortamıyla birlikte, inişli çıkışlı bir dönem yaşansa da Türk inşaat

şirketlerinin yurtdışında üstlendiği taahhüt tutarı 2012 yılında 27 milyar dolara ulaşmıştır. Turizm sektöründe, 2006-2012 döneminde yabancı turist sayısı ve turizm geliri yaklaşık yüzde 60 oranında artmış olmasına rağmen turist başına elde edilen gelir seviyesinin düşüklüğü devam etmektedir. Plan döneminde organize perakende ticaret belirgin bir biçimde gelişmiş, elektronik ticaret ise büyüme eğilimine girmiştir. Genel olarak hizmetler sektöründe katma değeri yüksek alanların payının ve ihracatının artırılması, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır.

101. 2006-2010 döneminde ülkemiz işletmelerinin tamamına yakınına oluşturan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) istihdam ve katma değer içindeki yüzde payı 3'er puan azalmış, yatırımlar içindeki yüzde payı ise 5 puan artmıştır. Ekonomide rekabet gücünün artırılması, yenilik ve girişimciliğin geliştirilmesi ile istihdam oluşturulması açısından KOBİ'lerin verimlilik artışı, büyüme ve kurumsallaşma ihtiyacı devam etmektedir.
102. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde tarımsal desteklemenin çeşitlendirilmesi, gıda güvenilirliği, bitki ve hayvan sağlığına ilişkin çeşitli çalışmalar yürütülmüş; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bölgesi başta olmak üzere arazi toplulaştırma ve sulama altyapısında dikkate değer gelişmeler sağlanmıştır. Ancak dönem başında ülkemizde yaşanan kuraklık ile küresel gıda piyasalarındaki istikrarsızlığın yol açtığı olumsuz etkiler sonucu ülkemizin tarım ürünleri ithalatı miktar ve değer olarak yükselmiştir. Et ve et ürünleri piyasasında fiyat dengesini sağlamak üzere canlı hayvan ve kırmızı et ithalatı yapılmış, hayvancılıkta yatırımlar artırılmıştır. Öte yandan, tarımsal işletmelerde çok parçalılık ve ölçek sorunlarının giderilmesi, üretici örgütlülüğünün güçlendirilmesi, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ile tarım-sanayi işbirliği ve entegrasyonunun artırılması ihtiyacı devam etmektedir.
103. Plan döneminde, ekonominin rekabet gücü ve dış dengeler açısından önemli bir rolü bulunan enerji sektöründe tüketim talebi artmış, arz güvenliği sorunu devam etmiş, petrol fiyatlarındaki yüksek artış ekonominin geneli üzerinde baskı oluşturmuştur. Birincil enerji tüketimi 2007-2011 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,8, elektrik enerjisi tüketimi 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 5,6 oranında artmıştır. Elektrik ve doğal gaz piyasalarının serbestleştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmış, özel sektörün piyasa payları yükselmiştir. Enerji arz güvenliğinin artırılması amacıyla yenilenebilir enerji üretiminin desteklenmesine devam edilmiş, yerli kömür kaynakları elektrik üretimi amacıyla özel sektöre açılmış, nükleer santral yapımıyla ilgili çalışmalara başlanmış, enerji verimliliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılarak çeşitli programlar uygulamaya konulmuştur.
104. Madencilikte önemli bir yeri olan linyit kömürüne yönelik arama faaliyetleri sonucunda, bilinen linyit kömürü rezervi 8,3 milyar tondan 12,8 milyar tona çıkarılmıştır. 38 yeni jeotermal sahası keşfedilmiş; altın, çinko, bakır, zeolit, feldspat, kuvars, mermer gibi birçok madende önemli rezervler tespit edilmiştir. Ayrıca,

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından gerçekleştirilen ham petrol ve doğal gaz rezerv ve üretimini artırmaya yönelik çalışmalarla ülkemizin üretim seviyesi korunmuş, başta deniz sahalarında olmak üzere ülke genelinde arama veri altyapısı geliştirilmeye devam edilmiştir.

105. Plan döneminde, ulaştırma altyapısını geliştirerek yurtiçi ve yurtdışı üretim ve tüketim merkezlerini birbirine bağlama ve ulaştırma türlerini kendi içerisinde entegre hale getirme yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Bu çerçevede Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları (TEN-T), Kafkas ülkeleri ve Ortadoğu ile bağlantıları güçlendiren projeler büyük ölçüde gerçekleştirilmiş, bölünmüş yol çalışmalarına devam edilmiş, hızlı tren hatları işletmeye alınmaya başlanmış, iki büyük konteynır liman projesine öncelik verilmiş, havayolundaki yurtiçi ve yurtdışı yolcu ve sefer sayıları artırılmıştır. Ulaştırma altyapısının finansmanında kamu-özel işbirliği modeli; havalimanı ve terminal yapımlarına ilave olarak otoyol, tünel ve köprü yapımlarında da uygulanmaya başlanmıştır. Önümüzdeki dönemde koridor yaklaşımına geçilmesi, ulaşım türleri arasında entegrasyonun sağlanması, az gelişmiş bölgelerin ulaşım bağlantısının daha da geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye'nin coğrafi avantajlarını ekonomik gelişmeye ve ticaret hacmine yeterince yansıtabilmesi için maliyetleri optimize edecek, ürün döngü sürecini kısaltacak, ulaştırma, depolama, paketleme ve stok yönetimi gibi işlevleri bütünleştirebilecek bir yük taşımacılığı ve lojistik altyapısının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bölgelerin özellikle yük taşımacılığında daha etkin, hızlı ve güvenli ulaşım ve lojistik altyapıya kavuşması ve ülkenin önemli bölgesel merkezleri arasında da etkileşimi artıracak şekilde kuzey-güney bağlantılarının güçlendirilmesi önemini korumaktadır.
106. Plan döneminde, ülkemizin bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde kritik bir öneme sahip olan bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe geniş bant erişim başta olmak üzere, iletişim hizmetlerinin kullanımı artmıştır. Ekonomideki verimlilik düzeyinin ve rekabet gücünün artırılması ile kamu hizmetlerinin etkin ve etkili sunulabilmesi için işletmelerin, vatandaşların ve kurumların bilgi ve iletişim teknolojilerini yaygın kullanmasına hizmet edecek önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Bununla birlikte, bilgi teknolojileri pazarı, elektronik haberleşme sektöründeki büyümeye paralel bir büyüme gösterememiştir.
107. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, ekonomik gelişmelerin yanında sosyal kalkınma yönünde ilerlemeler sağlanmıştır. Başta eğitim ve sağlık olmak üzere temel kamu hizmetlerinin daha nitelikli, daha yaygın ve kolay ulaşılabilir sunulması konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Sosyal içerme ve yoksullukla mücadele amacıyla daha kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi, daha etkin ve yaygın bir sosyal destek sistemi oluşturulmuştur. İşgücü piyasasına yönelik önemli reformlar neticesinde Türkiye, ekonomik krizin istihdam üzerindeki etkilerinin en az hissedildiği ülkelerden birisi olmuştur. Bu alanlarda sağlanan önemli gelişmelere rağmen, fiziki

ve beşeri altyapının güçlendirilmesi ile hizmet sunumunun kalitesi ve etkinliğinin artırılması ihtiyacı önemini korumaktadır.

108. Eğitimde beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş, tüm kademelerde okullaşma oranlarında artış sağlanmış ve derslik başına düşen öğrenci sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Kız çocukları ile yoksul öğrencilerin eğitimde devamlılığını sağlamak ve taşınmalı eğitimi güçlendirmek için çeşitli faaliyetler yürütülmüş, zorunlu eğitim süresi uzatılarak ortaöğretim sistemi yeniden yapılandırılmış, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinde artış sağlanmıştır. Bu gelişmelere rağmen, ülkemiz okul öncesi eğitim ve ortaöğretime erişimde ve başarı performansını değerlendiren Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) araştırmasında uluslararası ortalamaların altında kalmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yükseköğretimde 36 devlet ve 41 vakıf üniversitesi kurulmuş ve üniversite sayısı 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla 170'e ulaşmıştır. Böylece yükseköğretime erişimde de önemli ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte, kalitenin artırılması ihtiyacı sürmektedir. Uzun dönemde kalkınmanın sağlam temellere oturabilmesi için ülkemizin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi hususu önceliğini korumaktadır.
109. Plan döneminde, tüm vatandaşlara daha etkin hizmet sunulması amacıyla, emeklilik ve sağlık sisteminde kapsamlı değişiklikler içeren düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal sigorta kuruluşları tek çatı altında toplanmış, norm ve standart birliğinin sağlanmasına yönelik önemli adımlar atılmış, sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak parametrik değişiklikler gerçekleştirilmiş ve tüm vatandaşlara aynı standartlarda sağlık hizmeti sunan zorunlu genel sağlık sigortası (GSS) sistemi kurulmuştur. Nüfusun tamamına yakını sağlık sigortası kapsamına alınmış, aile hekimliği sistemi yaygınlaştırılmış, sağlık personeli ve hastane sayısı ile yatak kapasitesinde artış sağlanmıştır. Sağlık sistemi, Sağlık Bakanlığının merkez ve taşra teşkilat birimleri ile özel sektörün rol ve sorumluluklarını da kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Bebek ve anne ölüm oranları hızla düşürülmüş, doğumda beklenen yaşam süresi yükselmiştir.
110. Ekonomik kriz döneminde dünyada genel olarak sosyal harcamalar azalırken ülkemizde bu alanda yapılan harcamaların artması, sosyal yardımların gerek kapsam gerekse miktar bakımından artış göstermesi ve yoksullukla mücadelede kurumsal kapasitenin geliştirilmiş olması, krizin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak gelir dağılımında iyileşme kaydedilmiştir. Kadın, çocuk, engelli ve yaşlıların ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla yer almalarına ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik önemli adımlar atılmış, geri kalmış bölgelerimizde sosyal içermenin sağlanması kapsamında Sosyal Destek Programı (SODES) başta olmak üzere bölgesel sosyal kalkınma programları uygulanmıştır. Bununla birlikte önümüzdeki dönemde sosyal harcamalarda denetimin artırılması ve destek uygulamalarının, vatandaşları üretim sürecine daha fazla dâhil edecek şekilde iyileştirilmesi gereği bulunmaktadır.

111. Kamu hizmetlerinin etkin, ekonomik ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla, bakanlıklar arasındaki görev ve yetki dağılımı yeniden belirlenerek bazı yeni bakanlıklar kurulmuş, bazı bakanlıklar da kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra, kamu kurum ve kuruluşlarının bağlılık ve ilgileri yeniden düzenlenerek Başbakanlığa bağlı kurum ve kuruluşların sayısı azaltılmış, bir kısım kurumlar ise bakanlıkların ana hizmet birimleri haline dönüştürülmüştür. Kamu idarelerinde politika geliştirme, programlama, bütçeleme kapasitesini güçlendirmeye ve hesap verebilirlik ile mali saydamlığı sağlamaya yönelik temel bir araç olarak benimsenen stratejik yönetime geçiş süreci yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca, hesap verebilirliği güçlendirmek amacıyla Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuş, Sayıştayın denetim alanı tüm kamu kaynaklarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
112. Yerel düzeyde ise kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, mahalli hizmetlerin sunumunda daha etkili bir koordinasyon sağlanması ve ölçek ekonomisinden faydalanılması amacıyla nüfusu 750 binin üzerinde bulunan iller, il sınırları esas alınarak büyükşehir belediyesine dönüştürülmektedir. Bu düzenlemeyle büyükşehir belediye sayısının 30'a ulaşması, Türkiye yüzölçümünün yüzde 51'inin, nüfusun ise yüzde 77'sinin büyükşehir belediyesi kapsamına girmesi beklenmektedir.
113. Ülkemizde başta iklim değişikliği olmak üzere, çevre sorunlarına duyarlı politikalar sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde yürütülmüş; kurumsal yapı, mevzuat ve standartlar geliştirilmiştir. Afet zararlarının en aza indirilmesi amacıyla kurumsal ve yasal düzenlemelerle kamuoyunda farkındalık oluşturulmasına önem verilmiştir. Yerleşim yerlerinin temiz ve sağlıklı hale gelmesi açısından kentsel altyapı yatırımlarına öncelik verilmiş, başta içme suyu ve atık su ile katı atık hizmetleri olmak üzere, nüfusun bu hizmetlere erişiminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.
114. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde hızlı şehirleşme sürecine paralel olarak büyük şehirler göçlerin yoğun bir şekilde yönlendiği merkezler olmaya devam etmiş, şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 67,5'ten yüzde 72,3'e yükselmiştir. 2012 yılı itibarıyla Türkiye'de nüfusu bir milyonun üzerinde olan şehir sayısı 10'a ulaşmıştır. Kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma hâlihazırda önemini yitirmekle birlikte, şehirlerde ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması ve doğal afet kaynaklı risklerin azaltılması yönünde mevcut şehir dokusunun yenilenmesi daha fazla ağırlık kazanmaktadır. Bu süreçte, mekânsal planlama, afet yönetimi ve kentsel dönüşümle ilgili hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Şehirlerin daha rekabetçi ve yaşanabilir kılınması; yeni ve nitelikli iş ve yaşam alanları oluşturulması; sosyal ve fiziki altyapıya, kaliteli ve güvenli kentsel ulaştırma sistemlerine kavuşturulması yönünde politika ve uygulamaların etkinleştirilmesi gerekmektedir.
115. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) çerçevesinde kırsal ekonominin güçlendirilmesine, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılmasına, yaşam kalitesinin artırılmasına, sürdürülebilir kaynak kullanımı ve çevrenin korunmasına ağırlık verilmiştir. Kırdan kente göç dinamikleri

yavaşlamakla birlikte devam etmektedir. Bu dinamiğin temelinde, kırsal kesimin kentsel iş imkânlarına ve yaşam şartlarına erişme isteği bulunmaktadır. Göçle gelen çoğu düşük vasıflı nüfusun, şehirlerde sosyal yaşam ve işgücü piyasalarına uyum zorlukları; şehirlerde işsizlik, gelir farkları, kayıt dışılık gibi sorunlara neden olmaktadır. Kırsal kesimde, tarım sektörünün gelişmesinin yanında, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi önemini korumaktadır.

116. Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik alanında; merkezde ve mahallinde kurumsal yapılar oluşturulmuş, eyleme dönük muhtelif programlar uygulanmıştır. Bu kapsamda, merkezi düzeyde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, bölgesel düzeyde 26 kalkınma ajansı ve bunlar bünyesinde 81 ilde yatırım destek ofisleri faaliyete geçirilmiş, tüm ülke için bölgesel gelişme planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Kalkınma ajansları bölgelerin rekabet gücüne de katkıda bulunan kapsamlı mali ve teknik destekler sağlamaya başlamış, GAP hedeflerini daha kısa sürede gerçekleştirmek için bir eylem planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. GAP Bölge Kalkınma İdaresine ek olarak DAP (Doğu Anadolu Projesi), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) için bölge kalkınma idareleri teşkil edilmiştir. Ayrıca yatırım teşvik sisteminin bölgesel boyutu güçlendirilmiş, cazibe merkezleri programı, köy altyapısına yönelik Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), belediyeler için Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ve Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı (SUKAP), sosyal kalkınma bakımından öncelikli illere yönelik SODES programları uygulamaya konulmuş; kümelenme desteklerinin hukuki ve kurumsal altyapısını geliştirme çalışmaları tamamlanmıştır.
117. Onuncu Kalkınma Planı döneminde, son yıllarda elde edilen kazanımların artarak sürdürülmesi, sahip olduğumuz ekonomik potansiyelin en üst seviyede değerlendirilerek toplumsal faydaya dönüştürülmesi için yapısal reform sürecinin devam ettirilmesi gerekmektedir.
118. Ülkemizin uluslararası düzeyde işbölümü ve değer zinciri hiyerarşisinde konumunu yükseltmesi, küresel kriz sonrasında yeniden şekillenen dünya ekonomisinde gelişmiş ülkelerle arasındaki mesafeyi kapatması için yüzde 4,5 civarında olan potansiyel büyüme hızını artırması gereklidir.
119. Ekonomik ve sosyal alanlardaki önemli gelişmelere rağmen büyüme seyri, verimlilik oranları, cari açık, tasarruf oranları, enerji arz güvenliği, üretim ve ihracatın teknoloji kompozisyonu, yerli yenilik kapasitesi, işgücü niteliği, istihdam, fiziki ve beşeri altyapı, bölgesel gelişme ve şehirleşme ile kurumsallaşma Türkiye'nin daha fazla gelişme göstermesi gereken başlıca alanlardır. Ülkemiz; jeopolitik avantajları, genç nüfusu, dünyayla giderek bütünleşen girişimcileri, bankacılık ve mali yapısı, iç pazar fırsatları, gelişmiş ve gelişmekte olan pazarlara yakınlığı ve ekonomik yapısıyla gelişmekte olan ülkeler arasında önemli bir büyüme potansiyeline sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. PLANIN TEMEL AMAÇLARI VE İLKELERİ

120. Uzun vadeli kalkınma amacımız, yeniden şekillenmekte olan dünyada milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak gerçekleştirilecek yapısal dönüşümlerle ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmaktır. Bu çerçevede, 2023 yılında GSYH'nın 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi; enflasyon oranlarının kalıcı bir biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir.
121. 2014-2018 dönemini kapsayacak olan Onuncu Kalkınma Planı ile Türkiye'nin uluslararası değer zinciri hiyerarşisinde üst basamaklara çıkmış, yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmiş ve mutlak yoksulluk sorununu çözmüş bir ülke haline gelmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 2018 yılında GSYH'nın 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin 16 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 277 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 7,2'ye düşürülmesi hedeflenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda ülkemizin büyüme performansının daha yüksek, istikrarlı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, rekabet gücünün ve toplumun refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir.
122. Bu amaçla bağlantılı olarak, sermaye birikimi ve sanayileşme süreci hızlandırılacak; yurtiçi tasarruflar, üretken yatırımlar ve üretim faktörlerinin verimlilik düzeyleri artırılacak; cari açık kalıcı bir şekilde makul düzeylere çekilecek; ekonominin yenilikçi ve ithalat bağımlılığı azalmış bir yapıya dönüştürülmesi sağlanacaktır. Bu dönüşüm sürecinde, Türkiye'de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yakından takip edilerek yenilik üretme kapasitesinin yükseltilmesi, yeniliklerin mevcut üretim

yapısıyla bütünleştirilerek üretim yapısında dönüşümün sağlanması hedeflenmektedir.

123. Ekonomik amaçların gerçekleştirilmesine paralel olarak Türk vatandaşlarının mutlu, müreffeh ve onurlu bir şekilde yaşaması; bu yönde bireylerin kendilerini geliştirebilecekleri, özgür, sağlıklı, güvenli ve yüksek standartta yaşam sürebilecekleri sosyal bir ortamın oluşturulması temel amaçlarımız arasındadır.
124. İnsan haklarının ve bireysel özgürlüklerin adil ve hızlı çalışan bir hukuk sistemiyle garanti altına alındığı; etkili, öngörülebilir ve kurumsallaşmış kamu politikaları ile fırsat eşitliği sunan; erişilebilir ve nitelikli kamu hizmetleriyle desteklenen toplumsal ve idari bir yapının oluşturulması amaçlanmaktadır. İnsan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde, bireysel ve toplumsal nitelik ve yetkinliğin yükseltilerek bireylerin kendilerini gerçekleştirmesi, sosyo-ekonomik yaşama daha aktif katılması ve yoksulluğun azaltılarak toplumsal refahın yaygınlaştırılması esastır.
125. Gelecek nesillere yönelik sosyal politikalar, demografik fırsat penceresi göz önüne alındığında, toplumumuz açısından ayrıca önemlidir. Nitelikli nüfus yapısına yönelik etkili nüfus, eğitim ve sağlık politikalarının uygulanmasının yanında; bireylerin değişime uyum sağlama becerilerinin geliştirilmesi, yeni bilgi ve teknolojilerin sadece kullanıcısı değil, araştırmacı ve üreticisi olması; çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeler ile doğal kaynakların kullanılmasında nesiller arası hakkaniyet ve sürdürülebilirliğin esas alınması sağlanacaktır.
126. Kalkınma hedeflerine tam olarak ulaşılabilmesi, kalkınmanın sürdürülebilir olması ve refahın yaygınlaştırılması, insanların bulundukları mekânlarda yaşam kalitesinin ve yaşanabilirlik standartlarının çevreye duyarlı bir şekilde yükseltilmesi halinde mümkün olacaktır. Bu çerçevede, şehirlerin ve kırsal alanların kendine özgü koşul ve niteliklerine göre, daha iyi iş fırsatlarını ve yaşam ortamlarını sunabilir hale gelmesi Onuncu Kalkınma Planının temel amaçları arasındadır. Bu doğrultuda, ülke genelinde sosyo-ekonomik uyumun güçlendirilmesi ve topyekûn kalkınmanın sağlanması için bölgesel gelişmişlik farkları azaltılacak, bölge ve şehirlerin potansiyelleri değerlendirilerek ve ekonomik tabanları genişletilerek rekabet güçleri geliştirilecektir. Yerleşimlerde temel yaşam kalitesi standartları oluşturulacak, düşük gelirli bölge ve şehirler başta olmak üzere ulaştırma, lojistik ve iletişim altyapısı iyileştirilerek piyasalara ve kamu hizmetlerine erişim kolaylaştırılacaktır. Gelişmiş bölge ve şehirlerin küresel ekonomiyle bütünleşmesi güçlendirilecektir.
127. Küresel toplumun güçlü ve saygın bir üyesi olan ülkemiz, Kalkınma Planının ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirerek, daha fazla değer üretmeye devam edecek, küresel ve bölgesel sorunların çözümünde daha etkili olabilecektir.
128. Bu temel amaçlara ulaşırken kalkınma sürecinin siyasi ve toplumsal düzeyde sahiplenilerek bütüncül bir yaklaşımla sürdürülmesinde, insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri esas alınacaktır.

2. PLANIN HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM

129. Kalkınmanın amacı toplumun refahını artırmak, hayat standardını yükseltmek, temel hak ve özgürlükler zemininde adil, güvenli ve huzurlu bir yaşam ortamı tesis etmektir. Bu çerçevede, insan için ve insanla beraber kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi ve refahın toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılması temel önceliktir. Gerek gerçekleştirilme sürecinde gerekse sonuçları itibarıyla kapsayıcı bir kalkınma anlayışı esastır. İnsanı odak alan bu anlayış kalkınma sürecine herkesin ve her yörenin katılımını azami düzeye çıkarmayı, kalkınmanın sonuçlarından herkesin daha adil bir şekilde pay almasını hedeflemektedir.
130. Daha güçlü ve müreffeh bir toplum yapısına ulaşmak ve beşeri sermayeyi güçlendirmek üzere temel hak ve özgürlükler, demokratikleşme, adalet, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve kamu yönetimi gibi alanlarda uyumlu ve bütünlük politikaların uygulanmasına devam edilecektir.
131. Beşeri sermayenin güçlendirilmesi için iş ve yaşama ilişkin bilgi, beceri ve yetenekleri yüksek ve sağlıklı bireylerin yetişmesi önem arz etmektedir. Toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu, hoşgörü, sevgi ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yetişen bireyler, güçlü toplum olmanın temel esasıdır. Toplumsal yapının ve dayanışmanın güçlendirilmesi için aile kurumu kritik bir öneme sahiptir.
132. Nitelikli birey ve güçlü toplum için daha etkin bir kamu yönetimine ve güçlü bir adalet sistemine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çerçevede, tüm vatandaşların haklarını koruyan, ekonomi için belirsizlikleri azaltan ve öngörülebilirliği artıran bir adalet sisteminin tesis edilmesi; bilgi ve iletişim teknolojilerinin getirdiği fırsatları azami ölçüde kullanan; karar alma ve uygulama süreçlerinde esnek, katılımcı, şeffaf ve yeterli kurumsal kapasiteye sahip bir kamu yönetimi ve güçlü bir sivil toplumun varlığı önceliklidir.
133. Büyümenin nimetlerinin toplumun tüm kesimlerine adil bir şekilde yansıtılması çerçevesinde toplumun en kırılgan kesimlerinin güçlendirilmesi ve toplumun farklı kesimleri arasında dayanışma bağlarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Kamu tarafından sunulan hizmetlere erişim güçlendirilerek fırsat eşitliğinin sağlanması, istihdam edilebilirliğin artırılması, yoksulluğun azaltılması sağlanırken, sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi de mümkün olacaktır. Türkiye, sürdürülebilir kalkınma sürecinde toplumun bütün kesimleri için eşit fırsatlar yaratmış; temel hakları koruyarak kültürel çeşitliliğine önem vermiş; demokratik, bütünlükçü, sağlıklı, güvenli ve adil bir toplum yapılanmasını teşvik eden politika ve yaklaşımları hayata geçirmiş; sosyal hakkaniyetin ve içermenin sağlanması hedefine yönelik önemli mesafeler katetmiştir.

134. Küresel kriz döneminde dünyada genel olarak sosyal harcamalar azalırken ülkemizde bu alanda yapılan harcamalar artırılmıştır. Eğitim ve sağlık hizmetleri başta olmak üzere temel kamu hizmetlerinin nitelikli, yaygın ve kolay ulaşılabilir sunulması konusunda gelişmeler kaydedilmiştir. Yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi ve sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması konularında ve fırsat eşitsizliğinin gelecek nesillere sirayet etmesinin önüne geçilmesinde önemli adımlar atılmıştır. İşgücü piyasasına yönelik önemli reformlar neticesinde, ülkemiz ekonomik krizin istihdam üzerindeki etkilerinin en az hissedildiği ülkelerden birisi olmuştur.
135. Sağlanan gelişmelerle birlikte, kalkınmanın temellerinin güçlendirilmesi amacıyla fiziki ve beşeri altyapının daha da iyileştirilmesine, kamu hizmet sunumunda kalite ve etkinliğin artırılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir.
136. İnsan hak ve özgürlükleri ile hukukun üstünlüğü ve toplum yararını merkeze alarak ülkenin kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla tüm vatandaşlara hakkaniyetli bir anlayışla sunulması, demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması; bilgiyi üreterek ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürebilen ve bu süreci bilgi ve iletişim teknolojileri ile bütünleştirebilen bireylerin yetişmesi temel amaçtır. Nitelikli insan ve güçlü toplum ile sosyal refahını artıracak olan ülkemiz, insana yapılan yatırımlarla ekonomik gelişmenin ve bilgi temelli büyümenin de beşeri altyapısını kuvvetlendirmiş olacaktır.

2.1.1. Eğitim

a. Durum Analizi

137. Eğitimde fırsat eşitliğinin artırılması ve hizmet sunumunun iyileştirilmesi kapsamında ücretsiz ders kitabı temini, şartlı eğitim yardımları, taşınmalı eğitim gibi uygulamalar gerçekleştirilmiş, öğretmenlerin istihdamında ve hizmet içi eğitimlerinde artış sağlanmış, eğitime ayrılan kamu kaynağı artırılmış, FATİH Projesi başlatılmış, 12 yıllık kademeli zorunlu eğitim sistemi tesis edilmiş ve müfredat bu doğrultuda yenilenmiştir. Eğitimde beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş, başta kız çocuklarının okullaşması olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranlarında artış sağlanmıştır.
138. 2006-2007 eğitim öğretim yılında brüt okullaşma oranı okul öncesi eğitimde 4-5 yaş için yüzde 24, ilköğretimde yüzde 96,3 ve ortaöğretimde yüzde 86,6 iken, 2012-2013 eğitim öğretim yılında okul öncesi eğitimde yüzde 44, ilköğretimde yüzde 107,6 ve ortaöğretimde yüzde 96,8 olarak gerçekleşmiştir. Eğitimin çıktılarını ve dolayısıyla sistemin performansını değerlendiren uluslararası araştırmalarda elde edilen ortalama puanlarda kısmi iyileşme sağlanmıştır.
139. Yükseköğretime olan yoğun talebin karşılanması amacıyla, Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi başında 93 olan üniversite sayısı 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla 170'e ulaşarak

yükseköğretim ülke geneline yaygınlaştırılmış ve kontenjanlar önemli ölçüde artırılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda brüt okullaşma oranı örgün eğitimde yüzde 42,9'a, toplamda ise yüzde 81,6'ya ulaşmış ve Dokuzuncu Kalkınma Planı hedefleri aşılmıştır. Ancak, yükseköğretim sisteminin merkeziyetçi yapısı, hizmet sunumunda çeşitliliğin yeterince sağlanamaması ile eğitim ve araştırma kalitesine ilişkin sorunlar yükseköğretim sisteminin rekabet edebilirliğini, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesini ve üretkenliğini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

140. Nüfusun eğitim düzeyi yükselmekle birlikte OECD ve AB ortalamalarına göre düşük kalmaya devam etmiştir. Ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınması ve yükseköğretime erişimde sağlanan gelişmeler sonucunda nüfusun eğitim düzeyinin artması öngörülmektedir. Diğer yandan, eğitim sistemi, işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmış ve eğitilmiş genç bireylerin işsizlik oranlarında sağlanan düşüş sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir.
141. Eğitime erişim başta olmak üzere kaydedilen iyileşmelere rağmen, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, bölgeler ve okul türleri arasındaki başarı düzeyi farklılıklarının azaltılması ihtiyacı önemini korumaktadır. Bu kapsamda öğrenme ortamlarının niteliğinin eşitlik ve hakkaniyet çerçevesinde artırılması, öğretmen yetiştirme ve geliştirme sisteminin yeterlilikleri esas alan bir şekilde yeniden yapılandırılması, kariyer gelişim ve performans değerlendirme sisteminin oluşturulması, izleme ve değerlendirme faaliyetlerinde etkinlik sağlanması, akademik personelin nicelik ve niteliğinin artırılması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin müfredata entegrasyonunun sağlanması, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitim ile istihdam ilişkisinin güçlendirilmesine yönelik mekanizmaların etkinliğinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

142. Düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, paylaşma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, bilim ve teknoloji kullanımına ve üretimine yatkın, bilgi toplumunun gerektirdiği temel bilgi ve becerilerle donanmış, üretken ve mutlu bireylerin yetişmesi eğitim sisteminin temel amacıdır.
143. Toplumun ve ekonominin ihtiyaçlarına duyarlı, paydaşlarıyla etkileşim içerisinde olan, ürettiği bilgiyi ürüne, teknolojiye ve hizmete dönüştüren, akademik, idari ve mali açıdan özerk üniversite modeli çerçevesinde küresel ölçekte rekabetçi bir yükseköğretim sistemine ulaşılması hedeflenmektedir.

Tablo 2: Eğitimde Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Derslik Başına Öğrenci Sayısı 30 ve Altı Olan İl Sayısı				
İlköğretim	51	63	66	76
Ortaöğretim	57	55	57	66
Okul Öncesi (4-5 Yaş) Eğitimde Brüt Okullaşma Oranı (%)	24,0	44,0	47,0	70,0
Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (%)¹				
Örgün	29,1	42,9	47,2	55,0
Toplam	46,0	81,6	87,0	94,0
Öğretim Üyesi Başına Öğrenci Sayısı¹	41,6	43,1	43,0	36,0
Yükseköğretimde Dünyadaki Uluslararası Öğrenci Havuzundan Alınan Pay (%)	0,54	0,64 ²	0,76	1,50

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Kalkınma Bakanlığı, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), OECD ve Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi'ne (Eurostat) aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Lisansüstü öğrenciler hariçtir. 2012 yılı verisi 2011-2012 eğitim öğretim yılına aittir.

(2) 2010 yılı verisidir.

c. Politikalar

144. Eğitim sisteminde, bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde işgücü piyasasıyla uyumunu güçlendiren, fırsat eşitliğine dayalı, kalite odaklı dönüşüm sürdürülecektir.
145. Okul türlerinin azaltıldığı, programlar arası esnek geçişlerin olduğu, öğrencilerin ruhsal ve fiziksel gelişimleri ile becerilerini artırmaya yönelik sportif, sanatsal ve kültürel aktivitelerin daha fazla yer aldığı, bilgi ve iletişim teknolojilerine entegre olmuş bir müfredatın bulunduğu, sınav odaklı olmayan, bireysel farklılıkları gözetken bir dönüşüm programı uygulanacaktır.
146. Öğrencilerin sosyal, zihinsel, duygusal ve fiziksel gelişimine katkı sağlayan okul öncesi eğitim, imkânları kısıtlı hane ve bölgelerin erişimini destekleyecek şekilde yaygınlaştırılacaktır.
147. İlk ve orta öğretimde başta engelliler ve kız çocukları olmak üzere tüm çocukların okula erişimi sağlanacak, sınıf tekrarı ve okul terki azaltılacaktır.
148. Özel eğitime gereksinim duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapı güçlendirilecektir.
149. Yabancı dil eğitimine erken yaşlarda başlanacak, bireylerin en az bir yabancı dili iyi derecede öğrenmesini sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.
150. Ortaöğretim ve yükseköğretime geçiş sistemi, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini dikkate alan etkin rehberlik ve yönlendirme hizmetleri desteğiyle, süreç odaklı bir değerlendirme yapısına kavuşturulacaktır.

151. Eğitim sisteminin performansının değerlendirilmesine imkân tanıyacak şekilde öğrenci kazanımlarının izlenebilmesini teminen, sınıf temelli başarı düzeyleri, yeterlilikleri ve standartları belirlenecek, ulusal düzeyde çoklu değerlendirme ve denetleme mekanizması geliştirilecektir.
152. Öğretmenlik mesleği daha cazip hale getirilecek; öğretmen yetiştiren fakülteler ile okullar arasındaki etkileşim güçlendirilecek; öğretmen yetiştirme ve geliştirme sistemi, öğretmen ve öğrenci yeterliliklerini esas alan, kişisel ve mesleki gelişimi sürekli teşvik eden, kariyer gelişimi ve performansa dayanan bir yapıda düzenlenecektir.
153. Deneyimli öğretmenlerin dezavantajlı bölgelerde ve okullarda uzun süreli çalışması özendirilecektir.
154. Okul idarelerinin bütçeleme süreçlerinde yetki ve sorumlulukları artırılacaktır.
155. Kalabalık ve birleştirilmiş sınıf ile ikili eğitim uygulamaları azaltılacak, öğrenci pansiyonları yaygınlaştırılacaktır.
156. Eğitimde alternatif finansman modelleri geliştirilecek, özel sektörün eğitim kurumu açması, özel kesim ve meslek örgütlerinin mesleki eğitim sürecine idari ve mali yönden aktif katılımı özendirilecektir.
157. Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısı geliştirilecek, öğrenci ve öğretmenlerin bu teknolojileri kullanma yetkinlikleri artırılacaktır. FATİH Projesi tamamlanacak ve teknolojinin eğitime entegrasyonu konusunda nitel ve nicel göstergeler geliştirilerek etki değerlendirmesi yapılacaktır.
158. Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyum; hayat boyu öğrenme perspektifinden hareketle iş yaşamının gerektirdiği beceri ve yetkinliklerin kazandırılması, girişimcilik kültürünün benimsenmesi, mesleki ve teknik eğitimde okul-işletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör projeksiyonlarını dikkate alacak biçimde güçlendirilmesi yoluyla artırılacaktır.
159. Ulusal Yeterlilik Çerçevesi oluşturularak eğitim ve öğretim programları ulusal meslek standartlarına göre güncellenecek, önceki öğrenmelerin tanınmasını içeren, öğrenci hareketliliğini destekleyen ulusal ve uluslararası geçerliliğe sahip diploma ve sertifikasyon sistemi geliştirilecektir.
160. Ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyindeki mesleki ve teknik eğitimde, program bütünlüğü temin edilecek ve nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde uygulamalı eğitime ağırlık verilecektir.
161. Yükseköğretim sistemi, hesap verebilirlik temelinde özerklik, performans odaklılık, ihtisaslaşma ve çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde kalite odaklı rekabetçi bir yapıya dönüştürülecektir.

162. Yükseköğretim Kurulu, standart belirleme, planlama ve koordinasyondan sorumlu olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.
163. Yükseköğretimde kalite güvencesi sistemi oluşturulacaktır.
164. Yükseköğretim kurumlarının sanayi ile işbirliği içerisinde teknoloji üretimine önem veren, çıktı odaklı bir yapıya dönüştürülmesi teşvik edilecek ve girişimci faaliyetler ile gelir kaynakları çeşitlendirilecektir.
165. Yükseköğretim kurumları çeşitlendirilecek ve yükseköğretim sistemi uluslararası öğrenciler ve öğretim üyeleri için çekim merkezi haline getirilecektir.

2.1.2. Sağlık

a. Durum Analizi

166. Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde sağlıkta hizmet kalitesi ve erişimde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda; aile hekimliği, anne ve çocuk sağlığı, hastane ve hasta yatak sayıları, sağlık personeli, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve hasta hakları başta olmak üzere pek çok alanda reform niteliğinde gelişmeler sağlanmıştır.
167. Temel sağlık göstergelerinde önemli iyileşmeler kaydedilmiş, bebek ve anne ölüm oranları hızla düşürülmüş ve doğuşta beklenen yaşam süresi yükselmiştir. Kişi başı hekim müracaat sayısı 2002 yılında 3,2 iken 2011 yılında 8,2'ye, sağlık personeli sayısı 378 binden 670 bin kişiye, aşılama oranı ise yüzde 77'den yüzde 97'ye ulaşmıştır. Bu iyileşmeler memnuniyet oranlarına da yansımış ve sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı 2012 yılında yüzde 75'e yükselmiştir.
168. Kamu kaynaklarına ilave olarak sağlık yatırımlarının kamu özel işbirliği (KÖİ) yöntemiyle de gerçekleştirilmesi amacıyla yasal düzenleme yapılmış ve bu yolla başta büyük şehirlerde olmak üzere 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla yaklaşık 30 bin yatak kapasitesine sahip hastane yapımı için süreç başlatılmıştır.
169. Daha kaliteli ve maliyet etkin bir sağlık hizmet sunumu amacıyla koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinde, performansa dayalı ek ödeme sisteminde, sevk zincirinde, sağlık insan gücünde iyileştirme ihtiyacı devam etmektedir.
170. Fiziksel aktivite yetersizliği, obezite ve tütün kullanımı ile mücadele gibi sağlıklı hayata yönelik program ve eylem planları uygulanmaya başlanmakla birlikte, bu programların geliştirilmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması gerekmektedir.
171. 2002 yılında yüzde 3,8 olan kamu sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı 2012 yılında yüzde 4,2 seviyesine yükselmiştir. Yaşlanan nüfus, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve daha kaliteli sağlık hizmeti talebi gibi sebeplerle kamu sağlık harcamalarının daha da artabileceği öngörülmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

172. Vatandaşlarımızın yaşam kalitesi ve süresinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel hayata bilinçli, aktif ve sağlıklı bir şekilde katılımlarının sağlanması temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda veriye ve kanıta dayalı politikalarla desteklenen, erişilebilir, nitelikli, maliyet etkin ve sürdürülebilir bir sağlık hizmet sunumu esastır.

Tablo 3: Sağlık Alanında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	25,1	26,5	26,7	28,4
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	151	172	176	193
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire Sayısı	119	180	191	295
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı¹	---	2,55	2,42	2,00
Sağlık Personelinin Dengeli Dağılım Oranı²	3,40	2,24 ³	2,20	2,00
Hekim Başına Düşen Hemşire Sayısı	0,79	1,04	1,09	1,53
Bebek Ölüm Hızı (Binde)	16,5	7,7 ³	7,1	6,0
Anne Ölüm Hızı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	28,5	15,5 ³	14,5	9,5

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Sağlık Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden hesaplanmış olup, 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

- (1) 29 Sağlık Bölgesi arasından “10 bin kişiye düşen yatak sayısı”nın en yüksek olduğu bölgedeki kişi başına yatak sayısının en düşük olduğu bölgedeki kişi başına yatak sayısına oranıdır.
- (2) İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1’e göre “100 bin kişiye düşen toplam hekim sayısı”nın en yüksek olduğu bölgedeki kişi başına hekim sayısının en düşük olduğu bölgedeki kişi başına hekim sayısına oranıdır.
- (3) 2011 yılı verisidir.

c. Politikalar

173. Bireylerin beden ve ruhen tam bir iyilik halinde olması için koruyucu sağlık hizmetleri, gerek bireye gerekse sosyal, biyolojik ve fiziki çevreye yönelik çok sektörlü bir yaklaşımla geliştirilecektir.
174. Sağlıklı hayat tarzı teşvik edilecek ve daha erişilebilir, uygun, etkili ve etkin bir sağlık hizmeti sunulacaktır.
175. Sağlık hizmet sunumunda klinik müdahalelerin etkililiğini, hasta ve sağlık çalışanlarının güvenliği ve memnuniyetini dikkate alan yaklaşımlar geliştirilecektir.
176. Sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini destekleyecek, ikinci ve üçüncü basamak tedavi hizmetlerinin etkinliğini artıracak bir hasta sevk zinciri uygulaması geliştirilecektir.
177. Akılcı ilaç kullanımı için sağlık personelinin ve halkın bilinçlendirilmesi sağlanacak, ilaç ve tıbbi cihazların kalitesi, kullanımı ve bunlara yönelik harcamaların etkinliği kontrol edilecektir.
178. Sağlıkta insan gücü, demografik gelişmeler ile uzun vadede ihtiyaç duyulacak yeni meslekler de dikkate alınarak nicelik ve nitelik olarak geliştirilecektir.

179. Üniversite hastanelerinin eğitim ve araştırma faaliyetleri ile sağlık hizmet sunumundaki rolleri net bir şekilde tanımlanarak hem hastanelerin mali sürdürülebilirliğini temin edecek hem de nitelikli tıp eğitimi ve yenilikçi araştırmaların yapılmasını sağlayacak yapısal reformlar hayata geçirilecektir.
180. Tamamlayıcı tıp kapsamındaki tedavi, bitkisel ürün ve hizmet sunucularıyla ilgili kalite ve güvenliğin sağlanması amacıyla standartlar belirlenecek ve bu alan denetim altına alınacaktır. Tamamlayıcı tıbbın, tıp eğitime ve sağlık uygulamalarına entegrasyonu sağlanacak, bu alanda yapılacak bilimsel araştırmalar desteklenecektir.
181. Tüketiciler yeterli ve dengeli beslenme hakkında bilinçlendirilecek, hayvansal ürünler ve su ürünlerinin tüketimi yaygınlaştırılacaktır.
182. Veri ve kanıta dayalı sağlık politikalarını geliştirmek amacıyla uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek standart ve kalitede verilerin üretilmesi sağlanacaktır.

2.1.3. Adalet

a. Durum Analizi

183. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde adalet hizmetleri ve yargıyı doğrudan ilgilendiren Türk Borçlar Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu gibi temel kanunlar çıkartılmıştır. Bu kanunlarla günümüz ekonomik ve sosyal şartlarına cevap verilmesi hedeflenmiş ve AB müktesebatının öngördüğü yükümlülüklerin büyük bir kısmı yerine getirilerek Türk hukuku ile AB hukuku arasındaki uyumu sağlamada önemli adımlar atılmıştır.
184. 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Anayasanın ilgili hükümlerinde değişikliğe gidilerek kamu hizmeti görevlileriyle ilgili tüm disiplin cezaları yargı denetimi kapsamına alınmış, idarenin iyi işleyişini sağlamak ve idari yargının iş yükünü azaltmak için Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur. Adalet ve yargı hizmetlerini iyileştirmek, etkin ve etkili kılmak, temel hak ve özgürlükleri güçlendirmek üzere dört yargı paketi kanunlaşmıştır.
185. Adalet hizmetlerinin çağdaş, etkili ve verimli olarak sunulabilmesi için ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısı ve kapasitesinde önemli artışlar sağlanmıştır. Küçük ve etkin kullanılmayan ceza infaz kurumları ve tutukevleri kapatılmış, modern ve yüksek kapasiteli ceza infaz kurumları ve tutukevleri inşa edilerek toplam kapasite artırılmış ve yeni adliye binaları yapımına devam edilmiştir. 2007-2012 döneminde İstanbul Avrupa Yakası ve Anadolu Yakası Adalet Binaları dâhil olmak üzere toplam 112 adalet hizmet binası inşaatı tamamlanmıştır.
186. Adli süreç ve hizmetleri elektronik ortama taşıyacak ve öncelikle yargı organları arasında bilgi ağını oluşturacak e-adalet sisteminin kurulması için Ulusal Yargı Ağı Projesinin (UYAP) donanım ve yazılım altyapısı tamamlanmış olup, sistemin geliştirilmesine devam edilmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda

video kaydı yapılması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmektedir.

187. Bu gelişmelere rağmen, hâkim ve adalet personeli sayısının artırılması, yargı mensuplarının etik ilkelerinin evrensel ölçütler ışığında düzenlenmesi, yargılama sürecinin hızlandırılması, yargıya ulaşılabilirliğin artırılması, icra daireleri ve bilirkişilik mekanizmasının geliştirilmesi, hukuk eğitimi ve öğretiminde kalitenin yükseltilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

188. Evrensel hukuk normları, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün gerekleri doğrultusunda yargılama sürecinin hızlı, adil, etkin, güvenli ve isabetli şekilde işlemesi adalet sisteminin temel amacıdır. Adalet ve yargının yapısı ve işleyişinde ekonomik etkinliğin de gözetilmesi esastır. İyi işleyen, etkili bir adalet sistemi ekonomide öngörülebilirliğin artması ve yatırım ortamının daha uygun bir hale gelmesi bakımından son derece önemlidir.

c. Politikalar

189. Yargıya ulaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla savunma hakkı ve adli yardım güçlendirilecektir.
190. Koruyucu ve önleyici hukuk yaklaşımı yaygınlaştırılacaktır. Hukuk uyuşmazlıklarında basitleştirilmiş bir yargılama usulü uygulanacaktır. Aynı uyuşmazlık konusunda doğacak kolektif menfaatlerin korunmasına hizmet edecek grup davaları sistemi getirilecektir.
191. Muhakemenin tarafları arasında adil bir dengenin kurulmasını sağlayan silahların eşitliği ilkesi uygulamaya geçirilecektir.
192. Bilirkişilik kurumu gözden geçirilerek etkin işleyen bir sistem oluşturulacaktır.
193. İcra sisteminin mahkemeye bağımlılığı azaltılacaktır.
194. Hukukun tüm dallarında alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına ağırlık verilecektir.
195. Yargı mensuplarının etik ve davranış kuralları uluslararası ölçütlere göre belirlenerek hayata geçirilecektir.
196. Adalet hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve adalete erişimin artırılması için adalet ve yargı hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
197. Adliyelerin ve ceza infaz kurumlarının fiziki ve teknik altyapı ihtiyaçları önceliklendirilerek karşılanacak, bölge adliye mahkemelerinin faaliyete geçirilmesi sağlanacaktır.

2.1.4. Güvenlik

a. Durum Analizi

198. Terörle mücadele alanındaki politika ve strateji koordinasyonunu sağlamak amacıyla 2010 yılında Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı kurulmuştur. Terör ve terörün finansmanı ile mücadele etmek üzere 2013 yılında Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.
199. Suç işlenmesinin önlenmesi ve faillerin yakalanmasında katkı sağlayan Kent Güvenliği Yönetim Sisteminin (KGYS) ülke geneline yaygınlaştırılmasında önemli mesafe kaydedilmiştir. 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla KGYS alt yapısı 81 il ve 104 ilçe merkezinde kurulmuştur.
200. Birden fazla olan acil çağrı numaralarının, tek numara (112) altında toplanmasını amaçlayan Acil Çağrı Merkezleri Projesi başlatılmıştır.
201. Toplumun huzurunu bozan, korku ve endişeye neden olan suçların başında gelen asayiş suçlarıyla mücadele için özel ekipler oluşturulmuştur.
202. Terör, uyuşturucu, kaçakçılık ve örgütlü suçlarla mücadele alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır.
203. Bilişim dünyasındaki ilerleme ve gelişmelere bağlı olarak artan siber suçlarla etkin bir şekilde mücadele amacıyla 2011 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde özel bir birim kurulmuştur.
204. Suç soruşturmasında teknik ve idari kapasite geliştirilmiş, modern kriminal laboratuvarlar oluşturulmuştur. Mevcut durumda, Emniyet Genel Müdürlüğüne ait 11, Jandarma Genel Komutanlığına ait 4 kriminal laboratuvar bulunmaktadır.
205. Asayiş hizmetlerinde vatandaş memnuniyeti TÜİK verilerine göre yüzde 79,4 olmuştur. Güvenlik hizmetlerinin gerek kurumsal gerekse işlevsel niteliğinin artırılması, güvenlik birimlerinin yetki ve görev çakışmalarının önlenmesi, önleyici ve koruyucu hizmet sunumunda etkinliğin artırılması, kurumlar arası koordinasyonda etkinliğin sağlanması ile güvenlik birim ve faaliyetleri üzerinde sivil denetimin daha da güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

206. Toplumsal düzenin korunması ve vatandaşlarımızın kanunlarla güvence altına alınan hak ve özgürlüklerinin kullanımına yönelik olarak güvenlik hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve bütün kesimler için daha güvenli bir iş ve yaşam ortamının oluşturulması temel amaçtır.

c. Politikalar

207. Güvenlik hizmetleri sunan kuruluşların sahip oldukları altyapı ve kabiliyetlerini ortak kullanabilmesine yönelik işbirliği mekanizmaları daha da güçlendirilecektir.
208. Güvenlik birimlerine ilişkin mevzuat iyileştirilecek ve organizasyon sorunları giderilecek; hizmet sunumunda kurumlar arasında daha etkin bir koordinasyon sağlanacaktır.

209. Güvenlik hizmetleri alanındaki personel nitelik ve nicelik bakımından iyileştirilecek, profesyonelleşme artırılabacak, personelin fiziki ve teknolojik donanımı geliştirilecektir.
210. Vatandaşların kamu düzeni ve güvenliğine duyarlılıklarını artıracak uygulamalarla toplum destekli kolluk yaklaşımı güçlendirilecektir.
211. Ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerine paralel olarak, birey, kurum ve devleti tehdit eden siber suçlarla etkin bir şekilde mücadele edilecektir.
212. Önleyici ve koruyucu güvenlik hizmetlerine önem verilecek, bu çerçevede hizmet sunumunda risk yönetimine geçilecektir.

2.1.5. Temel Hak ve Özgürlükler

a. Durum Analizi

213. Bireylerin fikir, inanç ve teşebbüs özgürlüklerini etkin bir şekilde kullanabilmeleri toplumsal bütünleşme ile ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin temel unsuru olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde temel hak ve özgürlüklerin kurumsallaşması ve uluslararası insan hakları standartlarına uyumu konusunda önemli adımlar atılmıştır.
214. 2012 yılında yürürlüğe giren düzenlemeyle temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen vatandaşlar için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı getirilmiştir.
215. 2013 yılında çıkarılan 6384 sayılı Kanunla, uzun yargılama süreleri ve mahkeme kararlarının uygulanmaması gerekçeleriyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) yapılan başvurular için bir iç hukuk yöntemi oluşturulmuştur.
216. AİHM kararlarının icrasının takibine ve ihlallerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürütmek üzere Adalet Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları Daire Başkanlığı kurulmuştur.
217. AİHM'ye yapılan bireysel başvurular sonucunda verilen kararların "yargılamanın yenilenmesi" sebebi sayılması için usul kanunlarında değişiklikler yapılmış ve gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı onaylanmıştır.
218. 2012 yılında Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu çıkarılarak Kurumun insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapması esası benimsenmiştir.
219. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanımının daha demokratik temele dayandırılması amacıyla Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda gerekli değişiklikler yapılmıştır. İşkence ve kötü muameleyle etkili bir şekilde mücadele edilmiş, hak mağduriyetlerinin karşılanması yönünde gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır.
220. Anayasa değişikliğiyle temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler, iç hukukta kanunlardan üstün hale getirilmiştir. 2013 yılında kabul edilen dördüncü

yargı reformu paketiyle ifade ve basın özgürlüğü başta olmak üzere insan hakları standartlarının yükseltilmesine yönelik önemli değişiklikler yapılmıştır.

221. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde özel kurslar açılabilmesine ve yayın yapılabilmesine, siyasi partilerin Türkçe dışındaki dillerde de propaganda yapabilmesine imkân sağlanmıştır. Ayrıca, 2013 yılında yürürlüğe giren 6411 sayılı Kanunla, sanığın iddianamenin okunması ve esas hakkındaki mütalaasının verilmesi üzerine sözlü savunmasını, beyan ettiği başka bir dilde yapması mümkün kılınmıştır.
222. Vakıflar Kanunu, sivil toplumu güçlendirecek, temel hak ve özgürlüklerin alanını genişletecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.
223. Yüksek Askeri Şuranın ihraç kararlarına karşı yargı yolu açılmış, sivillerin askeri mahkemede yargılanmaması anayasal güvenceye alınmıştır.
224. Kişisel verilerin korunmasını isteme hakkı anayasal teminat altına alınmıştır.
225. Vatandaşların yurtdışına çıkmalarıyla ilgili sınırlamalar daraltılmış, tamamen yargı kararı şartına bağlanmıştır.
226. Anayasada yapılan değişiklikle kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin ve dezavantajlı gruplar lehine yapılacak pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağı hükmü getirilmiştir. Çocuk hakları anayasal temele kavuşturulmuştur.
227. Siyasi Partiler Kanununda yapılan düzenlemelerle, siyasi partilerin daha özgürce örgütlenebilmelerine olanak tanınmıştır.
228. Sendikal haklar ile grev hakkına getirilen sınırlamalar kaldırılmış, memurlara ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanınmıştır.
229. Bütün bu önemli gelişmeler zemininde ülkemizde çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiyi temel hak ve hürriyetler, hukuk devleti, düşünce, inanç ve teşebbüs özgürlüğü gibi ilke ve değerlerle bütünleştirip daha köklü bir şekilde yerleştirme ve ileriye taşıma ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

230. Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışıyla bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin bütün yönleriyle kendilerini özgürce ifade ettiği, tüm inançlara ve yaşam tarzlarına saygıyı ilke kabul eden bir toplumsal zeminin geliştirilmesi temel amaçtır. Anayasada ifadesini bulan cinsiyet, yaş, ırk, dil, renk, felsefi inanç, din, mezhep, sağlık durumu, gelir, uyruk, etnik köken, göçmenlik, siyasi tercih ayrımı yapmama, bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma anlayışı esastır.

c. Politikalar

231. Temel hak ve özgürlükler evrensel ölçüt ve uygulamalar ışığında geliştirilmeye devam edilecektir.

232. Özgürlük alanını genişleterek bireylere ve topluma daha müreffeh ve mutlu bir yaşam sürmenin önünü açan; kapsayıcı, bütünleştirici, çoğulcu yeni bir Anayasa mümkün olan en geniş mutabakatla hazırlanacaktır.
233. Çoğulcu ve katılımcı demokratik siyasal süreç çerçevesinde STK'ları ve ilgili toplum kesimlerinin görüş ve önerilerinin alınmasına yönelik mekanizmalar güçlendirilecek; Ekonomik ve Sosyal Konseyin uyum yasası çıkarılarak etkili çalışması sağlanacaktır.

2.1.6. Sivil Toplum Kuruluşları

a. Durum Analizi

234. Toplumsal bütünleşme ve yardımlaşmada önemli rol oynayan, kalkınma sürecine tüm kesimleri dâhil ederek katılımcı ve demokratik süreçleri güçlendiren STK'lara yönelik önemli idari ve yasal düzenlemeler yapılarak, örgütlenme hak ve özgürlüğüne daha fazla imkân sağlayan bir ortam oluşturulmuş, dernek ve vakıfları ilgilendiren mevzuat iyileştirilerek uygulamada görülen aksaklıklar giderilmiştir.
235. Yapılan düzenlemeler neticesinde STK'lar, yerel ve ulusal düzeydeki ihtiyaç ve sorunlara hizmet ve çözüm sunabilme potansiyelleriyle, sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla rol almaya başlamışlardır.
236. STK'lara yönelik daha bütüncül bir politika oluşturabilmek için yasal ve kurumsal düzenleme ihtiyacı bulunmaktadır.
237. STK'lara kamu yararı ve vergi muafiyeti çerçevesinde vergisel ayrıcalıklar sağlanmakta, ilgili mevzuat çerçevesinde kamu kaynağı aktarılmakta ve kamu-STK işbirlikleri kurulabilmektedir. Bu kapsamda Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, SODES, Kalkınma Ajansları ve çeşitli Bakanlıklarca yürütülen hibe programlarıyla STK'lara kaynak kullandırılmakta ve ortak projeler gerçekleştirilmektedir. Kamu-STK işbirliğinin çerçevesi ve yöntemleri, kaynak miktarı ve çeşitliliğinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.
238. STK'ların faaliyet ve programlarının hesap verebilir ve şeffaf olması, finansman, insan kaynağı ve teknolojik altyapı yetersizlikleri ile sürdürülebilirlikleri önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

239. Güçlü, çeşitli, çoğulcu, sürdürülebilir bir sivil toplum için uygun ortamın oluşturularak sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerine toplumun tüm kesimlerinin daha etkin katılımının sağlanması temel amaçtır.

c. Politikalar

240. STK'ların kurumsal kapasitelerini güçlendirmek, sürdürülebilirliklerini ve hesap verebilirliklerini sağlamak amacıyla kapsayıcı yasal ve kurumsal düzenleme yapılacaktır.

241. Ulusal öncelikler ve kamu yararı doğrultusunda faaliyet gösteren STK'lar öncelikli olarak desteklenecektir.
242. STK'ların kalkınma sürecine daha fazla katkı yapabilmeleri amacıyla gerçek ve tüzel kişilerin yapacakları mali desteklere yönelik vergisel teşvikler gözden geçirilecek ve geliştirilecektir.
243. Vergi muafiyeti ve kamu yararı statülerinin tanımı ile kriterleri uluslararası standart ve uygulamalara uygun şekilde yeniden düzenlenecektir.
244. STK'ların iç ve dış denetim standartları belirlenecek, etkin ve objektif denetime önem verilecektir.

2.1.7. Aile ve Kadın

a. Durum Analizi

245. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde aile eğitim programları başlatılmış, ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmış, yoksul aileler için sosyal yardımlar artırılmış, sosyal yardım ve hizmetlerde aile temelli bir yaklaşıma geçilmiş ve aile sorunlarının tespiti amacıyla araştırmalar artırılmıştır.
246. Kadının güçlendirilmesi bağlamında, kadının işgücüne katılımı ve karar alma süreçlerindeki etkinliği artmış, Anayasaya kadına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi dâhil edilmiş, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılmış ve TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur.
247. Kadın erkek fırsat eşitliği konusunda, başta istihdam ve karar alma mekanizmalarına daha aktif katılım olmak üzere şiddetin önlenmesi, eğitim ve sağlık konularında yapılan iyileştirmelerin sürdürülmesi ve uygulamada etkinliğin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.
248. Ülkemizde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir geçişin sürdüğü ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinin de değiştiği görülmektedir. Boşanma sonucunda oluşan tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik, izleme ve rehberlik ihtiyacı bulunmaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

249. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statüsünün geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır.

c. Politikalar

250. Aile yardımlarının geliştirilmesi, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi, evlilik öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması temin edilecektir.

251. Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır.
252. Sosyal ve ekonomik politikalar, ailenin korunması ve güçlendirilmesine katkı yapacak şekilde birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir anlayışla tasarlanacaktır.
253. Görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirler alınacak, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.
254. Boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirilecektir. Tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik izleme ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.
255. Aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik güvenceli esnek çalışma, kreş ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir kılınması ile ebeveyn izni gibi alternatif modeller uygulanacaktır.
256. Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir.
257. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir.

2.1.8. Çocuk ve Gençlik

a. Durum Analizi

258. 2012 yılı verilerine göre Türkiye’de çocuklar (18 yaş altı) toplam nüfusun yüzde 30’unu, gençler (15-24) ise, yüzde 16,6’lık bölümünü oluşturmaktadır. Ülkemizde 15-29 yaş grubundakilerin yüzde 31,4’ü eğitimde, yüzde 47,1’i işgücü piyasasında yer almakta iken yüzde 28,1’i ne işgücünde ne de eğitimdedir.
259. Gençlere ve çocuklara yönelik hizmetlerin bütüncül bir yaklaşımla sunulması ve yaygınlaştırılması amacıyla yeni bakanlıklar kurulmuş ve strateji belgeleri hazırlanmıştır. Çocuk ve gençlerin fırsat eşitliğinin artırılmasına yönelik sağlık sigortasının kapsamı genişletilmiş; şartlı eğitim ve sağlık yardımları, ücretsiz kitap, okul sütü ve taşınabilir eğitim uygulamaları geliştirilmiş; erken çocukluk eğitimi yaygınlaştırılmış ve okullaşma oranları artırılmıştır. Ayrıca gençlere yönelik burs, kredi ve barınma imkânları iyileştirilmiş, gençlik merkezleri ve kampları ile hareketlilik programları yaygınlaştırılmıştır. Dezavantajlı çocuk ve gençlere yönelik başta SODES olmak üzere sosyal destek programları yürütülmektedir.
260. Kaliteli, geliştirici ve koruyucu erken dönem çocuk gelişimi programlarının yetersizliği ve bu programların okulla sınırlı olması, çocukların gelişim potansiyellerine ulaşmalarını sınırlamaktadır.

261. Gençlerin işgücüne katılımının düşüklüğü, genç işsizliğinin yüksek olması ve gençlerin temel becerilerindeki eksiklik önemini korumaktadır.
262. Sosyo-ekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk evlilikleri, çocuk işçiliği, suça sürüklenme, çocuğa yönelik şiddet ve cinsel istismar, aile yapısındaki çözümler, aidiyet ve dayanışma duygusunun zayıflaması, sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklar, internet bağımlılığı çocuklar ve gençler için önemli risk faktörleri olmaya devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

263. Çocukların üstün yararı gözetilerek iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik fırsat ve imkânların artırılması, başta eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimlerinin artırılması; gençlerin ise bilgi toplumunun gerekleriyle donanmış, ülke kalkınmasında aktif, yaşam becerileri güçlü, özgüven sahibi, insani ve milli değerleri haiz, girişimci ve katılımcı olmalarının sağlanması ve gençlere sunulan hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.
264. Çocukların yoksulluktan kaynaklanan yoksunluklarının giderilmesi, erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi, kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesi; eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının artırılması hedeflenmektedir.

c. Politikalar

265. Çocukların iyi olma hallerini ve refahlarını destekleyici bütüncül modeller geliştirilerek daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti almaları sağlanacak, temel becerileri geliştirilecek, özellikle zor şartlar altındaki ve risk grubundaki çocukların yaşam kalitesi yükseltilecek, toplumla bütünleşmeleri sağlanacaktır.
266. Çocuk koruma ve adalet sistemleri koordineli olarak, önleyici mekanizma ve uygulamalara sahip, risk takibi ve erken uyarı sistemini içeren bir yapıya kavuşturulacak, altyapı ve personel ihtiyaçları giderilecek, bu alandaki hizmetlerin kalitesi artırılacak, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler çocukların sosyal ve kişisel gelişimlerini destekleyecek bir yapıda sunulacaktır.
267. Sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri önlenecektir.
268. Gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında daha aktif rol almaları sağlanacak, hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin katılımını artıracak biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir.
269. Gençlerin şiddete ve zararlı alışkanlıklara yönelmelerini önlemek üzere spor, kültür, sanat gibi alanlarda gelişimlerini destekleyici programların uygulanmasına devam edilecektir.

2.1.9. Sosyal Koruma

a. Durum Analizi

270. Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve yoksullukla mücadele alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda, günlük geliri 4,3 doların altında kalan nüfusun oranı 2006 yılındaki yüzde 13,3 seviyesinden 2011 yılında yüzde 2,8'e düşmüş, gelir dağılımında sağlanan iyileşme sonucunda Gini katsayısı 2006 yılındaki 0,40 seviyesinden 2011 yılında 0,38'e gerilemiştir. 2006 yılında en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı payın yaklaşık 8,1 katı iken, 2011 yılında bu pay 7 kat seviyesine düşmüştür.
271. Düşük gelir gruplarına yönelik sosyal koruma ödemeleri kapsamında ücret ve maaş gelirleri ile emekli aylıklarında önemli iyileşmeler yapılmıştır. Yoksulluğun nesiller arası aktarımını engellemek için, eğitim alanındaki sosyal yardımlarda alt gelir gruplarına önem verilmiş, bu kapsamdaki yardımlar Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yaklaşık iki katına çıkarılmıştır.

Tablo 4: Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	(Yüzde)					
Birinci Yüzde 20 (En Yoksul)	5,8	6,4	6,4	6,2	6,5	6,5
İkinci Yüzde 20	10,5	10,9	10,9	10,7	11,1	11,0
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,4	15,4	15,3	15,6	15,5
Dördüncü Yüzde 20	22,1	21,8	22,0	21,9	21,9	21,9
Beşinci Yüzde 20 (En Zengin)	46,5	45,5	45,3	46,0	44,9	45,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini Katsayısı	0,40	0,39	0,39	0,39	0,38	0,38

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

272. 2006 yılında toplam kamu sosyal yardım harcamalarının GSYH'ya oranı yüzde 0,86 iken, bu oran 2011 yılında yüzde 1,18'e yükselmiştir. Sosyal hizmet ve yardım alanındaki dağılımın giderilmesi ve hizmet bütünlüğünün sağlanması amacıyla bu alanda faaliyet gösteren kurumlar, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı altında yeniden yapılandırılmıştır.
273. Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespitinde nesnel ölçütler oluşturulmuş, sosyal yardım alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar arasında iletişim ve işbirliği artırılmış ve sosyal yardım istihdam bağlantısının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sevgi evi ve çocuk evi modellerine geçilmiş, engellilere yönelik evde bakım ve eğitim desteğinin kapsamı genişletilmiş ve istihdam teşvikleri getirilmiştir.

274. Yoksul kesimin sosyal transferlerden daha etkin yararlandırılması ve yoksulluk riski görece daha yüksek kırsal nüfusa odaklanması ihtiyacı devam etmektedir.
275. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında hizmet standartlarının oluşturulması, nitelikli personel istihdamı ve denetimin geliştirilmesi, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurum bakımı dışında alternatif modeller geliştirilmesi yanında fiziki çevre şartlarının engellilere uygun hale getirilmesi, engellilerin eğitime ve işgücü piyasasına katılımının artırılması ve bakım hizmetlerinin niteliğinin yükseltilmesi, artan yaşlı nüfusa yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ihtiyacı önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

276. Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişimlerinin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması temel amaçtır. Bu kapsamda sosyal hizmet ve yardım alanında ailenin ihtiyaçlarına bütünsel olarak yaklaşan arz odaklı ve istihdam bağlantılı bir sistem kurulması esastır.
277. Plan döneminde ülkemizde mutlak yoksulluğun ihmal edilebilir seviyelere indirilmesi ve gelişmiş ülkelerde olduğu gibi göreceli yoksulluğa odaklanması amaçlanmaktadır.

Tablo 5: Sosyal Koruma Alanında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2011	2013	2018
Gini Katsayısı¹	0,40	0,38	0,37	0,36
Kişi Başı Günlük 4,30 Doların Altındaki Nüfus Oranı (%)²	13,3	2,8	2,3	<1,0
Göreceli Yoksulluk (%)³	25,0	22,6	22,0	19,0

Kaynak: 2006 ve 2011 yılı verileri TÜİK ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminidir.

(1) 2006 ve 2011 yılı rakamları TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları

(2) 2006 ve 2011 yılı rakamları TÜİK 2011 Yoksulluk Çalışması

(3) 2006 ve 2011 yılı rakamları TÜİK 2006 ve 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları (Göreceli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.)

c. Politikalar

278. Vergi ve sosyal transferlerin gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu azaltıcı etkisi artırılacaktır.
279. Yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesi amacıyla başta eğitim olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimde fırsat eşitliği daha da güçlendirilecek; yoksullukla mücadelede sivil toplumun katılımı artırılacak ve yerel yönetimlerin rolü güçlendirilecektir.
280. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında bütüncül hizmet sunulmasını sağlamaya yönelik Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modeli uygulanacaktır.

281. Sosyal yardım-istihdam bağlantısı güçlendirilerek yoksul kesimin istihdam edilebilirliğinin artırılması ve üretken duruma geçirilmesine yönelik programlara devam edilecektir.
282. Sosyal hizmet ve yardım alanında nitelikli personel eksikliği giderilecek, aile yanında bakımı destekleyen modeller geliştirilecek, kurum bakımı hizmetlerinin standart ve niteliği iyileştirilecektir.
283. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile ve evlat edinme gibi alternatif modeller yaygınlaştırılacaktır.
284. Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetimi artırılabacak, bu kapsamda kaynaklar daha verimli kullanılacak ve fiziksel çevre şartları engellilere uygun hale getirilecektir.
285. Yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde bakımını sağlamaya yönelik hizmetler çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacak ve yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin sayısı ve niteliği artırılabacaktır.

2.1.10. Kültür ve Sanat

a. Durum Analizi

286. Kültür mirasımızın korunması kapsamında yurtiçi ve yurtdışı envanter çalışmalarına devam edilmiş, başta vakıf eserleri olmak üzere tarihi eserlerin önemli bir kısmı restore edilmiş, yazma ve nadir eserlerin dijital ortama aktarılması faaliyetleri yürütülmüştür.
287. Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmış, yurtdışında sergi, fuar, festival ve sanat etkinlikleri gerçekleştirilmiştir.
288. Kültür ve sanat etkinliklerinin yaygınlaştırılması amacıyla kültür merkezleri inşa edilmiş, yeni tiyatro sahneleri ve müzeler açılmış, yeni sergileme ve tasarım yöntemleri geliştirilerek müzelerin ve ören yerlerinin cazibesi artırılmıştır.
289. Sinema sektörüne sağlanan desteklerin de katkısıyla yerli yapımların sayısı, izleyici sayısı ve hasılatlarında önemli artışlar yaşanmıştır.
290. Yapılan düzenlemelerle sosyal güvenceden yoksun durumdaki kültür ve sanat çalışanlarının sosyal güvenceye kavuşmaları sağlanmıştır. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumuna sivil toplum girişimlerinin, mahalli idarelerin ve özel sektörün daha güçlü bir şekilde dâhil edilmesi ihtiyacı devam etmektedir.
291. Tarihi mirasın korunması çalışmalarında özgün proje ve malzeme kullanılması ile planlı ve bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

292. Türk sinemasının bir marka haline gelmesi ve önemli bir kültürel ihracat ürününe dönüşmesi için ödül, destek, tanıtım ve pazarlama mekanizmalarının çeşitlendirilip geliştirilmesi önem arz etmektedir.

293. Kültür politikalarının toplumun bütünlüğünü ve dayanışmasını pekiştirecek, ortak kimlik tasavvurunu güçlendirecek şekilde tesis edilmesi, güçlü bir toplum olma yolunda önemli bir unsurdur.

b. Amaç ve Hedefler

294. Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi temel amaçtır.

c. Politikalar

295. Kültürümüzün özgün yapısını ve zenginliğini kaybetmeden gelişime açık olması ve evrensel kültür birikimine katkıda bulunması, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi sağlanacaktır.

296. Ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleriyle kültürel ilişkilerimiz geliştirilecek, kültür endüstrisinin milli gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısı artırılacaktır.

297. Toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın artırılması amacıyla hoşgörü ortamını, toplumsal diyalogu ve ortak kültürümüzü güçlendirici politika ve uygulamalara öncelik verilecektir.

298. Kültür değerlerimiz ve geleneksel sanatlarımızın yaşatılmasına yönelik destekler etkinleştirilerek uygulamaya devam edilecektir.

299. Görsel, işitsel ve sahne sanatları başta olmak üzere kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gelişiminde ve sunumunda mahalli idarelerin, özel ve sivil girişimlerin rolü artırılacaktır.

300. Tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürülecektir.

301. Türk film endüstrisinde kültürümüzün temel unsurları ve değerlerinin işlenmesine yönelik teşvik mekanizması oluşturulacaktır.

302. Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesini sağlayacak yapımlar yaygınlaştırılacak ve sektörün ihracata katkısı artırılacaktır.

303. Şehir mimarisinin ve peyzajın insan üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, yapılacak kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir.

304. Yurtiçi ve yurtdışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacaktır.
305. Tarihi kent bölgelerinin bir bütün olarak korunması, kültür ve sanat hayatının merkezi haline gelmesi sağlanacaktır.
306. Türkçe'deki bozulma ve yabancılaşmanın önüne geçmek amacıyla bilim, eğitim, öğretim ve yayın kuruluşları başta olmak üzere, hayatın tüm alanlarında Türkçe'nin doğru ve etkin kullanımı sağlanacaktır.
307. Türkçe'nin dünyada tanınan ve daha fazla konuşulan bir dil olmasına yönelik çalışmalar desteklenecektir.
308. Okuma kültürü yaygınlaştırılacak, çocukların erken yaşlarda kültür ve sanat eğitimi almaları sağlanacaktır.

2.1.11. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a. Durum Analizi

309. İstihdama yönelik tedbirlerin ve kriz sonrası ekonomideki güçlü toparlanmanın etkisiyle başta işsizlik ve istihdam alanlarında olmak üzere işgücü piyasasında önemli gelişme kaydedilmiştir. Türkiye kriz sonrasında OECD ülkeleri arasında işsizliği en çok azaltan ülke olmuştur. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde işgücüne katılma ve istihdam oranları özellikle kadınlarda olmak üzere artış göstermiş, işsizlik oranı tek haneli rakamlara gerilemiştir. 2007-2012 döneminde yaklaşık 4,4 milyon ilave istihdam sağlanmış, kayıt dışı istihdam oranı özellikle tarım dışı sektörlerde önemli oranda gerilemiştir.
310. 2006 yılında yüzde 7,6 olan kısmi süreli çalışan oranı, 2011 yılında yüzde 11,7'ye yükselmiştir. İşgücünün eğitim seviyesinde ilerleme kaydedilmiş; işgücü verimliliği yükselmiş; 2007-2012 döneminde aktif işgücü programlarına ayrılan kaynaklar ve bu politikalardan faydalanan kişi sayısı önemli ölçüde artmıştır.
311. 2007-2012 döneminde net ortalama memur maaşları ve asgari ücret reel olarak artmış ve kamu görevlileri arasında sendikalaşma oranı yükselmiştir. İş sağlığı ve güvenliği koşullarının iyileştirilmesi ile sendikal özgürlükler ve toplu iş sözleşmelerine ilişkin yasal düzenlemeler yapılmıştır.
312. Bu gelişmelere karşın, başta gençler ve kadınlarda olmak üzere işgücüne katılımın ve istihdamın artırılması, işsizliğin azaltılması, iş kazalarının ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi, işgücü niteliğinin yükseltilmesi ve kırılgan istihdamın azaltılması hususları önemini korumaktadır. İşgücü piyasasında etkinliğin artırılması amacıyla güvenceli esnek çalışma, kıdem tazminatı, alt işverenlik, sosyal diyalog, aktif ve pasif işgücü programları gibi alanlarda sosyal taraflarla birlikte uzlaşıyla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

313. Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin yükseltilip etkin kullanıldığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile iş sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği ve güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

Tablo 6: İstihdam ve Çalışma Hayatında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
				(Yüzde)
İşsizlik Oranı	10,2	9,2	9,2	7,2
İşgücüne Katılma oranı	46,3	50,0	51,1	53,8
İstihdam Oranı	41,5	45,4	46,4	49,9
Kadın İşgücüne Katılma Oranı	23,6	29,5	30,9	34,9
Gençlerde İşsizlik Oranı	19,1	17,5	16,5	13,0
Ücretli İstihdam Oranı	58,9	63,0	64,0	70,0
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	47,0	39,0	37,5	30,0
Lise ve Üstü Eğitimliilerin İşgücü İçerisindeki Payı	35,2	38,5	39,2	42,0
Uzun Süreli İşsizlerin Toplam İşsizler İçerisindeki Payı	35,8	24,8	24,0	18,0
İŞKUR'a Kayıtlı İşsizlerin İşe Yerleştirilme Oranı	12,3	23,5	35,0	50,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK ve Türkiye İş Kurumuna (İŞKUR) aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

c. Politikalar

314. Bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları geliştirilmeye devam edilecektir.
315. İşgücüne ve istihdama katılımın artırılması amacıyla iş ve aile yaşamını uyumlaştırma politikaları hayata geçirilecek ve istihdam teşvikleri etkinleştirilecektir.
316. Kayıt dışı istihdamla etkin mücadele edilecek, bu kapsamda elde edilen kazanımlar işgücü maliyetlerinin azaltılmasında kullanılacaktır.
317. Mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetleri başta olmak üzere aktif işgücü politikaları etki analizlerine dayandırılarak yaygınlaştırılacaktır.
318. İşgücünün eğitim düzeyi yükselterek istihdam edilebilirliği artırılacak ve işgücü piyasasının talep ettiği becerilerin kazandırılması için yaşam boyu eğitim faaliyetlerine önem verilecektir.
319. İnsana yakışır iş bağlamında, çalışma koşulları iyileştirilecek ve ücret-verimlilik ilişkisi güçlendirilecektir.
320. Sosyal taraflarla diyalog içerisinde tüm işçiler açısından erişilebilirliğin sağlanacağı, bireysel hesaba dayanan bir kıdem tazminatı sistemi oluşturulacaktır.
321. Alt işverenlik uygulaması işçi haklarını dikkate alacak şekilde gözden geçirilecektir.

322. AB normları çerçevesinde özel istihdam büroları aracılığıyla geçici iş ilişkisi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
323. Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği kültürü geliştirilecek, denetim ve teşvik uygulamaları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum artırılacak ve bu alanda yeterli sayı ve nitelikte uzman personel yetiştirilecektir.

2.1.12. Sosyal Güvenlik

a. Durum Analizi

324. Sosyal güvenliğe ilişkin reform çalışmaları çerçevesinde sistemin kapsamının genişletilmesi, kaliteli hizmet sunumunun ve sürdürülebilirliğinin temini yönünde ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. GSS sistemi oluşturulmuş ve nüfusun tamamına yakını kapsama alınmıştır. Sosyal sigortadan yoksunluğa yol açan kayıt dışı istihdam ile mücadele kapsamında toplumsal bilinç artırılmış ve fiili denetim faaliyetleri yaygınlaştırılmıştır. Bireysel emeklilik sistemi teşvikleri yeniden düzenlenmiş, vergi teşviki yerine devlet katkısı uygulamasına geçilmiştir.
325. Gerçekleştirilen düzenlemelerin etkisiyle 2006 yılında yüzde 77,9 olan sigortalı nüfus oranı 2012 yılı sonu itibarıyla yüzde 82,8'e ulaşmış, yüzde 47 olan kayıt dışı istihdam oranı ise 2012 yılında yüzde 39'a gerilemiştir.
326. Sosyal sigorta sisteminin aktif-pasif oranının düşüklüğü, nüfusun giderek yaşlanması ve kayıt dışı istihdamın yaygınlığı sistemin mali sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kayıt dışılık nedeniyle çalışanlar emeklilik dönemi güvencesinden mahrum kalmaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

327. Sosyal güvenlik sisteminin nüfusun tamamını kapsayan, adil, kaliteli ve mali açıdan sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

Tablo 7: Sosyal Güvenlik Alanında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Aktif-Pasif Oranı¹	1,75	1,74	1,77	2,00
Sosyal Sigorta Kapsamı (%)	77,9	82,8	84,0	90,0
Tamamlayıcı Emeklilik Kapsamındaki Nüfusun Oranı (%)²	2,3	6,0	7,5	18,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), TÜİK, Emeklilik Gözetim Merkezi verilerinden hesaplanmıştır. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Hesaplamalarda kişi sayısı baz alınmıştır.

(2) 18 yaş üzeri nüfusa oran

c. Politikalar

328. Sosyal güvenlikle hak ve prim geliri kayıplarına yol açan kayıt dışılıkla etkin mücadele kapsamında, denetime, koordinasyona, bilişim altyapısına ve bilinçlendirme faaliyetlerine önem verilecektir.

329. Sosyal güvenlik mevzuatı sade ve anlaşılır bir yapıya kavuşturulacak, kişileri sistemden uzaklaştıran bürokratik formaliteler azaltılacaktır.
330. Kişilerin sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülüklerinden haberdar olmaları, iş ve işlemlerini yürütürken kullanacakları erişim kanallarını tanımaları sağlanacak ve bu kanalların erişilebilirlikleri artırılacaktır.
331. Aktif-pasif oranını ve aktüeryal dengeyi iyileştirmek amacıyla emekli aylığı hesaplamalarında kullanılan parametreler, kişilerin çalışma hayatında daha uzun süre kalmasını teşvik edecek şekilde düzenlenecektir.
332. Tıbbi ve ekonomik değerlendirme çalışmalarını dikkate alan bir geri ödeme sistemi oluşturulacak, geri ödeme kapsamında olmayan sağlık hizmetlerinin sağlanması için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir.

2.1.13. Spor

a. Durum Analizi

333. Spor alanında tesisleşme, lisanslı sporcu, antrenör ve kulüp sayılarında önemli gelişmeler sağlanmış, spor federasyonlarının statüsü güçlendirilmiş ve hizmet sunumunda etkinliği artırmak amacıyla merkez ve bağlı teşkilatlar yeniden yapılandırılmıştır.
334. 2006-2012 döneminde amatör spor branşlarında görevli antrenör sayısı 3,2 kat artarak 156 bine, bu branşlarda kayıtlı lisanslı sporcu sayısı yüzde 98 artışla 3,5 milyona ve spor kulübü sayısı yüzde 55 artarak 11 bin 695'e ulaşmıştır.
335. Erzurum, Trabzon ve Mersin'de yapılan büyük ölçekli olimpik spor tesisleri başta olmak üzere muhtelif spor tesislerinin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmiş, ülkemiz önemli uluslararası müsabakalara ev sahipliği yapmıştır. Olimpik spor tesislerinden azami ölçüde fayda sağlayabilmek amacıyla bu tesislerin sporcu yetiştirmede etkin olarak kullanılmaları ve farklı organizasyonlara ev sahipliği yapmaları önem arz etmektedir.
336. Fiziki ve beşeri altyapının güçlendirilerek ülke genelinde dengeli dağılımının sağlanması, spor eğitiminin iyileştirilmesi, sporda etğin geliştirilmesi, başarılı sporcuların yetiştirilmesi ve sporun bir yaşam tarzı olarak benimsetilerek geniş kitlelere yaygınlaştırılması önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

337. Sağlıklı ve hareketli bir yaşamın gereği olarak toplumda spor yapma kültürünün yerleştirilmesi, spor hizmetlerinin kalitesi ve çeşitliliği artırılarak sporun geniş kitlelere yaygınlaştırılması ve başarılı sporcular yetiştirilmesi temel amaçtır.

c. Politikalar

338. Vatandaşların fiziksel hareketliliğini teşvik edecek programlar geliştirilecek, uygun rekreasyon alanları oluşturulacaktır.
339. Erken çocukluk eğitiminden başlamak üzere tüm eğitim kademelerinde spor eğitimi içerik ve uygulama olarak iyileştirilecektir.
340. Spor tesislerinin yapımı ve işletiminde başta kamu-özel işbirliği modeli olmak üzere alternatif finansman ve işletme modelleri hayata geçirilecektir.
341. Kamuya ait tüm spor tesislerinin bütün vatandaşların kullanımına açık olması sağlanacaktır.
342. Başarılı sporcu yetiştirmek amacıyla elit sporcu seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecek, gerekli fiziki ve beşeri altyapı imkânları oluşturulacak, Olimpik Sporcu Kamp Eğitim Merkezleri kurulacaktır.
343. Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.
344. Eğitim başta olmak üzere sporun her alanında teknoloji kullanımı yaygınlaştırılacak, federasyonlar ve özel sektörün işbirliği sağlanarak bu alandaki Ar-Ge çalışmaları artırılacaktır.
345. Sporda şiddetin ve etik olmayan davranışların azaltılması için gerekli önlemler alınacaktır.

2.1.14. Nüfus Dinamikleri

a. Durum Analizi

346. Ülkemiz nüfusu 2012 yılı sonunda 75,6 milyona ulaşmıştır. 2006 yılında nüfus artış hızı binde 12,2 iken, 2012 yılında binde 12'ye düşmüştür. 2006 yılında 2,12 çocuk olan toplam doğurganlık hızı 2012 yılında 2,08'e gerileyerek, nüfusun kendini yenileme seviyesi olan 2,10'un altına inmiştir. Eğitim ve gelir seviyesinin yüksek olduğu toplum kesimlerinde bu hız 1,02'ye kadar düşmektedir. Doğuşta beklenen yaşam süresinin ise 2013 yılı itibarıyla 76,9 yıla ulaşacağı tahmin edilmektedir. TÜİK tarafından 2013 yılında yapılan uzun dönem nüfus projeksiyonlarına göre, tedbir alınmaması halinde, toplam nüfusun 2023, 2050 ve 2075 yıllarında sırasıyla 84,2 milyon, 93,5 milyon ve 89,2 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir.
347. Bebek ölüm hızının gerilemesi ve doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. Yaşlı nüfusun artmasıyla çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) bakmakla yükümlü olduğu nüfus gelecekte artacak ve üretken nüfusun payı azalacaktır. Tedbir alınmaması durumunda 2038 yılından itibaren çalışma çağı nüfusunun, 2050 yılından sonra ise toplam nüfusun azalmaya başlayacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının artırılması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

348. Ekonomik gelişmeler ve yürütülen dışı açılma politikaları ülkemizin göç alan ve veren ülke konumunu güçlendirmektedir. Göç alanında güvenilir bir veri sisteminin oluşturulması, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal statülerinin güçlendirilmesi ve ülkemizle ilişkilerinin geliştirilmesi, göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal düzenleme eksikliklerinin tamamlanması, uluslararası korumadan faydalananlar için sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

349. Sahip olduğumuz genç nüfusun yarattığı demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması, üretken ve dinamik nüfus yapısının korunarak nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve ülkemiz ekonomisini destekleyecek etkin bir göç yönetiminin oluşturulması temel amaçtır.

350. Nüfus alanında uygulanacak politikalarla toplam doğurganlık hızının tedricen yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 8: Nüfus Gelişmeleri ve Tahminleri

	2006	2012	2013	2018
Toplam Doğurganlık Hızı	2,12	2,08	1,99	2,10
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)¹	74,7	76,8	76,9	77,5
Erkek	72,5	74,6	74,7	75,2
Kadın	76,9	79,1	79,2	79,7
Nüfus Artış Hızı (Binde)	12,2	12,0	11,2	10,8
Yıl Sonu Nüfus (Bin Kişi)	69.597	75.627	76.482	80.796

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK'in geriye dönük projeksiyon çalışmasıdır.

c. Politikalar

351. Genç ve dinamik nüfus yapısının korunması ve doğurganlıktaki hızlı düşüşün önüne geçilebilmesi için kadınlara yönelik iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı nitelikte uygulamalar ile çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar geliştirilecek, kreşler teşvik edilecek, esnek çalışma imkânları sağlanacaktır.

352. Artan yaşlı nüfusun aktif bir hayat sürmesi, sağlıklı ve güvenli yaşam şartlarına erişimi sağlanacak, toplumda kuşaklar arası dayanışma güçlendirilecektir.

353. Nüfusa ilişkin kayıt sistemleri; doğum, ölüm, iç ve dış göçe ilişkin verilerin güncel olarak takip edilmesine imkân verecek şekilde geliştirilecektir.

354. Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını destekleyecek şekilde seçici bir yaklaşımla nitelikli yabancı işgücü artırılacak ve yabancı kaçak işçi sayısı azaltılacaktır.

355. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler çeşitlendirilecek ve ülkemizle bağları güçlendirilecektir.

356. Ülkemize yurtdışından gelen göçmen, uluslararası korumaya muhtaç olanlar, kaçak işçiler ve transit geçiş yapanlara ilişkin etkin bir izleme ve takip sistemi oluşturulacak ve uluslararası koruma statüsü tanınan kişilerin ülkeye uyumu desteklenecektir.

2.1.15. Kamuda Stratejik Yönetim

a. Durum Analizi

357. Kamu idareleri tarafından orta vadeli amaç ve hedeflerin somutlaştırılarak faaliyetlerin bu amaç ve hedefler doğrultusunda belirlendiği, bütçelendirildiği, uygulandığı ve performansının ölçüldüğü stratejik yönetim döngüsünün temel araçları olan stratejik planlar, performans programları ve faaliyet raporlarının yaygınlaştırılma süreci tamamlanmış ve stratejik yönetim yaklaşımının yerleşmesinde önemli ilerlemeler sağlanmıştır.
358. Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, nüfusu 50 bin ve üzerinde olan 243 belediye, 81 il özel idaresi ve 15 KiT'te stratejik plan, performans programları hazırlanarak uygulamaya konulmuş ve sonuçlar faaliyet raporlarıyla izlenmiştir. Yeni kurulan kamu idarelerinde söz konusu belgelere yönelik hazırlık çalışmaları devam etmektedir.
359. Kamu idarelerinde stratejik yönetime destek oluşturacak ve yönetim süreçlerini iyileştirecek iç kontrol sisteminin kurulması çalışmaları yürütülmekte, iç denetçi atamaları yapılmaktadır. Kamu idarelerinin hedef ve göstergelerle ilgili faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ile performansının değerlendirilmesini amaçlayan dış denetime ilişkin mevzuat yürürlüğe konulmuştur. Ancak, henüz stratejik yönetim bağlamında dış denetim uygulaması gerçekleştirilememiştir.
360. Kamuda stratejik yönetim sürecinin tüm aşamalarının etkili bir biçimde işleyebilmesi için üst politika belgelerinde yer alan orta vadeli çerçevenin kamu idarelerine somut bir yön verecek şekilde oluşturulması; bütçe sisteminin planlama, bütçeleme, uygulama ile izleme ve değerlendirme süreçlerinin etkinliğini artıracak şekilde gözden geçirilmesi gerekmektedir.
361. Stratejik yönetim kapsamında stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporu bağlantısının güçlendirilmesi; performans bilgisinin bütçeleme süreçlerine entegre edilmesi; iç ve dış denetim sistemlerine hesap verebilirlik bağlamında işlerlik kazandırılması ve stratejik yönetimin koordinasyonundan sorumlu kurumlar arasında etkin bir işbirliği mekanizmasının kurulması ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

362. Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda kamu hizmetlerinin hız ve kalitesinin artırılması ile katılımçılık, şeffaflık ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması temel ilkelerdir.

c. Politikalar

363. Kamuda stratejik yönetim sürecinin tüm aşamalarının uyum ve bütünlük içerisinde yürütülmesi için yönlendirmeden sorumlu kurumlar arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.
364. Orta vadeli harcama çerçevesi güçlendirilerek üst politika belgelerinin stratejik plan ve performans programlarını yönlendirme düzeyi artırılacaktır.
365. Kamu idarelerinin bütçelerinin hizmet programlarıyla öngörülen maliyet, çıktı ve sonuçlarını kapsamı amacıyla program bütçe sistemine geçilecek ve performans bilgisi bütçe sürecine entegre edilecektir.
366. Politika önceliklerine dayalı bütçe talep, müzakere, tahsis ve kullanım anlayışı güçlendirilecektir.
367. Bütçeler, kamu hizmet programlarının performansını gösteren, daha sade, anlaşılabilir ve vatandaş tarafından değerlendirilebilir belgelere dönüştürülecektir.
368. Stratejik plan ve performans programlarındaki amaç ve hedeflerin performans göstergeleri üzerinden ölçülebilirlik düzeyi artırılacak, faaliyet raporlarının performansı yansıtma niteliği güçlendirilecektir.
369. Bütçe uygulamaları ve performansının izlenebilirliğini daha da artıracak şekilde mevcut değerlendirme ve raporlama sistemi geliştirilecektir.
370. Tüm kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının, stratejik yönetimin etkinliğini artıracak bir biçimde hayata geçirilmesi sağlanacaktır.
371. Sayıştay tarafından stratejik yönetim döngüsüne uygun olarak performans denetimi yapılacaktır.
372. Stratejik yönetim uygulamalarının merkezi düzeyde izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik mevcut yönetim bilgi sistemleriyle entegre bir sistem kurulacaktır.
373. Politika oluşturma ve karar alma süreçlerini güçlendirmek amacıyla daha sistematik ve güvenilir veri, istatistik ve bilgi üretimi sağlanacaktır.
374. Stratejik yönetim uygulaması; merkezi kamu idareleri, üniversiteler ve mahalli idarelerin farklı nitelikleri dikkate alınarak, idare türüne özgü modellerle iyileştirilecektir.
375. Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimleri nitelik ve nicelik yönünden güçlendirilecektir.
376. Stratejik yönetime ilişkin mevzuat, kılavuz ve rehberler uygulama tecrübeleri de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir.

2.1.16. Kamuda İnsan Kaynakları

a. Durum Analizi

377. Kamu görevlilerine toplu sözleşme yapma hakkının tanınması, kamu personelinin izin haklarının iyileştirilmesi, sözleşmeli personele sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı verilmesi gibi kamu personel yönetimi alanında gelişmeler sağlanmıştır. Ayrıca sicil sistemi kaldırılarak yerine personel bilgi sistemi getirilmesi öngörülmüş; özel sektörden kamu sektörüne geçişi teşvik edecek kolaylıklar getirilmiştir.
378. Bu gelişmelerle birlikte, kamuda istihdam türleri arasındaki farklılıkların giderilmesi, liyakata dayalı ve objektif işe alma ve terfi sisteminin oluşturulması, kısmi zamanlı çalışma imkânlarının geliştirilmesi, performans değerlendirme sisteminin oluşturulması, kurumlar arası ve kurumların merkez-taşra örgütleri arasında personel dağılımının dengeli hale getirilmesi, kamu çalışanlarının kariyer planlaması ve hizmet içi eğitim faaliyetlerine erişiminin artırılarak niteliğinin yükseltilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

379. Kamu sektöründe, işe alımdan emekliliğe kadar bütün süreçlerde hizmet kalitesi ve personel verimliliğinin yükseltilmesi temel amaçtır.
380. Hizmet içi eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması suretiyle kamu personelinin bilgi ve beceri düzeyinin artırılması, kamu insan kaynakları süreçlerinde liyakatin temel alınması, uygun kurumlardan başlanarak esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve işlevsel bir performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

c. Politikalar

381. Kamu sektöründe hizmet kalitesi ve personel verimliliğini yükseltecek bir insan kaynağı yönetim modeli oluşturulacaktır.
382. Kamu sektöründe işe alım ve terfi süreci liyakat, şeffaflık, nesnellik, kurallılık temelinde iyileştirilecek, çalışanların niteliklerine uygun kariyer planlaması yapılacaktır.
383. Kariyer mesleklerde nitelikli insan gücü istihdamı teşvik edilecektir.
384. Kamu personelinin verimliliğinin artırılması amacıyla etkin bir performans sistemi oluşturulacak ve hizmet, personel, ücret ilişkisi daha sağlıklı hale getirilecektir.
385. Kamu personel sisteminde uygun iş ve kuruluşlardan başlanarak esnek çalışma modeli geliştirilecektir.
386. Kamu personelinin sayı, nitelik gibi temel özelliklerini içeren dijital veri tabanı oluşturulacaktır.

387. Hizmet içi eğitim uygulaması, akredite edilmiş program ve kuruluşlar aracılığıyla kamu çalışanlarının mesleki ve temel becerilerini artıran, uzaktan eğitim sistemleri de kullanılmak suretiyle kolayca erişilebilen bir yapıya dönüştürülecektir.
388. Düşük gelirli bölgelerde, çalışmayı özendirecek yasal düzenlemeler yapılacak ve özellikle nitelikli ve tecrübeli kamu personelinin merkez-taşra, kurum ve kuruluşlar ile bölgeler arasındaki dengesiz dağılımı giderilecektir.

2.1.17. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları

a. Durum Analizi

389. e-Devlet uygulama ve hizmetleriyle kamu kesiminde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmış; şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir kamu yönetimi oluşturulması sürecinde ilerleme kaydedilmiştir. Kamu hizmetlerinde kullanıcı odaklılık açısından doğrudan ve dolaylı katkıları olan bu gelişmeler sayesinde, vatandaş ve işletmeler üzerinde kamu hizmetlerinden kaynaklanan mali ve idari yükler azalmıştır.
390. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde öncelikli e-devlet uygulama ve hizmetleri, 2006 yılında uygulamaya konan Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönemde pek çok e-devlet projesi hayata geçirilmiştir. e-Devlet Kapısı uygulamaya alınmış, 2012 yılı sonu itibarıyla 600'e yakın hizmet Kapıya entegre edilerek yaklaşık 14 milyon kayıtlı kullanıcıya ulaşılmıştır. Adres Kayıt Sistemi ve Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) oluşturulmuş; Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS) ve T.C. Kimlik Kartı projelerinin pilot uygulamaları tamamlanarak yaygınlaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Bunların yanı sıra adalet, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, emniyet, kamu mali yönetimi gibi alanlarda uygulama projeleri gerçekleştirilmiştir.
391. Hem bireylerde hem işletmelerde e-devlet hizmetlerinin kullanımı artış göstermiş; iş dünyasına yönelik e-devlet hizmetleri, bireylere yönelik hizmetlere nazaran daha fazla kullanılmıştır. e-Devlet hizmetlerinde 2012 yılında yüzde 94,4'lük vatandaş memnuniyeti seviyesine ulaşılmıştır.
392. 2008 yılında yapılan yasal düzenlemeyle kamu kurumlarının TÜRKİYE A.Ş.'den yapacakları e-devlet hizmetlerine ilişkin alımlar kamu ihale mevzuatından muaf tutulmuştur. e-Devlet çalışmalarının koordinasyonu görevi 2011 yılında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığına verilmiştir.
393. e-Devlet çalışmalarının, bütüncül bir kamu yönetimi anlayışının parçası olarak yürütülmesi ve koordinasyonun güçlendirilmesi ihtiyacı önem arz etmektedir.
394. e-Devlet projelerinin tasarlanması ve yürütülmesinde kurumların organizasyon yapısı ve yönetimindeki eksikliklerin yanı sıra, bilgi işlem birimlerinin başta insan kaynakları olmak üzere kurumsal kapasitelerinin yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar devam etmektedir.

395. e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri ile ortak altyapılardan Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS), Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Altyapısı, Kamu Güvenli Ağı, Ortak Çağrı Merkezi, Bilgi Sistemleri Olağanüstü Durum Yönetim Merkezi gibi alanlarda sınırlı düzeyde ilerleme kaydedilebilmiştir.
396. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) projeleri kapsamında gerçekleştirilen alımların niteliği ve amaçları açısından kamu ihale mevzuatında iyileştirme yapılması ve kamu kurumlarının kurumsal kapasitelerinin artırılması gerekmektedir.
397. e-Devlet uygulama ve hizmetlerinin etkinliği, sürdürülebilirliği ve kullanıcı odaklılığı açısından bilgi güvenliği ve kişisel bilgilerin korunmasına yönelik mevzuat düzenlemelerinin yapılması hususu önemini korumaktadır.
398. Kamu kurumlarının birlikte çalışabilirliğinin sağlanması amacıyla etkin bir süreç ve mekanizmanın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.
399. e-Devlet hizmetlerinin kullanıcı memnuniyetini sağlayacak şekilde birlikte işler ve bütünleşik bir yapıda, kullanıcı odaklı bir bakış açısıyla tasarlanarak sunumu ve kullanımının artırılması için ortak yaklaşım ve standartlar belirleme gereksinimi devam etmektedir.
400. Katma değerli yeni ürün ve hizmet sunumuna katkı sağlamak üzere kamu sektörünün elinde bulunan bilginin paylaşımı önem arz etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

401. Etkin, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir kamu yönetimine katkı sağlamak üzere; dezavantajlı kesimler de dâhil kullanıcı ihtiyaçlarına göre tasarlanmış hizmetlerin, kişisel bilgi mahremiyeti ve bilgi güvenliği sağlanarak, çeşitli platformlardan, kullanıcı odaklı, birlikte işler, bütünleşik ve güvenilir şekilde sunulacağı bir e-devlet yapısının oluşturulması temel amaçtır.

Tablo 9: e-Devlet Alanında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler (%)¹	26,7 ²	45,1	48,0	65,0
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Girişimler (%)³	66,2	81,5 ⁴	85,0	90,0
e-Devlet Hizmetleri Memnuniyet Oranı (%)⁵	95,0 ⁶	94,4	97,5	98,0
e-Devlet Kapısı Kayıtlı Kullanıcı Sayısı (Milyon Kişi)	0,01	13,8	15,0	30,0
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı	22 ⁷	547	700	3.000

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK ve TÜRKSAT'a aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 16-74 yaş aralığında bulunan internet kullanıcıları içinde e-devlet hizmetlerinden yararlananların oranıdır.

(2) 2007 yılı verisidir.

(3) 10 ve daha fazla çalışanı bulunan tüm girişimler içinde e-devlet hizmeti kullanan girişimlerin oranıdır.

(4) 2011 yılı verisidir.

(5) Memnun ve orta düzeyde memnun olanların toplam e-devlet hizmetleri kullanıcı sayısına oranıdır.

(6) 2009 yılı verisidir.

(7) Aralık 2008 verisidir.

c. Politikalar

402. e-Devlet alışmaları etkin kamu yönetimi bakış açısıyla yürütülecek, kurumlar üstü ve kurumlar arası düzeyde güçlü bir yönetim ve koordinasyon yapısına kavuşturulacaktır.
403. e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri tamamlanacaktır. Ortak altyapıların kurulmasına ve ortak standartların belirlenmesine devam edilecek; mahalli idareler de dâhil olmak üzere, kamuda ortak uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. Bu kapsamda MERSİS, TAKBİS, Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS), EKAP, Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Altyapısı ve Bilgi Sistemleri Olağnst Durum Yönetim Merkezi projelerinin tamamlanmasına öncelik verilecektir. Kurumsal e-devlet projeleri, oluşturulacak ortak eylem planları çerçevesinde sürdürülecektir.
404. e-Devlet uygulama ve hizmetlerinin geliştirilmesine ve e-Devlet Kapisına taşınmasına devam edilecektir. Yeni kimlik kartının tüm vatandaşlara dağıtımı tamamlanacak ve e-devlet hizmetlerinde yaygın kullanımı sağlanacaktır. Kamu kurumları arasındaki resmi yazışmaların elektronik ortamda yapılmasına imkân tanıyan e-Yazışma Projesi yaygınlaştırılacaktır.
405. Kamu kurumlarına ait bilgi sistemlerinin birlikte işlerliği sağlanacaktır.
406. e-Devlet hizmet sunumunda kullanıcı talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasında mobil uygulamalara ve e-katılıma önem verilecektir.
407. Kamu kurumlarının e-devlet projesi hazırlama ve yönetme kapasiteleri geliştirilecek, bilgi işlem birimlerindeki insan kaynağı güçlendirecektir.
408. Büyük lekli e-devlet projeleri yürüten kurumlar başta olmak üzere kamu kuruluşlarında, kurumsal stratejik planlarla uyumlu bilgi teknolojisi stratejisi hazırlanması yaklaşımı benimsenecektir.
409. Kamu kurumlarının BİT alımlarında etkinliği artırmak üzere ilgili ihale mevzuatı gözden geçirilecektir.
410. Katma değerli yeni hizmetlerin üretimi amacıyla ticari değeri olan veriler başta olmak üzere kamu sektörü bilgisinin paylaşımı ve yeniden kullanımı sağlanacaktır.
411. Kamu hizmetlerinin sunumunda bilgi güvenliği ve kişisel bilgilerin korunmasına ilişkin hukuki, idari ve teknik düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
412. Açık kaynak kodlu yazılımlar, büyük veri, bulut bilişim, yeşil bilişim, mobil platform, nesnelerin interneti gibi ürün, hizmet ve yönelimler değerlendirilerek kamu için uygun olabilecek zmler hayata geçirilecektir.

2.2. YENİLİKÇİ ÜRETİM, İSTİKRARLI YÜKSEK BÜYÜME

413. 2012 yılı itibarıyla satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük 16'ncı ekonomisine sahip olan ülkemiz, satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir açısından 66'ncı sırada yer almakta ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunmaktadır.
414. Bugüne kadar kalkınma sürecinde önemli mesafe kat eden Türkiye; demografik özellikleri, nitelikleri artan işgücü, köklü sanayileşme deneyimi, büyük iç pazarı, gelişmiş pazarlara yakınlığı ve gelişmekte olan pazarlara erişim imkânı açısından yeni bir atılım yapma ve yüksek gelirli ülkeler arasında yer alma potansiyeline sahiptir. Bu atılımın önünde engel teşkil eden makroekonomik istikrarsızlık unsurları geçtiğimiz dönemde büyük oranda sorun olmaktan çıkmış, daha dayanıklı bir ekonomik yapıya ulaşılmıştır. Böylece ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlara dayalı dengeli bir yaklaşım benimsenerek daha uzun vadeli bir perspektifle Türkiye'nin önündeki diğer zorlu konulara odaklanmak mümkün hale gelmiştir.
415. Gelişmiş ülkeler, bir taraftan krizin uzun dönemli yansımaları ile baş etmek durumunda iken, diğer taraftan da yaşlanma olgusu ile karşı karşıya oldukları için arzu ettikleri dönüşümü gerçekleştirmekte zorlanmaktadır. Yaşlanma olgusu aynı zamanda dünya ekonomisinde önemli aktörler olan bazı yükselen ekonomiler için de bir kısıt halini almaktadır. Gerek Türkiye'nin kendi potansiyeli gerekse diğer büyük ekonomilerin karşı karşıya oldukları güçlükler, önümüzdeki dönemde Türkiye'ye, gelişmiş ülkelerle yakınsama ve 2023 yılında dünyanın en büyük ekonomileri arasında yerini alma hedefleri açısından özel bir konjonktür sunmaktadır.
416. Onuncu Kalkınma Planı döneminde insanımızın refah seviyesini artırma ve gelişmiş ülkelerle arasındaki farkı azaltma hedefi çerçevesinde, Türkiye'nin büyüme performansının daha ileri seviyelere taşınması ve yenilikçi bir üretim yapısıyla tahkim edilmesi amaçlanmaktadır. Küresel ölçekte de sanayi ve hizmetler sektörlerinde bilgiye dayalı rekabet, etkisini belirginleştirmekte ve ekonomide yenilikçi bir üretim yapısını elzem kılmaktadır.
417. Ülkemiz Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde rekabet gücünde önemli ilerlemeler sağlamış, 2012 yılında rekabet gücü sıralamasında 144 ülke arasında 43. sıraya yükselmiştir. Bu gelişmede makroekonomik istikrar ve finansal sektör alanlarında sağlanan iyileşmeler etkili olmuştur. Rekabet gücünde sağlanan ilerleme ihracat performansına da olumlu yansımıştır. Türkiye, geçtiğimiz 10 yılda ciddi bir ihracat ivmesi yakalamış, özellikle yerel ve bölgesel ticaret ağlarına erişim ve bunları yönetme konusunda kayda değer başarılar göstermiştir. Gıda, mobilya, giyim, elektronik, beyaz eşya gibi ürünlerde ulusal ve uluslararası markalar yaratılmış ve uluslararası ticaret kanallarında daha etkin hale gelinmiştir. Ancak, Türkiye'nin uzun dönemli kalkınma perspektifini hayata geçirmek açısından bu alanda halen önemli mesafe kat edilmesi gerekmektedir.

418. Diğer taraftan, Ar-Ge, patent ve ileri teknoloji sektörlerine ilişkin göstergeler, bilgiye dayalı üretimde ülkemizin rekabet gücünün istenen düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır. İmalat sanayiinde özellikle büyük ve küçük işletmelerin verimlilikleri arasındaki ciddi farklar devam etmektedir. Ayrıca, üretim faaliyetinin yoğunluğu Türkiye genelinde farklılaşmakta, bazı bölgelerimizin üretime katkısı sınırlı düzeyde kalmaktadır. Hedeflenen atılımı gerçekleştirebilmek için Türkiye ekonomisinin bu alanlarda da ilerleme ihtiyacı vardır.
419. Orta gelir tuzağına yakalanmadan yüksek gelirli ülkeler arasına katılan ülkelerin deneyimlerine bakıldığında, sanayinin kalkınma sürecinde merkezi bir rol üstlendiği ve ekonomik yapının dönüşümünü sağlayan sürükleyici sektör olduğu, ayrıca yüksek oranlı yatırımlarla hızlı bir sermaye birikim süreci yaşandığı görülmektedir. Böylece, bu ekonomiler daha ileri teknoloji alanlarında üretim yapabilme kabiliyeti edinmiş ve üretimin uluslararasılaşması sürecinde küresel değer zincirinin daha üst basamaklarında konumlanmışlardır.
420. Ülkemizin büyüme performansını istikrarlı hale getirip daha üst seviyeye taşımak için bir taraftan yüksek düzeyde üretken yatırımlara, diğer taraftan da hem nüfusun daha büyük bir bölümünün ekonomik olarak aktif hale gelmesine, hem de daha verimli bir biçimde üretim faaliyeti içerisinde yer almasına ihtiyaç vardır.
421. Ekonomide üretken yatırımları artırma ihtiyacı iki temel sorun alanını gündeme getirmektedir. Bunların ilki, Türkiye ekonomisinde yurtiçi tasarruf oranlarının son yıllarda düşük olması ve yatırım finansmanında dış tasarrufların önemli bir rol üstlenmesidir. Yüksek oranlı cari işlemler açığının arkasındaki dinamik olan tasarruf-yatırım açığı, ekonomiyi dış finansman şartlarında yaşanabilecek olumsuzluklara karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Bu sebeple, yurtiçi tasarruf oranlarının artırılması Onuncu Kalkınma Planının temel makroekonomik hedeflerinden birisidir. İkinci temel sorun alanı ise tasarrufların üretken yatırımlara yeterince yönlendirilememesidir. Cari işlemler açığı veren bir ekonomide, üretim kapasitesini ve ihracatı artıracak yatırımlar öncelikli olmalıdır. Dolayısıyla, Onuncu Kalkınma Planında tasarrufların artması kadar, artan tasarrufların üretken yatırımlara dönüşmesi de öncelikli konular arasında yer almaktadır.
422. 2023 yılında dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alma hedefinin, işgücü potansiyelinin ancak yarısını harekete geçirebilen bir ekonomik yapıyla başarılması mümkün değildir. Nüfusun daha büyük bir bölümünün üretim sürecine katılması gereklidir. Bu süreçte kadınların işgücüne katılma oranında meydana gelecek artış büyük rol oynayacaktır. Sermaye ve işgücü faktörlerinin nicelik artışının yanı sıra verimlilik düzeylerinin artması da yüksek ve istikrarlı büyüme açısından elzemdir. Ayrıca, hâlihazırda ciddi farklılıklar sergileyen bölgesel işgücü göstergelerinin iyileştirilmesi de büyümeye önemli katkıda bulunacaktır.

423. Ekonomi genelinde verimlilik artışları iki ana kanaldan gerçekleşmektedir. Birinci kanal her bir iktisadi sektörün daha verimli hale gelmesi, diğer bir deyişle sektör içi verimlilik düzeyinin artmasıdır. İkinci kanal ise daha yüksek verimlilik düzeyine sahip sektörlerin istihdam paylarının artması, işgücünün daha büyük bir bölümünün bu sektörlere kaymasıdır. Her iki açıdan da imalat sanayii özel bir öneme sahiptir.
424. Üretimde yerli katma değerin yükseltilmesi, sürdürülebilir üretime imkân veren daha yüksek teknoloji bir ürün desenine geçilmesi ve küresel değer zincirinin daha üst basamaklarına çıkılması sanayi sektörünün karşı karşıya olduğu en önemli konulardır. Bu alanlarda sağlanacak ilerlemelerle sektör içi verimlilik düzeylerinin artması; rekabet gücü daha yüksek, ithalat bağımlılığı daha düşük ve dünya pazarlarında ihracat payını yükseltebilen bir üretim yapısına ulaşılması mümkün olabilecektir.
425. Sektör içi verimlilik düzeylerinin artması, birçok alanı kesen müdahaleler gerektirmektedir. Bu açıdan işgücüne üretim sürecinin gerektirdiği beceri ve niteliklerin kazandırılması özel önem arz etmektedir. Bu çerçevede, hem hâlihazırda işgücünde yer alan kişilerin niteliklerinin yükseltilmesi, hem de eğitim kalitesinin artırılması yoluyla yenilikçi ve sürdürülebilir üretim sürecinin gerektirdiği becerilerle donatılmış bireylerin yetiştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Ar-Ge ve teknoloji politikalarının, gerek mevcut sektörlerin verimliliklerini artırmada gerek sanayide verimliliği yüksek sektörlerin hâkim olduğu bir yapıya dönüşümün sağlanmasında da başat rol oynaması beklenmektedir. Bu politikaların başarısında en önemli etken olan yenilik ve yeniliğe uygun ortamın yaratılması açısından; teşvik, KOBİ, fikri ve sınai mülkiyet, bilgi ve iletişim teknolojileri politikalarının uyum içerisinde uygulanması gereklidir.
426. Onuncu Kalkınma Planı döneminde sanayi sektörlerinin yanı sıra tarım ve kritik hizmet alanlarında da aynı perspektifle bir dönüşümün gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.
427. Tarım sektöründe süregelen verimlilik sorunlarının aşılması ve sektörden ayrılması muhtemel işgücünün ekonominin daha üretken sektörlerinde istihdam edilmesi önem taşımaktadır.
428. Hizmetler sektörü ticarete konu olan alanlarda ekonominin rekabet gücünün korunması ve geliştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, ulaştırma ve lojistik gibi kritik hizmet sektörlerinin yüksek büyüme ortamının getireceği büyük ölçekli ürün ve hizmet arzını zamanında, etkin ve uygun maliyetle karşılayabilmesine yönelik bir dönüşümün gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, hizmetler sektöründe katma değeri yüksek alanların payının artırılması, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yaygınlaştırılması, hizmet ihracatının artırılması ve çeşitlendirilmesi önemlidir.
429. Enerji sektöründe yüksek büyüme ortamının yaratacağı enerji talebinin zamanında, yeterli düzeyde, güvenli ve düşük maliyetle karşılanabilmesine odaklanılacaktır.

Ayrıca, ithalata bağımlılığın yüksek olduğu bu sektörde, cari açık sorunu ve arz güvenliği gözetilerek yerli ve yenilenebilir kaynaklardan azami derecede faydalanma yoluna gidilecektir.

430. Bütün bunların yapılabilmesi için öngörülebilir ve istikrarlı bir makroekonomik ortam gerekmektedir. Para ve maliye politikasının uyum içerisinde yürütülmesi ekonomide istikrarın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, para politikası fiyat istikrarını sağlama ve koruma amacı çerçevesinde yürütülecektir. Maliye politikası ise mali kazanımları koruyarak istikrarlı yüksek büyüme ortamının tesis edilmesine destek olacak biçimde uygulanacaktır. Yatırım ve teşvik politikaları üretken bir ekonomik yapıyı destekleyecek mahiyette yürütülecektir. Mali piyasaların geliştirilmesi suretiyle de yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklara uygun şartlarla erişilmesi sağlanacaktır.
431. Böylece, ekonominin sağlam bir makroekonomik temel üzerinde, dünya standartlarında üreten, değer zincirinin daha üst basamaklarında yer alan, daha yüksek teknolojiye sahip bir ürün deseneğine sahip, ithalat bağımlılığını azaltmış istikrarlı bir yapıya kavuşması sağlanacaktır.

2.2.1. Büyüme ve İstihdam

a. Durum Analizi

432. 2002-2006 döneminde yüksek büyüme performansı yakalayan Türkiye ekonomisi, 2007 yılında potansiyel büyüme seviyesine yaklaşmış, 2008 yılından itibaren ise tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizin olumsuz etkilerine maruz kalmıştır. Bu süreçte ekonomiyi canlandırmaya yönelik bir dizi tedbir alınmıştır. Buna rağmen 2009 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 4,8 oranında daralmıştır. Alınan tedbirlerin etkisiyle bozulan kamu mali dengelerini orta vadede düzeltmek amacıyla kapsamlı bir politika setinin kararlılıkla uygulanması sonucunda, iç talep kaynaklı güçlü bir toparlanma sürecine girilmiştir. Böylece Türkiye ekonomisi, 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla yüzde 9,2 ve yüzde 8,8 oranında büyümüştür. Bu dönemde iç ve dış talep arasında yaşanan dengesizliğin etkisiyle artan cari işlemler açığı ve bu açığın finansmanının ağırlıklı olarak kısa vadeli sermaye girişiyle yapılması, makroekonomik istikrar açısından bir risk unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişme karşısında zamanında alınan doğru tedbirler neticesinde, 2012 yılında iç ve dış talep arasındaki dengesizlik önemli ölçüde giderilmiş ve makroekonomik istikrar ortamı güçlendirilmiştir.
433. Son 10 yıllık dönem genel olarak değerlendirildiğinde, tarım ve sanayi sektörlerinin GSYH içerisindeki payının yıllar itibarıyla düşüş eğiliminde olduğu buna karşılık hizmetler sektörünün payının arttığı görülmektedir. 2012 yılı itibarıyla tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYH içerisindeki payları sırasıyla yüzde 7,9, yüzde 19,3 ve yüzde 61,9 olarak gerçekleşmiştir. Vergi-sübvansiyon kaleminin payı yüzde 12,4

olurken, GSYH hesabına negatif olarak giren dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri kaleminin payı ise yüzde 1,6 olmuştur.

434. 2002-2012 döneminde GSYH büyümesi yıllık ortalama yüzde 5,1 olarak kaydedilmiş, büyüme yurtiçi talep ağırlıklı bir yapıda gerçekleşmiştir. Bu dönemde yurtiçi talebin büyümeye katkısı, 2 puanı sabit sermaye yatırımlarından 3,8 puanı ise tüketim harcamalarından olmak üzere, yıllık ortalama 5,8 puan olarak kaydedilirken, net dış talebin büyümeye katkısı ortalama -0,7 puan olmuştur. Aynı dönemde, özel sektör tüketim ve yatırım artışı sırasıyla yıllık ortalama yüzde 4,9 ve yüzde 9,7 olarak gerçekleşmiştir. Kamu tüketim ve yatırım artışları ise sırasıyla yüzde 3,8 ve yüzde 7,2 olmuştur.
435. Üretim faktörleri açısından büyümenin kaynaklarına bakıldığında, 2002-2006 döneminde verimlilik artışlarının büyümeyi sürükleyen faktör olduğu görülmektedir. Ortalama büyümenin yüzde 7,2 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleştiği bu dönemde, TFV artışının büyümeye katkısı yüzde 45 civarındayken, sermaye stoku ve istihdam artışının büyümeye katkısı sırasıyla yüzde 49,6 ve yüzde 5,6 olmuştur. 2001 krizi sonrasında ihracata daha fazla önem vermeye başlayan firmaların rekabet gücü kazanmak amacıyla etkinlik artırıcı politikalara ağırlık vermesi verimlilik artışlarını beraberinde getirirken, tarım sektöründen çözümlenin yüksek olması nedeniyle toplam istihdam artışı uzun dönem ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Bu büyüme yapısı 2007-2012 döneminde sürdürülememiş, ortalama büyümenin küresel krizin de etkisiyle yüzde 3,3 seviyesine düştüğü bu dönemde sermaye stoku ve istihdamın büyümeye katkısı artarken, TFV'nin büyümeye katkısı negatif olmuştur. Nitekim 2002-2006 döneminde yıllık ortalama yüzde 3,2 olan TFV artış oranının, 2007-2012 döneminde yüzde -0,5 seviyesine gerilemesi, ortalama büyümede yaşanan düşüşün temel nedeni olmuştur.
436. Küresel kriz istihdam ve işsizlik oranı üzerinde olumsuz yönde etkide bulunmuştur. Mevsimsel düzeltilmiş verilere göre, istihdam açısından krizin en derin olduğu 2009 yılı Nisan ayında istihdam kaybı kriz öncesi döneme kıyasla 500 bine yaklaşmış ve işsizlik oranı yüzde 15'e yükselmiştir. İstihdamı artırmaya yönelik alınan tedbirlerin ve kriz sonrası güçlü büyümenin etkisiyle, 2013 yılının Şubat ayı itibarıyla 4,8 milyon istihdam yaratılmış ve işgücüne katılma oranındaki 3,6 puanlık artışa rağmen işsizlik oranı kriz öncesi seviyelerin altına inmiştir.
437. 2007 yılı sonrasında verimlilik artışında gözlenen yavaşlama eğilimi, önümüzdeki dönemde büyüme potansiyeli için bir risk unsuru teşkil etmektedir. Yüksek ve istikrarlı büyümeyi sağlamak için bir taraftan üretim faktörlerinin büyümeye katkıları açısından daha dengeli bir yapıya ulaşılması, diğer taraftan ekonomik kırılganlıkların azaltılması önem arz etmektedir.
438. Güçlü kamu maliyesi, sağlam finans sektörü, canlı iç talebi, serbestleştirilmiş ve düzenlenmiş piyasalarıyla Türkiye ekonomisi yatırımcılara güven vermektedir. Bu

durum kriz sonrası Türkiye'nin hızla kriz öncesi üretim düzeylerini yakalamasına olanak sağlamış ve önümüzdeki dönemde de yüksek ve istikrarlı bir büyüme için gerekli ortamı oluşturmuştur.

b. Amaç, Hedef ve Politikalar

439. Refah artışının hızlandırılması yolunda, uzun vadeli bakış açısıyla yüksek ve istikrarlı büyüme ortamının sağlanması temel amaçtır.
440. Yüksek ve istikrarlı büyümeye yönelik temel stratejimiz, özel sektör öncülüğünde dışa açık ve rekabetçi üretim yapısının geliştirilmesidir. Verimlilik artışı ve sanayileşme sürecinin güçlendirilmesi bu stratejinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Nitekim orta-uzun vadede büyüme hedeflerine ulaşarak gelişmiş ülkelerin gelir seviyelerine daha hızlı yaklaşılması, diğer bir ifadeyle orta gelir tuzağına yakalanmadan gerekli dönüşümün gerçekleştirilmesi bu şekilde sağlanacaktır.
441. Verimlilik artışı ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlamanın yanında, kıt kaynakların etkin ve sürdürülebilir biçimde kullanılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyümenin verimlilik artışlarına dayandırılması uzun vadede büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamada ve toplumsal refahın kalıcı biçimde artırılmasında önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Plan hedeflerine ulaşma yolunda verimliliği artırıcı politikalara öncelik verilecek ve ekonomimizin küresel rekabetteki konumu güçlendirilecektir.
442. Sanayi sektörünün güçlendirilmesi hem verimlilik artışının desteklenmesi hem de büyüme performansının artırılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Son yıllarda kaynakların sanayi sektöründen, rekabet baskısının sınırlı olduğu dış ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesi ve imalat sanayiinin toplam katma değer içerisindeki payının düşmesi, orta-uzun vadede potansiyel büyüme oranını olumsuz yönde etkileyebilecek kritik bir gelişme olarak görülmektedir. Bu nedenle, Onuncu Kalkınma Planı döneminde para, maliye ve teşvik politikalarının uygulanmasında kaynakların üretken alanlara yönlendirilmesi öncelik olarak gözetilecektir.
443. Maliye, para ve ödemeler dengesi politikalarıyla makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi, beşeri sermayenin geliştirilmesi, işgücü piyasasının etkinleştirilmesi, teknoloji ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılması, fiziki altyapının güçlendirilmesi ve kurumsal kalitenin iyileştirilmesi büyüme stratejimizin hayata geçirilmesi açısından önümüzdeki dönemde önemli politika alanları olacaktır.

Şekil 1: Büyüme Stratejisi

444. Makroekonomik istikrar, karar alma süreçlerinin ve geleceğe dönük planların sağlıklı biçimde yapılmasına imkan tanımakta ve bu sayede ekonomide kaynakların optimal dağılımla en verimli biçimde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Son dönemde sağlanan istikrarın güçlendirilerek korunması Plan hedeflerine ulaşmak açısından ön şart olarak görülmektedir. Bu kapsamda, kamu gelir ve harcamalarında kalitenin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. Kamu harcamalarının toplam hâsıla içerisindeki payının artırılmamasına ve böylelikle kamunun özel sektörü dışlayıcı etkisinin en aza indirilmesine dikkat edilecektir. Verginin tabana yayılması gibi gelir artırıcı çalışmalarla oluşturulacak mali alan, yeni politikaların uygulanmasına imkân sağlayacaktır. Ayrıca, fiyat istikrarını güçlendirecek para politikası çerçevesi korunacaktır. Bunların yanı sıra, cari açığın kalıcı çözümüne yönelik politika ve önlemler hayata geçirilecektir. Bunlara paralel olarak son on yılda azalma eğilimi gösteren yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
445. Türkiye hızlı gelişme sürecini destekleyecek genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Önümüzdeki dönemde nüfus dinamiklerinin sunduğu fırsattan en yüksek düzeyde yararlanmak amacıyla işgücüne katılımın artırılması, eğitimin niteliksel ve özellikle niteliksel yapısının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu eğitim politikalarına da gerek duyulmaktadır. Beşeri sermayenin geliştirilmesine yönelik bu politikaların yanı sıra uygun çalışma ortamı sağlanarak üstün nitelikli insan gücünün ülkemize çekilmesi, büyümeye doğrudan katkı sağlayacağı gibi, teknoloji geliştirme yeteneği ve kurumsal kalite alanlarına da önemli girdi sağlayacaktır. Bütün bu politikalar, nüfus dinamiklerinin zayıflayacağı döneme ilişkin uzun vadeli önlem niteliği de taşıyacaktır.
446. Teknoloji geliştirme ve kullanma yeteneği, ülkelerin göreceli avantaj sağlamasında en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Teknolojinin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi, makroekonomik açıdan TFV'yi ve uluslararası rekabet gücünü

artırarak potansiyel büyümeye katkı sağlamaktadır. Firma açısından ise, kârlılığı ve dolayısıyla yeni yatırım imkânlarını artıran bir unsurdur. Bu doğrultuda Plan döneminde, çevre faktörünü de dikkate alan Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri özel sektör odaklı olacak şekilde artırılacak, elde edilecek çıktıların ticarileştirme ve markalaşma süreçlerinin hızlandırılmasıyla katma değer artışı sağlanacaktır.

447. Fiziki altyapı yatırımlarının yeteri kadar yapılmaması, ülkelerin kalkınma süreçlerinde kısıt oluşturabilmektedir. Bu nedenle, kamu altyapı yatırımlarının ekonomide üretimin sağlıklı olarak gelişmesini destekleyecek, ancak kaynak israfına yol açmayacak biçimde planlanması gerekmektedir. Kamu eliyle yapılan nitelikli altyapı yatırımları özel sektör yatırımlarını güdüleyerek üretim kapasitesini artıracak; bir taraftan da verimlilik bazlı büyüme dinamiğine katkı sağlayacaktır.
448. Firma ve genel olarak ülke düzeyinde kurumsal kalitenin artırılması istikrarlı ve yüksek büyümeye katkı sağlayacaktır. Firmaların yönetim süreçlerinin iyileştirilmesi, ömürlerinin uzatılması ile verimlilik ve ölçek sorunlarının çözümü önem taşımaktadır. Daha üst ölçekte kurumsal kalite kapsamında, belirsizliklerin en aza indirilmesi amacıyla kurallılık temelinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin işlerliği güçlendirilecektir. Aynı kapsamda, kayıt dışılık ve yolsuzlukla mücadeleye devam edilecek, vergi düzenlemelerinde öngörülebilirlik ve istikrar sağlanacak, fikri mülkiyet ve patent hakları korunacak, piyasaların etkin işlemesi sağlanacak ve yatırım ortamı güçlendirilecektir. Bu şekilde ülkemizde karar alma süreçlerinin daha sağlıklı bir şekilde işlemesine imkân sağlanacak, yatırım ve üretimin cazip hale getirilmesi yoluyla üretim kapasitesi daha hızlı artırılabilecektir. Bu anlamda özellikle üretken alanlara yeni uluslararası doğrudan yatırım girişleri artacak, hem teknoloji transferi yoluyla verimliliği artırıcı hem de doğrudan istihdam yaratacılığıyla büyüme açısından olumlu katkıda bulunacaktır.
449. Onuncu Kalkınma Planı döneminde uygulanacak politikalar sonucunda reel GSYH'nın yıllık ortalama yüzde 5,5 oranında artması öngörülmektedir. Plan dönemi sonunda, ülkemizin 2023 hedefleriyle de uyumlu olarak, cari GSYH'nın 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin ise 16 bin dolara ulaşması hedeflenmektedir.
450. Plan döneminde, beşeri sermayenin geliştirilmesi, teknoloji ve yenilik faaliyetleri ile sermaye stokunun üretkenliğinin artırılması, TFV artışı üzerinde önemli bir rol oynayacaktır. TFV'nin Plan döneminde yıllık ortalama yüzde 1,1 oranında artması hedeflenmektedir. Bu artışın ağırlıklı olarak ticarete konu olan malların üretildiği sanayi sektöründen kaynaklanması, büyümenin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından kritik role sahiptir.
451. Sanayinin GSYH içerisindeki payının azalma eğiliminin tersine çevrilmesi, istikrarlı ve yüksek büyüme açısından bir gereklilik oluşturmaktadır. 2023 ihracat hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından da güçlü bir imalat sanayiine ihtiyaç duyulacaktır. Plan döneminde sanayinin geliştirilmesine ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik

atılacak adımlarla sanayi sektörünün yüzde 6,4 oranında büyümesi ve GSYH içerisindeki payının bir miktar artması öngörülmektedir. Tarım sektörünün yıllık ortalama yüzde 3,1 oranında büyümesi ve GSYH içerisindeki payının Plan dönemi sonunda yüzde 6,8'e gerilemesi, hizmetler sektörünün ise GSYH'ya paralel bir eğilim sergilemesi beklenmektedir.

452. Onuncu Kalkınma Planı döneminde, yıllık ortalama yüzde 2,9 oranında istihdam artışıyla toplamda 4 milyon yeni iş yaratılması öngörülmektedir. İstihdam artışının sanayi ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşması sonucunda, tarım istihdamının toplam içerisindeki payı yüzde 21,9'a gerileyecek ve istihdam daha verimli alanlara kaymış olacaktır. Hızlı istihdam artışı yanında işgücü piyasasına yönelik politikalar yoluyla özellikle kadınların iş hayatına katılımının artırılması sayesinde toplam işgücüne katılma oranının 2,7 puan artışla yüzde 53,8 seviyesine yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda, işsizlik oranı tedrici bir düşüşle 2013 yılı için beklenen yüzde 9,2 seviyesinden Plan dönemi sonunda yüzde 7,2 seviyesine indirilecektir.
453. Plan döneminde üretim kapasitesinin artırılması amacıyla sabit sermaye birikimine de önem verilecektir. Bu kapsamda, sabit sermaye yatırımlarının, özel sektörde yüzde 8,9 olmak üzere, toplamda yüzde 8,5 oranında artacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan yatırımların konut gibi üretken olmayan alanlardan ziyade üretken alanlara yönlendirilmesi büyümenin istikrarı açısından kritik önem arz etmektedir.

Tablo 10: Büyüme ve İstihdam Gelişmeleri ve Hedefleri

	2006	2012	2013	2018	2014-2018
Temel Göstergeler					
Büyüme (%)	6,9	2,2	4,0	5,9	5,5
GSYH (1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)	96,7	117,8	122,4	159,7	5,5
GSYH (Cari, Milyar TL)	758,4	1.416,8	1.556,7	2.535,2	10,2
GSYH (Cari, Milyar Dolar)	526,4	786,3	850,5	1.285,5	8,6
Nüfus (Yıl Ortası, Milyon Kişi)	69,4	74,9	76,1	80,4	1,1
Kişi Başına GSYH (Cari, Dolar)	7.586	10.504	11.183	15.996	7,4
Üretim Faktörleri Artışı (%)					
Sermaye Stoku	7,5	5,6	5,2	6,3	5,7
İstihdam	1,8	2,9	4,2	3,0	2,9
TFV	2,3	-1,1	-0,5	1,2	1,1
Sektörel Katma Değer (Cari, GSYH'ya Oran, %)					
Tarım	8,3	7,9	7,7	6,8	7,2 ²
Sanayi	20,1	19,3	19,2	20,4	19,9 ²
Hizmetler	59,7	61,9	61,6	61,9	61,9 ²
Dolaylı Ölçülen Mali Ara. Hiz.¹	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6 ²
Vergi-Sübvansiyon	13,2	12,4	13,1	12,6	12,7 ²
İşgücü Piyasası					
İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,3	50,0	51,1	53,8	52,6 ²
İşgücü (Milyon Kişi)	22,8	27,3	28,5	32,2	2,5
İstihdam (Milyon Kişi)	20,4	24,8	25,9	29,9	2,9
İstihdam Oranı (%)	41,5	45,4	46,4	49,9	48,2 ²
İşsizlik Oranı (%)	10,2	9,2	9,2	7,2	8,2 ²

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri GSYH hesabına eksi olarak girmektedir.

(2) Dönem ortalamasını göstermektedir.

2.2.2. Yurtiçi Tasarruflar

a. Durum Analizi

454. Türkiye'nin yüksek büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için faktör verimliliklerini artırmanın yanı sıra, üretime yönelik sermaye birikiminde de önemli miktarda artış sağlanması gerekmektedir. Bu çerçevede, üretken alanlara yönelen yatırımlarda istikrar sağlanması ve yatırımların yüksek düzeyde tutulabilmesi önem taşımaktadır. Yatırımların güvenilir ve kalıcı kaynaklarla finansmanı açısından önem arz eden yurtiçi tasarrufların da istikrarlı ve yüksek düzeyde olmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

455. 2001 yılından sonra kamu tasarruf oranı uygulanan sıkı maliye politikasının etkisiyle önemli bir artış kaydetmiş, ancak aynı süreçte özel tasarruf oranı önemli ölçüde gerilemiştir.

456. Söz konusu dönemde, kamu kesimi tasarruflarındaki artış, özel kesim tasarruflarındaki gerilemeyi bütünüyle telafi edememiş ve toplam yurtiçi tasarruflar gerilemiştir.

Tablo 11: Ekonominin Genel Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2006	2012	2013	2018
Toplam Tüketim	82,5	84,5	84,9	80,6
Kamu	9,5	11,5	11,7	11,6
Özel	73,0	73,0	73,2	69,0
Toplam Yatırım	22,4	20,6	21,2	24,4
Kamu	3,7	4,4	4,5	4,8
Özel	18,7	16,2	16,7	19,6
Sabit Sermaye Yatırımı	22,6	20,6	20,9	24,1
Kamu	3,8	4,2	4,5	4,8
Özel	18,9	16,4	16,4	19,3
Stok Değişimi	-0,2	0,0	0,3	0,3
Kamu	-0,1	0,2	0,0	0,0
Özel	-0,1	-0,2	0,3	0,3
Toplam Yurtiçi Talep (Toplam Kaynaklar)	104,9	105,1	106,1	105,0
Net Mal Ve Hizmet İhracatı	-4,9	-5,1	-6,1	-5,0
Mal ve Hizmet İhracatı	22,7	26,4	25,2	28,3
Mal ve Hizmet İthalatı	27,6	31,6	31,3	33,2
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)	100,0	100,0	100,0	100,0
Net Faktör Gelirleri + Net Dış Âlem Cari Transferleri	-0,9	-0,7	-0,6	-0,5
Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelir (GSMHG)	99,1	99,3	99,4	99,5
Kamu Harcanabilir Geliri	13,7	14,5	14,1	15,3
Kamu Tüketimi	9,5	11,5	11,7	11,6
Kamu Tasarrufu	4,2	2,9	2,4	3,7
Kamu Yatırımı	3,7	4,4	4,5	4,8
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	0,5	-1,4	-2,1	-1,1
Özel Harcanabilir Gelir	85,4	84,8	85,3	84,2
Özel Tüketim	73,0	73,0	73,2	69,0
Özel Tasarruf	12,4	11,8	12,0	15,2
Özel Yatırım	18,7	16,2	16,7	19,6
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-6,3	-4,4	-4,6	-4,4
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	16,6	14,8	14,4	19,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Kalkınma Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: Rakamlar virgülden sonra tek basamağa yuvarlanmıştır. Toplam değerler, alt bileşenlerinin toplamından farklılık gösterebilir.

457. 2001 yılı sonrasında, 2006 yılı sonuna kadar sürekli olarak artış sergileyen kamu tasarruf oranı, özellikle küresel ekonomideki olumsuz gelişmelerin etkilerini azaltmaya yönelik uygulanan ihtiyari maliye politikaları nedeniyle 2007-2009 döneminde gerilemiştir. Bu dönemde özel tasarruf oranı görece olarak artmış olsa da, bu artış kamu tasarruf oranındaki azalmayı tümüyle telafi edememiştir. 2009 yılı itibarıyla toplam yurtiçi tasarruf oranı en düşük seviyesine gerilemiş ve GSYH'nın

yüzde 13,2'si olarak kaydedilmiştir. 2009 yılı sonrasındaki dönemde toplam tasarruf oranları sınırlı da olsa bir artış eğilimine girmiştir.

458. 2012 yılı itibarıyla özel kesim tasarruf oranı yüzde 11,8, kamu kesimi tasarruf oranı yüzde 2,9 ve toplam yurtiçi tasarruf oranı yüzde 14,8 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizdeki tasarruf oranı OECD ülkelerinin ve özellikle de hızlı büyüyen ekonomilerin tasarruf oranlarından düşüktür.
459. Son yıllarda, büyümenin düşük veya negatif olduğu yıllar hariç tutulduğunda, tasarruf-yatırım açığının genel olarak artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu eğilimin temel belirleyicisi tasarruf oranlarındaki azalma olmuştur. 2011 yılında GSYH'ya oranla yüzde 9,5 seviyesine ulaşan tasarruf-yatırım açığı, alınan makro ihtiyati tedbirler sonucunda 2012 yılında yüzde 5,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu toplam açık; yüzde 4,4 özel kesim ve yüzde 1,4 kamu kesimi tasarruf-yatırım açıklarından oluşmaktadır.
460. Türkiye ekonomisi yakın geçmişte dış finansmana erişimde sorun yaşamamış olsa da, yatırımların ve büyümenin istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi açısından tasarruf-yatırım dengesini düzeltici önlemler alınması önem taşımaktadır. Yurtiçi tasarrufların artırılması, cari açığın azaltılmasına da katkı sağlayacaktır.

b. Amaç ve Hedefler

461. Plan döneminde yurtiçi tasarrufların artırılması ve üretken alanlarda yatırımlara yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Büyüme ve cari açık hedefleriyle de uyumlu bir şekilde, yurtiçi tasarruf oranının Plan dönemi sonunda yüzde 19'a yükseltilmesi hedeflenmektedir.

c. Politikalar

462. Tasarruf oranlarını artırmak için uygun makroekonomik koşullar temin edilecektir. Bu bağlamda, yurtiçi tasarruflar, kredi büyümesini ve TL'nin aşırı değerlenmesini kontrol altında tutan para ve kur politikalarıyla desteklenecek; tasarrufu artırmaya yönelik bugüne kadar uygulanan makro ihtiyati politikalar gerekli olduğu koşulda yeni tedbirlerle güçlendirilecek; vergi politikalarının belirlenmesinde tasarrufların artırılması amacı da gözetilecektir.
463. Mali piyasa araçlarıyla tasarruflar özendirilecektir. Bu kapsamda, finansal ürün çeşitliliği artırılacak, küçük ölçekli yatırımcıların tasarruf imkânları geliştirilecek ve sermaye piyasası araçlarına erişimi kolaylaştırılacaktır.
464. Tasarrufların vadesinin uzatılması özendirilecektir. Tasarruf düzeyinin artmasına ve vade yapılarının uzamasına hizmet etmesi beklenen tamamlayıcı sigortacılığın geliştirilmesi politikası sürdürülecektir.
465. İsrafın yoğun olduğu alanlarda israfla etkin mücadele edilecektir.

466. Vergi ve kredi maliyetlerinin farklılaştırılması gibi araçlarla üretken olmayan yatırımların cazibesi azaltılacak ve tasarruflar üretken alanlarda yatırımlara yönlendirilecektir.

2.2.3. Ödemeler Dengesi

a. Durum Analizi

467. İhracatın GSYH'ya oranı 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 17,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde yıllık ortalama ihracat artışı nominal olarak yüzde 11,5, reel olarak yüzde 6,8 olmuştur. Küresel krizin özellikle AB ekonomilerinde yoğun olarak yaşanması, reel kurun artış eğiliminde olması, sanayide birim ücret endeksinde 2009 yılı hariç olmak üzere kaydedilen artış eğilimi, ihracatın rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. İhracat fiyatları bu dönemde dalgalı bir seyir göstermiş ve yıllık ortalama yüzde 4 oranında artmıştır.

468. 2012 yılında yüzde 3,7 oranında gerçekleşen teknoloji yoğun ürünlerin, altın hariç toplam ihracat içindeki payının artırılması ihtiyacı devam etmektedir. Küresel krize bağlı olarak AB pazarında artan rekabet sonrasında, Türkiye'nin geleneksel ticaret ortağı olan AB'ye yaptığı ihracatta orta düşük ve düşük teknolojili ürünlerin payının arttığı gözlenmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde, Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatın nominal olarak artmasına karşın, pazar çeşitliğine bağlı olarak diğer ülkelere yapılan ihracattaki hızlı artış nedeniyle AB'nin toplam ihracat içindeki payı azalmıştır. Buna göre yeni ihraç pazarlarına açılımla birlikte AB dışı pazarların toplam ihracat içerisindeki payı 2006 yılındaki yüzde 40,5 seviyesinden 2012 yılında yüzde 59,7 seviyesine yükselmiştir.

469. 2007-2012 döneminde ithalatın GSYH'ya oranı yıllık ortalama yüzde 27,1 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde yıllık ortalama ithalat artışı nominal olarak yüzde 11,7, reel olarak yüzde 5,4 olmuştur. Krize kadar olan süreçte hızla artan ithalat krizle birlikte önemli ölçüde düşmüş, daha sonra tekrar artış eğilimi göstermiştir. Bu dönemde ithalattaki artışta; reel kurdaki değerlenme, başta enerji olmak üzere uluslararası emtia fiyatlarındaki yükselme ve uluslararası likidite bolluğunun finansman imkânlarını artırması etkili olmuştur. 2006 yılında yüzde 20,7 olan enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı 2012 yılında yüzde 25,4'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde dalgalı bir seyir izleyen ithalat fiyatları yıllık ortalama olarak yüzde 5,1 oranında artış göstermiştir.

470. Ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle turizm gelirleri, 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 6,9 oranında artarak 2012 yılında 25,7 milyar dolara ulaşmıştır.

471. 2007-2012 döneminde de cari işlemler dengesinin temel belirleyicisi dış ticaret açığı olmuştur. Bu dönemde, cari açığın GSYH'ya oranı yıllık ortalama yüzde 5,9 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında yüzde 9,7'ye kadar yükselen söz konusu oran,

ekonomiyi soğutmaya yönelik alınan tedbirler neticesinde 2012 yılında yüzde 6'ya gerilemiştir. Artan tasarruf-yatırım açığı dış kaynak ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

472. Cari açığın finansmanına, kriz öncesinde şirket birleşme ve satın almaları ile özelleştirme uygulamaları yoluyla uluslararası doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli krediler önemli katkı sağlarken, kriz sonrası dönemde ise kısa vadeli sermaye girişlerinin ağırlığı artmıştır.
473. Dış borç stokunun GSYH'ya oranı 2006 yılında yüzde 39,6 iken, 2012 yılında yüzde 42,8'e yükselmiştir. Dış borç stokunda kısa vadeli borçların ve özel sektörün payı artarken kamunun payında azalma gözlenmiştir.
474. 2006 yılında 63,3 milyar dolar olan Merkez Bankası net rezervleri, küresel kriz döneminin başında kısmen azalmakla birlikte, 2012 yılında altın fiyatlarının artması ve rezerv politikasındaki değişikliklerle 119,2 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 12: Ödemeler Dengesine İlişkin Temel Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018	2014-2018
İhracat (fob) (Milyar Dolar)¹	85,5	152,5	157,8	277,2	11,9
İthalat (cif) (Milyar Dolar)¹	139,6	236,5	252,3	404,3	9,9
Enerji İthalatı (Milyar Dolar) ¹	28,9	60,1	58,7	74,4	4,9
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	-54,0	-84,1	-94,4	-127,0	---
Dış Ticaret Dengesi / GSYH (%)²	-10,3	-10,7	-11,1	-9,9	-10,5
Dış Ticaret Hacmi / GSYH (%)²	42,8	49,5	48,2	53,0	51,2
Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)^{1 ve 3}	17,5	25,7	28,0	40,8	7,8
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-31,8	-47,5	-55,3	-67,1	---
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)²	-6,0	-6,0	-6,5	-5,2	-5,8
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi (Milyar Dolar)¹	20,2	12,6	15,3	28,3	13,1

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 2014-2018 dönemi verisi yıllık ortalama yüzde değişimi göstermektedir.

(2) 2014-2018 dönemi verisi ortalamayı göstermektedir.

(3) Ödemeler dengesinde yer aldığı şekliyle

b. Amaç ve Hedefler

475. Cari açığın büyüme üzerinde baskı oluşturmayacak seviyelerde tutulması ve ağırlıklı olarak uluslararası doğrudan yatırımlar, borç yaratmayan ve uzun vadeli diğer sermaye girişleriyle finanse edilmesi amaçlanmaktadır.
476. Plan döneminde, öngörülen yüksek büyümeyle birlikte cari açığın GSYH'ya oranının dönem sonunda kademeli olarak yüzde 5,2'ye gerilemesi hedeflenmektedir.
477. Plan döneminde reel olarak ortalama ihracat artışının ithalat artışından yüksek olması, ihracatın ithalata olan bağımlılığının azaltılması, ihracat içinde orta-yüksek ve yüksek teknoloji imalat sanayii ürünlerinin payının yükseltilmesi, hizmet ihracatının artırılması ve çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir.

c. Politikalar

478. İhracatçıların yeni pazarlara erişmesine yönelik mevcut imkânlar iyileştirilecektir.
479. İthalat bağımlılığını azaltmayı esas alan büyük ölçekli yatırımları ve stratejik sektör boyutlarını içeren yeni teşvik sistemi etkili olarak hayata geçirilecektir.
480. Tüketime yönelik ihraç ürünlerinde özgün tasarım faaliyetleri özendirilecek, nitelikli tasarımcı yetiştirilmesi sağlanacak, patent tescili ve uluslararası marka oluşturulması desteklenecek, tanıtım ve pazarlama konusundaki destekler ihracatçıların ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.
481. Türkiye'nin geleneksel ihracat pazarlarındaki payını düşürmeden, AB-dışı ülkelere olan mal ve hizmet ihracatını artırmak için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
482. İhracat desteklerinde etkililik esas alınacak, gelişme potansiyeli olan sektörlerle öncelik verilecektir.
483. Kredi artış hızını kontrol altında tutmaya yönelik alınan kararların yatırım ve istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek amacıyla ihtiyaca göre kredi türlerinde farklılaştırmaya gidilecektir.
484. Türkiye'nin ikili ve çok taraflı yükümlülükleri çerçevesinde yurtiçi üretimde yerli ara malı kullanımının ve katma değerin artırılması sağlanacaktır.
485. e-Ticaretin, ihracatın artırılmasında etkili bir araç olarak kullanılması amacıyla gerekli mekanizmalar geliştirilecektir.
486. Yerli ürünler gibi ithal ürünlerin de sağlık, çevre, enerji verimliliğine dair teknik düzenlemelere uygunluğu sağlanacaktır.
487. Uluslararası hizmet ticareti müzakereleri kapsamında ülkemiz yatırımcılarının yurt dışında haklarının teminat altına alınması ve korunması sağlanacaktır.

2.2.4. Enflasyon ve Para Politikası

a. Durum Analizi

488. 2007-2012 döneminde dünya genelindeki para politikası uygulamaları incelendiğinde ikili bir yapı gözlenmektedir. Küresel kriz öncesi dönemde 2000'li yıllardan itibaren uygulama alanı giderek artan ve enflasyonu kontrol altına almada gösterdiği başarıları kanıtlanmış olan enflasyon hedeflemesi rejimi birçok ülkede uygulanmıştır. Küresel kriz sonrasında ise gelişmiş ülkeler krizden çıkış için görülmemiş büyüklükte parasal genişlemeye giderken, gelişmekte olan ülkeler, enflasyon hedeflemesi rejimine finansal istikrara ilişkin unsurlar eklemek ve gelişmiş ülkelerin parasal genişleme uygulamalarının kendi ekonomilerine olan olumsuz etkilerini sınırlamak amacıyla para politikası uygulamalarında yeni arayışlara gitmişlerdir.
489. Dünyadaki eğilime paralel olarak küresel kriz öncesi dönemde enflasyon odaklı politikalar uygulayan TCMB, kriz sonrasında risk iştahındaki ve kısa vadeli sermaye

akımlarının oynaklığındaki yükseliş karşısında alternatif politika arayışlarına yönelmiştir. Banka, enflasyon hedeflemesi rejimini, fiyat istikrarından ödün vermeden finansal istikrarı da içine alacak şekilde yeniden düzenlemiştir. Mevcut para politikası çerçevesi, bazı ülkelerde uygulanmakta olan standart enflasyon hedeflemesi rejimine kıyasla amaçlar ve araçlar bağlamında önemli ölçüde geliştirilmiştir.

490. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminin ilk iki yılında hedefin üzerinde gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızı, sonraki iki yılda hedefle uyumlu seyretmiştir. 2011 yılında hedefi belirgin şekilde aşan TÜFE yıllık artış hızı, uygulanan sıkı para politikası sayesinde 2012 yılında hedefe yaklaşmıştır.
491. 2007-2012 döneminin ilk yıllarında uygulanan yüksek nominal faizler, küresel krizle birlikte kademeli olarak düşürülmüş ve 2013 yılının ilk yarısında politika faizi yüzde 5'in altına kadar gerilemiştir. Aynı süreçte, enflasyona ilişkin beklentilerde sağlanan görece istikrar sayesinde reel faizler 2012 yılı sonunda sıfıra yaklaşmış ve 2013 yılının ilk ayları itibarıyla negatif değerler almaya başlamıştır.
492. TCMB, cari dengedeki bozulmayı kontrol altına almak ve ekonomiyi daha sağlıklı bir büyüme kompozisyonuna kavuşturmak için, 2010 yılının sonlarından itibaren, kredi büyümesinin yavaşlatılmasına yönelik politikalar uygulamaya başlamış ve Türk Lirasının aşırı dalgalanmalardan korunmasına ilişkin uygulamalarını sürdürmüştür. Yeni rejimde, fiyat istikrarı ve finansal istikrar hedefleri doğrultusunda temel para politikası aracı olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının yanı sıra diğer otoriteler ile eşgüdüm halinde zorunlu karşılıklar, rezerv opsiyonu mekanizması, faiz koridoru ve likidite yönetimi gibi araçlar aktif olarak kullanılmıştır. Rezerv opsiyonu mekanizması aracılığıyla altının finansal sistemde kullanım alanı artırılmıştır. Uygulamaya konulan bu politikaların etkisiyle ekonomi yeniden dengelenme sürecine girmiş ve 2011 yılının son çeyreğinden itibaren cari açık azalmaya başlamıştır. Ancak cari açıkta sağlanan iyileşmenin kalıcı olması için uygulanmakta olan para politikalarına ilave olarak yapısal tedbirlerin alınması gerekmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

493. Para politikasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve korumaktır. Bu amaca yönelik olarak uygulanan enflasyon hedeflemesi rejiminde finansal istikrar da gözetilmeye devam edilecektir. Plan döneminin ilk yıllarında TÜFE yıllık artış hızının yüzde 5 civarında korunması, sonrasında ise yüzde 4,5'e indirilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 13: Enflasyon Gelişmeleri ve Tahminleri

	(Yüzde Değişme)				
	2006	2012	2013	2018	2014-2018
TÜFE (Yıl Sonu Yüzde Değişim) (%)	9,7	6,2	5,3	4,5	4,8

Kaynak: 2006 ve 2012 yılına ait veriler TÜİK'e aittir. 2013 yılı verisi TCMB; 2018 yılı verisi ve 2014-2018 dönemi ortalaması Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

c. Politikalar

494. Fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda, krediler ve döviz kuru kanallarının daha etkin çalışması için geleneksel ve geliştirilen yeni araçlarla birlikte, destekleyici bir araç olarak iletişimin de kullanılmasına devam edilecektir.
495. Para politikası, fiyat istikrarıyla çelişmemek kaydıyla, aşırı borçlanma ve makroekonomik dengesizliklere dair riskler de dikkate alınarak uygulanacaktır.
496. Plan döneminde, finansal sistemdeki borçluluk düzeyini kontrol altında tutmaya yönelik olarak zorunlu karşılık tesisine esas olacak kaldıraç oranı aralığı uygulanmaya başlanacaktır.
497. Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına Plan döneminde de devam edilecektir. Piyasa derinliğinin kaybolmasına bağlı olarak, kurlarda sağlıklı fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda piyasaya doğrudan müdahale edilebilecektir.

2.2.5. Mali Piyasalar

a. Durum Analizi

498. Gerçekleştirilen yapısal reformlar neticesinde oluşan güçlü finansal yapının devamı için asgari yasal oranın çok üzerinde bir sermaye yeterlilik rasyosunun uygulanması ve varlıkların risk ölçümlerinin daha ihtiyatlı yapılması, etkili düzenleyici bir yapıda faaliyet gösteren Türk bankacılık sektörünü, küresel krizin olumsuz etkilerinden korumuştur. Bunun yanı sıra, uluslararası türev araçlarının toplam varlıklar içindeki payının düşük olması ve Türkiye ekonomisinin küresel krizden sonra göstermiş olduğu güçlü büyüme performansı da bu gelişmede etkili olmuştur. Diğer taraftan, ekonomiyi soğutmaya ve cari açığı kontrol altına almaya yönelik tedbirler, kısa dönemde sektörün büyümesini sınırlayıcı etkide bulunmuştur.
499. Bankacılık sektöründe 2006 yılı sonunda yüzde 65,9 olan aktiflerin GSYH'ya oranı 2012 yılı sonunda yüzde 96,7'ye, kredilerin GSYH'ya oranı ise yüzde 28,9'dan yüzde 56,1'e yükselmiştir. Böylece, aynı dönemde toplam aktifler içinde menkul kıymetlerin payında önemli bir azalış görülürken kredilerin payı yüzde 43,8'den yüzde 58'e ulaşmıştır. Diğer taraftan bankacılık sektörünün yurtdışından kaynak kullanımı son yıllarda hızla artış göstererek 2012 yılı sonu itibarıyla 111 milyar dolar

seviyesine, yurtdışı kaynakların toplam varlıklara oranı ise yüzde 14,3 seviyesine yükselmiştir.

500. Bankacılık sektöründe, 2012 yılında 2006 yılı sonuna göre mevduat bankacılığının, toplam aktiflerdeki payı yüzde 94,2’den yüzde 91’e düşmesine karşın, sektördeki ağırlığı devam etmektedir. Bu dönemde katılım bankalarının payı yüzde 2,8’den yüzde 5,1’e; kalkınma ve yatırım bankalarının payı ise yüzde 3’ten yüzde 3,8’e ulaşmıştır.
501. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından sektörün kâr dağıtımının sınırlandırılması sayesinde bankaların bilançolarında önemli bir tutarda yedek akçe oluşumu sağlanmış ve dolayısıyla sektörün güçlü özkaynak yapısı korunmuştur. 2012 yılı sonunda sermaye yeterlilik rasyosunun yüzde 17,9 ile asgari yasal oranın çok üzerinde olduğu görülmektedir. Sektörün risk göstergelerine bakıldığında, 2006 yılında yüzde 3,7 olan tahsili gecikmiş alacakların brüt kredilere oranının küresel kriz nedeniyle 2009 yılında yüzde 5,3’e yükseldiği, 2012 yılı sonunda ise yüzde 2,9’a gerilediği görülmektedir.
502. Gösterdiği yüksek performans ve taşıdığı potansiyel neticesinde yabancıların bankacılık sektörüne olan ilgisi devam etmiştir. 2012 yılı itibarıyla 24’ünde ana hissedar olmak üzere 49 bankanın 37’sinde yabancı sermaye payı bulunmaktadır. Ortaklık yapıları içerisinde yabancı payı yüzde 50’nin üzerinde olan bankaların toplam sektör aktifleri içindeki payı 2006 yılında yüzde 13,1’den 2012 yılı sonunda yüzde 16,9 seviyesine yükselmiştir. 2006 yılında bankacılık sektöründe yabancıların, borsadaki sahip oldukları paylar dâhil, toplam aktif içindeki payı yüzde 36,2 iken 2012 yılında bu oran yüzde 44,9’a yükselmiştir.
503. Bankacılık sektöründe uluslararası standartlara uyum sağlamak amacıyla 2012 yılının ikinci yarısından itibaren Basel II düzenlemeleri uygulamaya konulmuştur. Ayrıca, 2012 yılının Aralık ayında yürürlüğe giren Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunuyla, söz konusu şirketlerin kurumsal yapıları ile sermaye yapıları güçlendirilmiş ve tâbî oldukları mevzuat tek çatı altında birleştirilmiştir.
504. Yüksek standartlarda hukuki altyapının sağlanması ve uluslararası finans merkezi projesinin desteklenmesi amacıyla 2012 yılının sonunda yeni Sermaye Piyasası Kanunu yasalaşmıştır. Kanunla ayrıca küresel kriz sonrasında edinilen tecrübelerin yasal altyapıya taşınması, şirketler için alternatif finansman kaynaklarının oluşturulması ve aracılık sektörünün dünyayla rekabet edebilmesine imkân sağlanması amaçlanmaktadır. Bu düzenlemeyle, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve İstanbul Altın Borsası, Borsa İstanbul çatısı altında birleştirilmiştir. Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası da 2013 yılı içinde Borsa İstanbul’a katılacaktır.
505. Borsa İstanbul’da işlem gören şirket sayısı 2006 yılı sonunda 329 iken 2012 yılı sonunda 406’ya çıkmıştır. Piyasa kapitalizasyonunun GSYH’ya oranı, aynı dönemde borsaya kote olan yeni şirketler ve endeksteki artışa bağlı olarak yüzde 30,3’ten

yüzde 39 düzeyine ulaşmıştır. Borsa İstanbul pay piyasası, devir hızı bakımından 2012 yılında dünya sıralamasında 4'üncü, gelişmekte olan ülkeler sıralamasında ise 3'üncü sırada yer almıştır.

506. Faizsiz finansman araçlarının geliştirilmesi amacıyla kira sertifikalarına ilişkin yasal altyapı tesis edilmiş, 2012 yılında ilk defa kamu tarafından yurtiçi piyasada 1,6 milyar TL, yurtdışı piyasada ise 1,5 milyar dolar tutarında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2012 yılı sonu itibarıyla bankalar dâhil özel sektör borçlanma araçlarının toplam tutarı 29,8 milyar TL seviyesindedir. Atıl kaynakların ekonomiye kazandırılması amacıyla da altın bankacılığı geliştirilmiş ve tamamına yakını altın mevduatı olan kıymetli maden depo hesabı 2012 yılında 18,6 milyar TL'ye ulaşmıştır.
507. Önemli bir gelişme potansiyeline sahip olan sigortacılık sektörü toplam aktiflerinin GSYH'ya oranı, 2006 yılı sonundaki yüzde 2,5 seviyesinden 2012 yılı sonunda yüzde 3,7'ye yükselmiştir. 2007-2012 döneminde sigortacılık sektörünün net dönem kârı dalgalı bir seyir izlemiş ve 2012 yılı sonunda sektörde 222 milyon TL zarar kaydedilmiştir. Sektörde nominal sermayede yabancı payı hızlı bir şekilde yükselerek 2006 yılı sonundaki yüzde 24,9 seviyesinden, 2012 yılı sonu itibarıyla yüzde 68,2 seviyesine ulaşmıştır.
508. Yurtiçi tasarruf oranının artırılması amacıyla Bireysel Emeklilik Sisteminde teşvikler yeniden düzenlenerek, tüm katılımcıların faydalanacağı devlet katkısı uygulamasına geçilmiş ve kurumsal bazlı katılımların teşvik edilmesi sağlanmıştır.
509. İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilmesi hedefi doğrultusunda İstanbul Uluslararası Finans Merkezi (İFM) Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmış ve 2009 yılı Ekim ayında yürürlüğe konmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde İstanbul, Küresel Finans Merkezleri Endeksine ilk kez 2009 yılında 72'nci sıradan girmiş ve 2012 yılında 56'ncı sıraya yükselmiştir.
510. Plan döneminde mali piyasaların geliştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilmesi amacına yönelik önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte halen mali piyasalarda derinliğin ve hizmet çeşitliliğinin daha da artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

511. Reel ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak ve büyümeyi finanse edecek her türlü finansal aracın ihraç edilebildiği, işlem maliyetlerinin düşük olduğu, güçlü bir teknolojik ve beşeri altyapıya sahip, etkin bir biçimde denetlenen, yenilikçi ve şeffaf işleyen bir mali piyasanın oluşturulması amaçlanmaktadır.
512. Mali piyasalara ilişkin yapılacak düzenlemelerde İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi olması hedefi gözetilecektir. Onuncu Kalkınma Planı dönemi sonunda İstanbul'un Küresel Finans Merkezleri Endeksinde ilk 25 içinde yer alması hedeflenmektedir. Plan döneminde borçlanma araçları nominal stokunun GSYH'ya

oranının hızlı bir şekilde artacağı ve bu artışın özel sektör borçlanma araçlarından kaynaklanacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 14: Finansal Hizmetlerde Seçilmiş Göstergelerde Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Bankacılık Sektörü				
Aktif Büyüklüğü/GSYH (%)	66	97	101	125
Sermaye Piyasası				
Borsa İstanbul Şirket Sayısı (Adet)	329	406	431	606
Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH (%)	30	39	41	66
Borçlanma Araçları Nominal Stoku/GSYH (%)	33	29	32	47
İstanbul'un GFCI Sıralaması¹	---	56	---	25

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri BDDK, Borsa İstanbul, SPK ve TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Z/Yen tarafından yayımlanan GFCI (Küresel Finans Merkezleri Endeksi) sıralamasıdır. 2012 yılı itibarıyla sıralamaya tabi toplam 77 şehir bulunmaktadır.

c. Politikalar

513. İstanbul'un bölgesel ve küresel bir finans merkezi olması hedefi doğrultusunda koordinasyon yapısı güçlendirilecek, nitelikli insan kaynağı artırılacak ve finansal hizmetler çeşitlendirilecektir.
514. Mali piyasalarda ürün ve hizmet çeşitliliği artırılacaktır.
515. Finans sektöründeki tüketici ve yatırımcı hakları, kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde şeffaf, adil ve teşvik edici uygulamalarla güçlendirilecektir.
516. Türk katılım bankacılığının, küresel finans pazarından daha fazla pay alması sağlanacaktır.
517. Yatırımlara uzun vadeli finansman sağlayan kalkınma bankacılığı geliştirilecektir.
518. Teknolojik gelişmelere ve ortaya çıkan ihtiyaçlara paralel olarak, ödeme sistemleri güçlendirilecektir.
519. Mali piyasalarda Ar-Ge faaliyetleri desteklenecek, mobil bankacılık ve internet bankacılığı yaygınlaştırılacaktır.
520. Finansal piyasaların sağlıklı işlemesine, finansal ürün çeşitliliği karşısında bireylerin bilinçli kararlar almasına ve yurtiçi tasarrufların artmasına katkı sağlayan finansal eğitim yaygınlaştırılacaktır.
521. Çevre ülkelerle mali sektörde işbirliğini geliştirmeye yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir.

2.2.6. Maliye Politikası

a. Durum Analizi

522. Maliye politikası, çok yıllık bütçeleme anlayışı kapsamında hazırlanan, gerek yurtiçinde gerekse uluslararası platformda Türkiye ekonomisine ait genel bir perspektif çizen OVP'ler çerçevesinde, özel sektör öncülüğünde istikrarlı büyümeye destek sağlamaya yönelik olarak yürütülmüştür. Bu doğrultuda, 2001 yılından itibaren önemli ölçüde faiz dışı fazla verilmesi suretiyle, kamu borç stokunun GSYH'ya oranı azaltılmış, böylece kamu maliyesinde oluşan mali alan, küresel krizin etkilerinin azaltılmasında etkin bir şekilde kullanılmıştır. 2010 yılından itibaren ise kamu maliyesinde sürdürülebilirliği sağlamaya yetecek ölçüde faiz dışı fazla verme politikasına devam edilmiştir.
523. Kriz döneminde uygulanan konjonktür karşıtı politikaların da etkisiyle GSYH'ya oranla 2009 yılında kamu kesimi borçlanma gereği yüzde 5'e, kamu brüt borç stoku ise yüzde 48,9'a yükselmiştir. İzleyen dönemde, kamu mali dengelerinin iyileştirilmesi amacıyla uygulanan politikaların yanı sıra yüksek büyüme ve kamu alacaklarının yapılandırılması sonucunda 2012 yılında kamu kesimi borçlanma gereği yüzde 0,9'a, kamu brüt borç stoku ise yüzde 39,7'ye gerilemiştir.
524. Uygulanan sıkı maliye politikasının etkisiyle, genel devlet faiz ödemelerinin milli gelire oranı istikrarlı bir şekilde azalmış, bununla birlikte genel devlet faiz dışı harcamaları faiz ödemelerinden elde edilen tasarrufun üzerinde artmıştır. 2006-2008 döneminde GSYH'ya oranla yılda ortalama 0,6 puan düşen genel devlet faiz ödemeleri 2008 yılı sonunda yüzde 5,4; ortalama 1,1 puan yükselen genel devlet faiz dışı harcamaları ise 2008 yılı sonunda yüzde 29,2 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında krize karşı alınan önlemlerin de etkisiyle yüzde 34,4'e yükselen genel devlet faiz dışı harcamalarının GSYH içindeki payı, ilerleyen dönemde milli gelirdeki artışa rağmen bu seviyesini korumuş, 2010-2012 döneminde ortalama yüzde 34,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Personel harcamaları, sağlık ve sosyal güvenlik giderleri ile sosyal amaçlı transferler bu dönemde genel devlet harcamalarındaki artışın temel belirleyicileri olmuştur.
525. 2006-2008 döneminde ortalama yüzde 32,5 olan özelleştirme hariç genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranı, harcamalardaki artışları karşılamak amacıyla alınan ilave önlemler neticesinde artmış, 2009 yılında yüzde 34,2'ye, 2012 yılında ise yüzde 37,3'e yükselmiştir. 2009 yılında sosyal güvenlik primleri dâhil yüzde 24,7 olan toplam vergi yükü, 2012 yılında yüzde 27,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Vergi yükündeki 2,9 puanlık artışın 1,2 puanı sosyal güvenlik primlerinden, 1,7 puanı ise vergilerden kaynaklanmaktadır. Genel devlet gelir büyüklüğünde bir defalık gelirler de önemli rol oynamış; bu çerçevede, 6111 sayılı Kanun kapsamında kamu alacaklarının yeniden yapılandırılması, 2006 ve 2008 yıllarında gerçekleştirilen sosyal güvenlik prim afları ile 2012 yılında hayata geçirilen bedelli askerlik uygulaması

önemli miktarda kaynak sağlamıştır. Ayrıca, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde GSYH'ya oranla yıllık ortalama yüzde 0,6 büyüklüğünde özelleştirme geliri elde edilmiş, orman vasfını yitirmiş hazine arazilerinin satışına başlanmıştır.

526. Genel devlet gelir ve harcamalarındaki gelişmeler sonucunda, 2006-2008 döneminde GSYH'ya oranla ortalama yüzde 0,2 olarak gerçekleşen genel devlet açığı, 2009 yılında yüzde 5,5'e yükselmiş, 2010-2012 döneminde ise ortalama yüzde 1,4 olmuştur. Faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç tutulduğunda ise, 2006-2008 döneminde GSYH'ya oranla ortalama yüzde 4,4 fazla veren genel devlet dengesi, 2009 yılında yüzde 0,2 açık vermiş, 2010-2012 döneminde ise ortalama yüzde 2 fazla vermiştir.
527. Kamu maliyesinin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğini yansıtan bir gösterge niteliğinde olan yapısal genel devlet dengesi, konjonktürel gelişmelerin gelir ve harcamalar üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması suretiyle hesaplanmakta ve özelleştirme gelirleri ile bir defalık gelirleri içermemektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde faiz hariç yapısal genel devlet harcamalarının potansiyel GSYH'ya oranı sürekli artarak 2012 yılında yüzde 34,7'ye yükselmiştir. Genel devlet gelirlerinin potansiyel GSYH'ya oranı ise, kısmen dalgalı bir seyir gösterse de, Plan döneminde artış eğiliminde olmuş ve 2012 yılında yüzde 36,5'e ulaşmıştır. Böylece, potansiyel GSYH'ya oranla 2006 yılında yüzde 4,2 olan yapısal genel devlet faiz dışı fazlası, 2007-2012 döneminde faiz dışı harcamaların gelirlerden daha fazla artması sonucunda ortalama yüzde 1,8 olarak gerçekleşmiştir.
528. Genel devlet dengesindeki gelişmelere paralel olarak, küresel kriz öncesi gerileme eğiliminde olan AB tanımlı genel devlet borç stokunun GSYH'ya oranı krizle birlikte yükselmiş, kriz sonrasında ise tekrar gerileme eğilimine girmiştir.
529. Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planları süresince izlenen ekonomik programların bir sonucu olarak kamu mali dengelerinde iyileşme yaşanmış ve kamu borç stokunun GSYH'ya oranı önemli ölçüde gerilemiştir. Bununla birlikte, kamu mali sisteminin devresel hareketlere karşı oldukça duyarlı olduğu görülmektedir. Onuncu Kalkınma Planı döneminde, bir taraftan elde edilen kazanımların korunması diğer taraftan da daha güçlü bir kamu mali görünümünün tesis edilebilmesi için kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesi ve kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması öncelik olarak değerlendirilmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

530. Maliye politikasının, istikrarlı yüksek büyüme ortamının tesis edilebilmesine yönelik olarak, ekonomik istikrarın desteklenmesi, yurtiçi tasarrufların artırılması ve cari açığın kontrol altında tutulmasına yardımcı olacak şekilde para ve gelirler politikalarıyla uyumlu bir biçimde uygulanması esastır.

Tablo 15: Kamu Kesimine İlişkin Seçilmiş Göstergelerde Gelişmeler ve Hedefler

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2006	2012	2013	2018	2014-2018 ¹
Kamu Tüketimi	9,5	11,5	11,7	11,6	11,7
Kamu Tasarrufu	4,2	2,9	2,4	3,7	3,1
Kamu Yatırımı	3,7	4,4	4,5	4,8	4,6
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği²	-1,8	0,9	1,4	0,5	0,7
Kamu Kesimi Program Tanımlı Dengesi³	4,8	0,9	0,8	1,0	0,9
Genel Devlet Gelirleri	34,8	37,8	38,3	37,9	37,9
Genel Devlet Harcamaları	33,4	38,7	39,7	38,4	38,6
Genel Devlet Faiz Dışı Harcamaları	27,3	35,2	36,4	36,2	36,1
Genel Devlet Faiz Giderleri	6,1	3,5	3,3	2,3	2,5
Genel Devlet Yatırım Harcamaları	3,0	3,5	3,5	4,1	3,8
Genel Devlet Dengesi	1,3	-1,0	-1,4	-0,5	-0,7
Genel Devlet Faiz Dışı Dengesi	7,5	2,6	1,9	1,7	1,8
Yapısal Genel Devlet Gelirleri⁴	33,4	36,5	37,1	37,7	37,2
Yapısal Genel Devlet Harcamaları⁵	29,1	34,7	35,5	36,4	35,7
Yapısal Genel Devlet Dengesi⁶	4,2	1,7	1,6	1,3	1,5
Vergi Yükü (Sos. Güv. Primleri Dâhil)	24,4	27,6	28,3	28,9	28,6

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Kalkınma Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: Kamu kesimi; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları ile GSS, fonlar, döner sermayeler, İşsizlik Sigortası Fonu ve KİT'lerin toplamından oluşmaktadır. Kamu kesimi kapsamından KİT'ler çıkarıldığında ise genel devlet tanımına ulaşılmaktadır.

(1) Dönem ortalamasıdır.

(2) (-) işaret fazlayı göstermektedir.

(3) Faiz gelirleri ve giderleri, özelleştirme gelirleri, kamu bankaları kâr payları ve bazı özellikli gelirler ile giderler hariç tutularak hesaplanmaktadır.

(4) Özelleştirme ve bir defalık gelirler hariç, potansiyel GSYH'ya orandır.

(5) Faiz giderleri hariç, potansiyel GSYH'ya orandır.

(6) Potansiyel GSYH'ya orandır.

531. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kamu brüt borç stoku ile faiz harcamalarının GSYH'ya oranının düşürülmesi sonucunda elde edilen makroekonomik ve mali kazanımların, kamu kesimi borçlanma gereğinin kontrol altında tutulması suretiyle, kalıcı hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

532. Plan dönemi boyunca GSYH'ya oran olarak genel devlet gelirlerinin sabit tutulması, genel devlet harcamalarının ise bir miktar düşürülerek genel devlet açığının Plan dönemi sonunda yüzde 0,5'e düşürülmesi hedeflenmektedir.

533. Plan döneminde, vergi yükünün adil dağılımının sağlanması ve GSYH'ya oranla ortalama yüzde 28,6 seviyesinde olması öngörülmektedir.

c. Politikalar

534. İsrafın önlenmesi, verimlilik artışı sağlanması ve harcama programlarının önceliklendirilmesi suretiyle kamu harcamaları kontrol altında tutulacaktır. Kamu harcamalarının etkinleştirilmesiyle elde edilecek tasarruf ve tahsis edilecek ilave

kaynaklar; büyümeyi destekleyecek yatırım harcamalarında, teşviklerde ve Ar-Ge desteklerinde kullanılacaktır.

535. Sosyal amaçlı programlar ile tarım sektörüne yönelik transferler başta olmak üzere harcamalar etkinlik artışını temin etmek amacıyla gözden geçirilecektir.
536. Vergiye gönüllü uyumun artırılması ve kayıt dışı ekonominin azaltılmasıyla sağlanacak ilave kaynaklar, işlem vergilerinin düşürülmesi başta olmak üzere üretim ve istihdamı teşvik ederek büyümeye katkı sağlayacak şekilde değerlendirilecektir.
537. Vergilemenin daha adil olmasını ve mali fonksiyonunu yerine getirmesini sağlayacak şekilde vergi tabanı genişletilecektir.
538. Vergi politikası, üretim faktörlerinin etkin dağılımını sağlamaya yönelik olarak kullanılacaktır.
539. Temel vergi mevzuatı; ekonomik ve sosyal politikalar çerçevesinde sade ve uyum sağlanabilir hale getirilecek şekilde yeniden yazılacaktır.
540. Elektronik ticarette vergi kaybının önlenmesine yönelik gerekli hukuki ve idari düzenlemeler hayata geçirilecektir.
541. Yasal düzenlemeler, kısa ve uzun dönem mali sonuçları hesap edilerek yapılacaktır.
542. Kamu harcamalarının program bazlı sınıflandırma çalışmaları tamamlanarak kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilecektir.
543. Kaynak tahsis sürecinin stratejik planlar ve performans esaslı bütçeleme sistemiyle ilişkisi güçlendirilerek, sürecin planlama, programlama, bütçeleme, uygulama, izleme ve değerlendirme etkinliği artırılacaktır.
544. Kayıt dışılıkla mücadelede, kurumlar arası koordinasyon ve veri paylaşımı artırılacaktır. Önleyici ve risk odaklı denetim anlayışı çerçevesinde idarelerin beşeri ve teknolojik altyapısı güçlendirilecektir.
545. Yerel yönetimlerin mali imkânlarını güçlendirmek için kentsel rantların değerlendirilmesi ve emlak vergisi dâhil olmak üzere yerel yönetim öz gelirleri artırılacaktır.

2.2.7. Sosyal Güvenlik Finansmanı

a. Durum Analizi

546. 2006 yılında sosyal sigorta kuruluşlarının tek çatı altında toplanmasıyla başlatılan Sosyal Güvenlik Reformu kademeli olarak hayata geçirilerek norm ve standart birliğinin sağlanmasına yönelik önemli adımlar atılmış, sosyal güvenlik sisteminin kapsamı genişletilmiş, kaliteli hizmet sunumunun ve mali sürdürülebilirliğin temini yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda, farklı standartlarda hizmet sunan kamu sağlık sigortaları tek çatı altında toplanarak nüfusun tamamını kapsayan zorunlu GSS kurulmuştur. Sistemin mali sürdürülebilirliğini sağlamak üzere emeklilik

yaşlarının yükseltilmesi, aylık bağlama oranlarının düşürülmesi gibi parametrik değişiklikler yapılmış, ayrıca kamunun sosyal güvenlik sistemine katkı sağlaması esası getirilmiştir. Sağlık kapsamının ve hizmetlere erişimin artması sonucunda, tedavi ve ilaç harcamalarında yaşanan artışın kontrol altına alınması amacıyla, gereksiz hizmet talebini önlemeye yönelik alınan tedbirlerin yanı sıra global bütçe uygulanmaya başlanmış ve 2010 yılından itibaren ilaç harcamalarını da içerecek şekilde genişletilmiştir.

547. 2007-2012 döneminde, yapılandırma gelirleri haricindeki prim gelirlerinin GSYH'ya oranında meydana gelen 1,9 puanlık artışta temel olarak hizmet akdiyle çalışanların sayısındaki artış, ödeme gücü olmayanların GSS priminin kamu tarafından karşılanması ve reform öncesinde işe başlamış devlet memurlarının sağlık sigortası primlerinin kurumlarınca karşılanması etkili olmuştur. Buna karşılık, plan döneminde hem emekli aylık ödemeleri hem de sağlık harcamaları önemli miktarda artmış ve bu kalemlerin GSYH'ya oranı 2,4 puan yükselmiştir. Söz konusu dönemde, emekli aylık ödemelerinin GSYH'ya oranındaki 1,6 puanlık artışın 0,8 puanı, emekli aylıklarına reformlarda öngörülenin üzerinde yapılan artıştan kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, devlet katkısı ve yapılandırma gelirleri ayrı tutulduğunda, sosyal güvenlik sisteminin açığında 0,6 puan artış meydana gelmiştir. Bu dönemde, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primlerinin de eklenmesiyle sosyal güvenlik sistemine yapılan toplam bütçe transferlerinin GSYH'ya oranı 1,5 puan artmıştır.
548. 2007-2012 döneminde istihdamı artırmaya yönelik uygulanan teşvik politikalarının ve kayıt dışı istihdamı azaltmaya yönelik tedbirlerin etkisiyle, hizmet akdiyle çalışan sigortalı sayısı yıllık ortalama yüzde 7,3 oranında artmış, devlet memurlarının sayısında da yıllık ortalama yüzde 3,5 oranında artış yaşanmıştır. Diğer taraftan, kendi hesabına çalışan sigortalı sayısı yıllık ortalama yüzde 0,9 oranında azalmıştır. Pasif sigortalılar açısından bakıldığında ise sosyal güvenlik reformundaki parametrik değişiklikler için öngörülen geçiş sürelerinin uzunluğu, yurtdışı borçlanma uygulaması ve prim yapılandırmaları emekli sayılarında önemli artışlara yol açmıştır. Bu kapsamda, dosya bazında emekli sayısı; hizmet akdiyle çalışan grubunda yüzde 5,2, kendi hesabına çalışan grubunda yüzde 6,1 ve devlet memurlarında ise yüzde 2,6 oranında artmıştır. Sonuç olarak, aktif ve pasif sigortalı sayısındaki artışlar, aktif/pasif oranına etki açısından birbirini dengelemiş ve plan döneminde söz konusu oran değişmeyerek 1,7 seviyesinde kalmıştır.
549. 2006 yılında yüzde 47 olan kayıt dışı istihdam oranı, 2012 yılında yüzde 39 düzeyine gerilemiştir. Bu gelişmede, kayıt dışı istihdamla mücadeleye yönelik alınan tedbirler ve istihdam teşvikleri sonucu ücretli ve maaşlı çalışanların kayıt dışı istihdam oranının yüzde 31'den yüzde 22'ye gerilemesi etkili olmuştur. Diğer taraftan, kendi hesabına çalışanların ve işverenlerin kayıt dışı istihdamında ise küçük bir iyileşme yaşanmış ve kayıt dışı istihdam oranı yüzde 57'den yüzde 55'e gerilemiştir.

550. 2013 yılından itibaren yürürlüğe girmek üzere farklı zamanlarda aynı hak kazanma koşulları karşılığında bağlanmış aylıklar arasındaki uyumsuzlukların azaltılması amacıyla, 2000 yılından önce bağlanan SSK aylıkları ve 2002 yılının ikinci çeyreğinde bağlanan BAĞ-KUR aylıkları yeniden hesaplanarak bunların intibaki sağlanmıştır.
551. 2007-2012 döneminde SGK sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı 0,8 puan artarak yüzde 3,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışta, daha önce merkezi yönetim bütçesinden karşılanan devlet memurlarının ve prim ödeme gücü olmayanların sağlık harcamalarının SGK'ya devredilmesi etkili olmuştur. Diğer taraftan, GSYH'ya oran olarak 2006 yılında yüzde 4,1 düzeyinde gerçekleşen toplam kamu sağlık harcamaları, sağlık sigortası kapsamının genişlemesi ve sağlık hizmetlerine erişimin artmasına rağmen alınan tedbirlerin etkisiyle sınırlı bir artış göstererek 2012 yılında yüzde 4,2 düzeyine yükselmiştir.
552. Sosyal güvenlik sisteminde 1999 ve 2008 yıllarında kapsamlı reformlar yapılmasına rağmen; emeklilik yaşına ilişkin belirlenen kademeli geçiş sürelerinin uzunluğu nedeniyle fiili emeklilik yaşının düşük olması, emekli aylıklarına öngörülen oranların üzerinde artış yapılması, prim borçlarının yapılandırılması, yurtdışı borçlanma uygulamasının sürdürülmesi, kayıt dışı istihdamın ve kayıt dışı ücretin halen istenilen düzeye indirilememesi sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğini zayıflatmaktadır. Ayrıca, nüfusun yaşlanması; hastalık yükünün değişimi; yeni sağlık teknolojilerinin geliştirilmesiyle oluşan sağlık enflasyonu; sağlık bilinci ve gelir düzeyi artışına bağlı olarak sağlık hizmetlerine talebin artması gibi nedenlerle sağlık harcamaları artış eğilimini korumakta ve mali sürdürülebilirlik üzerinde baskı yaratmaktadır.

Tablo 16: Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir–Gider Dengesi

	2006	2012	2013	2018	2014-2018
Gelirler	6,8	9,4	9,8	9,8	9,6
Prim Tahsilatları	4,9	6,8	7,3	7,5	7,3
Prim Yapılandırma Gelirleri	0,5	0,2	0,1	0,0	0,0
Devlet Katkısı	0,0	1,7	1,7	1,7	1,7
Diğer Gelirler	1,4	0,8	0,7	0,6	0,6
Giderler	9,1	11,0	11,3	10,8	11,0
Sigorta Giderleri	5,9	7,5	7,7	7,6	7,7
Sağlık Giderleri	2,3	3,1	3,2	2,9	3,0
Diğer Giderler	0,8	0,4	0,4	0,3	0,3
Gelir-Gider Farkı	-2,3	-1,6	-1,5	-1,0	-1,4
Gelir-Gider Farkı¹	-2,8	-3,4	-3,3	-2,7	-3,1
Toplam Bütçe Transferi²	3,0	4,5	4,7	4,0	4,4

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri nakit bazlı olup SGK'ya aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: Emeklilere yapılan ek ödeme tutarları, gelir ve giderlerde dikkate alınmamıştır.

(1) Prim yapılandırma gelirleri ve devlet katkısı hariç tutulmuştur.

(2) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, hizmet akdiyle çalışanlar için 5 puan prim teşviki ve özürülü primi teşvikinden kaynaklanan transferler ile 2011 yılından itibaren prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

b. Amaç ve Hedefler

553. Sosyal güvenlik reformunun kararlılıkla uygulanması ve sistemin aktüeryal dengesini bozucu uygulamalardan kaçınılması suretiyle sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.
554. Plan dönemi sonunda merkezi yönetim bütçesinden sosyal güvenlik sistemine yapılacak bütçe transferinin GSYH'ya oranının yüzde 4'e düşürülmesi hedeflenmektedir.

c. Politikalar

555. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle mücadele edilerek kayıtlı çalışan sayısı artırılacak ve prim tabanı genişletilecektir.
556. Prim yapılandırmaları ekonomik kriz ve doğal afet gibi istisnai haller dışında uygulanmayacaktır.
557. Yurtdışı borçlanma uygulaması gözden geçirilecektir.
558. Sağlık hizmetleri ve harcamalarında sürdürülebilirlik dikkate alınarak ilaç ve tedavi harcamaları daha akılcı hale getirilecektir.

2.2.8. Kamu İşletmeciliği

a. Durum Analizi

559. Kamu sermayeli işletmeler, 233 sayılı KHK kapsamındaki KİT'ler ile 4046 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren kamu işletmeleri, sermayesinin yüzde 50'sinden fazlası Hazineye ait olan işletmeler ve döner sermayeli işletmelerden oluşmaktadır.
560. KİT'ler hâlihazırda, madencilik, enerji, ulaştırma, tarım ve imalat sanayii sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kamu, petro-kimya, tuz ve tütün sektörleri ile araç muayene istasyonları işletmeciliğinden tamamen çekilmiştir. Elektrik dağıtımı ve üretimi, doğal gaz dağıtımı, imalat sanayii, liman işletmeciliği, telekomünikasyon, bankacılık, denizyolu ve havayolu taşımacılığı alanlarında bir kısım özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir.
561. KİT'lerin mali disiplininin sağlanmasına ilişkin hedefler, genel yatırım ve finansman programlarıyla her yıl tespit edilmektedir. Ancak KİT'lerin tâbî olduğu mevzuatın dışında yer alan TRT, TOKİ, AOÇ, PTT ve TÜRKSAT gibi kamu kuruluşları vasıtasıyla da bir kısım ticari faaliyetler yürütülmektedir.
562. KİT sisteminin ürettiği katma değer GSYH içindeki payı 2006 yılındaki yüzde 1,9 seviyesinden 2012 yılı sonunda yüzde 1,3'e gerilemiştir. Katma değerdeki bu düşüşe rağmen 2006 yılı sonunda yüzde 8,3 olan KİT'lerin satış hasılatının (görev zararı tahakkukları hariç) GSYH'ya oranı, 2012 yılı sonu itibarıyla değişmemiştir. 2007-2012

yılları arasında 15,7 milyar dolar sermaye transferi yapılan KİT'ler, Hazineye 5,4 milyar dolar temettü ve hasılat payı katkısında bulunmuştur.

563. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, özelleştirme kapsamında olmayan kamu işletmelerinde stratejik yönetim anlayışının yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla stratejik planların hazırlanması ve uygulanması süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede, modern iç kontrol ve iç denetim sistemlerinin hayata geçirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. KİT'lerde fiyatların piyasa şartlarına uygun bir şekilde belirlenmesine ve âtıl istihdamın azaltılmasına yönelik uygulamalar ile kurumsal yönetimin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmüştür.
564. Faaliyetlerini Hazinesin sermaye desteğı olmaksızın sürdüremeyen kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılma ihtiyacı devam etmektedir.
565. Plan döneminde yeni Türk Ticaret Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte oluşan işletmelere yönelik yeni anlayışın KİT mevzuatına da yansıtılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.
566. Kamu kurumlarına ait döner sermayeli işletmelerin yapılandırılma ihtiyacı, kamu mali yönetimi reformunda öngörüldüğü gibi, devam etmektedir. Döner sermayeli işletmelerin toplam gelirlerinin GSYH'ya oranı, 2006 yılındaki yüzde 2,2 seviyesinden 2012 yılında yüzde 2,4'e çıkmıştır. 2007-2012 döneminde Sağlık Bakanlığına bağı hastaneler ile üniversite hastanelerinin döner sermayeli işletmeler içindeki ağırlığı artmıştır. Bu dönemde üniversite hastanelerinin mali durumlarını iyileştirmeye yönelik destekler sağlanmıştır.

b. Amaç ve Hedefler

567. Kamu sermayeli işletmelerin kamuya yük getirmeden, verimlilik ilkesi çerçevesinde faaliyet göstermeleri temel amaçtır.
568. Plan dönemi sonunda özelleştirme programındaki kuruluşlar dâhil KİT'lerin ürettiğı katma değerin GSYH içindeki payının yüzde 0,8 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Tablo 17: KİT'lere İlişkin Seçilmiş Göstergelerde Gelişmeler ve Hedefler

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2006	2012	2013	2018
Toplam Katma Değer	1,9	1,3	1,2	0,8
Satış Hasılatı	8,3	8,3	7,4	3,8
Sermaye Transferi	0,6	0,3	0,4	0,2
Görev Zararı	0,1	0,1	0,1	0,1
Temettü ve Hasılat Payı	0,1	0,1	0,2	0,1
Yatırım	0,5	0,5	0,7	0,4
Borçlanma Gereğı¹	0,2	0,4	0,5	0,3

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Kalkınma Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: Tablodaki KİT'lere ait değerler özelleştirme kapsamındaki kuruluşların verilerini de içermektedir.

(1) Bütçe ve fon transferleri hariçtir.

c. Politikalar

569. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar dâhil KİT'lerin faaliyetleri, ekonomik amaç ve hedeflere dayalı olarak yürütülecektir. Devlet tarafından gerçekleştirilmesi zorunlu olan sosyal amaçlı ve kamu yararına yönelik faaliyetler için bu kuruluşların görevlendirilmesinden ziyade evrensel hizmet fonu oluşturulması gibi yöntemler öncelikli olarak değerlendirilecektir. KİT'lerin görevlendirilmesi zaruretinin ortaya çıkması durumunda ise oluşacak maliyet zamanında karşılanacaktır.
570. KİT'lerin faaliyetleri, piyasa mekanizmasını bozucu etkiye neden olmayacak şekilde yürütülecektir.
571. KİT'lerde verimliliğin, hesap verebilirliğin, karar süreçlerinde esnekliğin artırılmasını sağlayacak uluslararası kabul görmüş kurumsal yönetim ilkeleriyle ve yeni Türk Ticaret Kanunuyla uyumlu bir mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
572. Stratejik yönetim anlayışı yaygınlaştırılacak, KİT faaliyetlerinin stratejik planlar ve performans programlarına uyumunun artırılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilecektir. KİT'lerde etkili iç denetim ve iç kontrol mekanizması kurulacak ve iç denetim birimleri etkin hale getirilecektir. Dış denetim süreçleri, hesap verebilirlik anlayışı çerçevesinde etkinleştirilecektir.
573. KİT'ler, istikrarlı yüksek büyümeye katkı sağlamak amacıyla teknolojik altyapılarını ve Ar-Ge faaliyetlerini geliştirerek katma değeri yüksek ürünlere yoğunlaşacak, yerli enerji kaynaklarından faydalanacak ve ihracata yönelik yeni fırsatları değerlendirecektir.
574. KİT'lerde hizmet alım süreçleri etkinleştirilerek mal ve hizmet üretiminde kalite-maliyet dengesi sağlanacaktır.
575. Özelleştirme uygulamaları, uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde belirlenmiş bir program dâhilinde sürdürülecektir. Uygulamalarda halka arz yönteminin kullanılmasına ağırlık verilecektir.
576. Başta üniversite hastaneleri olmak üzere döner sermayeli işletmeler, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

2.2.9. Yatırım Politikaları

2.2.9.1. Kamu Yatırımları

a. Durum Analizi

577. Öncelikli sosyal ihtiyaçları gidermeye, üretken faaliyetleri destekleyecek nitelikteki altyapıyı geliştirmeye yönelik olarak, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde; bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması da dikkate alınarak, eğitim, sağlık, teknolojik araştırma, ulaştırma, sulama, içme suyu ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına ağırlık verilmiştir.

578. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, kamu sabit sermaye yatırım tutarları plan hedefleri seviyesinde gerçekleşmiştir. Cari fiyatlarla toplam kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı 2006 yılında yüzde 3,8 iken 2012 yılında yüzde 4,2'ye çıkmış olup, 2013 yılında bu oranın yüzde 4,5 olması beklenmektedir.
579. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kamu yatırımlarına ayrılan kaynaklar artırılmış, çok sayıda projenin tamamlanması sağlanmış ve yeni projelerin belirlenmesinde seçici davranılarak program değerleri itibarıyla 2006 yılında 5,5 yıl olan kamu yatırım stokunun ortalama tamamlanma süresi, 2013 yılında 3,7 yıla düşürülmüştür.
580. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçiliği dâhil kamu sabit sermaye yatırımlarında sektörler itibarıyla en büyük payı yüzde 37,4 ile ulaştırma sektörü almıştır. Bölünmüş yol projeleri ve yüksek hızlı tren projeleri gibi büyük projelere ağırlık verilmesi sonucunda ulaştırma sektörünün payı, yüzde 30,2 olan Plan öngörüsünün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum diğer sektörlerin payının Plan hedefinin altında kalmasında etkili olmuştur. GAP Eylem Planı, DAP, KOP, DOKAP gibi uygulamalarla, başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere bölgesel gelişmeye yönelik projelere önemli kaynaklar aktararak birçok proje tamamlanmış veya tamamlanma aşamasına gelmiştir. Buna rağmen, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik yatırım ihtiyacı devam etmektedir.
581. Türkiye'nin artan altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasında kamu kaynaklarının kullanılması yanında özel sektörün katılımıyla sağlanacak alternatif finansman modellerinden de yararlanılmasına gerek duyulmaktadır. Bu çerçevede son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesinde yaygın olarak kullanılan KÖİ modeli ülkemizde de uygulanmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yetki verilen yap-işlet-devret ve yap-kirala modeli projelerin sayısı 46'ya, bu projelerin toplam yatırım tutarı ise 28,5 milyar dolara ulaşmıştır.
582. KÖİ mevzuatında önemli düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, mevzuatın çerçeve bir yasayla bütüncül bir yapıya kavuşturulması ihtiyacı devam etmektedir. KÖİ süreci, kamu kesimi üzerine uzun yıllara yayılan yüksek mali yük getirebilecek bir yapıya sahip olup doğru kurgulanması ve yönetilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, kamu kurumlarının KÖİ alanında proje planlama ve yönetim süreçlerinde uzmanlığa dayalı kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ihtiyacı önem arz etmektedir.
583. Ülkemizde ekonomik ve sosyal altyapı ihtiyacının karşılanmasına yönelik yeni yatırımların gerçekleştirilmesinin yanı sıra mevcut sermaye stokunun daha etkin kullanılması gerekmektedir.
584. Yeni yatırımların planlanması ve gerçekleştirilmesi sürecinde kamu kuruluşlarında hazırlama, uygulama, izleme ve değerlendirme kapasitesinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

585. Kamu yatırımlarının büyümeye, özel kesim yatırımlarını desteklemeye, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya, istihdamı ve ülke refahını artırmaya katkısının azami seviyeye çıkarılması temel amaçtır.
586. Plan dönemi sonunda kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payının yüzde 4,8'e, sermaye giderlerinin Merkezi Yönetim Bütçesi içerisindeki payının ise yüzde 11,1'e çıkarılması öngörülmektedir.

Tablo 18: Toplam Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarında Gelişmeler ve Hedefler

(2013 Yılı Fiyatlarıyla)

SEKTÖRLER	9. Plan Dönemi (Gerçekleşme) (2007-2013) ¹		10. Plan Dönemi (2014-2018)	
	Milyon TL	% Pay	Milyon TL	% Pay
Tarım	39.947	10,2	50.087	12,0
Madencilik	8.483	2,2	12.522	3,0
İmalat	3.809	1,0	3.757	0,9
Enerji	28.655	7,3	15.026	3,6
Ulaştırma	146.123	37,4	141.914	34,0
Turizm	2.087	0,5	2.504	0,6
Konut	6.409	1,6	4.174	1,0
Eğitim	47.886	12,3	66.783	16,0
Sağlık	21.887	5,6	21.287	5,1
Adalet	5.072	1,3	6.261	1,5
Güvenlik	3.894	1,0	4.591	1,1
İçme Suyu	25.847	6,6	29.218	7,0
Kanalizasyon	21.746	5,6	24.209	5,8
Teknolojik Araştırma	6.889	1,8	10.435	2,5
Diğer	21.951	5,6	24.626	5,9
TOPLAM	390.684	100,0	417.393	100,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: Mahalli idare yatırımları ve yatırım işçiliği tutarları dâhildir.

(1) 2013 yılı için gerçekleşme tahmini kullanılmıştır.

c. Politikalar

587. Yüksek ve istikrarlı büyüme için kamu ve özel kesim yatırımları birbirlerini tamamlayacak şekilde bütüncül bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Kamu yatırımları, özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyecek ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılacaktır.
588. Toplam kamu yatırımları içerisinde özel sektörün üretken faaliyetlerini destekleyecek nitelikteki altyapı yatırımlarına odaklanılacaktır.
589. Kamu yatırımlarında, KÖİ modeliyle yürütülenler dâhil, eğitim, sağlık, içme suyu ve kanalizasyon, bilim-teknoloji, ulaştırma ve sulama sektörlerine öncelik verilecektir.

590. Onuncu Kalkınma Planı döneminde kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilecek yatırımlar içinde, tarım sektörünün payının başta GAP Bölgesi olmak üzere sulama yatırımlarının hızlandırılması sonucunda artması; yerli kaynaklara dayalı enerji politikası çerçevesinde enerji hammaddesi aramalarına ağırlık verileceğinden madencilik sektörünün payının artması; kamu tarafından yürütülen hidroelektrik santrallerinin (HES) tamamlanma aşamasına gelmiş olması ve özelleştirmeler sonucu enerji sektörünün payının azalması; en yüksek paya sahip olmakla birlikte ulaştırma sektörünün payının bazı otoyollar, büyük limanlar, havalimanları, gar kompleksleri gibi projelerin KÖİ yöntemiyle gerçekleştirilecek olması nedeniyle azalması; yeni kurulan üniversitelerin ihtiyaçları ve okulların sınıf mevcudunun azaltılması hedefi doğrultusunda eğitim sektörünün payının artması; şehir hastaneleri ve sağlık kampüsleri projelerinde KÖİ yönteminin yaygın olarak uygulanacağı sağlık sektörünün payının azalması; adalet, güvenlik, içme suyu, kanalizasyon ve teknolojik araştırma sektörlerinin paylarının verilen öncelikler çerçevesinde artması öngörülmektedir.
591. Kamu yatırımları, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı ve bölgesel gelişme potansiyelini değerlendirmeyi hedefleyen alanlara yönlendirilmeye devam edilecektir. Bu kapsamda kentsel gelişme odaklı projelerin yanı sıra, GAP bölgesinde üretken özel sektör yatırımlarını destekleyecek ekonomik ve sosyal altyapı projelerine, DAP, KOP ve DOKAP bölgelerinde de eylem planlarıyla önceliklendirilmiş projelere ağırlık verilecektir.
592. Kamu yatırımlarının ortalama tamamlanma süresinde sağlanan iyileşme, bu sürenin halen nispi olarak yüksek olduğu sektörlerle odaklanılarak sürdürülecektir.
593. Mevcut sermaye stokundan azami faydayı sağlamak için idame-yenileme, bakım-onarım ve rehabilitasyon harcamalarına ağırlık verilecektir.
594. KÖİ uygulamalarına ilişkin geleceğe yönelik yol haritası niteliğinde bir strateji belgesi hazırlanacak ve dağınık yapıdaki KÖİ mevzuatının çerçeve bir kanun altında toplanması sağlanacaktır.
595. KÖİ politika ve uygulamalarının koordinasyonu güçlendirilecek, projelerin bütçe üzerindeki risk ve etkilerini ölçebilecek etkin bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.
596. Kamu yatırım projelerinin planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci güçlendirilecek, bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarının kapasiteleri geliştirilecektir.

2.2.9.2. Özel Kesim Yatırımları

a. Durum Analizi

597. 1981-2012 döneminde yüzde 80'ler düzeyinde olan sermaye stokunun büyümeye katkısı, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yaklaşık yüzde 75 düzeyinde

gerçekleşmiştir. Özel kesim sermaye birikimi geçmiş dönemde Türkiye ekonomisinde büyümenin en önemli kaynağı olmuştur. 2007-2012 döneminde küresel krizin etkisiyle reel olarak yıllık ortalama yüzde 2 artış gösteren özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı 2006 yılında yüzde 18,9, 2012 yılında ise yüzde 16,4 olarak gerçekleşmiştir.

598. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, özel kesim yatırımlarının artırılması için yatırım teşviklerine verilen önem ve sağlanan destek artmıştır. 2009 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yeni yatırım teşvik sistemiyle bölgesel yatırımlar ve büyük ölçekli yatırımlar desteklenmektedir. 2012 yılından itibaren ise stratejik yatırımlar destekleme kapsamına alınmış, bölgesel yatırımların teşvikinde, Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksine dayanan il bazında altı kademeli yeni bölgesel harita kullanılmıştır.
599. Teşviklerin, Türkiye ile AB arasındaki anlaşmalara uygun olarak düzenlenmesini ve ilgili mercilere bildirimini sağlamak üzere hazırlanan Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede oluşturulan Devlet Destekleri İzleme ve Denetleme Kurulu çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca, destek veren kuruluşlardan verinin toplanması, saklanması, raporlanması ve izlenmesini sağlamak amacıyla çalışmalar yürütülmektedir.
600. Özel kesim yatırım kararlarında ve yatırımların artışında belirleyici bir unsur olan iş ortamı konusunda ülkemizde son yıllarda önemli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK), daha etkili ve sonuç odaklı bir yapıya kavuşturulmak üzere yeniden yapılandırılmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, DB'nin 2013 yılı İş Ortamı Raporunda Türkiye, genel sıralamada 183 ülke arasında 71'inci sırada yer almıştır. Rapora göre ülkemiz toplam vergi yükünün brüt kâra oranında ve mülkiyet edinmede ilerleme göstermiş olup, 2012 yılı itibarıyla iş kapatma göstergesinde OECD ortalamasına göre daha olumsuz durumda iken işe başlama, mülkiyet edinme göstergelerinde OECD ortalamasından daha iyi durumdadır.
601. Ülkemizde yatırımın başlangıcından işletmeye geçiş dönemine kadar, özellikle izin, onay, lisanslar, yatırım yeri temini, mevzuat ve hukuki süreçlerin iyileştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.
602. Yasal çerçevenin iyileştirilmesi ve yargı sisteminin hızının, etkililiğinin ve tutarlılığının artırılması uluslararası doğrudan yatırımlar açısından öncelikli konuların başında gelmektedir. Hukuki düzenlemelerin öngörülebilir, açık ve şeffaf olması uluslararası doğrudan yatırımların sürdürülebilirliği ve istikrarı açısından gereklidir.
603. Küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında uluslararası doğrudan yatırımlarda düşüş olmasına rağmen, 2007-2012 döneminde gayrimenkul hariç toplam 73,3 milyar dolar uluslararası doğrudan yatırım girişi kaydedilmiştir. Özellikle küresel kriz öncesinde cari işlemler açığının finansmanında uluslararası doğrudan yatırımlar

önemli rol oynamıştır. Onuncu Kalkınma Planı döneminde uluslararası doğrudan yatırımların, mülkiyet değişmesinden ziyade, yeni yatırımlara ve ek üretim kapasitesi oluşturacak alanlara yönlendirilmesi uzun dönemde cari açığın sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

604. Plan döneminde, yatırım ortamının daha cazip hale getirilmesi ve yatırımların özendirilmesi yoluyla yüksek büyüme için gerekli özel kesim yatırımlarının artırılması temel amaçtır.
605. Yatırım teşvik uygulamalarının amacı katma değer ve Ar-Ge içeriği yüksek yatırım, ihracat ve üretim yanında istihdamı artırmak, uluslararası rekabet gücünü geliştirmek ve bölgesel potansiyellerin ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktır.
606. 2018 yılı itibarıyla özel kesim sabit sermaye yatırımlarının GSYH'nın yüzde 19,3'ü olması hedeflenmektedir. Plan döneminde GSYH'ya oranla yıllık ortalama yüzde 2 uluslararası doğrudan yatırım girişi öngörülmektedir.

c. Politikalar

607. Yatırım teşvik uygulamalarında maliyet-etkinlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, öngörülebilirlik, esneklik, atıl kapasite oluşturulmaması ile verimlilik ilkeleri gözetilerek istihdam, yüksek katma değer ve ihracat artışına yönelik yatırım alanlarına öncelik verilecektir.
608. Yatırım teşvik uygulamalarında düzenli izleme ve değerlendirme gerçekleştirilecek, teşviklerin makroekonomik, sektörel ve bölgesel etkileri ölçülecek ve bu alanlarda kurumsal kapasitelerin geliştirilmesine öncelik verilecektir.
609. Devlet desteklerine ilişkin veri toplama ve izleme altyapısı çalışmaları tamamlanarak uygulamaya geçirilecektir.
610. Türkiye için kritik teknolojileri içeren stratejik yatırımların teşviki için kamunun altyapı yatırımlarının bir destek unsuru olarak kullanılmasına öncelik verilecektir.
611. Öncelikli alanlarda üretim ve ihracat kapasitesini artıran uluslararası doğrudan yatırımlar, ithal girdilerde, stratejik ürün ve sektörlerde yerlileştirmeyi özendirici bir şekilde desteklenecektir.
612. Öncelikli uluslararası doğrudan yatırım alanları belirlemeye yönelik strateji çalışmaları yürütülecektir.
613. YOİKK kapsamındaki çalışmalar genel sorun alanlarına odaklı, daha etkin ve sonuç alıcı bir biçimde sürdürülecektir.
614. Yatırımcılara ve işletmelere yönelik izin, onay ve işlemlerle ilgili bürokrasi azaltılacak, saydam ve objektif kurallar getirilecektir.

615. Yatırımcılara uygun nitelikte yatırım yeri tahsis yapabilmek için yeterli arsa üretimi sağlanacak, hazine arazileri başta olmak üzere yatırıma elverişli arazilerin envanteri çıkarılacak ve tahsis süreçleri etkinleştirilecektir.
616. İş ortamının geliştirilmesi için rekabet ortamının düzgün işlemesi sağlanacaktır. Bu kapsamda rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlar ile hâkim durumdaki teşebbüslerin bu durumlarını kötüye kullanmaya yönelik davranışları ve rekabeti önemli ölçüde azaltan birleşme ve devralma işlemlerine karşı rekabet kuralları etkili bir biçimde uygulanacaktır.
617. Kalkınma ajansları aracılığıyla bölgesel potansiyelleri değerlendirmek üzere yerli ve yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmaya önem verilecek, ülke genelinde Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansının faaliyetlerini bölgesel bazda tamamlayıcı bir yaklaşım uygulanacaktır. Ayrıca kalkınma ajansları bünyesinde il bazında kurulan yatırım destek ofislerinin bilgilendirme ve yönlendirme desteği sunma kabiliyetleri artırılacaktır.

2.2.10. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a. Durum Analizi

618. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde bilim, teknoloji ve yenilik kapasitesini artırmaya yönelik politikalar çerçevesinde, Ar-Ge'ye ayrılan kaynak miktarı ve bilim insanı sayısı ile özel sektörün Ar-Ge faaliyetleri, harcaması ve araştırmacı istihdamı artmış; üniversiteler, kamu kurumları ve özel sektörde araştırma altyapıları yaygınlaştırılmıştır.
619. Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı, 2006 yılındaki yüzde 0,6 seviyesinden 2011 yılı itibarıyla yüzde 0,86'ya yükselmiş olmakla birlikte, AB ortalaması olan yüzde 1,9 seviyesinin ve Dokuzuncu Kalkınma Planında yer alan yüzde 2 hedefinin altında kalmıştır. Bu dönem sonunda 80 bin olarak hedeflenen ülkemizdeki tam zaman eşdeğer (TZE) araştırmacı sayısı 2011 yılı itibarıyla 72 bine ulaşmıştır. 10 bin çalışan başına düşen TZE araştırmacı sayısı 2011 yılı itibarıyla 30 olup, 2010 yılı itibarıyla 70,3 olan AB ortalamasının altındadır.
620. Ar-Ge harcamalarının 2011 yılı itibarıyla yüzde 43,2'si özel sektör tarafından gerçekleştirilmekte ve TZE Ar-Ge personelinin yüzde 48,9'u özel sektör tarafından istihdam edilmektedir. Özel sektör Ar-Ge faaliyetlerinin ve Ar-Ge personel istihdamının artmasında Ar-Ge destekleri, Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki (TGB) gelişmeler ve özel sektörün Ar-Ge merkezi kurmasına yönelik teşvikler etkili olmuştur.
621. Dokuzuncu Kalkınma Planında ve Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu kararlarında belirlenen öncelikli teknoloji alanları başta olmak üzere, kamu kurumları ve üniversitelerde araştırma altyapıları oluşturulması amacıyla yaklaşık 2,4 milyar TL kaynak harcanmıştır. Halen faaliyete geçmiş 108, kurulumu devam eden 65 tematik

ileri araştırma merkezi projesi bulunmaktadır. Bu merkezler ağırlıklı olarak biyoteknoloji dâhil yaşam bilimleri, malzeme, havacılık ve uzay, bilgi ve iletişim, savunma teknolojileri ile nanoteknoloji alanlarındadır. Öte yandan, üniversitelerin araştırma kapasitesini geliştirmek üzere 20 üniversitede merkezi araştırma laboratuvarı tamamlanmış, 62'sinde ise devam etmektedir. Bu merkezleri diğer kamu üniversitelerinde de kurmak üzere hazırlık çalışmaları yürütülmektedir.

622. TGB'lerin sayısı ile bu bölgelerde yürütülen projeler ve araştırmacı istihdamının yanı sıra başta Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) olmak üzere ilgili kamu kurumları tarafından yürütülen Ar-Ge ve yenilik destek programlarının sayısı, kaynak miktarı artmış ve destekler büyük ölçüde öncelikli alanlara yönlendirilmiştir. Ülkemiz 2010 yılı itibarıyla toplam bilimsel yayın sayısı bakımından dünyada 18'inci sırada olmasına rağmen, bu yayınların nüfusa oranı bakımından 45'inci ve yayınlara yapılan ortalama atıf bakımından ise AB ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır. Bu durum özellikle temel bilimlerde araştırma ortamının iyileştirilmesi ve araştırmacı insan gücünün nitelik ve niceliğinin artırılması ihtiyacını göstermektedir.
623. Bilim, teknoloji ve yenilik politikalarının başta eğitim, sanayi ve bölgesel politikalar olmak üzere diğer politikalarla tamamlayıcı olarak yürütülmesi; sanayi sektörü yanında hizmetler ve tarım sektörlerinde katma değer artışı sağlanması, yenilikçi girişimciliğin gelişmesi ve bölgesel potansiyelin harekete geçirilmesi açılarından öneme sahiptir.
624. Kaydedilen gelişmelere rağmen Ar-Ge ve yenilik için ayrılan kaynakların hem miktarının hem de istenilen faydaya dönüşmek üzere etkinliğinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle teknolojik ürün üretme sürecinin ticarileştirme aşamasının güçlendirilmesi, teknoloji transferine yönelik ara yüzlerin oluşturulması, yenilikçi girişimciliğin geliştirilmesi, kamu alımlarının yerli teknolojilerin geliştirilmesini destekler yapıya kavuşturulması, üretim süreçlerinde verimliliği artıran ve sürdürülebilir üretimi destekleyen teknolojilerin geliştirilmesi, imalat sanayi üretiminde ve ihracat içinde yüksek teknoloji sektörlerinin payının artırılması ihtiyacı önemini korumaktadır.
625. Ar-Ge ve yenilik alanında uluslararası düzeyde akreditasyon ve standart oluşturma kapasitesinin artırılması, araştırma altyapılarının çeşitlendirilerek etkin ve sürdürülebilir kullanımlarının sağlanması, kamu ve özel sektördeki altyapılar arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Araştırmacı insan gücünün nitelik ve nicelik olarak geliştirilerek özel sektörde istihdamının artırılması ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca, başta AB ülkeleri olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde işbirliğinin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

626. Ar-Ge ve yenilik politikasının temel amacı; teknoloji ve yenilik faaliyetlerinin özel sektör odaklı artırılarak faydaya dönüştürülmesine, yeniliğe dayalı bir ekosistem oluşturularak araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesine ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle ülkemizin küresel ölçekte yüksek rekabet gücüne erişmesine katkıda bulunmaktır.

Tablo 19: Ar-Ge ve Yenilik Alanında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2011	2013	2018
Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı (%)	0,60	0,86	0,92	1,80
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı (%)	37,0	43,2	46,0	60,0
TZE Cinsinden Ar-Ge Personeli Sayısı	54.444	92.801	100.000	220.000
TZE Cinsinden Araştırmacı Sayısı	42.663	72.109	80.000	176.000
Ar-Ge Personeli İçinde Özel Sektörde İstihdam Edilenlerin Payı (%)	33,1	48,9	52,0	60,0

Kaynak: 2006 ve 2011 yılı verileri TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

c. Politikalar

627. Üniversite ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma merkezleri, özel sektörle yakın işbirliği içinde çalışan, nitelikli insan gücüne sahip, tüm araştırmacılara kesintisiz hizmet veren ve etkin bir şekilde yönetilen sürdürülebilir yapılara dönüştürülecektir.
628. Uluslararası düzeyde rekabetçi ve yüksek katma değerli yeni sektörler, ürün ve markalar ortaya çıkaracak Ar-Ge ve yenilik programları hayata geçirilecektir.
629. Yenilik sistemi, kümelenme yaklaşımını ve girişimciliği merkeze alan bir yapıya kavuşturulacaktır.
630. Ar-Ge desteklerinde koordinasyon sağlanacak ve mevcut destek programları etki analizi çalışmaları yapılarak gözden geçirilecektir. Ar-Ge faaliyetleri, öncelikli alanlarda oluşturulacak ortak hedefler çerçevesinde, ticarileştirmeyi de içerecek şekilde piyasa şartları gözetilerek bütünsellik içinde desteklenecektir.
631. Başta enerji ve imalat sanayi olmak üzere tüm sektörlerde, doğal kaynakların etkin kullanımını ve çevresel bozulmaların önlenmesini sağlayacak temiz teknolojiler ile katma değeri yüksek yeşil ürünler geliştirilmesine yönelik Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri desteklenecektir.
632. Teknoloji geliştirme bölgelerinin yapısı ve işleyişi; üniversite sanayi işbirliğini, işletmeler arası ortak Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini ve yenilikçi girişimciliği en üst düzeye çıkarmak üzere etkinleştirilecektir.
633. Araştırma merkezleri, kuluçka merkezleri, teknoloji transfer ve yenilik merkezleri ve teknoloji geliştirme bölgelerinin belli alanlarda odaklanmaları, birbirleriyle bütünleşik

bir biçimde çalışmaları sağlanacak ve bu yapıların ilgili küme faaliyetlerini desteklemeleri özendirilecektir.

634. Üniversite ve özel sektör işbirliğini daha kolaylaştırıcı ve teşvik edici önlemler alınacak ve ara yüzler oluşturulacaktır. Bu çerçevede yükseköğretimin yeniden yapılandırılmasında, akademisyenlerin ve öğrencilerin Ar-Ge ve girişimcilik faaliyetlerinin teşvik edilmesine özen gösterilecektir.
635. Araştırmacı insan gücünün sayısı ve niteliği daha da artırılacak, özel sektörde araştırmacı istihdamı teşvikine devam edilecektir.
636. Temel ve sosyal bilimlerde yetkin araştırmacıların yetiştirilmesi desteklenecek, üniversiteler ve kamu kurumları bünyesinde bu alanlardaki araştırmaların sayısı, niteliği ve etkinliği artırılacaktır.
637. Kamu tedarik sistemi yeniliği, yerleşmeyi, çevreye duyarlılığı, teknoloji transferini ve yenilikçi girişimciliği teşvik edecek şekilde iyileştirilecektir.
638. Kamu kurumlarının özel sektörle işbirliği içerisinde Ar-Ge faaliyetlerini yönlendirme ve sonuçlarını hayata geçirmeye yönelik kapasiteleri güçlendirilecektir.
639. Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde işbirliği geliştirilecektir. Bu kapsamda kritik teknolojilerin transferinin kolaylaştırılmasına, içselleştirilmesine ve dünyadaki emsal teknolojilerle rekabet edebilecek şekilde geliştirilmesine önem verilecektir.

2.2.11. İmalat Sanayiinde Dönüşüm

a. Durum Analizi

640. 2007-2012 döneminde imalat sanayii üretimi ortalama yüzde 3,7 ve istihdamı ise ortalama yüzde 1,5 oranında artmıştır. 2012 yılında imalat sanayiinin GSYH içerisindeki payı yüzde 15,6 olmuştur. İmalat sanayiinde katma değer/üretim oranı ise Plan dönemi boyunca yatay seyretmiş ve 2010 yılında yüzde 18,9 oranında gerçekleşmiştir.
641. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde imalat sanayiinde çalışan başına verimlilik artmış olmasına rağmen büyük ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasında, AB üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında, küçük ölçekliler aleyhine belirgin bir verimlilik farkı bulunmaktadır. İmalat sanayiinin verimlilik düzeyini artırmak için teknolojinin yanında insan kaynağının da iyi kullanılması gerekmektedir. Sanayide nitelikli eleman ihtiyacı devam etmektedir.
642. 2007-2012 döneminde (altın hariç) imalat sanayii ihracatı nominal olarak yıllık ortalama yüzde 8,5, ithalatı da yüzde 8 oranında artmıştır. Ortadoğu ve Afrika bölgelerinin ihracatımızdaki payının artması ihracattaki bu gelişmede etkili olmuştur.
643. İhracatta orta teknoloji sektörlerinin lehine gözlenen gelişme Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde devam etmiş, yüksek teknoloji sektörlerinin ihracatı artmasına

rağmen imalat sanayii ihracatı içindeki payında düşme gözlenmiştir. Ara malı ithalatının payının yüksek seyri ve büyük ve küçük işletmeler arasındaki verimlilik farkı bir arada değerlendirildiğinde, uluslararası rekabet gücü kazanmış büyük ölçekli işletmeler ile KOBİ'lerin daha entegre çalışması önem arz etmektedir. Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinde hedeflenen düzeye ulaşılabilmesi açısından ana ve yan sanayi firmalarının ortak Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinde bulunarak kolektif becerilerini artırmaları gerekmektedir.

644. Sanayi mallarının rekabetinde, imalat dışı faaliyetlerin etkisinin arttığı dikkate alındığında, imalat-tarım-hizmetler sektörleri arasında işbirliğinde etkinliğin sağlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sektörlerin üretim kapasitelerinden azami oranda yararlanabilmek ve yaratılan toplam değer içerisinde yerli üretimin payını artırmak için, imalat sanayii sektörleri arasında da işbirliklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
645. İmalat sanayiinde 2007-2010 döneminde azalan uluslararası doğrudan yatırımlar, 2011 ve 2012 yıllarında yeniden artış göstermiştir. Önümüzdeki dönemde başta yeni yatırımlar olmak üzere, imalat sanayiinin gelişimini destekleyen uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına ihtiyaç vardır.
646. Savunma ihtiyaçlarının yerli kaynaklardan karşılanma oranı 2007 yılında yüzde 41,6'dan 2011 yılında yüzde 54'e yükselmesine rağmen bu alanda dışa bağımlılık devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 85 ila 95 seviyesindedir. Savunma sanayii ihtiyaçlarının karşılanmasında yerli payın artırılması amacıyla ülkemizde savaş gemisi, helikopter, tank, insansız hava aracı ve uydu tasarımı ve üretimi projeleri yürütülmektedir. Teknolojik ilerlemelerin sistematik takibini sağlamak üzere Teknoloji Kazanımı Yol Haritası oluşturulmuştur.
647. İmalat sanayiinin bölgesel dağılımında dengesizlik sürmektedir. Türkiye'nin potansiyelini kullanabilmesi için Marmara dışındaki bölgelerde de üretim kapasitesinin artırılması gerekmektedir.
648. İmalat sanayiinde; teknoloji üretiminin gelişmesi, modern teknoloji kullanımının hızla yaygınlaşması, nitelikli işgücü temini, yüksek katma değerli ürünlerde üretim kabiliyetinin artması, yeni gelişen sektörlerle yatırım yapılması, KOBİ'lerin üretim ve yönetim yapılarının iyileşmesi gibi yapısal nitelikteki konular önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

649. Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve dünya ihracatından aldığı payı artırmak için imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirerek yüksek katma değerli yapıya geçmek ve yüksek teknoloji sektörlerinin payını artırmak temel amaçtır.
650. İmalat sanayiinde dönüşümün ana odakları; yenilikçilik ve firma becerileri, bölgelerin üretime etkili katılımı, sektörler arası entegrasyon, yeşil teknoloji ve üretim ile dış pazar çeşitliliğidir. Yeşil üretim kapasitesi, yenilik, firma becerileri ve sektörler arası

entegrasyonun geliştirilmesiyle verimlilik ve yurtiçi katma değerin artırılması; dış pazar çeşitliliği ve bölgesel üretim kapasitelerinin geliştirilmesiyle de istikrarlı yüksek büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

651. Sanayinin TFV artışının uzun dönem ortalamasının üzerine çıkarılması hedeflenmektedir.
652. Ülkemizin uzun dönemde Avrasya'nın üretim merkezi olması hedefi doğrultusunda Plan döneminde imalat sanayiinin; daha yüksek katma değer yaratan, teknoloji üreten ve kullanabilen, çevre dostu teknolojileri kullanan ve üretebilen, becerilerini sürekli geliştirebilen, geleceğin ticaret dünyasının taleplerine cevap verebilen, sürdürülebilir küresel rekabet gücü kazanmış, bölgesel potansiyellerin ekonomiye katkısının artırıldığı, girdi tedarikinde etkinliğin sağlandığı, yatırım ve ara mallarında ithalat bağımlılığının azaltıldığı bir yapıya doğru dönüşmesi öngörülmektedir.

Tablo 20: İmalat Sanayiinde Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
İmalat Sanayii / GSYH (Cari, %)	17,2	15,6	15,5	16,5
İmalat Sanayii İhracatı (Milyar Dolar)¹	79,6	129,9	144,1	257,1
Yüksek Teknoloji Sektörlerinin İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Payı (%)¹	5,6	3,7	3,7	5,5
Ortanın Üstü Teknoloji Sektörlerinin İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Payı (%)¹	30,8	31,4	31,4	32,1
Türkiye Üçlü Patent (Triadic) Başvuru Sayısı²	14	35 ³	63	167
Sanayide TFV Artışı (%)	1,2	-0,9	-0,8	1,9

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Altın hariç değerlerdir.

(2) OECD Factbook, 2013

(3) 2010 yılı değeridir.

c. Politikalar

653. İmalat sanayiinde rekabet gücünü ve yurtiçi katma değeri artırmak üzere hem imalat sanayii alt sektörleri arasında hem de tarım ve hizmetler sektörleriyle değer zinciri bazlı bütünleşmenin artırılması sağlanacaktır.
654. Sanayi girdilerinin ülke içinden karşılanma oranının artırılmasını teminen, yüksek yatırım gerektiren ara malı ve sanayi hammaddelerinin üretimine öncelik verilecektir. Bu tesisler için nitelikli ve büyük çaplı mekân hazırlıkları yapılacak, yerli ve yabancı yatırımların özendirilmesi amacıyla mekanizmalar oluşturulacak ve bu yatırımların kamu desteklerinden öncelikli olarak yararlanması sağlanacaktır. Bu amaçlarla Girdi Tedarik Stratejisinin uygulanmasına devam edilecektir.
655. Kamu alımları, yerli firmaların yenilik ve yeşil üretim kapasitesini artırmada etkin bir araç olarak kullanılacaktır. Bu kapsamda, nitelikli ihale şartnameleri hazırlama ve

değerlendirme kapasitesi geliştirilecek, iyi uygulama örneklerinin kamuda yaygınlaştırılması ve tanıtılması sağlanacaktır.

656. Kentleşme ve kentsel dönüşüm, imalat sanayii ile bütünleşik bir şekilde ele alınacaktır. Bu çerçevede akıllı bina, yapı malzemeleri, toplu taşıma araçları ve sinyalizasyon sistemleri gibi alanlarda üretim ve ihracat kapasitesi artırılacaktır.
657. Büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere kamunun raylı ulaşım sistemleri ihtiyaçlarının yurtiçinden karşılanması için teknolojik kabiliyet ve yerli üretim geliştirilecektir. Bu doğrultuda yerli ve yabancı sanayi ortak girişimleri kurulması desteklenecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) Genel Müdürlüğü'nün bağlı ortaklıkları olan TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ; demiryolu sektöründe yapılan yasal düzenlemeler sonucu oluşan piyasa beklentilerini de karşılayacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.
658. Ülke kredi ve garanti programları, sermaye malları ve yüksek teknoloji yerli ürün ihracatını artırmak amacıyla etkin olarak kullanılacaktır.
659. Haksız rekabeti önlemek ve insan sağlığı ve güvenliğini korumak üzere piyasa gözetim ve denetim sisteminin etkin işlemesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. İşletmelerin rekabet gücünü artırmak üzere kalite altyapısının geliştirilmesine devam edilecektir.
660. Uluslararası standardizasyon faaliyetlerine katılım artırılacaktır.
661. Büyük ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasındaki verimlilik farkının yüksek olduğu gıda, giyim, metal eşya, mobilya sektörlerinde küçük işletmelerin verimliliklerinin artırılmasına öncelik verilecektir.
662. İşletmelerin rekabet öncesi işbirliği, ağ oluşturma, ortak Ar-Ge ve tasarım, ortak tedarik ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi özendirilecektir.
663. Uluslararası pazarlarda rekabetçi olan yerli şirketler ile yan sanayi firmalarının özellikle yurtiçinde yeni yatırım alanlarında işbirliğine yönelik mekanizmalar, ön finansman modellerine de yer verilerek kurulacaktır.
664. Pazar çeşitliliğinin artırılması, küçük ölçekli firmaların verimliliklerinin iyileştirilmesi gibi konularda uluslararası rekabet gücü kazanmış firmaların kapasitelerinden azami ölçüde yararlanılacak mekanizmalar kurulacaktır.
665. Sanayide geri dönüşüm ve geri kazanım gibi uygulamalara önem verilecektir.
666. Değer zinciri içerisinde markalaşma açısından stratejik avantaj kazandıracak yabancı firmaların satın alınması teşvik programları kapsamında desteklenecektir.
667. İmalat sanayiine yönelik sektörel ve diğer strateji belgeleri Kalkınma Planı amaç, hedef ve politikalarıyla uyumlu olarak hazırlanacaktır.

668. Büyük ölçekli stratejik yatırımlara olan ihtiyacın sürdüğü kimya sektöründe; petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda yeni yatırımlar için lojistiği uygun yer tahsisı yapılarak kimya parklarının kurulması desteklenecektir.
669. İlaç sanayiinin daha fazla ihracat yapabilen, uluslararası standartlardaki yüksek teknolojisini Ar-Ge ile bütünleştirmiş, uzun vadede yeni molekül geliştirme yönünde gerekli adımları atan, başta biyoteknolojik ve biyobenzer ürünler olmak üzere daha yüksek katma değerli ilaçlar üreten rekabetçi bir yapıya kavuşması sağlanacaktır. Bu çerçevede, Ar-Ge ekosistemi geliştirilecek, ilaç sanayii stratejik bir yaklaşımla ele alınacaktır.
670. Tekstil, hazır giyim ve deri sektörlerinin müşteri odaklı, hız ve esnekliği ile üretici özelliklerini geliştiren, tasarım, koleksiyon ve marka yaratabilen, yenilikçi, çevreye duyarlı, pazarlama ve üretim kanallarında etkin olan bir yapıya dönüşümü desteklenecektir.
671. Mobilya sanayiinde tasarım becerisi, marka geliştirme, modern üretim tekniklerinin kullanımı, kayıtlı çalışma ve dağıtım kanallarına erişme kabiliyeti artırılacaktır.
672. Toprağa dayalı sanayide ithalatla karşılanan refrakter malzeme ve ileri seramik gibi ürünlerin yerli üretimi ile katma değeri yüksek ürünler ve sürdürülebilir üretime yönelik yatırımlar özendirilecektir.
673. Ana metal sanayiinde sürdürülebilir ve güvenli girdi tedariki sağlanacaktır. Demir-çelik sektörü üretiminde ithalatla karşılanan paslanmaz çelik, vasıflı çelik, yapısal çelik ve dikişsiz boru gibi yüksek katma değerli ürünlerin ağırlıkları artırılarak ürün çeşitliliğinin sağlanması temin edilecektir.
674. Elektronik sektöründe yeni iş alanlarına girmek için teknolojiler geliştirilecektir. Bu kapsamda çift amaçlı teknolojilerin (savunma/sivil) uygulama imkânları dikkate alınacak; sektörün ulaştırma, otomotiv, makine başta olmak üzere diğer sektörler ile entegrasyonu artırılacaktır. Elektronik haberleşme alanında yeni nesil telsiz teknolojisine geçiş sürecinde baz istasyonu ve kontrol birimleri ürünlerinin geliştirilmesi ve üretimine önem verilecektir. Bilgi ve iletişim teknolojileri destekli yenilikçi çözümlerin yaygınlaşmasında sektörün üretici olarak yer alması desteklenecektir. Sektörde rekabet öncesi Ar-Ge teşvik edilecek, laboratuvar kapasitesi ile aydınlatma ve görüntü teknolojileri konusunda araştırma altyapısı geliştirilecektir.
675. Tıbbi cihaz ve tıbbi malzeme sektöründe yurtiçi üretim ve ihracat kabiliyeti artırılacaktır. Bu alanda, savunma sanayiinin yerleştirme deneyimlerinden yararlanılacaktır.
676. Makine sektöründe siparişe dayalı, kaliteli ve yüksek performanslı imalat için farklılık yaratan, enerji verimliliğini artıran ürünler ve satış sonrası hizmet sağlayan faaliyetler desteklenecektir.

677. Yenilenebilir enerjinin ekonomiye katkısını en üst seviyeye çıkarmak için ekipmanlarda yerli imalat düzeyi artırılacak ve özgün teknolojiler geliştirilecektir.
678. Otomotiv sanayiinde, tedarik zincirini kapsayan, tasarım/Ar-Ge, üretim ve satış-pazarlama süreçleri bütününün yurtiçinde geliştirilmesi sağlanarak, katma değer artırılacaktır. Çevreye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecektir. Yurtiçinde elektronik, yazılım, elektrikli makine, ana metal, savunma sanayi gibi diğer sektörlerle işbirliği ve bütünleşme sağlanacaktır. İç pazar ve küresel pazarların ihtiyaçlarına yönelik özgün tasarımı araçlarla markalaşma özendirilecektir.
679. Küresel kriz nedeniyle üretim ve ihracat seviyesinde önemli düşüş gerçekleşen Türk gemi inşa sanayiinin rekabet gücünün bulunduğu alanlarda, Ar-Ge çalışmalarıyla gemi tasarımı ve üretiminde dünya piyasalarından alınan pay artırılacaktır.
680. Havacılık ve uzay sektöründe metre altı gözlem uydusu ve alt sistemleri, haberleşme uydusu ve alt sistemleri, uydu fırlatma sistemi, uydu veri işleme, depolama ve bilgi destek sistemleri, yerli uçak ve helikopter tasarımı ve üretimi gerçekleştirilecektir. Türk havacılık sanayiinin uluslararası projelerden daha fazla pay alması temin edilecektir.
681. Savunma sanayii rekabetçi bir yapıya kavuşturulacaktır. Savunma sistem ve lojistik ihtiyaçlarının özgün tasarıma dayalı olarak ülke sanayisiyle bütünleşik ve sürdürülebilir bir şekilde karşılanması, uygun teknolojilerin sivil amaçlı kullanımı ile yerlilik oranının ve Ar-Ge'ye ayrılan payın artırılması sağlanacaktır. Belirli savunma sanayii alanlarında ağ ve kümelenme yapıları desteklenecektir.

2.2.12. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a. Durum Analizi

682. Esnaf ve sanatkârların ağırlıklı olarak yer aldığı KOBİ'ler, çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,9'unu, istihdamın yüzde 76'sını, katma değer in yüzde 54'ünü, yatırımların yüzde 50'sini ve üretimin yüzde 56'sını oluşturmaktadır. 2012 yılı itibarıyla KOBİ'ler banka kredilerinin yüzde 25'ini kullanmakta ve ihracatın yüzde 60'ını gerçekleştirmektedir.
683. Plan döneminde KOBİ'ler, esnaf ve sanatkârlar ile kooperatiflere yönelik strateji ve eylem planları hayata geçirilmiş, girişimcilik konseyi oluşturulmuş, girişimcilere yönelik çeşitli destek ve ödöl programları başlatılmış ve kümelerin desteklenmesine yönelik mevzuat ve kapasite oluşturma çalışmaları sürdürülmüştür.
684. Küresel Rekabetçilik Endeksine göre 2007 yılında 134 ülke arasında banka kredilerine erişimde 75'inci sırada olan Türkiye, 2012 yılında 144 ülke arasında 62'nci sıraya, girişim sermayesi alanında ise 97'inci sıradan 73'üncü sıraya yükselmiştir.
685. KOBİ'lerin; küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi

hususlarda güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılması ihtiyacı devam etmekte, finansman imkânlarının ise arz ve talep yönlü geliştirilmesi gerekmektedir.

686. Plan döneminde sanayi ve teknoloji bölgelerinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 2006-2012 döneminde; organize sanayi bölgesi (OSB) sayısı 130'dan 153'e çıkmış; tüm OSB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı 35 binden 45 bine yükselmiş; küçük sanayi sitesi (KSS) sayısı 405'ten 448'e çıkmış; tüm KSS'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı 88 binden 93 bine çıkmıştır. TGB sayısı ise 22'den 50'ye çıkmış; tüm TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı 604'den 2.174'e yükselmiştir. Ayrıca Plan döneminde Ceyhan ve Karapınar Enerji İhtisas Endüstri Bölgeleri ile Filyos Endüstri Bölgesi kurulmuştur.
687. OSB uygulamalarında üretime geçme oranlarının artırılması ve OSB'lerin kapasitelerinin geliştirilerek girişimcilere daha iyi hizmetler verilmesi, TGB'ler ve araştırma merkezleri ile ilişkilerinin geliştirilmesi önemini korumaktadır.
688. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

689. KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılarak ekonomik büyümeye katkısının yükseltilmesi temel amaçtır. Bu kapsamda, öncelikle hızlı büyüyen veya büyüme potansiyeline sahip girişimler ile ürün, hizmet ve iş modeli açılarından yenilikçi KOBİ'lerin desteklenmesi esastır.

Tablo 21: Girişimcilik ve KOBİ'lere İlişkin Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Yeni Kurulan Şirket Sayısı (Bin)	53	39	50	75
Küçük İşletmeler ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tüm İşletmeler İçindeki Oranı (%)¹	1,7	2,4 ²	3,0	4,0
OSB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	35.000	41.000	45.000	65.000
Tamamlanan OSB Sayısı	130	153	160	200
KOBİ'lerin İhracat Miktarı (Milyar Dolar)	50 ³	90	100	150
İhracat Yapan KOBİ Sayısı (Bin)	44	50	52	60
KOBİ'lerin Ar-Ge Harcamalarındaki Payı (%)	10,0 ³	14,9 ²	17,0	20,0
TGB'lerde Faaliyet Gösteren Girişim Sayısı	604	2.174	2.500	4.000

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Küçük işletmeler ve Orta Ölçekli işletmeler içindeki 20-249 kişi çalıştıran işletmeleri kapsamaktadır.

(2) 2010 yılı verisidir.

(3) Kalkınma Bakanlığı tahminidir.

c. Politikalar

690. Girişimcilik kültürü; eğitimin her kademesinde girişimciliğe yönelik örgün ve yaygın eğitim programları, girişimcilik eğitimlerinin niteliğinin artırılması, girişimci rol

modellerinin tanıtılması ve ödüllendirilmesine yönelik uygulamalar yoluyla geliştirilecektir.

691. Girişimcilik ekosisteminde hizmet ve destek sağlayan tüm kurum ve kuruluşların kurumsal kapasiteleri ve işbirliği düzeyleri artırılacaktır. Kamu tüzel kişiliğine sahip meslek kuruluşları, ekonomiye katkılarını artırmak ve girişimciliği desteklemek üzere yeniden yapılandırılacaktır.
692. Kuluçka, iş geliştirme merkezleri ve hızlandırıcıların nicelik ve nitelikleri artırılarak etkin bir şekilde hizmet vermeleri sağlanacaktır. Bu kapsamda kamu, STK'lar ve özel sektör işbirliğiyle destek modelleri geliştirilecektir.
693. Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin sağlanmasında yenilik, verimlilik ve istihdam artışı, büyüme, ortak iş yapma gibi ölçütlerin yanı sıra kadın, genç girişimcilik ve sosyal girişimciliğe de öncelik verilecektir. Uygulamada izleme ve değerlendirme süreçleri iyileştirilecek, etki analizlerinden yararlanılarak desteklerin ekonomiye katkısı ölçülecektir.
694. Girişim sermayesi, bireysel katılım sermayesi, kredi garanti fonu, mikro kredi uygulamaları ve sermaye piyasası imkânları geliştirilerek, yeni girişim ve KOBİ'lerin finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır.
695. KOBİ'lerin Ar-Ge, yenilik ve ihracat kapasiteleri geliştirilerek uluslararasılaşma düzeyleri artırılacaktır.
696. KOBİ'lerin hem kendi aralarında hem de büyük işletmeler, üniversiteler ve araştırma merkezleriyle işbirliği halinde daha organize faaliyet göstermeleri ve kümelenmeleri desteklenecektir.
697. KOBİ'lerin markalaşmaları, kurumsallaşmaları ve yenilikçi iş modelleri geliştirmeleri sağlanacaktır.
698. OSB, TGB, KSS ve Endüstri Bölgeleri uygulamaları geliştirilecek, daha nitelikli hizmet verebilmeleri için kurumsallaşmaları ve etkin bir biçimde yönetilmeleri sağlanacaktır.
699. Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayabilmesi için gerekli yapısal dönüşümleri desteklenecek ve alışveriş merkezlerinin küçük esnaf ve sanatkârlara yönelik olumsuz etkilerinin giderilmesi sağlanacaktır.
700. Bireylerin ve küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal refaha katkılarını artırmak üzere kooperatifleşme faaliyetleri özendirilecektir.

2.2.13. Fikri Mülkiyet Hakları

a. Durum Analizi

701. Sınai mülkiyet hakları alanında Dokuzuncu Kalkınma Plan döneminde önemli bir ivme kaydedilmiş, 2006 yılında 66.855 olan marka başvuruları yıllık ortalama yüzde 8,8 artışla 2012 yılında 111.137'ye, tasarım başvuruları yüzde 5,7 artışla 29.484'ten

41.220'ye ve patent başvuruları yüzde 14,4 artışla 5.165'ten 11.599'a ulaşmıştır. Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatının 2011 yılı verilerine göre Türkiye, ulusal düzeyde patent başvurularında 17'nci, marka başvurularında 6'ncı ve tasarım başvurularında 5'inci sırada yer almaktadır. Ulusal düzeyde toplam sınai mülkiyet verilerine göre ise genel sıralamada 9'uncu sırada bulunan ülkemiz; İngiltere, Rusya, İspanya, Brezilya gibi ülkelerin önünde yer almıştır.

702. Yerli patent başvurularının toplam patent başvuruları içerisindeki oranı, 2006 yılındaki yüzde 21 düzeyinden 2012 yılında yüzde 39'a ulaşmıştır. Ancak, yenilikçi üretimin temel alınacağı bir ekonomi için bu oranın artırılması gerekmektedir.
703. Fikri mülkiyet sisteminin hukuki ve kurumsal yapısı tamamlanmış, ilgili yasal düzenlemeler yapılmış, ihtisas mahkemeleri oluşturulmuş, Kültür ve Turizm Bakanlığındaki mevcut birimin yeniden yapılandırılmasıyla Telif Hakları Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Kurumsal kapasite geliştirme çalışmalarının sürdürülmesi ve yargısal sürecin hızlandırılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.
704. Fikri mülkiyet sisteminden daha çok kullanıcının yararlanmasını sağlamak amacıyla, hibeden yurtdışı piyasalarda pazarlama ve tanıtım desteğine kadar geniş bir yelpazede destekleme araçları uygulanmaktadır. Ancak, imalat sanayiinin sistemden daha fazla yararlanmasına ve fikri mülkiyete dayalı bir rekabet ortamının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Firma düzeyinde ise fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün, özellikle küçük ölçekli işletmelerde bu konudaki bilgi ve birikimin, artırılması gerekmektedir.
705. Telif haklarıyla korunan ve dünyada giderek önem kazanan kültür endüstrilerini izlemek ve politika oluşturmak için kayıt, veri ve ulusal istatistiklerin geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

706. Fikri mülkiyetin korunması ve hakların kullanılması için etkin, yaygın ve toplumca benimsenmiş bir fikri mülkiyet hakları sistemi oluşturularak, fikri hakların ve bu haklara konu ürünlerin kalkınma sürecine katkısının artırılması temel amaçtır.

Tablo 22: Patent Başvurularında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Yerli Patent Başvuru Sayısı¹	1.090	4.543	5.600	16.000
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (%)¹	21	39	42	55
Türkiye Orijinli Uluslararası ve Bölgesel Patent Başvuru Sayısı²	605	1.130	1.260	2.140

Kaynak: Türk Patent Enstitüsü (TPE)

(1) TPE'ye yapılan başvurulardır.

(2) Uluslararası Patent Başvurusu (PCT) ve Avrupa Patenti (EPC) başvuruları toplamıdır.

c. Politikalar

707. Yargı, gümrük ve kolluk hizmetleri başta olmak üzere, kamuda fikri hakların korunması ve denetlenmesiyle ilgili birimlerde yeterli beşeri ve kurumsal kapasite oluşturulacaktır.
708. İşletmelerin fikri haklar sisteminden ve desteklerinden daha etkin yararlanmalarını sağlamak üzere teknoloji transfer ve yenilik merkezlerinde hizmet kapasitesi geliştirilecektir.
709. Fikri hakların ticarileştirilmesi konusunda mevcut mekanizmaların etkinliği artırılacaktır.
710. Fikri haklar sistemi konusunda kamuoyunun her düzeyde bilgilendirilmesine yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetleriyle toplumsal bilincin artırılması sağlanacaktır.
711. Fikri haklara konu ürün ve eserlerin ülke ekonomisine katkısının tespiti, izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacak, bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir.

2.2.14. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a. Durum Analizi

712. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, ülkelerin rekabet gücünün artırılması, refah düzeyinin yükseltilmesi ve nitelikli istihdamın geliştirilmesi bakımından taşıdığı önem giderek artmaktadır. Başta mobil cihaz ve internet olmak üzere, küresel düzeyde hızla yaygınlaşan bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımıyla birlikte, bilgi yoğun ürün ve hizmetlere olan talep artmakta, ülkelerin bilgi tabanlı ekonomilere dönüşümleri hızlanmaktadır.
713. Ülkemizdeki bilgi toplumuna dönüşüm çalışmaları, 2003 yılından bu yana e-Dönüşüm Türkiye Projesi kapsamında yürütülmektedir. 2006-2010 döneminde ilk bilgi toplumu stratejisi ve eylem planı uygulanmıştır.
714. Ülkemizde son dönemde sabit ve mobil genişbant internet erişim hizmetlerinin yaygınlaşması yolunda önemli mesafe kaydedilmiştir. 2007 yılında yüzde 30,1 olan internet kullanan bireylerin oranı 2012 yılı sonunda yüzde 47,4'e, sabit genişbant internet abone sayısı ise 4,5 milyondan 7,8 milyona çıkmıştır. 2012 yılı sonu itibarıyla fiber internet abone sayısı 645 bini, 2009 yılında sunulmaya başlanan 3G mobil internet hizmeti abone sayısı ise 12,2 milyonu aşmıştır. Ayrıca, 10 ve üzeri çalışanı olan işletmeler içerisinde internet kullananların oranı yüzde 95 seviyesine yaklaşmıştır.
715. Elektronik ticaret hacmi son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. İnternette gerçekleştirilen kartlı ödemeler tutarı 2006 yılında 2,4 milyar TL iken, 2012 yılında 30,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.
716. Gelişen yayıncılık teknolojileri ile telekomünikasyon ve yayıncılık altyapıları arasındaki yakınsama sonucunda görsel-işitsel hizmetlere erişim kanalları

çeşitlenmektedir. Geleneksel program akışlı doğrusal yayıncılıktan isteğe bağlı yayıncılık hizmetlerine doğru kayma yaşanmaktadır. 2011 yılında Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunla karasal sayısal yayıncılığa geçiş süreci belirlenmiş ve isteğe bağlı yayıncılık hizmetlerinin ve yeni yayın ortamlarının gelişimine uygun düzenlemeler getirilmiştir.

717. Türkiye'nin bilgi toplumuna dönüşüm faaliyetlerinin hızlandırılması, büyümeyi desteklemek ve istihdam oluşturmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının etkinleştirilmesi gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplum genelinde nitelikli ve bilinçli olarak kullanılmasına, farklı kesimler ve bölgeler arasındaki sayısal bölünmenin azaltılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.
718. Elektronik haberleşme sektörüne ilişkin kanun 2008 yılında yenilenmiş, buna bağlı olarak ikincil düzenlemeler büyük ölçüde tamamlanmıştır. Elektronik haberleşme sektöründe rekabetin geliştirilmesi ve düzenlemelerin etkin uygulanması, genişbant altyapı ve hizmetlerinin hız, kalite ve maliyet açısından iyileştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.
719. Bilgi teknolojileri sektöründe güçlü bir piyasa yapısının tesis edilmesi önemini korumaktadır. Bilgi teknolojileri donanım harcamalarında etkinliğin sağlanmasına, katma değerli yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri kullanımına ağırlık verilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe nitelikli insan kaynağı açığı bulunmaktadır.
720. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı bünyesinde Siber Güvenlik Kurulu oluşturulmuş ve siber güvenlik alanındaki çalışmalar hız kazanmıştır. Kişisel verilerin korunması, ulusal bilgi güvenliği ve elektronik ticaret alanındaki düzenlemelerin tamamlanması ihtiyacı önemini korumaktadır.
721. İnternet ekonomisinin gelişimi, ülkemizin büyüme ve ihracat hedefleri bakımından önemli fırsatlar sunmaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

722. Ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümünü hızlandırmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın ve etkin kullanılması, bilgi tabanlı ekonomiye dönüşüm ve nitelikli istihdamı geliştirilmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkili bir araç olarak faydalanılması ve bu teknolojilerin üretiminde yerli katma değer artırılması temel amaçtır.
723. Yayıncılık sektörünün, altyapı ve hizmetlerini çeşitlendirecek, sayısal dönüşümünü tamamlayacak şekilde geliştirilmesi ve kamu hizmeti yayınlarının toplumun farklı kesimlerinin beklentilerine uygun içeriklerle sunulması amaçlanmaktadır.

Tablo 23: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Alanında Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Genişbant Abone Yoğunluğu (%)¹	3,8	26,5	45,0	70,0
Genişbant Erişim Maliyeti/Kişi Başı GSYH (%)	---	2,0	1,8	1,0
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (%)²	30,1 ³	47,4	50,0	75,0
Bilgi Teknolojileri Pazarı (Milyar Dolar)	5,1	10,5	11,6	23,0
Bilgi Teknolojileri İhracatı (Milyar Dolar)	0,1	0,5	0,8	2,0
e-Ticaret İşlem Hacmi (Milyar TL)⁴	2,4	30,7	40,0	170,0
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı (%)⁵	---	14,3	20,0	70,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, TÜİK ve Bankalararası Kart Merkezine aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) Genişbant abone sayısının nüfusa oranı olup, genişbant abone sayısına mobil genişbant aboneleri dâhildir.

(2) 16-74 yaş aralığında bulunan bireylerin herhangi bir zamanda kullanım oranıdır.

(3) 2007 yılı verisidir.

(4) İnternet üzerinden gerçekleşen kartlı işlemler tutarıdır.

(5) İnternet kullanan bireylerin son üç ay içinde kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranıdır.

c. Politikalar

724. Bilgi toplumuna dönüşüm çalışmaları birbirini tamamlayacak ve destekleyecek şekilde ilgili tarafların katılımı gözetilerek etkili bir koordinasyon içinde yürütülecektir.
725. Bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde hayata geçirilecek politika, strateji ve uygulamaların belirlendiği yeni bilgi toplumu stratejisi ile eylem planı etkin biçimde uygulanacaktır.
726. İletişim teknolojileri altyapısı, uygun kalite ve fiyatlarla hizmet sunumuna imkân verecek şekilde geliştirilecek; başta fiber altyapı olmak üzere, yüksek hızlı internet erişim imkânı sunan sabit ve mobil yeni nesil erişim şebekelerinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
727. Elektronik haberleşme sektöründe düzenlemelerin etkinliği artırılacak, sektördeki rekabet ve işbirliğinin gelişmesi temin edilecektir. Türkiye'nin uluslararası bir veri iletim merkezi haline gelmesi sağlanacaktır.
728. FATİH Projesi başta olmak üzere, kamu projelerindeki BİT ürün ve hizmet alım süreçleri, yerli katma değerin artırılmasını ve KOBİ'lerin gelişimini gözetten bir anlayışla düzenlenecektir.
729. Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik Ar-Ge, yenilik ve ihracat teşviklerinin, belirlenecek öncelikli alanlarda, odaklı ve etkileri ölçülebilir bir yapıda uygulanması sağlanacaktır.
730. Başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelerin iş verimliliğinin artırılmasında bilgi teknolojilerinden yararlanılacaktır. Bulut bilişim hizmetlerinin gelişebilmesi ve yaygınlaşması için gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılacaktır.

731. Akıllı uygulamaların sağlık, ulaştırma, bina, enerji ile afet ve su yönetimi gibi alanlar başta olmak üzere kullanımı yaygınlaştırılacaktır. Şehirlerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki altyapı, kapasite ve beceri düzeyleri artırılarak akıllı kentlere dönüşmesi desteklenecektir.
732. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla elde edilebilecek ekonomik ve sosyal faydalar konusundaki farkındalık artırılacak, bu teknolojilere ilişkin beceriler geliştirilecektir.
733. Sayısal bölünme ve bu olgunun etkilerinin azaltılması için bu alandaki sosyal içerikli çalışmalar desteklenecektir.
734. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün ihtiyaçları doğrultusunda gerekli eğitim ve istihdam programları uygulanacaktır.
735. Yüksek katma değerli internet girişimlerinin ortaya çıkması ve gelişimi desteklenecektir.
736. İnternet ekonomisinin gelişimi için gerekli teknik, hukuki ve idari altyapılar geliştirilecektir. Yerli internet girişimlerinin başta bölge ülkeleri olmak üzere yurtdışına açılmaları sağlanacaktır.
737. Sayısal içeriğin gelişmesi ve ticarileşmesi amacıyla, başta oyun olmak üzere mobil uygulama, yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri desteklenecektir. İnternetteki Türkçe içeriğin nicelik ve nitelik açısından gelişmesi ve erişilebilir olması sağlanacaktır.
738. Kişisel verilerin korunması ve ulusal bilgi güvenliği alanlarında hukuki altyapı tamamlanacaktır.
739. Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacaktır. Analog yayınların sonlandırılmasıyla boşaltılacak olan frekans bandı etkin bir biçimde değerlendirilecektir.

2.2.15. Tarım ve Gıda

a. Durum Analizi

740. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminin başında, dünya gıda arz-talep dengesinde sürekli ve hızlı değişimlerin ve aşırı spekülasyon hareketlerin etkisiyle tarım ürünleri fiyatlarında meydana gelen artış istikrarsızlığa neden olmuş, bu durum gıda krizini beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan, 2007-2012 dönemi boyunca ülkemizdeki tarımsal ürünler fiyat endeksi, toplam üretici fiyatları endeksine göre daha hızlı yükselmiş, göreceli olarak kârlı bir sektör haline gelen tarıma yapılan yatırımlar dolayısıyla istihdam artmıştır.
741. Plan döneminin başında ülkemizde yaşanan kuraklık sonucu 2007 yılında tarım sektörü önemli oranda küçülme gösterse de 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,1 olarak büyümüştür. 2007 yılı dikkate alınmadığında ise, tarım sektöründeki

yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 3,9 olmaktadır. 2006 yılında yüzde 24 düzeyinde olan tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdan aldığı pay, 2012 yılında yüzde 24,6 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYH içindeki payı, Plan dönemi başında yüzde 8,3 seviyesindeyken 2012 yılı sonuna gelindiğinde yüzde 7,9'a gerilemiştir.

742. 2013 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksinde, Türkiye 105 ülke arasında 36'ncı sırada yer almıştır. Bu endekste gıda güvenliğinin boyutlarına göre Türkiye erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 44'üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 26'ncı ve kalite ve gıda güvenilirliği boyutunda ise 35'inci sırada bulunmaktadır.
743. Tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatında yaşanan hızlı gelişmeler ve artan yurtiçi talep, tarımsal ürün ithalatının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, tarım ihracatı 2006 yılında 3,6 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 8 milyar dolar), ithalatı ise 2,9 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 5,4 milyar dolar) seviyesinde gerçekleşmişken, 2012 yılında ihracat 5,4 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 14,9 milyar dolar) ve ithalat ise 7,5 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 12,6 milyar dolar) yükselmiştir.
744. Toplam tarımsal destekleme ödemeleri 2006 yılında 4,8 milyar TL iken 2013 yılı bütçesi itibarıyla yaklaşık yüzde 88 oranında artış göstererek 9 milyar TL'ye yükselmektedir. Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına 2009 yılında son verilmesiyle, destekler, alan ve ürün bazlı ödemeler şeklinde sürdürülmüştür. 5488 sayılı Tarım Kanunuyla çerçevesi çizilen tarımsal politikalar Plan döneminde ürün, üretim ve üretici odaklı ve bölgesel temelli olarak şekillenmiş olup, tarımsal desteklerin tarım havzaları ve işletme temelli bir yapıda verilmesi ve gelir istikrarının sağlanması yönünde geliştirilme ihtiyacı sürmektedir. Buna karşılık, söz konusu politikaların uygulanmasına temel oluşturacak tarım bilgi sistemlerinin kurulmasına devam edilmiştir.
745. Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler ile eğitim-yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olması önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır.
746. Tarım sektöründe aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunması, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen sorunlar ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır.
747. Özellikle, tarım dışı sektörlerden gelen talep dikkate alındığında tarım, orman, çayır ve mera alanlarında koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi önemini korumaktadır.
748. 2006 yılına kadar toplam 0,6 milyon hektar alanda tamamlanan toplulaştırma çalışmalarının, 2013 yılı sonunda 4,2 milyon hektara ulaşması öngörülmektedir. Diğer taraftan, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne (DSİ) işletmeye açılan net sulama alanı 2006 yılı sonunda 2,53 milyon hektar iken, 2012 yılı sonu itibarıyla 2,81 milyon hektara çıkmış olup, Plan dönemi sonunda 2,91 milyon hektara ulaşması

beklenmektedir. Sulama yatırımları ile arazi toplulaştırma çalışmalarının uyumlu yürütülmesi ve sulama oranı ve randımanının artırılması önceliğini korumaktadır.

749. Son on yıllık dönemde, birim alan ve hayvandan elde edilen verimler ile tarımsal işgücü verimliliği artmıştır. Bitkisel üretim ve hayvancılıktaki verim artışında; TİGEM başta olmak üzere kamu kesimi ve özel kesimin sertifikalı tohum ve damızlık hayvan üretimine dönük yatırımları ile kırsal kalkınma destekleri aracılığıyla yapılanlar dâhil mekanizasyon yatırımlarının olumlu sonuçları etkili olmuştur. Bu bağlamda, süt ve beyaz et üretiminin yanı sıra, özellikle mısır, pirinç ve ayçiçeğinde verim artışına bağlı üretim artışları gözlenmiştir.
750. Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli olup yem bitkileri üretimi ile çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersiz, suni tohumlama sayısı uluslararası ortalamaların altında ve hayvan hareketleri ile hayvan sağlığına yönelik önlemler yeterlilikten uzak bir durumdadır. Bu bağlamda, Plan döneminde hayvancılık desteklemeleri miktar ve çeşit olarak artırılmış ve bölgesel projeler uygulamaya konulmuş, bu destekler son yıllarda et ve süt üretiminde artış getirmiştir. Diğer taraftan, aynı dönem içerisinde et üretiminde arz açığı doğuran gelişmeler ve tüketim artışı et fiyatlarında dalgalanmalara neden olmuş ve bu kapsamda 2010 yılında başlatılan kasaplık canlı hayvan ve et ithalatı azalarak da olsa devam etmiştir.
751. Tarımsal ürün piyasalarını daha rekabetçi ve verimli bir yapıya dönüştürmek üzere; hâller, lisanslı depoculuk, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon işlemlerine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir.
752. Tarımsal Ar-Ge faaliyetlerinde gen bankalarının kurulması, yeni ürün çeşitleri ile biyoteknoloji ve nanoteknoloji alanlarındaki faaliyetlerin geliştirilmesi, tarımsal teknoparkların oluşturulması ile yenilenebilir enerji kullanımı konularında gelişmeler kaydedilmiştir.
753. Plan döneminde, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” başlıklarında AB’ye uyum çalışmalarına devam edilmiş, ancak sadece “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” faslı müzakereye açılmıştır.
754. Su ürünlerinde, avcılık yoluyla elde edilen ürün miktarında dalgalanmalar gözlenirken, yetiştiricilikte üretimin yıllar itibarıyla arttığı, Plan dönemi başında yetiştiriciliğin yüzde 18 olan toplam üretim içerisindeki payının, dönem sonunda yüzde 30’a yaklaştığı görülmektedir.
755. Plan döneminde orman varlığı 21,2 milyon hektardan 21,5 milyon hektara yükselirken, 2007-2012 döneminde 290 bin hektar alanda endüstriyel, yeşil kuşak ve toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma çalışmaları ile 346 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti yürütülmüştür. Ayrıca, ekosistem tabanlı fonksiyonel amenajman planları hazırlanmaya başlanmış, orman yangınlarıyla mücadele kapasitesi artırılmış, zararlı böcek ve hastalıklarla mücadelede kimyasal yöntemler azaltılarak biyolojik mücadele yöntemine ağırlık verilmiştir.

b. Amaç ve Hedefler

756. Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır.
757. Sektörün yıllık ortalama büyüme hızının yüzde 3,1 olması, toplam istihdam içerisindeki payının yüzde 21,9'a gerilemesi ve GSYH içerisindeki payının ise yüzde 6,8 olması beklenmektedir.

Tablo 24: Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Arazi Topplulaştırma Faaliyetleri (Kümülatif, Milyon ha)¹	0,6	3,2	4,2	8,0
İşletmeye Açılan Sulama Alanı (Net Kümülatif, Milyon ha)²	2,53	2,81	2,91	3,75
Ağaçlandırma (Kümülatif, Milyon ha)³	2,38	2,92	3,05	3,70
Alan Bazlı Desteklerin Destekleme Bütçesindeki Payı (%)	55,9	31,7	29,0	45,0
Sertifikalı Buğday-Arpa Tohumu Kullanım Oranı (%)	30,0	59,5	60,0	70,0
Sığır Varlığı İçerisinde Saf Kültür Irkı Oranı (%)⁴	26	42	44	56
İyi Tarım Uygulamaları Üretim Alanları (Bin ha)	5	87	96	154
Yağlı Tohumlarda Kendine Yeterlilik Oranı (%)⁵	28	36	38	45

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, TÜİK, DSİ, Orman Genel Müdürlüğü.

(1) Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.

(2) DSİ tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.

(3) Rehabilitasyon hariç, endüstriyel, toprak muhafaza ve genişletme maksatlı olanlar dâhildir.

(4) 2013 ve 2018 yılı verileri Kalkınma Bakanlığı tahminidir.

(5) Ayçiçeği, soya ve kolza toplamında kendine yeterlilik ortalaması alınmıştır. 2013 ve 2018 yılı verileri Kalkınma Bakanlığı tahminidir.

c. Politikalar

758. Tarımda sosyal yapı gözetilerek üretim türüne göre yeter gelirli işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılacaktır.
759. Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanması, arazi parçalanmasının önüne geçilmesi ve iyi işleyen bir tarım arazisi piyasasının tesis edilmesine yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır.
760. Sulama ve ulaştırmaya ilişkin olanlar başta olmak üzere arazi toplulaştırma faaliyetlerinde ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon sağlanacak, tarla içi geliştirme hizmetleri etkinleştirilerek sulama oranı artırılacaktır. Mevcut su iletim ve dağıtım tesislerinde toprak kanallar ile klasik sistemler yenilenerek kapalı sisteme geçiş hızlandırılacak ve tarla içi sulamalarda modern sulama yöntemleri yaygınlaştırılacaktır.

761. Tarımsal destekler, tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek, desteklerde çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak, tarımsal desteklerin etkinliği izlenerek değerlendirilecektir. Tarımsal desteklemelerde ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilecek, sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir. Ayrıca, tarım sigortalarının kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.
762. Tarımsal ürün ihraç pazarları geliştirilecek, talebe uygun nitelik ve nicelikteki ürünlerin ihracatı amacıyla, üretim aşamasını dikkate alan destek programları uygulanacaktır.
763. Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır. Üretici örgütlerinin pazara erişimi kolaylaştırılacaktır.
764. Tarım ve sanayi işletmelerinin işbirliği ve entegrasyonu sağlayacak, yerel ve geleneksel ürünlerin katma değeri ve ihracata katkısı artırılacaktır.
765. Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır.
766. Tarım sektörüne yönelik mesleki ve teknik eğitim ile yayım konularında bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılacaktır.
767. Katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesine, gen kaynaklarının korunmasına, ıslah çalışmalarına, nanoteknoloji ve biyoteknolojiye yönelik araştırmalara öncelik verilecek, tarım ve gıda odaklı teknoparklar ile sektörel teknoloji platformlarının tesis edilmesi sağlanacaktır.
768. Tarım ve gıda işletmelerinin güvenilir üretim için hijyen mevzuatına uyum süreci, modernizasyon yatırımlarıyla hızlandırılacak ve bu amaçla söz konusu işletmelerin finansman ihtiyacına yönelik kaynak ve mekanizmalar çeşitlendirilecektir.
769. Gıda sanayiinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amaçlanacak; iç ve dış pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecek; sektörde çevre duyarlılığı gözetilecek; taklit, tağşiş ve kayıt dışılığın önlenmesi sağlanacaktır.
770. Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde güvenilirliğin denetimi etkinleştirilecek, risk değerlendirmesine dayalı akredite bir kontrol ve denetim sistemi oluşturulacaktır. Genetiği değiştirilmiş organizma içerenler başta olmak üzere ileri teknoloji kullanılarak üretilmiş ürünlere yönelik biyogüvenlik kriterleri etkin olarak uygulanacaktır.
771. Hayvancılıkta etçi tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir.

772. İşletme Odaklı Koruyucu Veteriner Hekimlik Sistemi ile hayvan refahını içerecek şekilde tek sağlık politikası hayata geçirilecektir.
773. Çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tasnif ve ıslah çalışmaları hızlandırılarak daha etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, yem bitkisi ihtiyacı üretim ve ürün çeşitliliğindeki artışla karşılanacaktır.
774. Balıkçılıkta kaynak yönetimi bilimsel verilere dayalı ve etkin bir biçimde gerçekleştirilecek, idari kapasite güçlendirilecektir. Su ürünleri yetiştiriciliğinde, çevresel sürdürülebilirlik gözetilecek, ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliğin artırılması sağlanacaktır.
775. Ormancılıkta yangınlar ile hastalık ve zararlılara karşı mücadele kapasitesi geliştirilecek, ağaçlandırma çalışmaları ve rehabilitasyon faaliyetleri hızlandırılacaktır.
776. Ormanların ekonomik, sosyal ve ekolojik fonksiyonlarını gözetilen bir planlama anlayışı benimsenecek, endüstriyel nitelikte olanlar başta olmak üzere odun ile odun dışı orman ürünlerinin üretimi ve pazarlanmasında etkin yönetim sağlanacaktır.

2.2.16. Enerji

a. Durum Analizi

777. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin enerji tüketimi büyümeye devam etmiş, ancak yaşanan küresel krizin olumsuz etkileri nedeniyle enerji tüketimindeki artış beklenenin altında gerçekleşmiştir. Birincil enerji tüketimi 2007-2011 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,8, elektrik enerjisi tüketimi ise 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 5,6 artmıştır. Türkiye ekonomisinde krizin etkilerinin hafiflemeye başladığı 2009 yılı sonrasında ise bu artışlar daha belirgin bir nitelik arz etmiştir.
778. Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi, enerji sektöründe serbestleştirme politikası çerçevesinde piyasalaşma sürecinin hızlandığı bir dönem olmuştur. Enerji yatırımlarına ilgisi artan özel sektörün elektrik enerjisi kurulu güç içerisindeki payı 2006 yılı sonundaki yüzde 41,5'den 2012 yılı sonu itibarıyla yüzde 56,6'ya, elektrik üretimindeki payı ise yüzde 51,9'dan yüzde 62'ye yükselmiştir. Kamu elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının özelleştirilmesi kapsamında özellikle dağıtım alanında büyük ilerleme sağlanmıştır. Dağıtım tesislerinin tamamının 2013 yılı sonu itibarıyla özel sektör tarafından işletiliyor olması öngörülmektedir. Üretim özelleştirmesinde ise kısmi bir ilerleme kaydedilmiştir.
779. 2012 yılı sonu itibarıyla 12.290 km'ye ulaşan doğal gaz iletim hattı ile 72 il merkezine doğal gaz tedarik imkânı sağlanmıştır. Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketinin (BOTAŞ) uhdesinde bulunan doğal gaz sözleşmelerinin 4 milyar metreküplük kısmının özel sektöre devri tamamlanmıştır. BOTAŞ'ın Batı Hattı gaz kontratını yenilememesi sonrasında, ihracatçı ülke ile özel sektör arasında imzalanan

anlaşmalarla 6 milyar metreküplük gazın ithalat izni özel sektöre geçmiş, böylece özel sektörün Batı Hattından ithal ettiği gaz hacmi 10 milyar metreküpe yükselmiştir.

780. Yenilenen Elektrik Piyasası Kanunuyla enerji borsasının kurulması öngörülmüş, yatırımların hızlandırılmasını teminen ön lisans mekanizması getirilmiş, yatırımcılara sağlanan teşviklerin süresi uzatılmıştır. Elektrik ticaretinin sağlanması amacıyla Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Birliği (ENTSO-E) sistemine deneme senkron paralel bağlantısı gerçekleştirilerek, ülkemiz ile Bulgaristan ve Yunanistan arasında elektrik alışverişi başlatılmıştır.
781. Enerji arz güvenliğinin sağlanması amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimine yönelik teşvik sistemi iyileştirilerek yerli ekipman imalatı desteklenmiş, yerli kömür sahaları elektrik üretimi amacıyla özel sektöre açılmış, 4.800 MW gücünde Akkuyu Nükleer Güç Santralinin (NGS) yapımı için Rusya Federasyonu ile anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca, Sinop'ta 4.480 MW gücünde ikinci bir NGS'nin kurulması için Japonya ile anlaşma imzalanmıştır. Afşin-Elbistan linyit yataklarının elektrik üretiminde değerlendirilmesi için Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile ikili işbirliği anlaşması imzalanmış, Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesinin yapımına başlanmış, Azerbaycan ile Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesinin gerçekleştirilmesine yönelik hükümetler arası ikili anlaşma imzalanmıştır.
782. Enerji Verimliliği Kanunuyla enerjinin verimli kullanımını teşvik eden ve zorunlu kılan düzenlemeler getirilmiş, 2012 yılında yayımlanan Enerji Verimliliği Strateji Belgesiyle 2023 yılına kadar enerji yoğunluğunun en az yüzde 20 oranında azaltılması hedeflenmiştir.
783. Bütün bu olumlu gelişmelere karşın, linyit haricinde fosil yakıtlar bakımından zengin rezervlere sahip olmayan Türkiye'nin enerji arzındaki dış bağımlılığı önemli ölçüde devam etmektedir. Bu bağımlılığı azaltmak için, yerli kaynakların enerji üretiminde mümkün olan en yüksek oranda değerlendirilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde, enerji üretiminden iletime, dağıtımdan kullanımına kadar olan bütün süreçlerde verimliliğin artırılması, israfın önlenmesi ve enerji yoğunluğunun hem sektörel hem de makro düzeyde azaltılması, enerji arzındaki dış bağımlılığın etkilerinin hafifletilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

784. Enerjinin nihai tüketiciye sürekli, kaliteli, güvenli, asgari maliyetlerle arzını ve enerji temininde kaynak çeşitlendirmesini esas alarak; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını mümkün olan en üst düzeyde değerlendiren, nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanmayı öngören, ekonominin enerji yoğunluğunu azaltmayı destekleyen, israfı ve enerjinin çevresel etkilerini asgariye indiren, ülkenin uluslararası enerji ticaretinde stratejik konumunu güçlendiren rekabetçi bir enerji sistemine ulaşılması temel amaçtır.

Tablo 25: Enerji Sektöründe Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012 ¹	2013	2018
Birincil Enerji Talebi (BTEP)	99.642	119.302	123.600	154.000
Elektrik Enerjisi Talebi (GWh)	174.637	241.949	255.000	341.000
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi (TEP/kişi)	1,44	1,59	1,62	1,92
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi (kWh/kişi)	2.517	3.231	3.351	4.241
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı (%)	45,8	43,2	43,0	41,0
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı (%)	25,3	27,0	27,7	29,0
Elektrik Kurulu Gücü (MW)	40.565	57.058	58.500	78.000
Enerji Yoğunluğu (TEP/1000 Dolar)²	0,288	0,276	0,272	0,243

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve TEİAŞ'a aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, GWh: Milyon kilowatt-saat

(1) 2012 yılına ilişkin elektrikle ilgili veriler gerçekleşme değerleri olup, birincil enerji ve enerji yoğunluğuyla ilgili veriler gerçekleşme tahminleridir.

(2) İklim etkisinden arındırılmış 2000 yılı dolar fiyatlarıyla

c. Politikalar

785. Kamu kesiminin düzenleyici ve denetleyici rolü çerçevesinde, bir taraftan rekabetçi piyasanın ve uygun bir yatırım ortamının oluşumu desteklenirken diğer taraftan arz güvenliği yakından takip edilecektir. Kamu kesimi ancak piyasaların arz güvenliğini sağlamada yetersiz kalması halinde yatırımcı olarak piyasanın sağlıklı işleyişine katkı sunacaktır.
786. Kamu elektrik üretim tesislerinin önemli bir bölümü ile dağıtım varlıklarının tümünün özelleştirilmesi tamamlanacaktır. Kamu kesimi özelleştirmelerin dışında tuttuğu santrallerle elektrik üretimine devam edecek, iletim ve toptan satış faaliyetlerini sürdürecektir.
787. Birincil enerji kaynakları bazında dengeli bir kaynak çeşitlendirmesine ve orijin ülke farklılaştırmasına gidilecek, üretim sistemi içinde yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payı azami ölçüde yükseltilecektir.
788. Kamu sahipliğinde kalacak elektrik iletiminde, yatırımlar elektrik sisteminin güvenliğini koruyacak şekilde sürdürülecektir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan elektrik üretiminin sistem güvenliğini riske atmadan şebekeye entegrasyonu amacıyla gerekli yatırımlar gerçekleştirilecektir.
789. Petrol ve doğal gazda olağanüstü durum arz stokları yeterli düzeyde oluşturulacaktır. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Trakya'da yer alan doğal gaz depolama tevsii projeleri tamamlanacaktır. Doğal gaz iletim ve dağıtım ağı ülke sathında genişletilecek ve talep noktalarına doğal gaz ulaştırılacaktır.
790. Akkuyu NGS'nin ilk ünitesinin Plan dönemi içinde inşası büyük oranda tamamlanacaktır. Ayrıca, Sinop'ta ikinci bir NGS'nin ilk ünitesinin inşasına

başlanacaktır. Plan döneminde 5.000 MW'lık üçüncü bir NGS'nin saha belirleme, ön fizibilite ve yatırım hazırlıklarına başlanacaktır.

791. Nükleer enerji alanında hukuki ve kurumsal altyapı güçlendirilecektir. Nükleer alandaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini tespit ve teyit etmek için bağımsız, güçlü ve yetkin bir nükleer düzenleme ve denetleme sistemi oluşturulacaktır.
792. Radyoaktif atıkların depolanması, yönetimi, tasfiyesi politikaları; kamuoyunun sağlıklı bilgilendirilmesi ve şeffaflık hususlarına önem verilerek oluşturulacaktır. Nükleer teknoloji alanında ülkemizde yetkinlik kazanılması ve başta inşaat olmak üzere yerli katkının artırılması desteklenecektir.
793. Yerli kömür kaynakları özel sektör eliyle yüksek verimli ve çevre dostu teknolojiler kullanılarak elektrik enerjisine dönüştürülecektir. Afşin-Elbistan havzası linyit rezervleri elektrik üretimi için değerlendirilecektir. Küçük rezervli kömür yataklarının bölgesel enerji üretim tesislerinde değerlendirilmesi sağlanacaktır.
794. Enerji Verimliliği Stratejisi etkin bir şekilde uygulanacak ve enerjinin tüm sektörlerde verimli bir şekilde kullanımı sağlanacaktır. Kamu elinde kalması öngörülen termik ve HES'lerin rehabilitasyonları tamamlanacak, elektrikte kayıp-kaçak oranları en alt düzeye indirilecektir.
795. Enerji sektöründe hızlı ve etkin bir piyasa gözetimi ve denetimi sağlanacaktır. Serbest piyasada yatırım ve işletme kararları için bir referans fiyat oluşturması beklenen enerji borsasının oluşumu tamamlanacak ve sağlıklı bir şekilde işlemesi temin edilecektir.
796. Türkiye'nin mevcut jeostratejik konumunun etkin bir biçimde kullanılmasıyla enerji üreticisi ve tüketicisi ülkeler arasında transit ve terminal ülke olunması sağlanacaktır. Ceyhan'ın uluslararası petrol piyasasında ana dağıtım noktalarından ve petrol fiyatlarının teşekkülünde önemli merkezlerden biri olması yolundaki çalışmalar sürdürülecektir.
797. Avrupa'ya gaz satışında ve iletiminde aktif bir rol üstlenilecek, komşu ülkelerle elektrik ticareti kapasitesinin artırılmasına yönelik altyapı oluşturulacaktır. TANAP projesi tamamlanacak, ENTSO-E sistemi ile tam entegrasyon sağlanacak, diğer komşu ülkelerle yürütülen yüksek gerilim elektrik iletim hattı projeleri bitirilecektir.

2.2.17. Madencilik

a. Durum Analizi

798. Türkiye'de madencilik sektörünün GSYH içerisindeki payı 2006 yılında yüzde 1,2 iken, 2012 yılında yüzde 1,5'e yükselmiştir. Toplam ihracat 2006 yılında 1,1 milyar dolar iken 2012 yılında 3,2 milyar dolara yükselmiş olup, ihracatın büyük bir kısmı doğal taş, bakır, çinko, krom, feldspat ve bordan oluşmaktadır. Toplam ithalat 2006 yılında

22 milyar dolar iken 2012 yılında 42,2 milyar dolara yükselmiş olup, bunun yaklaşık 39,5 milyar dolarlık kısmını ham petrol ve doğal gaz, 1,1 milyar dolarlık kısmını taşkömürü, 1,1 milyar dolarlık kısmını ise demir oluşturmaktadır.

799. Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama yatırımları için ayrılan kaynaklar önemli oranda artırılmıştır. Bu kapsamda, 2006-2013 döneminde maden ve jeotermal kaynak aramaları için Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğüne (MTA) ayrılan ödenek 2006 yılında 32 milyon TL iken, 2013 yılında 200 milyon TL'ye, petrol ve doğalgaz aramaları için TPAO'ya ayrılan ödenek ise aynı yıllarda 450 milyon TL'den, 1.050 milyon TL'ye çıkarılmıştır. Petrol ve doğal gazda yerli üretimi artırmak amacıyla, arama faaliyetlerinin aksamadan yürütülmesini teminen 2012 yılında bir sismik araştırma gemisi alınmıştır. Diğer taraftan, TPAO ve BOTAŞ tarafından yurtdışında başlatılan petrol ve doğal gaz arama çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanında, MTA'nın tam donanımlı ulusal araştırma gemisinin yapım çalışmalarına devam edilmektedir.
800. Gelişmekte olan ülkelerin, özellikle Çin ve Hindistan'ın, hızlı büyüme eğilimleri, dünya maden piyasasını etkileyerek maden fiyatlarında yüksek artışlara neden olmuştur. ABD, AB, Japonya, Güney Kore ve Çin gibi dünyanın önde gelen gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri, hammaddelerin arz ve talep odaklı yönetimi konusunda çalışmalar yürütmekte ve kendi hammadde yönetimi stratejilerini geliştirip uygulamaktadır. Bu durum ülkemizin de bu konuda inisiyatif geliştirmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.
801. 2007 yılında yürürlüğe giren Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu ve 2010 yılında Maden Kanununda yapılan çeşitli düzenleme ve değişikliklerle mevzuattaki dağınıklık giderilmiş ve bu kaynakların daha etkin kullanımına yönelik yasal altyapı tesis edilmiştir.
802. Bor ürünleri ihracatı önemli bir artışla 2006 yılındaki 367 milyon dolar seviyesinden 2012 yılı itibarıyla 797 milyon dolar seviyesine ulaşmış ve yüzde 46'lık pazar payıyla Türkiye, bor ürünleri ihracatında dünyadaki lider konumunu sürdürmüştür. Ayrıca, ham mermer ihracatı 2006 yılındaki 238 milyon dolar seviyesinden 2012 yılı itibarıyla 881 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde gerçekleştirilen arama faaliyetleri sonucunda bilinen linyit kömürü rezervi 8,3 milyar tondan 12,8 milyar tona çıkmış, 38 yeni jeotermal sahası keşfedilmiştir. Bununla birlikte, ülkemizin önemli potansiyele sahip olduğu jeotermal, linyit, mermer, bor, krom gibi yer altı kaynaklarımızın daha yüksek katma değer yaratacak şekilde ekonomiye kazandırılması önem arz etmektedir.
803. Madencilik sektöründe; ruhsat güvencesinin artırılması, karmaşık ve uzun izin süreçlerinin basitleştirilmesi, ihraç edilen madenlerin yurtiçinde işlenerek oluşan katma değer artırılması, başta özel kesim olmak üzere arama faaliyetlerinin

artırılması, kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması ve verimliliklerinin artırılması, madencilik faaliyetlerinin diğer sektör faaliyet ve yatırımlarıyla eşgüdümlü şekilde planlanması, madencilik firma ve işletmelerindeki ölçek ve teknoloji sorununun giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

804. Ülkemiz maden potansiyelinin sağlıklı tespit edilmesi, üretim için gerekli hammadde arz güvenliğinin sağlanması ve madenlerin yurtiçinde işlenip katma değerinin yükseltilerek ülke ekonomisine katkısının artırılması temel amaçtır.

Tablo 26: Madencilik Sektöründe Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Madencilik Katma Değerinin GSYH'ya Oranı (Cari Fiyatlarla, %)	1,2	1,5	1,5	1,5
Madencilik İhracatı (Milyar Dolar)	1,1	3,2	3,8	7,0
Bor İhracatı (Milyar Dolar)	0,4	0,8	0,9	1,5
Sondaj Metraji (Bin Metre)¹	500	1.000	1.300	3.000
Görünür Linyit Rezervi (Milyar Ton)	8,3	12,8	14,0	18,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 2006 ve 2012 yılı verileri tahmini değerlerdir.

c. Politikalar

805. Enerji üretiminde dışa bağımlılığın azaltılması hedefiyle uyumlu olarak; yurtiçi ve yurtdışında petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri hızlandırılacak, linyit kömürü ve jeotermal gibi yerli kaynakların potansiyelinin tespitine yönelik arama faaliyetleri azami düzeye çıkarılacaktır. Kaya gazı konusunda ise kapsamlı araştırma faaliyetlerinin yürütülmesi sağlanacaktır.
806. Demir cevheri, mermer ve bor başta olmak üzere sanayi hammaddelerinin yurtiçinde arama ve üretimine öncelik verilecektir.
807. Türkiye ekonomisi için temel ve kritik olan hammaddelerin güvenli teminine yönelik strateji oluşturulacaktır. Kritik hammadde, maden ve minerallerin ülke dışına çıkarılmasında düzeni sağlayacak bir sistem kurulacaktır.
808. Ülkeler ve ülke grupları tarafından belirlenen kritik hammaddeler listesiyle ilgili olarak, başta Nadir Toprak Elementleri olmak üzere, Türkiye’de yer alan hammaddelerin aranması ve üretilmesine yönelik arama programı başlatılacaktır.
809. Madencilik sektörünün iş güvenliği ve çevre mevzuatına uyumu geliştirilecektir.
810. Krom ve mermer gibi madencilik ürünlerinin yurtiçinde işlenmesi ve oluşan katma değer artırılması sağlanacaktır.
811. Küresel ölçekli ve rekabet gücü yüksek madencilik şirketleri oluşturulması desteklenecektir.

2.2.18. Lojistik ve Ulaştırma

a. Durum Analizi

812. Son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistik, hem kendi içinde taşıdığı büyüme potansiyeli hem de Türkiye'nin birçok ekonomik hedefe ulaşmasında oynayacağı temel rol itibarıyla büyük öneme sahiptir. Taşımacılık, depolama, paketleme, gümrükleme ve nihai tüketiciye erişimi de kapsayan lojistik hizmetlerinin dünya genelindeki hacmi gün geçtikçe artmaktadır. Lojistik altyapısı gelişmiş ülkelerin ticaret faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olduğu görülmektedir.
813. Lojistik Performans Endeksine göre 155 ülke arasında 2007 yılında 34'üncü sırada, 2010 yılında 39'uncu sırada bulunan Türkiye, 2012 yılı itibarıyla 27'nci sıraya yükselmiştir. Lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış olduğundan bu alanda etkin bir koordinasyona ihtiyaç bulunmaktadır. TCDD tarafından yapımı devam eden 18 adet lojistik merkezden 3'ü işletmeye açılmış, 4'ünün ise birinci etap inşaat işleri tamamlanmıştır.
814. Dünyada ön plana çıkan güvenli, dakik, daha kısa sürede ve daha konforlu ulaşım talepleri son yıllarda ulaştırmanın gelişimini hızlandırmıştır. Bu gelişme çerçevesinde, lojistik hizmetleriyle desteklenen ulaştırma türlerinin bütünleşmiş bir şekilde işletimini, verimli ve etkili bir ulaştırma altyapısı oluşturulmasını ve ulaştırma türlerinde güvenliği öne çıkaran sürdürülebilirlik kavramını da göz önünde bulundurarak, insan faktörünü önceleyen ve çevreye zararı en aza indiren politikaların uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.
815. Ülkemizde şehirlerarası yolcu taşımalarının yaklaşık yüzde 90,5'i, yük taşımalarının ise yaklaşık yüzde 87,4'ü karayoluyla gerçekleşmektedir. Taşımaların ulaştırma türleri arasında dengeli bir şekilde paylaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.
816. Karayolu baskın yapı, çevresel sorunlar ve karayolu güvenliği sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bölünmüş yolların devreye girmesiyle sağlanan iyileşmeye rağmen, trafik kazalarındaki can kayıpları ve ekonomik kayıplar önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.
817. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 2007 yılında Ulaştırma Bakanlığına bağlanması, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının kurulması ve Denizcilik Müsteşarlığının da Bakanlık bünyesine alınmasıyla birlikte Türkiye'de ulaştırmayla ilgili kurumlar tek çatı altında toplanmıştır.
818. 2012 yılı sonunda otoyol ağının uzunluğu 2.236 km'ye, bölünmüş yol uzunluğu otoyollarla birlikte 22.253 km'ye, ağır taşıt trafiğine uygun bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplamalı yol ağı uzunluğu ise 15.386 km'ye ulaşmıştır. Bu kapsamda 15.000 km uzunluğunda bölünmüş yol ağı hedefi ve 14.500 km BSK'lı yol ağı uzunluğu hedefi aşılmıştır. Karayolu yolcu taşımacılığında piyasanın kendi içerisinde ve diğer taşımacılık türlerinden gelen rekabet baskısı sonucu hizmet kalitesi yükselmiştir.

819. 2012 yılı sonu itibarıyla 8.770 km'si konvansiyonel ana hat, 2.350 km'si tali hat ve 888 km'si yüksek hızlı tren hattı olmak üzere toplam 12.008 km demiryolu ağı bulunmaktadır. 2009 yılında Ankara-Eskişehir, 2011 yılında Ankara-Konya, 2013 yılında ise Eskişehir-Konya arası yüksek hızlı tren hattı işletmeye alınmıştır. Ayrıca, Gebze-Eskişehir hattının tamamlanarak 2013 yılında Ankara-İstanbul hızlı tren seferlerinin başlatılması öngörülmektedir.
820. Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanunla TCDD şebekesinin özel kesime açılması ve yük taşımacılığında rekabetçi bir piyasanın oluşturulması yönünde yeniden yapılandırma süreci başlatılmıştır. Demiryolu taşıtları imalat sanayiinde özel kesimin katılımının artırılması hedefi kapsamında TCDD ile yerli ve yabancı şirketler arasında işbirlikler kurulmuş, bu doğrultuda Adapazarı'nda demiryolu araçları, Çankırı'da hızlı tren makasları ve Sivas'ta beton travers üretimine başlanmıştır.
821. Dünya denizyolu taşımacılığı küresel krizden olumsuz yönde etkilenmiştir. Bununla birlikte Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde limanlarda yapılan toplam elleçleme miktarı yıllık ortalama yüzde 8, konteyner elleçleme miktarı ise yıllık ortalama yüzde 11 artış göstermiştir. Türk bayraklı deniz ticaret filosu 2006 yılı sonunda 7,3 milyon DWT iken 2012 yılı sonunda 10,3 milyon DWT'ye ulaşmış, dünya filoları arasında 25'inci sırada yer almıştır. Ancak, denizyoluyla gerçekleştirilen dış ticaret taşımalarının 2006 yılında yüzde 21'i Türk bayraklı filoyla gerçekleştirilirken, 2012 yılında bu oran yüzde 14'e düşmüştür.
822. Paris Memorandumunda beyaz bayrağa geçilmiş, bayrak, liman ve kıyı devleti denetiminde önemli gelişmeler sağlanmış, Otomatik Tanımlama Sistemi uygulamaya konulmuştur. Böylece deniz emniyeti konusunda önemli bir gelişme sağlanmıştır.
823. Türkiye'nin artan dış ticaretini karşılamak ve bölgesel bir aktarma merkezi olmasını sağlamak için büyük ölçekli limanlardan Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının etüd-projeleri tamamlanmış ve Çandarlı Limanının yapımına başlanmıştır. 2010 yılında Kıyı Yapıları Master Planı tamamlanmış, ancak ilgili kurumların rehber olarak kullanacağı şekilde hayata geçirilememiştir.
824. Havayolu taşımacılığında vergi ve katkı paylarında indirimler başta olmak üzere, yapılan düzenlemeler çerçevesinde pazara yeni taşıyıcıların girmesiyle talepte yaşanan yüksek hızlı büyüme devam etmiştir. 2006 yılında 61,7 milyon olarak gerçekleşen toplam havayolu yolcu trafiği, yıllık ortalama yüzde 13'lük büyümeyle 2012 yılında 131 milyon yolcuya ulaşmıştır. 2006 yılında 42 olan aktif hava meydanı sayısı 2012 yılında 49'a yükselmiştir.
825. GAP Uluslararası Havalimanı ve Hatay Havalimanı tamamlanarak hizmete açılmıştır. Kayseri, Denizli, Trabzon, Merzifon, Sivas, Balıkesir-Koca Seyit, Batman, Erzincan, Malatya, Kars, Iğdır, Elazığ, Ağrı, Adıyaman, Adana, Gökçeada meydanlarında yeni terminal binaları hizmete girmiştir. Ayrıca Yap-İşlet-Devret yöntemiyle yapılan Milas-

Bodrum Havalimanı dış hatlar terminali, Sabiha Gökçen Havalimanı iç ve dış hatlar terminalleri, Adnan Menderes Havalimanı dış hatlar terminali, Esenboğa Havalimanı iç ve dış hatlar terminali ve Zafer Havalimanı hizmete açılmıştır.

826. Gümrük hizmetlerinin etkin sunulması, dış ticarete sürenin kısılmasını ve lojistik sürecinin daha etkin bir hale gelmesini sağlamaktadır. KÖİ yöntemiyle gümrük kapıları modernize edilmiş, gümrük uygulamalarında bilgi teknolojileri kullanımı yaygınlaştırılmış, yetkilendirilmiş yükümlü statüsüyle gümrük işlemleri azaltılmış, ikili işbirliği anlaşmalarıyla ülkeler arası gümrük işlemlerinin sadeleştirilmesi sağlanmıştır. Dış ticaretin gelişmesine paralel olarak yeni gümrük kapılarının açılması, modernizasyonlara devam edilmesi ve tesislerin donanım ihtiyaçlarının giderilmesi önem arz etmektedir.
827. Posta hizmetlerinin kişisel haberleşmedeki önemi giderek azalmış, bu hizmetler ticaret ve kurumlar arası iletişimin önemli bir altyapısı haline dönüşmüştür. Kargo ve lojistik hizmetlerinin aynı altyapı üzerinden sunulması nedeniyle birçok şirket bu hizmetleri bir arada sunmaktadır.
828. Posta sektöründe serbestleşmeyi başlatan, işletme ve regülasyon faaliyetlerini ayıran ve Posta ve Telgraf Teşkilatını (PTT) yeniden yapılandıran Posta Hizmetleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunla posta sektörünü düzenleme ve denetleme görevi Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna verilmiştir.

b. Amaç ve Hedefler

829. Türkiye'nin lojistikte bölgesel bir üs olması sağlanarak; lojistik maliyetin düşürülmesi, ticaretin geliştirilmesi ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır. Lojistikte ulaştırma, depolama, envanter yönetimi ve gümrükleme alt maliyetleri göz önünde bulundurularak, transit taşıma süresinin kısaltılması, hasarsız teslim oranının yükseltilmesi, güvenilirlik ve hız unsurları öne çıkarılarak müşteri hizmet düzeyinin artırılması hedeflenmektedir.
830. Yük ve yolcu ulaştırma hizmetlerinin etkin, verimli, ekonomik, çevreye duyarlı, emniyetli bir şekilde sağlanması; yük taşımacılığında, kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilerek demiryolu ve denizyolunun paylarının artırılması, kalitenin ve güvenliğin yükseltilmesi ve ulaştırma planlamasında koridor yaklaşımına geçilmesi esastır.

Tablo 27: Lojistik ve Ulaştırımda Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018	2014-2018 ¹
Lojistik					
Lojistik Performans Endeksi Sıralaması	34 ²	27	27	<15	---
Karayolu					
Bölünmüş Yol (km)	8.735	20.017	21.067	25.272	3,7
Otoyol (km)	2.025	2.236	2.256	4.000	12,1
BSK (km)	8.855	15.386	18.486	39.552	16,4
Trafik (Milyar Taşıt-km)	65	94	98	119	4,0
Yolcu Taşıma (Milyar Yolcu-km)	188	259	276	321	3,1
Yük Taşıma (Milyar Ton-km)	177	216	232	294	4,9
Karayolu Ağı Yoğunluğu (km/1000 km ²)	82	83	84	87	0,7
Otoyol Ağı Yoğunluğu (km/1000 km ²)	2,60	2,85	2,88	5,11	12,1
Demiryolu³					
Konvansiyonel Ana Hat Uzunluğu (km)	8.697	8.770	8.961	10.556	3,3
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (km)	0	888	1.376	2.496	14,6
Elektrikli Hat Yüzdesi	21	26	29	70	19,3
Sinyalli Hat Yüzdesi	28	33	35	80	18,0
Yük Taşıma (Milyar Net Ton-km)	9,6	10,9	12,4	22,5	12,7
Karasal Yük Taşımacılığında Demiryolunun Payı (%)	5,1	4,8	5,1	7,1	6,8
Denizyolu					
Konteyner (Milyon TEU)	3,9	7,2	8,1	13,8	11,2
Yükleme-Boşaltma (Milyon Ton)	248	388	418	615	8,0
Türk Bayraklı Deniz Ticaret Filosu (Milyon DWT)	7,3	10,3	11,0	14,0	4,9
Havayolu					
Havayolu Yolcu Sayısı (Milyon Yolcu)	62	131	151	232	9,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 2014-2018 dönemi yıllık ortalama değişimi göstermektedir.

(2) 2007 değeridir.

(3) Yük taşımacılığı yurtiçi ve uluslararası taşımaların toplamıdır. 2012 ve 2013 yıllarında Ankara-İstanbul Hızlı Tren çalışmaları ve yol yenilemeleri nedeniyle şebekede hat kapatmaları yaşanmaktadır. Bu nedenle taşımacılık olumsuz yönde etkilenmektedir.

c. Politikalar

831. Ulaştırma türleri ve koridorları, lojistik merkezler ve diğer lojistik faaliyetleriyle bütünleşik Lojistik Master Planı hazırlanarak hayata geçirilecektir. Bu çerçevede, lojistik merkezler için yer seçiminde rehber niteliği taşıyacak şekilde ülkemizin ulaştırma alternatiflerini gösteren ulaştırma koridor haritalarının çıkarılması sağlanacaktır.

832. Lojistik merkezlerin ülke genelinde planlanması ve yatırımlarında; bölgesel potansiyel ve ihtiyaçlar dikkate alınacak, kombine taşımacılık bağlantılarının

yapılmasına özen gösterilecek, kullanıcıların gereksinimleri gözetilerek, tüm lojistik hizmet sağlayıcılarının eşit şartlarda yararlanacağı kamu-özel işletim modelinin etkin bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.

833. Lojistik pazarında faaliyet gösteren firmaların yeterli ölçek büyüklüğüne ulaşması desteklenecektir.
834. Lojistik alanında kamu kurum ve kuruluşları arasında etkin bir koordinasyon ve işbirliği mekanizması oluşturulacaktır.
835. Ulaştırma koridorlarında uygun hacim ve mesafelerde en avantajlı ulaşım türü belirlenerek, bu kapsamda denizyolu ve demiryolu taşımacılığı özendirilecek ve kombine taşımacılık imkânları geliştirilecektir. Enerji verimliliğini, temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilecektir.
836. Önemli ticaret merkezlerinden olmaya devam edecek AB'nin ulaştırma ağlarına (TEN-T) bağlantı sağlayacak projeler başta olmak üzere tüm komşu ülkelere ve yeni pazarlara erişimi kolaylaştıracak güzergâhlara önem verilecektir.
837. Karayollarında kuzey-güney hattında koridor yaklaşımı da dikkate alınarak Ovit ve Cankurtaran tünellerinin de üzerinde yer aldığı öncelikli güzergâhların ve komşu ülkelerle ticareti geliştirecek koridorların yapımına devam edilecektir.
838. Karayollarında; önleyici bakım kavramının esas alındığı ve bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını temin edecek etkin bir üstyapı yönetim sistemi tesis edilecektir. Bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler hayata geçirilecektir.
839. Karayolu taşımacılığında kayıt dışılık önlenecek, mali ve mesleki yeterliliğe sahip verimli işletmelerin kurulması ve piyasadaki atıl kapasitenin azaltılması teşvik edilecektir.
840. Trafik güvenliğinin en üst seviyede tesis edilebilmesi için denetim hizmetleri; araç tescil ve sürücü belgelendirme gibi idari faaliyetlerden ayrıştırılacak ve söz konusu faaliyetler için müstakil birimler kurulacaktır.
841. Karayolu Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı'nda yer alan trafik kazası nedeniyle meydana gelen ölümlerin yüzde 50 oranında azaltılması hedefi doğrultusunda Trafik Elektronik Denetim Sistemlerinin kullanımı Akıllı Ulaşım Sistemleriyle entegre bir şekilde yaygınlaştırılacaktır.
842. Hızlı tren ağı; Ankara merkez olmak üzere İstanbul-Ankara-Sivas, Ankara-Afyonkarahisar-İzmir, Ankara-Konya ve İstanbul-Eskişehir-Antalya koridorlarından oluşmaktadır. Plan dönemi sonuna kadar 393 km uzunluğundaki Ankara-Sivas ve 167 km uzunluğundaki Ankara (Polatlı)-Afyonkarahisar hızlı tren hatları işletmeye açılacaktır.

843. Trafik yoğunluğuna bağlı olarak belirlenen öncelik sırasına göre mevcut tek hatlı demiryolları çift hatlı hale getirilecektir. Ayrıca şebekenin ihtiyaç duyduğu sinyalizasyon ve elektrifikasyon yatırımları hızlandırılacaktır.
844. Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde TCDD'nin yeniden yapılandırılması tamamlanacak, demiryolu yük ve yolcu taşımacılığı özel demiryolu işletmelerine açılacaktır. TCDD şebekesi yenileme ve bakım-onarım hizmetlerinin özel kesim eliyle yürütölmesi esas olacaktır. TCDD'nin kamu üzerindeki mali yükü sürdürülebilir bir seviyeye çekilecektir.
845. Avrupa ile kesintisiz ve uyumlu demiryolu ulaşımının sağlanmasına yönelik teknik ve idari karşılıklı işletebilirlik düzenlemelerine uyum sağlanacaktır.
846. İstanbul Yeni Havalimanının ilk etabı Plan dönemi sonuna kadar tamamlanacaktır. Havayolu sektöründe İstanbul'un uluslararası bir aktarma ve bakım-onarım merkezi olması desteklenecektir.
847. Rekabet ortamını tesis edebilmek için slot tahsisinde şeffaflık sağlanacak ve özel havayolu şirketlerinin pazara girişlerindeki engeller azaltılacaktır.
848. Artan dış ticaret taşımalarının Türk bayraklı gemilerle yapılabilmesini teminen filonun geliştirilmesi ve Türk bayrağının tercih edilmesi sağlanacaktır.
849. Türkiye'nin ihracat hedefine ulaşabilmesini teminen, yapılan planlamalar doğrultusunda doğru yer, zaman ve ölçekte liman kapasiteleri hayata geçirilecek, limanların demiryolu ve karayolu bağlantıları tamamlanacaktır. Çandarlı Konteyner Limanı tamamlanacak, Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının yapımına başlanacaktır.
850. Deniz emniyetine azami önem verilecek, Acil Müdahale Merkezleri ve yoğun limanlardaki Gemi Trafik Yönetim Sistemleri tamamlanacak, güvenli deniz izleme koridorları oluşturulacaktır.
851. Liman yönetiminde dağınıklığın giderilmesini ve kamu tarafından belirlenecek politikaların her bir limanın ihtiyaçları da göz önüne alınarak uygulanmasını sağlayacak, Türkiye'ye uygun bir liman yönetim modeli hayata geçirilecektir.
852. Dış ticaretteki gelişmelere paralel olarak gümrüklerin fiziki altyapısı iyileştirilecek, bilgi teknolojilerinin kullanımı ve tek pencere uygulaması yaygınlaştırılacak, gümrük işlemleri hızlandırılacak ve etkinleştirilecektir. İkili gümrük anlaşmaları ile gümrük işlemleri azaltılacak, tek durakta kontrol-ortak kapı kullanımı projeleri tamamlanacaktır.
853. Posta piyasasının serbestleştirilmesi sürecinde etkin düzenleme ve denetim yoluyla posta sektöründe rekabetçi bir piyasa oluşturulacaktır.

2.2.19. Ticaret Hizmetleri

a. Durum Analizi

854. Ticaret hizmetlerinde giderek artan modern işletme teknikleri ve teknoloji kullanımı yoluyla verimlilik ve performans artışları sağlanmış ve hızlı bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu gelişmeler tarım ve sanayi sektörlerinde kalite ve verimliliğin artırılmasına katkı sağlamıştır. Sektörde geleneksel yapıdan, modern büyük mağazaların, zincir marketlerin yer aldığı bir yapıya geçiş olmuştur. Organize perakendeciliğin toplam perakendecilik içerisindeki payı hızlı bir yükseliş kaydederek yüzde 40 civarına ulaşmıştır. Organize perakendeciliğin ve başta elektronik ticaret olmak üzere yeni tedarik yöntemlerinin gelişmesiyle birlikte geleneksel kesimde iş kayıpları meydana gelmiştir.
855. Son yıllarda uluslararası piyasalardaki dalgalanmalardan en çok etkilenen sektörlerden birisi ticaret hizmetleri olmuştur. 2007-2012 döneminde toptan ve perakende ticaret hizmetleri yıllık ortalama yüzde 2,8 oranında büyümüştür. Toptan ve perakende ticaret hizmetlerinin GSYH içerisindeki payı 2006 yılında yüzde 12,5 iken 2012 yılında yüzde 12,2, toplam istihdam içerisindeki payı ise 2006 yılında yüzde 16,8 iken 2012 yılında yüzde 14,1 olmuştur.
856. 2007-2012 döneminde otel ve lokantacılık hizmetleri yıllık ortalama yüzde 2,8 büyümüştür. Otel ve lokantacılık hizmetlerinin GSYH içerisindeki payı 2006 yılındaki yüzde 2,2 seviyesinden 2012 yılında yüzde 2,4'e, toplam istihdam içerisindeki payı ise yüzde 4,6'dan yüzde 4,9'a yükselmiştir.
857. 2011 ve 2012 yıllarında ticari faaliyetleri büyük ölçüde düzenleyen Türk Ticaret Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu günümüz sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yenilenmiştir.
858. Ticaret hizmetlerinde öncelikle modern tedarik zinciri yönetimi ve kombine taşımacılık sistemlerinin kurulmasına, teknoloji kullanımının artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Sektörde kayıt dışılığın azaltılması için etkin denetim ve gözetim ile kurumlar arası koordinasyonun sağlanmasının yanında tüketici duyarlılığının artırılması önem taşımaktadır. Ayrıca, ticareti yapılan ürünlerin çevreye olan etkileri ile kalite ve hijyen sorunlarını gidermek üzere ürün ve sunum standartlarının geliştirilmesi ve piyasa denetim ve gözetiminin güçlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.
859. Ülkemizin nüfusu, ekonomik büyümesi, konumu, büyük şehirleri ile turizm potansiyeli ticaret hizmetlerinin gelişmesinde önemli fırsatlar olarak görülmektedir. Özellikle çevre ülkelerin gelişmekte olan pazarları da dışa açılmada önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bilgisayar kullanımının ve çevrimiçi işlemlere güvenin giderek artmasıyla birlikte elektronik ticaretin yaygınlaşması ve böylece ticaret hizmetlerinde iş hacminin artması beklenmektedir. Ayrıca, gerek yöresel tatlarımızın daha modern ve kaliteli sunumlarla geniş kitlelere ulaştırılması, gerekse uluslararası

büyük zincirlerin tecrübelerini ülkemize taşımalarıyla lokantacılık sektöründe iş hacminin artacağı tahmin edilmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

860. Ticaret faaliyetlerinde yüksek katma değerli hizmet üretiminin ve verimlilik artışının sağlanması, teknoloji kullanımı ve yeniliğin özendirilerek hizmet kalitesinin artırılması, rekabetin ve tüketicinin korunması ile sektör içi kesimler arasında dengeli gelişmeyi sağlayan bir ortamın tesis edilmesi temel amaçtır.

c. Politikalar

861. Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörüne yönelik düzenlemelerde, sektörün girdi ve çıktı tarafı göz önüne alınarak, tarım ve imalat sanayii sektörleri ile tüketiciler üzerindeki etkileri çok yönlü olarak analiz edilecek ve piyasa işleyişinde ortaya çıkabilecek aksaklıklar giderilecektir.

862. Geleneksel toptan ve perakende sektörünün rekabet gücünü artırıcı tedarik ve satış faaliyetleri geliştirilecektir. Bu kesimde modern işletme teknikleri, yeni hizmet modelleri ve teknoloji kullanımı desteklenecektir.

863. Ticaret hizmetlerinde markalaşma ve kurumsallaşma kapasitesinin geliştirilmesi yoluyla işletmelerin özellikle yeni gelişen çevre ülke pazarlarına daha fazla açılması sağlanacaktır. Girişimcilerin yurtdışı pazarlara açılması amacıyla elektronik ticaret hizmetleri geliştirilecektir.

864. Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat, güncel gelişmelere uygun olarak yeniden düzenlenecek, uygulamalar iyileştirilecektir.

2.2.20. Turizm

a. Durum Analizi

865. 2007-2012 döneminde ülkemizde yabancı ziyaretçi sayısı yıllık ortalama yüzde 8,2 oranında artarak 31,8 milyon kişiye, revize edilen istatistiklere göre turizm geliri yıllık ortalama yüzde 7,9 oranında artarak 29,4 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye, 2012 yılında dünyada en çok turist kabul eden ülke sıralamasında 6'ncı, gelirlerde ise 12'nci sırada yer almıştır.

866. 2006 yılında 509 bin olan Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli yatak kapasitesi, 2012 yılında 716 bine, 396 bin olan belediye belgeli yatak sayısı ise 505 bine yükselmiştir. Yatak sayısı açısından Dokuzuncu Kalkınma Planında hedeflenen 950 bin belgeli yatak sayısı aşılmış ve 2012 yılında 1,2 milyon yatak kapasitesine ulaşılmıştır.

867. Türkiye'de turizm ağırlıklı olarak kitle turizmine dayanmaktadır. 2007-2012 döneminde ziyaretçi başına harcama ortalama 784 dolar seviyesinde seyretmiştir. Sektörde tanıtım ve pazarlamanın iyileştirilmesi, tanıtımın finansmanına özel sektörün daha fazla katılımı önemini korumaktadır. Ayrıca, mesleki belgelendirme

sistemiyle ilgili başlatılan çalışmaların sektörün tüm çalışanlarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması ihtiyacı bulunmaktadır.

868. Sürdürülebilir turizmin özendirilmesi amacıyla, 2008 yılında çevreye duyarlı konaklama tesislerinin standartları belirlenmiş ve belgeleme çalışmalarına başlanmıştır. Turizm merkezlerinde artan yapılaşma, altyapı eksikliği ve çevre sorunlarının giderilmesi, yatırımların turizm odaklı gelişme planlarına uyumunun sağlanması önem arz etmektedir.
869. Dünyadaki eğilimler, bireylerin eğitim ve refah düzeyindeki yükselmenin artarak devam edeceğini ve turizmde deneyimli gezgin grubunun büyüyeceğini göstermektedir. Turist tercihleri kutuplaşacak, yenilik ve çeşitlilik talebi artmaya devam edecek, konfor ve macera motifleri ağırlıklı hale gelecektir. Bu kapsamda, turizmin çeşitlendirilmesi ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi önem taşımaktadır. Türkiye'nin mevcut tarih, doğa ve kültür varlığını; sağlık turizmi, kongre turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi ve kültür turizmiyle bütünleştirerek turizm sektörünü geliştirme potansiyeli bulunmaktadır. Plan döneminde özellikle sağlıklı yaşama yönelik kaplıca, SPA ve benzeri imkânlar ile sağlık altyapısının değerlendirilerek, sağlık turizminin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

870. Turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelmesi; daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi; turizm değer zincirinin her bileşeninde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelmesi temel amaçtır.
871. Sektörde, doğal ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve nitelikten ödün vermeden sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 28: Turizmde Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018	2014-2018 ¹
Ziyaretçi Sayısı (Bin Kişi)	23.149	36.778	38.500	48.300	4,6
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Bin Kişi)	19.820	31.782	33.500	42.000	4,6
Turizm Geliri (Milyon Dolar)	18.594	29.351	32.000	45.000	7,1
Turizm Gideri (Milyon Dolar)	3.271	4.593	4.990	8.000	9,9
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	803	798	831	932	2,3

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK ve Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 2014-2018 dönemi yıllık ortalama artışı göstermektedir.

c. Politikalar

872. Sağlık turizmi başta olmak üzere, kongre turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi, golf turizmi ve kültür turizmine ilişkin altyapı eksiklikleri tamamlanarak pazarın çeşitlendirilmesi sağlanacak ve alternatif turizm türlerinin gelişimi desteklenecektir.
873. Turizm türleri bütüncül bir şekilde ele alınarak “Varış Noktası Yönetimi” kapsamında yeni projeler hayata geçirilecektir.
874. Pazardaki ve müşteri profilindeki gelişmeler sürekli izlenerek dış tanıtım faaliyetleri etkinleştirilecektir.
875. Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin, STK’ların ve halkın turizmle ilgili kararlara katılımı artırılacaktır.
876. Turizm sektöründe işgücü kalitesi artırılarak, nitelikli turizm personeliyle turiste daha yüksek standartlarda hizmet sunumuna önem verilecektir.
877. Çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı kapsamında sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecek, turizmin sosyo-kültürel ve çevresel olumsuzlukları azaltılacaktır.

2.2.21. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a. Durum Analizi

878. Küresel krizin de etkisiyle 2008 ve 2009 yıllarında hızla daralan inşaat sektörü, kriz sonrasında güçlü bir toparlanma göstermiş, ancak 2012 yılında azalan ekonomik büyüme hızına paralel şekilde sektörel büyüme oranı yüzde 0,6’da kalmıştır. Bu durum, inşaat sektörünün, ekonomik kriz dönemlerinde ekonominin geneline göre çok daha hızlı küçülen, krizlerden çıkışta ise ekonominin geneline oranla daha hızlı büyüyen yapısal özelliğini yansıtmaktadır. 2007-2012 döneminde inşaat sektörünün GSYH içerisindeki payı yüzde 5 ila 6,5 arasında değişmiş, toplam istihdamdaki payı ise yüzde 5 ila 7 aralığında seyretmiştir.
879. Ülkemizde yurtiçi müteahhitlik hizmeti sunan çok sayıda yüklenici mevcuttur. Yurtiçi müteahhitlerin çoğu küçük ölçekli, şahıs veya aile şirketi vasfında olup, müteahhitlik alanında üretim kalitesinin artırılması, profesyonelleşme, teknik altyapı ve birikimin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Sektörün katma değerinin artırılabilmesi için bilgi yoğun ve yüksek standartlarda projelere geçiş yapılması ve kalite odaklı rekabet ortamının oluşturulması gerekmektedir.
880. 2007 yılında yaklaşık 25 milyar dolar olan yurtdışı müteahhitlik hizmetleri taahhüt tutarı, küresel kriz ve Arap baharının etkisiyle 2011 yılında 19,9 milyar dolara gerilemiştir. Taahhüt tutarı 2012 yılında 27,2 milyar dolara yükselmiş ve Türkiye dünyanın en büyük 225 müteahhitlik firması listesinde 33 firmayla Çin’den sonra ikinci sırada yer almıştır. Ancak, yurtdışında üstlenilen işlerin büyük oranda konut, otel ve yol gibi emek yoğun projelerden oluştuğu görülmektedir. Yurtdışında rekabet

gücünü koruyabilmek amacıyla yüksek nitelikli ve bilgi yoğun projelere ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

881. Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri dolayısıyla elde edilen hizmet gelirleri yıllık yaklaşık 1 milyar dolar düzeyindedir. Bununla birlikte, yurtdışında üstlenilen taahhütler, yapı malzemesi ihracı, yurtdışında istihdam ve teknoloji transferi açılarından da ülkemize katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, girişimci bir yapıya sahip olan müteahhitlerimiz yurtdışında farklı sektörlerde yatırımcı ve işletmeci olarak da faaliyet göstererek ilave potansiyel ortaya koymaya başlamıştır.
882. Yurtdışında birçok projeyi başarıyla yürüten sektörün yurtiçinde yüksek kalitede üretim gerçekleştirme konusunda eksiklikleri bulunmaktadır. Yurtiçinde yaşanan bu sorunun sebepleri arasında, yeterli denetimin gerçekleştirilememesi, teknik müşavirlik alanında yurtiçinde gelişmenin tam anlamıyla sağlanamaması ve inşaat sektörüyle ilgili standartların uluslararası seviyelerde olmaması sayılabilir. Ayrıca, çevreye duyarlılık ile iş sağlığı ve güvenliği alanındaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla beşeri sermaye ile teknik ve fiziki altyapının geliştirilmesi ve teknik müşavirlik alanının güçlendirilmesi gerekmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

883. İnşaat sektörünün üretim ve hizmet kalitesini uluslararası standartlara ulaştırarak, yenilikçi bir anlayışla arz ve talebin yüksek katma değerli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması ve sektörde teknik müşavirlik hizmetlerinin etkinleştirilmesi temel amaçtır.
884. Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinde Türkiye'nin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ile toplam taahhüt tutarı, kârlılık ve hizmet kalitesi bazında dünyada önde gelen ülkeler arasında yer alması hedeflenmektedir.

Tablo 29: Müteahhitlik Hizmetleri ve Yapı Malzemesi Alanlarında Gelişmeler ve Hedefler

(Milyar Dolar)

	2006	2012	2013	2018
Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri İş Hacmi	24,3	27,2	30,0	50,0
Yapı Malzemesi İhracatı	12,5	22,5	25,0	45,0

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Ekonomi Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

c. Politikalar

885. İnşaat sektöründe, iç piyasada rekabet ortamının kalite ve yüksek nitelikli talep üzerine kurulması sağlanacaktır.
886. Yerli teknik müşavirlik firmalarının inşaat sektörünün tüm üretim süreçlerinde ve kamu-özel işbirliği projeleri ile kentsel dönüşüm gibi alanlarda daha etkin faaliyet

göstermeleri temin edilecektir. Ayrıca, teknik müşavirlik firmalarının yurtdışı faaliyetlerinin desteklenmesine devam edilecektir.

887. Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinde kaliteyi artıran ve yapı malzemelerinin ihracat potansiyelini yükselten faaliyetler desteklenecektir.
888. Yapı denetim sistemine yönelik mevzuat, sistem ve uygulamalar gözden geçirilerek iyileştirilecektir.
889. İnşaat sektöründe işgücü niteliği yükseltilecek, iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları geliştirilecektir.
890. Kullanıcı odaklı, güvenli, çevreyle barışık, enerji verimli ve mimari estetiğe sahip yapıların üretimi için tasarım ve yapım standartları geliştirilecektir.

2.3. YAŞANABİLİR MEKÂNLAR, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

891. İnsanların iş ve yaşam ortamlarının kalitesi temel kalkınma ve refah göstergelerinden biridir. Bölgesel gelişme, yerel ekonomilerin ve kırsal kesimin güçlendirilmesi, mekânsal gelişme ve şehirleşmenin dengeli oluşmasının sağlanması, her kesim için barınma ihtiyacının yeterli, sağlıklı ve güvenli bir şekilde giderilmesi gibi alanlarda insanı ve yaşam kalitesini daha çok merkeze alan bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu yaklaşım, yaşam mekânlarının, ekonomik gelişme ve rekabetçiliği desteklemek yanında afetlere dayanıklı, çevreye duyarlı, kültürel değerleri esas alacak, sosyal dayanışmayı ve kaynaşmayı teşvik edecek şekilde tasarlanması ve inşa edilmesini gerektirmektedir.
892. Batıdan doğuya ve gelişmekte olan ülkelere kayan üretim yoğunluğu ile uluslar üstü boyut kazanan yer seçimi tercihleri şehirleri ve şehirlerin rekabetçiliğini öne çıkaran yeni bir bölgesel gelişme ve şehirleşme olgusunu da beraberinde getirmektedir. Ekonomik coğrafya iyi planlanıp, şehirlerin mekân ve yaşam kalitesi daha üst düzeylere yükseltilebildiği takdirde, bu eğilim ülkemizin jeopolitik avantajlarını güçlendirecek, yatırımlar ve nitelikli insan kaynakları için çekim merkezi haline getirecektir. Bu amaca ulaşılabilmesi büyüme, kalkınma, bölgesel gelişme ve mekânsal gelişme politikalarının uyumlu yürütülmesini eskisinden daha önemli hale getirmektedir
893. Son yıllarda Türkiye’de, ekonomik ve sosyal kalkınma hızlanmış, kişi başına gelir ve refah düzeyinde önemli artışlar kaydedilmiştir. Ancak, bu iyileşme kent-kır ayrımında, bölgeler arasında farklı düzeylerde gerçekleşmiş, yaşam alanlarına, mekân kalitesine ve çevresel standartlara farklı seviyelerde yansımıştır. Ülkemizde yerleşmelerin dağılımı ve düzeni; çalışma ve yaşam alanlarının kalitesi, işlevselliği, arazi kullanımlarının uyumu ve çevresel etkileri bakımından mevcut gelir ve kalkınma düzeyimize daha uygun bir hale getirilmesi gerekmektedir.
894. Son dönemde önemli ilerlemeler kaydedilmekle birlikte, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir. Bu dengesizlikler işsizlik, gelir dağılımı, toplumsal barış, güven, sosyal uyum, kaynakların atıl kalması ve potansiyelin kullanılamaması, aşırı göç gibi sorunların yanında şehirleşme ve yerleşme sorunlarımızın da ana kaynaklarından biri olarak önemini korumaktadır. Bu bakımdan bölgesel gelişme politikaları kapsamında kentsel ve kırsal alanda bütün yerleşimlerde temel yaşam kalitesi standartlarının sağlanması, kapsayıcı kalkınma ve fırsat eşitliği için mekânsal dezavantajların doğurduğu kısıtların asgari düzeye indirilmesi gerekmektedir.
895. Son yıllardaki nispi dengelenmeye rağmen, üretimin belirli bölgelerde yoğunlaşması, ülke genelinde gelişmişlik farklarının artmasına neden olmaktadır. Üretimin yurt sathına daha dengeli yayılabilmesi için bölgelerin rekabet güçlerini gözeten ve

birbirleriyle etkileşimini artıran, mekânsal boyutu da içeren bir üretim organizasyonuna olan ihtiyaç devam etmektedir.

896. Şehirlerimizde aşırı ve niteliksiz büyüme, barınma, trafik, güvenlik, altyapı, sosyal uyum ve çevre sorunları önemini korumaktadır. Şehirlerimizin önemli bir kısmının, bir taraftan bu tür riskleri yöneterek, uygun müdahalelerle yaşanabilir mekânlara dönüştürülmesi, diğer taraftan da kentsel imaj yönetimi ve markalaşma çabalarıyla çekim merkezi olması gözetilmesi gereken hususlardır.
897. Kentsel dönüşümün canlandırma, rehabilitasyon, restorasyon gibi farklı ihtiyaçlara yönelik uygulamaları da barındıran bir sistem bütünlüğüyle ele alınması uygulamanın etkinliğini artıracaktır. Uygun büyüklükteki alan tanımlaması ve iyi planlamayla, kentsel dönüşüm, hem kendi finansmanını üreten, hem de daha kaliteli, güvenli ve sağlıklı yaşam ortamları sunan etkili bir araç olma potansiyeli taşımaktadır. Diğer yandan, ülkemizdeki kentsel dönüşüm ihtiyacının büyüklüğüyle ortaya çıkardığı iş hacmi, başta malzeme sanayi olmak üzere birçok sektör için de geniş iş ve yatırım imkânları sunmaktadır. Gerekli şartlar hazırlandığında ülkemiz bu konuda uluslararası bir bilgi ve tecrübe birikimi elde ederek önemli bir rekabet gücü kazanabilecektir.
898. Şehir ve mekân kalitesinin birincil sorumluları olan mahalli idarelerin yönetim ilkesi etrafında yeniden yapılandırılması, mali ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yerindenlik ilkesi gereğince geliştirilmesi önemini korumaktadır. Bu kapsamda, sayısı 16'dan 30'a çıkan ve kırsal alanlar da dâhil bütün il sınırlarını kapsayacak şekilde hizmet sunma yükümlülüğü verilen büyükşehirlerin planlama, örgütlenme ve hizmet sunum modelinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kamu kuruluşları, üniversiteler, kalkınma ajansları, meslek örgütleri, odalar, STK'lar ve özel sektör örgütlerinin hizmet kapasitelerinin geliştirilmesi ve kendi aralarındaki ağ yapılarının güçlendirilmesi de yerel kurumsal kapasitenin önemli unsurlarını oluşturmaktadır.
899. Ülkemizde kırsal yerleşimlerde, nüfus azalmasının ve yaşlanmanın getirdiği riskler artmakta, şehirlere yakın ve uzak kırsal alanlar arasında belirgin bir farklılık görülmektedir. Bu nedenle kırsal alan politika ve uygulamalarının da zenginleştirilmesine, politika tasarımı ve uygulamada sadece köy ve bağlı birimleriyle sınırlı olmayan bir yaklaşımın geliştirilmesine ihtiyaç vardır.
900. Yaşanabilir mekân olgusunun en önemli boyutlarından birisi de çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu azaltmayacak bir kalkınma ve mekânsal gelişme yaklaşımının benimsenmesidir. Ekonomik büyümenin sosyal ve çevresel unsurlarla uyumunun sağlanması, büyümenin getirilerinin sosyal yapının güçlendirilmesi ve çevre üzerindeki baskıların azaltılması için de kullanılması sürdürülebilir kalkınma anlayışının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının daha da ileriye taşınması için bu alandaki politikaların uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde ilgili kuruluşlar arasında

işbirliği, koordinasyon ve veri paylaşımının geliştirilmesi ve özel sektör, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının rolünün artırılması önem kazanmaktadır. Ayrıca, doğal kaynakların ekonomik değerlerinin belirlenmesi, üretim ve tüketimde çevre standartlarının rekabetçilik ve yeşil büyüme anlayışıyla geliştirilmesi yanında, iklim değişikliğiyle mücadelenin ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımının da gözetilmesi gereklidir.

901. İklim değişikliğinin de bir sonucu olarak afetlerin sıklığı artmış ve etkileri ciddi boyutlara ulaşmıştır. Ülkemizde afet yönetimi ve afet öncesi risk azaltımına yönelik tedbirlerde ilerlemeler sağlanmakla birlikte, bütünleşik afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanarak, yerleşme düzeni ve imar planlaması süreçlerine dâhil edilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

2.3.1. Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik

a. Durum Analizi

902. Türkiye’de bölgesel gelişme politikası; 2000’li yıllardan itibaren gelişmişlik farklarının azaltılması hedefiyle birlikte, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi hedeflerini de içerecek şekilde dönüşmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, bir taraftan merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikasının etkinleştirilmesine çalışılırken diğer taraftan bölgelerin potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik strateji ve programlar uygulamaya konulmuş, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir.

Tablo 30: Düzey 2 Bölgeleri İtibarıyla Çeşitli Göstergeler

Bölgeler	SEGE 2011 ¹	Nüfusun Payı ²	Nüfus Artış Hızı ³	Şehirleşme Oranı ⁴	GSKD'ye Katkısı ⁵	Büyüme Hızı ⁶	Kişi Başına Gelir ⁷	İşsizlik Oranı ⁸
TR10 (İstanbul)	1	18,3	1,9	98,8	27,7	5,3	155	11,3
TR51 (Ankara)	2	6,6	2,1	96,1	8,5	5,6	134	9,5
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,4	90,2	6,5	4,5	123	14,8
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	4,9	1,8	85,7	6,6	6,6	138	7,4
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,7	2,3	64,1	3,9	4,9	110	8,2
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,5	2,0	76,0	6,2	6,6	141	10,5
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,7	1,4	50,2	3,6	3,9	97	7,7
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,1	1,8	66,3	2,7	7,4	130	7,4
TR62 (Adana, Mersin)	9	5,0	1,1	82,2	4,0	4,9	78	10,6
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,2	0,7	49,9	2,2	6,7	96	5,4
TR52 (Karaman, Konya)	11	3,0	0,9	70,1	2,4	5,0	77	6,1
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,9	0,2	55,1	3,6	6,4	88	4,4
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	0,1	52,1	1,3	2,1	93	7,3
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,1	0,5	65,0	2,3	5,0	73	8,2
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,6	-0,1	59,7	2,8	5,5	74	5,7
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,3	2,2	78,6	1,6	4,7	49	11,8
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,4	0,4	37,9	2,6	6,7	75	6,3
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)	18	2,0	0,3	51,0	1,5	4,9	72	6,8
TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)	19	1,0	0,3	35,4	0,7	1,3	71	5,6
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,2	0,9	55,4	1,3	4,7	59	8,5
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4,0	1,3	57,2	2,6	6,7	63	10,4
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,4	-0,1	50,3	0,9	3,4	59	6,3
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,4	2,3	61,8	1,7	2,6	40	6,9
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,8	1,6	58,5	1,1	8,0	41	21,3
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,5	0,3	36,9	0,6	2,7	38	7,4
TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)	26	2,8	1,2	43,5	1,0	5,1	36	8,9
TÜRKİYE		100	1,4	72,3	100	5,4	100	9,2

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı

(1) İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırması (SEGE 2011) sonuçlarına göre sıralanmıştır.

(2) 2012 yılında bölgelerin Türkiye nüfusundan aldığı yüzde payı göstermektedir.

(3) 2007-2012 dönemi yıllık ortalama nüfus artış hızını göstermektedir.

(4) 2012 yılında 20.000 üstü yerleşimlerdeki nüfusun toplam nüfusa yüzde oranını göstermektedir.

(5) 2008 yılında bölgelerin ulusal Gayri Safi Katma Değerdeki (GSKD) yüzde payı

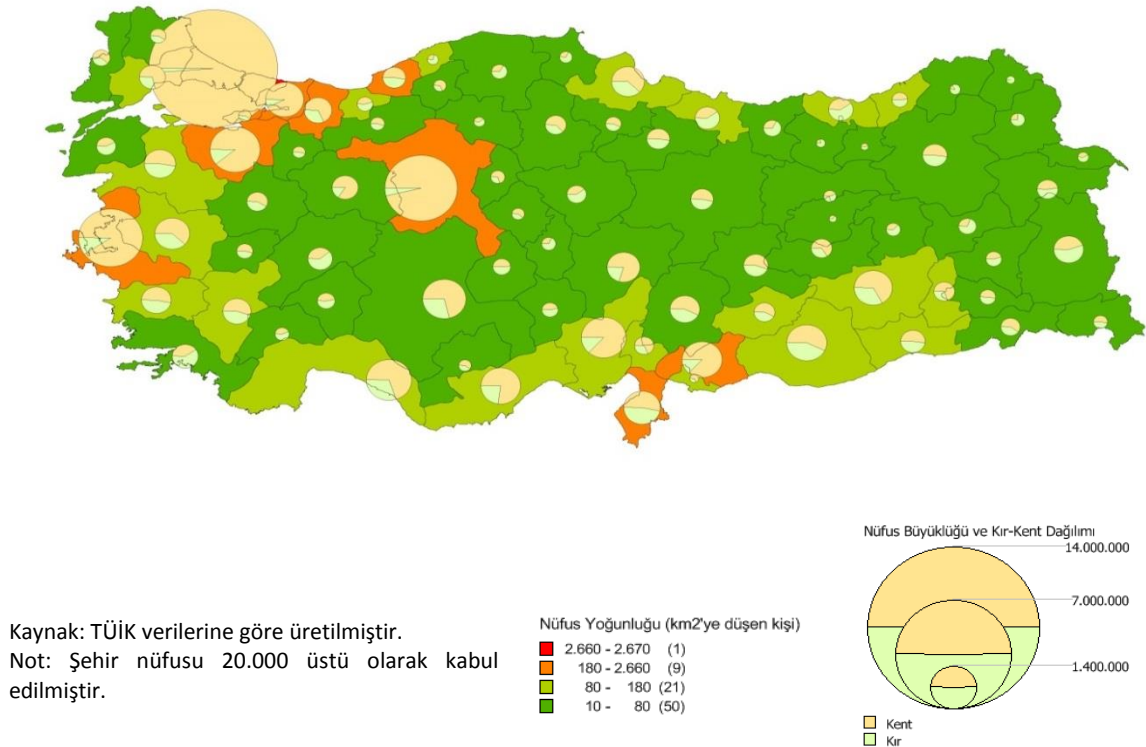
(6) 2004-2008 dönemi yıllık ortalama GSKD büyüme hızı, 2004 yılı fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

(7) Endeks 2008 verisi kullanılarak TR=100 baz alınarak hesaplanmıştır.

(8) 2012 yılında bölgelerin işsizlik oranlarını yüzde olarak göstermektedir.

903. Ülkemizde doğu batı yönünde ve iç ve sahil kesimleri arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları önemini korumaktadır. 2008 yılı ve Düzey-2 bölgeleri itibarıyla GSKD'ye katkı açısından ilk beş bölge yüzde 55,5 paya sahip iken, son beş bölgenin payı yüzde 4,4 düzeyindedir. Kişi başına GSKD açısından gelir düzeyi en düşük ve en yüksek bölge arasında 4,3 kat fark bulunmaktadır.
904. Nüfusun özellikle metropoller ve büyük şehirlerde yoğunlaşma eğilimi devam etmektedir. 2007-2012 döneminde nüfusu bir milyonu aşan il sayısı 18'den 20'ye, bu illerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ise yüzde 62'den yüzde 66'ya çıkmıştır. Türkiye'de göçün yönü, en önemli çekim merkezi İstanbul olmak üzere, genel olarak doğudan batıya, büyük şehirlere ve iç kesimlerden sahil kesimlerine doğrudur. Son yıllarda göç daha fazla oranda bölgelerin kendi içlerinde gerçekleşmekle birlikte, Düzey-1 bölgeleri itibarıyla özellikle Doğu ve Batı Karadeniz, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde gelişmiş çekim merkezi niteliğinde büyük şehirler bulunmadığından daha çok İstanbul'a yönelmektedir. Bu durumu bir ölçüde değiştirmek için, 2008 yılından itibaren ülkenin orta ve doğusundaki bazı önemli şehirlerin çekim merkezine dönüştürülmesini amaçlayan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van'da uygulanmaya başlanmıştır.

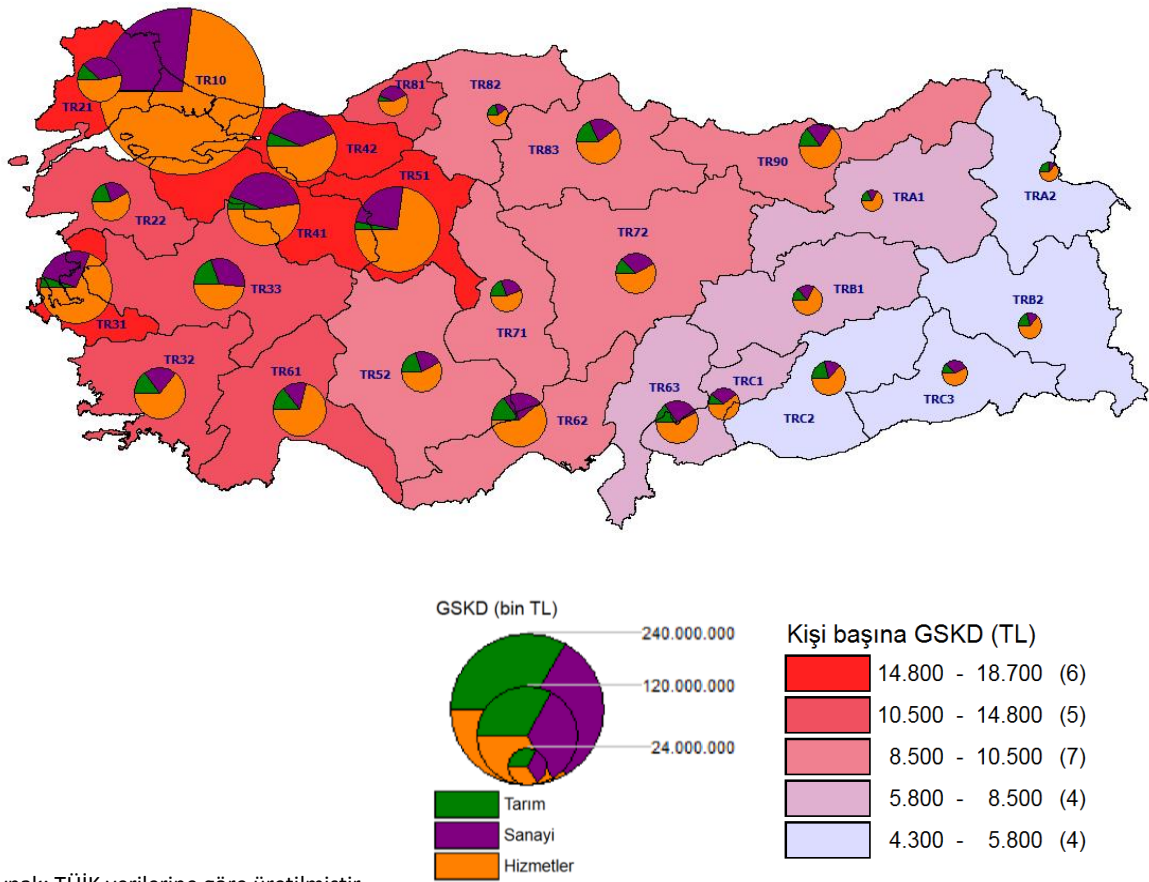
Harita 1: İllerin Nüfus Büyüklükleri, Kır-Kent Dağılımı ve Nüfus Yoğunlukları

905. Plan döneminde bölgesel gelişme alanında somut ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2011 yılı itibarıyla toplam ihracat, 2006 yılına göre yüzde 57,7 artarken, Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksine (SEGE 2011) göre son beş sırada yer alan Düzey-2 bölgelerinde yüzde 268 oranında artmıştır. Aynı dönemde bu bölgelerde üniversitede okuyan öğrenci sayısı yüzde 79,4 olan ülke ortalama artışının üzerinde, yüzde 81,4 oranında artmış; hastane yatak sayısındaki yüzde 39,4 artış, yüzde 18,6 düzeyindeki ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Yurt sathında bölünmüş yol yatırımları kapsamında sağlanan gelişmeler özellikle GAP ve DAP bölgesinde kendini göstermiş; bu bölgelerde bölünmüş yol uzunluğu toplamı 2002 yılında 497 km iken 2012 yılı sonunda 4.917 km'ye ulaşmıştır.
906. Bölgesel gelişme alanında politika ve uygulama birliğini geliştirmek, mali ve kurumsal yönü güçlendirmek için önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, yerel düzeyde 26 Düzey 2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyete geçirilmiş, ayrıca GAP dışında da üç bölge kalkınma idaresi teşkil edilmiştir.
907. Tüm bölgelerde kalkınma ajanslarının koordinasyonunda bölge planları hazırlanmış, ajanslarca mali ve teknik destek programları uygulanmıştır. Programlar kapsamında kamu kuruluşları, mahalli idareler, üniversiteler, STK'lar ve işletmelerce 2008-2013 döneminde yaklaşık 34.000 proje başvurusu yapılmış, bu projelerden yaklaşık 8.400'ü başarılı bulunmuştur. Başarılı bulunan projelere muhtelif mali ve teknik destek programları kapsamında toplam 1,6 milyar TL mali destek tahsis edilmiştir. Bu desteklere, yararlanıcılar tarafından sağlanan eş finansman tutarı eklendiğinde harekete geçirilen toplam kaynak yaklaşık 3 milyar TL olacaktır.
908. Güney Doğu Anadolu Projesinin hızlandırılması amacıyla GAP Eylem Planı hazırlanmış, 2008-2012 döneminde sulama yatırımları başta olmak üzere önemli ilerleme kaydedilmiştir. Eylem Planı kapsamında 2012 yılı sonu itibarıyla 14,7 milyar TL harcama yapılmış, 610 km ana kanal hizmete alınmış veya hizmete hazır hale getirilmiş ve 1,1 milyon hektar alanda toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Eylem Planının 2014-2018 dönemini içerecek şekilde yenilenmesi çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanında, DAP, DOKAP ve KOP bölge kalkınma idareleri, öncelikli kamu yatırımlarını da ihtiva edecek eylem planlarının hazırlık çalışmalarını sürdürmektedir.
909. Karayolu ve havayolu ulaşımındaki gelişmeler yanında, hızlı tren hatlarının da işletmeye açılmasıyla, şehirlerin ve bölgelerin erişilebilirliği artmaktadır. Üretim ve hizmet merkezleri ile limanlar arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi, daha etkin üretim örgütlenmesi ve yük taşımacılığı için demiryolu altyapısının iyileştirilip yaygınlaştırılması, bölgeler arası etkileşimin artırılması için çekim merkezleri ve gelişme odaklarını gözeterek özellikle kuzey-güney koridorları boyunca erişilebilirliğin daha da geliştirilmesi önemini korumaktadır.

910. Türkiye’de üretim, metropollerde ve nüfusu bir milyonun üzerindeki büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır. Bölgelerin üretim kompozisyonu sanayi ve hizmetler sektörleri lehine gelişmektedir. İmalat sanayii, İstanbul başta olmak üzere ağırlıklı olarak Marmara ve Ege Bölgesi’nde yer almıştır. Son dönemde, imalat sanayiinde Anadolu’daki yeni endüstriyel büyüme odağı şehirlerin payı artmakla birlikte, Ar-Ge faaliyetleri, yeniliğin ticarileştirilmesi ve markalaşma metropoller ile birkaç önemli merkezde yoğunlaşmıştır. Patent tescillerinin üçte ikisi İstanbul, Ankara ve İzmir’de gerçekleştirilmektedir.

Harita 2: 2008 Yılı İtibarıyla Bölge Düzeyinde Gayrisafi Katma Değer Dağılımı

Kaynak: TÜİK verilerine göre üretilmiştir.

911. Ekonomik faaliyetin mekânda daha dengeli ve etkin şekilde dağılımı ve örgütlenmesi için politikaların ve uygulamaların bölge ve yerleşme şartlarına daha duyarlı hale getirilmesine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, metropollerin küresel düzeyde nitelikli ürün ve hizmet sunmaları sağlanırken, Anadolu’daki imalat ve ihracat odaklarının rekabet gücünün artırılması, gelir düzeyi orta ve düşük olan bölgelerin ise ulusal piyasayla güçlü bir biçimde bütünleşmeleri, ekonomik yapılarının güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

912. Bölgelerin rekabetçi üstünlüğe sahip oldukları alanlarda desteklenmelerini sağlamak üzere 2009 ve 2012 yılında yapılan revizyonlarla yatırım teşvik sisteminin bölgesel ve

sektörel öncelikleri daha hassas tanımlanmıştır. Teşvik kapsamı, destek araçları ve destek oranlarının sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük bölgeler lehine iyileştirilmesi sonucunda teşvik belgesi alan yatırımlar içinde bu bölgelerin oranı artmıştır.

913. Plan döneminde, rekabet edebilirlik politikaları bölgelere göre farklılaştırılarak geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bölgesel yenilik stratejileri hazırlanmış, üretim ve ihracatta değer zincirlerinin organizasyonunu işbirlikleriyle geliştiren kümelenme modeli, merkezi ve bölgesel düzeyde desteklenmeye başlanmıştır. Yatırımcılara danışmanlık ve destek hizmetleri sağlayacak yerel kurumsal kapasite, kalkınma ajansları bünyesinde oluşturulmaya başlanmıştır. Ancak, bölgelerin rekabet edebilirliklerinin mukayeseli olarak analiz edilmesine, karar alma ve uygulamada katılımın ve yerindenliğin güçlendirilmesine, kurumlar arasında koordinasyonun artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.
914. AB ile ekonomik ve sosyal uyum alanında yürütülen çalışmaların, ülkemizde bölgesel politikaların gelişimine önemli katkısı olmuştur. 2007-2013 döneminde, Türkiye'ye Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracıyla (IPA) bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak tahsis edilmiştir. Bu kaynaklar, Bölgesel Rekabet Edebilirlik, Çevre, Ulaştırma ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programları kapsamında hazırlanan projeler aracılığıyla kullanılmaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

915. Bölgesel gelişme politikalarıyla, bir taraftan bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması sağlanacak, diğer taraftan tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkıları azami seviyeye çıkarılacaktır.

Tablo 31: Bölgesel Gelişme ve Rekabet Edebilirlik Alanlarında Gelişme ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başına Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgeye Oranı¹	4,4	4,3	---	<4
Bölge Ekonomisinde Sanayi ve Hizmetlerin Payı En Düşük Bölge Değeri (%)	72,0	75,4	---	>80
Eğitim Düzeyi En Düşük 5 Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı (%)²	---	6,3	---	>12
SEGE'ye Göre Son Beş Bölgenin İşgücüne Katılım Oranı (%)	38,0	38,9	---	>42
Teşvik Sisteminde 5. ve 6. Bölge İllerindeki Teşvik Belgeli Yatırım Tutarının Teşvik Belgeli Toplam Yatırım İçindeki Payı (%)³	7,8	14,9	16,0	>20
Teşvik Sisteminde 5. ve 6. Bölge İllerindeki Teşvik Belgeli İstihdamın Teşvik Belgeli Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)³	9,7	22,8	25,0	>30
Kurulan Girişim Sayısı (En Düşük 5 Bölge Ortalaması, Milyon Kişi Başına)	252 ⁴	535	570	>850
Kurulan Girişim Sayısı (En Yüksek 5 Bölge Ortalaması, Milyon Kişi Başına)	1.216 ⁴	2.083	2.250	>2.900

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Ekonomi Bakanlığı, TOBB, TÜİK'e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: Bölge ifadesi, teşvik sistemine dair göstergeler dışında, Düzey-2 istatistiki birimlerini ifade etmektedir.

(1) Kişi Başı GSKD olarak 2008 yılı (en güncel) verileri kullanılmıştır.

(2) Eğitimde 15 yaş ve üzeri nüfus baz alınmıştır. 2011 yılı verileridir.

(3) 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında belirtilen illerdir.

(4) TÜİK 2007 yılı verileri

c. Politikalar

916. Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek ve alt ölçekli plan ve stratejilere genel çerçeve oluşturmak üzere, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulacaktır. Bölge düzeyinde katılımcı süreçlerle üretilen bölgesel gelişme planı ve stratejileri, bölgesel programlar ve eylem planları aracılığıyla uygulamaya geçirilecektir

917. Düşük gelirli bölgelerde ekonomik faaliyet kolları çeşitlendirilecek, KOBİ ve mikro işletmeler geliştirilecek, tarımsal verimlilik artırılacak, kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesi iyileştirilecek, beşeri ve sosyal sermaye güçlendirilecektir. Bu bölgelerin ulusal pazarla ve diğer bölgelerle bütünleşme düzeyi yükseltilecek; eğitim, sağlık, iletişim ve yerel yönetim hizmetlerinin sunum kalitesi ve erişilebilirliği artırılacaktır.

918. Başta düşük gelirli bölgelerde olmak üzere sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı imkânları bakımından çevrelerine hizmet verme potansiyeli bulunan merkezleri

destekleyen programlar güçlendirilerek sürdürülecek, göçün bölgesel büyüme odağı işlevi görecek bu merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşumu desteklenecektir.

919. Orta gelirli bölgelerde üretim yapısının dönüşümü, sektörel çeşitliliğin artırılması, girişimcilik ortam ve kültürünün geliştirilmesi ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması sağlanacaktır. Şehirlerin alt ve üst yapısının iyileştirilmesiyle bu bölgelerin yaşam ve yatırım koşulları bakımından cazibesi artırılabilecektir.
920. Sınırdaki yer alan bölgelerin sınır ötesiyle ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirilecektir. Sınır kapılarına ulaşan ulaştırma altyapıları iyileştirilecek, kapıların hizmet standartları ve kapasiteleri yükseltilecektir.
921. Öncelikle kuzey-güney ulaşım koridorları boyunca, metropoller, üretim merkezleri ve turizm şehirlerini birbirine bağlayacak ulaştırma ağları güçlendirilecektir. Şehirlerin erişilebilirliğinin artırılması ile İstanbul ve Ankara aktarmalı uçuşlarda katlanılan maliyetlerin azaltılmasını teminen, altyapısı uygun iller arasında bölgesel havayolu işletmeciliği özendirilecektir. Limanların Orta ve Doğu Anadolu ve GAP bölgesiyle bağlantıları güçlendirilecektir.
922. Yoğun göç alan şehirlerde sosyal uyum güçlendirilecek bu amaçla eğitim düzeyi ve mesleki beceriler geliştirilerek toplumsal faaliyetlere ve işgücü piyasalarına katılım kolaylaştırılacaktır.
923. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle düşük gelirli ve coğrafi açıdan dezavantajlı bölgelerin kalkınmasında etkili şekilde kullanılmasını sağlamak üzere altyapı geliştirilecektir. Beşeri sermayenin geliştirilmesi amacıyla uzaktan eğitim programları ve e-öğrenme desteklenecektir.
924. Bölgesel düzeyde değer zinciri ilişkileri dikkate alınarak, yenilikçi ve yüksek katma değerli küme oluşumları teşvik edilecek, mevcut kümelerdeki işletmeler arası işbirlikleri artırılabilecek, kümelerin uluslararası piyasalarla bütünleşmeleri güçlendirilecek ve desteklerde merkezi ve bölgesel düzey uyumu gözetilecektir.
925. Metropollerin küresel ölçekte rekabet edebilmelerini teminen, Ar-Ge kapasiteleri ile yeniliğe dayalı yüksek teknoloji ürün ve nitelikli hizmet üretme, kaliteli yaşam ve çalışma imkânları sunma kabiliyetleri artırılabilecektir. Metropoller ve etki alanları arasında uyum ve bütünleşme güçlendirilecektir.
926. Endüstriyel merkezlerin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu alanlarda uzmanlaşması desteklenecektir. Bu merkezlerde Ar-Ge ve yenilik altyapısı geliştirilecek, yüksek katma değerli mal ve hizmet üretimi teşvik edilecek, küresel üretim sistemleriyle bütünleşmeleri kolaylaştırılacaktır.
927. Şehirlerin; taşıdıkları potansiyeller, sundukları imkânlar, ürettikleri mal ve hizmetler etrafında markalaşmasını sağlayacak şartlar oluşturulacaktır. Bu kapsamda coğrafi işaretler desteklenecektir.

928. Bölgelerin rekabet edebilirlikleri ile iş ve yatırım ortamının mukayeseli olarak analiz edilmesine yönelik kurumsal ve beşeri altyapı geliştirilecektir.
929. Organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri başta olmak üzere üretimin mekânsal organizasyonu üretim ve ihracat kapasitesinin artırılmasına dönük olarak etkinleştirilecektir.
930. Bölgesel düzeyde yenilikçi finansal destek mekanizmaları oluşturulacak, bu kapsamda bölgesel girişim sermayesi ve kredi garanti fonu uygulamaları başlatılacaktır.
931. Uluslararası doğrudan yatırıma yönelik ulusal stratejileri destekleyecek şekilde bölgesel yatırım destek ve tanıtım stratejileri hazırlanacak, bu alanda etkinlik ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır.
932. Bölgesel gelişmeye yönelik destekler arasında tamamlayıcılık ve koordinasyon sağlanacaktır.
933. Kalkınma ajanslarının aralarındaki ağ bağlantıları güçlendirilecek, merkezi ve yerel düzeydeki kurum ve kuruluşlarla daha yakın ve koordinasyon içinde çalışmaları ve uzmanlık kuruluşlarıyla işbirliği mekanizmaları oluşturmaları sağlanacaktır. Kalkınma ajanslarının, AB fonları başta olmak üzere, kaynak yönetimindeki rolü ve etkinliği artırılacaktır.
934. STK'ların yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırmak üzere karar alma süreçlerine katılımları artırılacak, mali yönetim ve teknik kapasiteleri güçlendirilecek, proje geliştirme ve uygulama becerileri geliştirilecektir. Kamu kurumlarının özellikle kalkınma konularında çalışan STK'larla işbirliği geliştirilecektir.
935. IPA kapsamındaki ekonomik ve sosyal uyuma yönelik fonlar, oluşturulan koordinasyon ve izleme mekanizmalarıyla etkili bir şekilde yönetilecektir. Bu fonların kullanımında, bölgesel ihtiyaç ve öncelikler ile ulusal kaynaklarla tamamlayıcılık esas alınacaktır.

2.3.2. Mekânsal Gelişme ve Planlama

a. Durum Analizi

936. 2007-2012 döneminde ülke nüfusu toplamda yüzde 7,1 oranında artarken, nüfusu 20 binin üzerindeki yerleşimler itibarıyla şehir nüfusu bundan iki kat hızlı artmıştır. Böylece şehirleşme oranı yüzde 67,5'ten yüzde 72,3 seviyesine yükselmiştir. Bu oranın 2018 yılında yüzde 76,4'e ulaşması beklenmektedir.
937. Şehirleşme oranındaki artışın yanı sıra artan gelir düzeyi, iyileşen finansman imkânları, aile ve toplum yapısındaki değişiklikler ve hareketlilik, şehirlerde yaşam kalitesini ön plana çıkarmıştır. Sosyal donatısı zengin, daha geniş, modern, güvenli konutların rağbet görmesi ve şehirlerin eski merkezlerinin ve konut alanlarının işlev ve değer kaybetmesi önemli eğilimlerden. Arazi kullanım kararlarının,

yoğunluklarının ve niteliğinin değişmesine yol açan bu süreçte şehirlerde doku hızlı bir şekilde yenilenmektedir. Bu durum, insan refahı, erişim ve kullanım kolaylığı, sosyal uyum, şehir bütünlüğü ve estetiği ile kentlilik kültürü açısından çok boyutlu bir politika yaklaşımını gerekli kılmaktadır.

Tablo 32: Şehirleşmeye İlişkin Gelişmeler

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Nüfus (Bin Kişi)	Türkiye	70.586	71.517	72.561	73.722	74.724	75.627
	Kent ¹	47.652	49.515	50.873	52.341	53.631	54.705
	Kır	22.934	22.003	21.689	21.382	21.093	20.922
Dağılım (%)	Kent	67,5	69,2	70,1	71,0	71,8	72,3
	Kır	32,5	30,8	29,9	29,0	28,2	27,7
Nüfus Artışı (%)	Türkiye	---	13,2	14,6	16,0	13,6	12,0
	Kent	---	39,1	27,4	28,9	24,6	20,0
	Kır	---	-40,6	-14,3	-14,2	-13,5	-8,1

Kaynak: TÜİK

Not: Yıl sonu nüfus verileri kullanılmıştır.

(1) Nüfusu 20.000'in üzerinde olan yerleşimler kent kabul edilerek hazırlanmıştır.

938. Plan döneminde Kentsel Gelişme Stratejisi yürürlüğe konulmuş ve önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan mevzuat düzenlemesiyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı üst ölçekli mekânsal strateji planlarının yapımıyla görevlendirilmiş; her tür ve ölçekteki fiziki planların hazırlanması ve uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamakla yetkilendirilmiştir. Aynı düzenlemeyle büyükşehir belediyelerine il düzeyinde çevre düzeni planlarını hazırlama görevi verilmiştir.
939. İmar planlama sisteminin yapısal ve işlevsel sorunları nedeniyle planlı mekânsal gelişme sürecinde aksaklıklar yaşanmaktadır. Planlama sürecinde idarelerin uygulamasını yönlendirecek, uyumlu ve etkili hale getirecek ilke, kural ve standartlar ile etkili bir izleme ve denetim sisteminin geliştirilmesi hususu önemini korumaktadır.
940. Aşırı değer artışı beklentisi, yeni alanların imara açılmasına ve planlarla verilmiş imar haklarının artırılmasına yönelik talepleri tetiklemekte ve imar planlama süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum yoğun, dayanıksız, yaşam kalitesi düşük ve afet riski yüksek şehir dokularının ortaya çıkmasına, şehirlerin özgün kimliklerinin bozulmasına ve ulaşımın, altyapının ve ortak kullanım alanlarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır.
941. Çoğunlukla kamu eliyle yürütülen büyük ölçekli konut, ulaşım, sağlık, eğitim gibi yatırımların yer seçim süreçleri kentsel gelişmenin yönlendirilmesinde etkili olmaktadır. Özellikle Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından yürütülen

büyük ölçekli konut projelerinin yer seçimi ve tasarım kriterlerinin şehirlerin kimliği, dokusu ve yoğunluğu ile uyumunun güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

942. Kentsel dönüşüm faaliyetlerinin yanı sıra, gayrimenkul yatırımlarında da hızlı bir büyüme dikkat çekmektedir. Bölgeler ve şehirleri doğrudan küresel aktörler haline getiren süreçler, sanayi alanı, işyeri ve konut başta olmak üzere gayrimenkul talebinin, özellikle metropol alanlarda, uluslararası düzeye taşınmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, kentsel dönüşümün, kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemlerini sağlamak üzere objektif ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

b. Amaç ve Hedefler

943. Ülkemizin coğrafi koşullarına, kent-kır ayırımına, tarihi, kültürel ve çevresel değerlerine uygun; insan ve toplum ihtiyaçlarına cevap veren, daha geniş ortak kullanım alanlarına sahip, üst standartlarda yaşanabilir mekânlara kavuşturulması temel amaçtır.

c. Politikalar

944. Mekânsal planlama sistemi merkezin düzenleyici ve denetleyici rol üstleneceği, planlama ve uygulamanın ise yerinde gerçekleştirileceği, ortak karar alma süreçlerini güçlendiren bir yapıya dönüştürülecektir.
945. Yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeterek mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları hayata geçirilecektir.
946. Şehirlerin gelişiminin altyapı ve ulaşım maliyetlerini azaltacak şekilde gerçekleşmesi sağlanacak ve yapılaşmanın kademeli gerçekleştirilmesi için gerekli sistem oluşturulacaktır.
947. Detaylı arazi kullanımlarına, mülkiyet düzenlemesine ve uygulamaya ilişkin kararların alt ölçekli planlarla belirlenmesi, bunları yönlendiren üst ölçekli mekânsal planların ise stratejik nitelikte olması sağlanacak; planların amacı, niteliği, kapsamı ve arazi kullanım kararlarındaki belirleyicilik düzeyleri netleştirilecektir.
948. Ortak kullanım alanlarının genişletilmesi ve imar uygulamalarındaki finansal yüklerin azaltılması amacıyla, özellikle yapılaşmamış alanlarda imar haklarının transferi gibi yenilikçi araçların belediyeler tarafından kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
949. İmar planları ve revizyonlarıyla ortaya çıkan değer artışlarının nesnel değerlendirme esaslarına göre belirlenmesi ve kamunun bu artıştan öncelikle temel sosyal altyapı ve ortak kullanım alanları oluşturması amacıyla daha çok yararlanması sağlanacaktır.
950. Gayrimenkul piyasasındaki eğilimler izlenerek piyasanın sağlıklı işleyebilmesini temin etmek amacıyla kurumsal ve yasal altyapı geliştirilecektir.

951. Mekânsal ve sektörel etki analizlerine dayalı olarak alışveriş merkezlerinin (AVM) ölçeği ve şehir genelinde dağılımına ilişkin ilke ve standartlar geliştirilecektir.
952. Ülke genelinde coğrafi nitelikli mekânsal bilgi üreten ve kullanan kuruluşlar arasında birlikte çalışabilirlik esasları hayata geçirilecek; mekânsal planlara ve uygulamalara elektronik altlık oluşturacak bilgilerin öngörülen standartlarda üretilmesi ve paylaşılması sağlanacaktır.

2.3.3. Kentsel Dönüşüm ve Konut

a. Durum Analizi

953. Sağlıksız yapılaşma, eskiyen ve yıpranan yapı stoku, afet riskleri, hızlı nüfus artışı, değişen mekân tercihleriyle işlev ve değer kaybeden alanların oluşması ve üretim ve hizmet alanlarının sıkışması gibi faktörler şehirlerde yapıların ve alanların dönüşüm ihtiyacını artırmıştır.
954. 2005 yılında yeni Belediye Kanunuyla belediyelerin kentsel dönüşüm uygulamalarında yetkilendirilmesinin ardından, 2012 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı afet riskli alanlarda riskli yapıların tespiti ve bunların yenilenmesi konusunda görevlendirilmiştir. 2013 yılı Mayıs ayı itibarıyla 19 ilde 46 farklı alanda 97.300 adet yapıyı içeren ve yaklaşık 610.000 kişinin yaşadığı 3.876 hektar alan dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir.
955. Kentsel dönüşümün planlanması ve uygulanmasında özellikle merkezi ve mahalli idarelerin teknik, mali ve idari kapasitelerinin hızlı ve yaygın şekilde güçlendirilmesi önem arz etmektedir.
956. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde nüfus artışı, şehirleşme, yenileme ve afetten kaynaklanan konut ihtiyacının yaklaşık 3,5 milyon olacağı tahmin edilmiştir. Dönem sonu itibarıyla yapı kullanma izni alan konut sayısının 3,2 milyona ulaşması beklenmektedir. Konut açığı, plan döneminde önemli oranda azaltılmıştır.
957. Konut piyasasında arz-talep dengesinin kurulması, konut finansman, yapım ve örgütlenme yöntemleri ile altyapılı arsa arzının geliştirilmesi; konut üretiminin gelir gruplarının ihtiyaçlarına, yerleşmelerin gelişme eğilimlerine ve özelliklerine göre yönlendirilmesi; yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması ve yapımına olan ihtiyaç devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

958. Şehirlerde afet riski taşıyan, altyapı darboğazı yaşayan, eski değerini ve işlevini kaybeden, mekân kalitesi düşük bölgeleri sosyal, ekonomik, çevresel ve estetik boyutlar dikkate alınarak yenilemek; kentsel refahı, yapı ve yaşam kalitesini yükseltmek temel amaçtır.
959. Onuncu Kalkınma Planı döneminde, şehirleşme, nüfus artışı, yenileme ve afetten kaynaklanan konut ihtiyacının toplam 4,1 milyon olacağı tahmin edilmektedir.

c. Politikalar

960. Afet riski taşıyan alanlar başta olmak üzere üretim ve ortak kullanım alanlarında yüksek fayda ve değer üreten, büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayan, mekân ve yaşam kalitesini yaygın şekilde artıran dönüşüm projelerine öncelik verilecektir.
961. Kentsel dönüşüm projeleri, farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu, sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımla gerçekleştirilecektir.
962. Kentsel dönüşümde ideal alan büyüklüğü ve bütünlüğü gözetilecek, planlama araçlarından en üst düzeyde yararlanılması sağlanacak, plan ve projelerin niteliklerini, önceliklendirme, hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme, denetim ve yönetim süreçlerini tanımlayan usul ve esaslar geliştirilecektir.
963. Kentsel dönüşüm uygulamalarının finansmanında kamu harcamalarını asgariye indiren model ve yöntemler kullanılacaktır.
964. Kentsel dönüşüm projelerinde yenilikçi ve katma değer yaratan sektörleri, yaratıcı endüstriler ile yüksek teknolojili ve çevreye duyarlı üretimi destekleyen uygulamalara öncelik verilecektir.
965. Dar gelirliler başta olmak üzere, halkın temel konut ihtiyacının daha yüksek oranda karşılanması için gerekli önlemler alınacak; barınma sorununa sağlıklı ve alternatif çözümler geliştirilecektir.
966. Kamunun, konut piyasasında yönlendirici, düzenleyici, denetleyici ve destekleyici rolü güçlendirilecek, altyapısı hazır arsa üretimi hızlandırılacaktır.

2.3.4. Kentsel Altyapı

a. Durum Analizi

967. Hızlı şehirleşme nedeniyle artan altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasında kayda değer ilerlemeler sağlanmakla birlikte, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, sürekliliğinin ve sürdürülebilirliğin sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.
968. 2010 yılı itibarıyla içme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı yüzde 99 seviyesine ulaşmıştır. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içme suyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içme suyunu arıtma ihtiyacı artmıştır. 2010 yılında içme ve kullanma suyunun yüzde 52'si arıtılmıştır. Bununla beraber içme suyunun kalitesinin iyileştirilmesi ve halen yüksek düzeyde olan su kayıp ve kaçaklarının azaltılması önemini korumaktadır.
969. Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2010 yılında yüzde 88, toplam nüfusa oranı ise yüzde 73 olarak gerçekleşmiştir. Atık su arıtmayla hizmet verilen belediye nüfusunun toplam

belediye nüfusuna oranı, 2006 yılında yüzde 51 iken, 2010 yılında yüzde 62'ye ulaşmış, toplam nüfusa oranı ise yüzde 52 olmuştur.

970. Yatırım ve işletme maliyetleri, personel, teknoloji seçimi ve denetim gibi nedenlerle atık su altyapı hizmetlerinde yeterli etkinlik sağlanamamaktadır. Tarifelerin uygun düzeyde ayarlanması ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi de önem arz etmektedir.
971. Belediyelerin acil nitelikli, fakat finansmanı yetersiz içme suyu ve kanalizasyon projelerine kaynak sağlanması amacıyla 2011 yılında SUKAP başlatılmıştır. Program kapsamına alınan 2.392 içme suyu ve kanalizasyon projesi için 2011-2013 döneminde merkezi yönetim bütçesinden 1,4 milyar TL ödenek ayrılmıştır. Programla nüfusu 25 bin ve daha az olan belediyeler için merkezi bütçeden yüzde 50 oranında hibe sağlanmakta, kalan kısım için İller Bankasından uygun koşullarda kredi verilmektedir.
972. Katı atık alanında, 2006 yılında yüzde 34 olan düzenli depolamadan yararlanan belediye nüfusunun toplam nüfusa oranı, 2012 yılında yüzde 60 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2012 yılı itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 69 olup, bu tesislerle 903 belediyede 44,5 milyon nüfusa hizmet verilmektedir. Katı atık yönetiminde önemli bir boyut olan geri dönüşümün faydalarının yeterince bilinmemesi, geri kazanılmış ikincil ürüne ait standartların yetersizliği, teşvik ve yönlendirme sisteminin eksikliği gibi hususlar geri dönüşüm çalışmalarını olumsuz etkilemektedir.
973. Başta büyükşehirler olmak üzere birçok kentimizde karayolu araç mobilizasyonunu artırıcı alt-üst geçit, tünel ve köprü gibi altyapı yatırımları ile Trafik Elektronik Denetleme Sistemi (TEDES) gibi akıllı ulaşım ve trafik yönetim modelleri yoluyla ana arterlerde ortalama araç hızlarında artış sağlanmıştır. İstanbul'da, 52 km uzunluğundaki Metrobüs Projesiyle, otobüsle yüksek hacimde ve hızlı taşımacılık sistemi oluşturulmuştur. Bunun yanında kentiçi ulaşım; önemli raylı sistem projeleri yürütülmüş, denizyolunun payını artırıcı ve bisiklet kullanımını yaygınlaştıracı uygulamalara başlanmış, bazı kent merkezlerinde ise yayalaştırma projeleri hayata geçirilmiştir.
974. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, kentiçi raylı sistem projelerinde tek yönde doruk saatte asgari 15.000 yolcu/saat yolculuk talebi tasarım kriteri olarak uygulanmıştır. Bu dönemde, ağırlıklı dış finansman temin edilerek Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri ve Samsun'da planlanan raylı sistem projeleri önemli oranda tamamlanarak işletmeye açılmıştır. Bu dönemde tamamlanan hatların toplam uzunluğu 185 km olup, inşası devam eden hatların toplam uzunluğu ise 145 km civarındadır. Faaliyetteki raylı sistem hatları ile yılda 700 milyonun üzerinde yolcu taşınmaktadır. Ayrıca, yapılan mevzuat düzenlemesiyle,

Belediyelerin uygun raylı sistem projelerinin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığınca üstlenilmesine de imkân tanınmıştır.

975. Kentiçi ulaşımında mekânsal planlama ve gelişme hedefleriyle tutarlı ulaşım planlarına dayalı olarak sistemler arası entegrasyon ve uyumun güçlendirilmesi, altyapının yaya ve toplu taşıma ağırlıklı geliştirilmesi ve dönüştürülmesi, şehirler arası ve şehir içi bağlantıların etkili şekilde kurulması, çevreye duyarlı, akıllı, verimli ve maliyet etkin uygulamaların yaygınlaştırılması ve artan taşıt sahipliğine cevap verecek altyapının kurulması önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

976. Nüfusun sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması; atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi; şehirlerimizde arazi kullanım kararlarıyla uyumlu politikalar yoluyla trafik sıkışıklığını azaltan, erişilebilirliği ve yakıt verimliliği yüksek, konforlu, güvenli, çevre dostu, maliyet etkin ve sürdürülebilir bir ulaşım altyapısının oluşturulması temel amaçtır.
977. Plan döneminde; Ankara’da Kızılay-Çayyolu, Batıkent-Sincan ve Tandoğan-Keçiören metro projeleri ile Esenboğa raylı sistem; İstanbul’da Üsküdar-Ümraniye, Otogar-Bağcılar, Aksaray-Yenikapı, Bakırköy-Beylikdüzü, Şişhane-Yenikapı, Kartal-Kaynarca, Kabataş-Mahmutbey, Bakırköy-Kirazlı metro; İzmir’de Trafik Yönetim Sistemi, Deniz Ulaşımı Geliştirme, Üçyol-F. Altay metro ile Konak ve Karşıyaka tramvay; Bursa’da 3. aşama, Kayseri’de 2. ve 3. aşama hafif raylı sistem; Gaziantep’te 3. aşama ve Konya’da 2. aşama tramvay projelerinin tamamlanması beklenmektedir.

Tablo 33: Kentsel Altyapıya İlişkin Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
İçme Suyuna Ulaşan Belediyeli Nüfusun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (%)	98	99 ¹	99	100
Kanalizasyon Şebekesiyle Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (%)	87	88 ¹	91	95
Atıksu Arıtma Tesisiyle Hizmet Edilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı (%)	51	62 ¹	68	80
Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşüm Oranı (%)	33	50	53	56
Düzenli Depolamadan Yararlanan Belediye Nüfusu Oranı (%)	34	60	65	85
Kentiçi Raylı Sistem Uzunluğu (km)	292	455	477	787

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

(1) 2010 yılı TÜİK verileridir.

c. Politikalar

978. Yerleşim yerlerinin içme ve kullanma suyu ihtiyaçlarının tamamı karşılanacak, su kayıp-kaçakları önlenecek, mevcut şebekeler iyileştirilerek sağlıklı ve çevre dostu malzeme kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
979. İçme ve kullanma suyunun tüm yerleşimlerde gerekli kalite ve standartlara uygun şekilde şebekeye verilmesi sağlanacaktır.
980. İçme suyu ve kanalizasyon yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında mali sürdürülebilirlik gözetilecektir.
981. Şehirlerde kanalizasyon ve atık su arıtma altyapısı geliştirilecek, bu altyapıların havzalara göre belirlenen deşarj standartlarını karşılayacak şekilde çalıştırılmaları sağlanacak, arıtılan atık suların yeniden kullanımı özendirilecektir.
982. Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecek; bilinçlendirmenin ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine öncelik verilecektir. Geri dönüştürülen malzemelerin üretimde kullanılması özendirilecektir.
983. Kentiçi ulaşım da kurumlar arası koordinasyon geliştirilecek, daha etkin planlama ve yönetim sağlanacak, kentiçi ulaşım altyapısının diğer altyapılarla entegrasyonu güçlendirilecektir.
984. Yaya ve bisiklet gibi alternatif ulaşım türlerine yönelik yatırım ve uygulamalar özendirilecektir.
985. Kentiçi toplu taşımada trafik yoğunluğu ve yolculuk talebindeki gelişmeler dikkate alınarak öncelikle otobüs, metrobüs ve benzeri sistemler tercih edilecek; bunların yetersiz kaldığı güzergâhlarda raylı sistem alternatifleri değerlendirilecektir. Raylı sistemlerin, işletmeye açılması beklenen yıl için doruk saat-tek yön yolculuk talebinin; tramvay sistemleri için asgari 7.000 yolcu/saat, hafif raylı sistemler için asgari 10.000 yolcu/saat, metro sistemleri için ise asgari 15.000 yolcu/saat düzeyinde gerçekleşeceği öngörülen koridorlarda planlanması şartı aranacaktır.
986. Büyükşehir belediyelerinin mevcut ve planlanan kentiçi raylı sistem projeleri; şehir merkezlerinden geçen demiryolu ana hattına, kentiçi lojistik merkezlerine, şehirlerarası otobüs terminallerine, havalimanlarına ve diğer ulaşım türlerine entegre olabilecek şekilde planlanacaktır.
987. Kentiçi ulaşım da trafik yönetimi ve toplu taşıma hizmetlerinde bilgi teknolojileri ve akıllı ulaşım sistemlerinden etkin bir şekilde faydalanılacaktır.
988. Kentsel altyapı sistemlerinin oluşturulması ve hizmetlerinin sunumunda vatandaş memnuniyetini, kalite ve verimliliği artırmak amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına önem verilecektir.

2.3.5. Mahalli İdareler

a. Durum Analizi

989. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması çerçevesinde ölçek ekonomilerinden faydalanılarak hizmetlerde etkinlik, koordinasyon ve kalitenin yükseltilmesi amacıyla belediye sayıları azaltılmıştır.

990. 2007 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye yönetiminde yaşayan nüfus yaklaşık 58,6 milyon ve bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 83 iken, 2012 yılında bu rakamlar sırasıyla 63,7 milyon ve yüzde 84,3 olmuştur.

Tablo 34: Mahalli İdarelere İlişkin Göstergeler

	2006	2012
Belediye Sayısı	3.225	2.950
İlçe Sayısı	850	918
Köy Sayısı	34.406	34.340
Belediye Nüfusu (Bin Kişi)	58.582 ¹	63.743
Mahalli İdareler Personel Sayısı	310.883	256.501

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, TÜİK

(1) 2007 yılı ADNKS belediye nüfusedir.

991. 2012 ve 2013 yıllarında yapılan düzenlemelerle büyükşehir belediye sayısı 30'a yükselmekte, büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırları ile bütünleştirilmekte, büyükşehirlerdeki il özel idareleri ile büyükşehir sınırları içerisindeki belde belediyeleri ve köyler kaldırılmaktadır. Ayrıca, 2011 yılı ADNKS sonuçlarına göre büyükşehir belediyesi dışındaki illerde nüfusu 2 binin altındaki belediyeler köye dönüştürülmekte ve genel bütçeden belediyelere aktarılan paylar yeniden düzenlenmektedir. 2014 yılı mahalli idare seçimleri sonrasında toplam belediye sayısının 1.395'e düşmesi ve toplam nüfusun yüzde 90'ından fazlasının belediye sınırları içerisinde kalması beklenmektedir.

Tablo 35: 6360 ve 6447 Sayılı Kanunlar Uyarınca Türlerine Göre Belediye Sayıları

	Mevcut Durum (2013)	İlk Yerel Seçimlerde Esas Alınacak Durum ¹ (2014)
Büyükşehir Belediyesi	16	30
Büyükşehir İlçe Belediyesi	143	519
İl Belediyesi	65	51
İlçe Belediyesi	749	400
Belde Belediyesi	1.977	395 ²
Toplam Belediye	2.950	1.395

Kaynak: İçişleri Bakanlığı

(1) Haziran 2013 itibarıyla

(2) 6360 Sayılı Kanun gereğince bazı belediyelerin birleşme veya katılma yoluyla nüfusu 2.000'in üzerine çıkabileceğinden tüzel kişilikleri korunacak ve bu listede yer alan belediye sayısı artabilecektir.

992. GSYH'ya oranla 2007-2009 döneminde ortalama yüzde 0,5 düzeyinde açık veren mahalli idareler dengesi, 2010-2012 döneminde ekonomik büyüme ve genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylardaki artışın etkisiyle pozitif dönmüştür.

Tablo 36: Mahalli İdarelerin Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler ve Hedefler

	(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
	2006	2012	2013	2018	2014-2018
Gelirler	3,20	3,66	3,78	4,46	4,32
Vergiler	2,02	2,47	2,54	3,21	3,14
Vergi Dışı Normal Gelirler	0,45	0,45	0,44	0,48	0,46
Faktör Gelirleri	0,62	0,74	0,72	0,77	0,72
Sermaye Transferleri (Net)	0,11	0,00	0,08	0,00	0,00
Harcamalar	3,36	3,61	3,90	4,80	4,44
Cari Giderler	1,91	2,29	2,48	2,85	2,69
Yatırım Harcamaları	1,37	1,07	1,19	1,52	1,39
Cari Transferler	0,19	0,25	0,26	0,29	0,27
Kamulaştırma ve Sabit Kıymet	-0,10	-0,05	-0,02	0,00	-0,01
Sermaye Transferleri (Net)	0,00	0,06	0,00	0,14	0,09
Denge	-0,16	0,04	-0,11	-0,34	-0,12

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Kalkınma Bakanlığına aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

Not: Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.

993. 2008 yılında yapılan düzenlemeyle mahalli idarelere merkezi bütçeden aktarılabacak payların oranları ve dağıtım esasları değiştirilmiş, nüfus kriterinin yanı sıra gelişmişlik endeksi ile özel idareler için illerin yüzölçümü, köy sayısı, kırsal alan nüfusu gibi yeni kriterler eklenmiş ve böylece belediyeler ve il özel idarelerinin genel bütçe vergi paylarında artış sağlanmıştır.
994. Plan döneminde KÖYDES, BELDES ve SUKAP gibi projeler kapsamında kırsal altyapı ve orta-küçük ölçekli belediyelerin altyapı yatırımları desteklenmiş, sürekli işçi kadrolarından merkezi idare kuruluşlarına yapılan devir sonucunda, özellikle küçük ölçekli belediyelerde, cari harcamaların bütçe üzerindeki yükü hafifletilmeye çalışılmıştır.
995. Yapılan düzenlemeler sonucunda belediyelerin personel istihdamında disiplin sağlanmış, personel sayıları düşmüş ve personel harcamalarının GSYH içerisindeki payları azalmıştır. Bununla birlikte hizmet alım yönteminin yaygın olarak kullanılması personel harcamalarında sağlanan bütçe tasarrufunu azaltmıştır.
996. Büyükşehir belediye sisteminde yapılan son değişikliklerin Plan döneminde mahalli idarelerin kaynak ihtiyaçlarını artırması beklenmektedir.
997. Büyükşehirlerde hizmete ulaşmayı kolaylaştırmak, altyapı hizmetlerinin sunumunda maliyetleri düşürmek; genişleyen hizmet alanlarında bulunan tarım arazileri,

meralar, orman alanları ve ekolojik hassasiyeti olan bölgeleri korumak; yerindenlik ilkesini zayıflatmamak gibi amaçlarla hizmet sunum yöntemlerinin yeni bir model çerçevesinde değerlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Diğer yandan, sürdürülebilir şehirler yaklaşımı çerçevesinde, mahalli idarelerin desteklenmesi, kalkınma konusunda artan yetki ve sorumlulukları ile genişleyen hizmet alanları kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ihtiyacını da artırmıştır.

b. Amaç ve Hedefler

998. Mahalli idarelerin daha etkin, hızlı ve nitelikli hizmet sunabilen, katılımcı, şeffaf, çevreye duyarlı, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarını gözeterek ve mali sürdürülebilirliği sağlamış bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.
999. Mahalli idarelerin temel hedefi, vatandaşlara sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyeti en üst düzeye çıkarmaktır.

c. Politikalar

1000. Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idarelerde çalışan personelin uzmanlaşma düzeyi yükseltilecek, proje hazırlama, finansman, uygulama, izleme ve değerlendirme, mali yönetim, katılımcı yöntemler ve benzeri konularda kapasiteleri artırılacaktır.
1001. Büyükşehir belediyelerinin genişleyen hizmet alanları ve farklılaşan görev ve sorumluluklarıyla uyumlu, her kademede hizmetin niteliğine göre farklılaşan ve mekânsal özellikleri dikkate alan düzenlemeler yapılacaktır.
1002. Büyükşehir belediyelerinin genişleyen görev alanları sebebiyle, su ve kanalizasyon idarelerinin hukuki ve kurumsal yapısı yeniden düzenlenecektir.
1003. Mahalli idarelerin kaynaklarını, kamu mali yönetiminin temel ilke ve araçları çerçevesinde stratejik önceliklere göre tahsis etmeleri sağlanacak, temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları da gözetilerek hesap verebilirlik güçlendirilecektir.
1004. Mahalli idarelerin öz gelirleri kentsel taşınmazların değer artışlarını da kapsayacak şekilde artırılacaktır.
1005. Mahalli idarelerin hizmet standartlarını uygulaması konusunda merkezi yönetimin etkili denetimi sağlanacaktır.
1006. Köy yönetimleri güçlendirilerek köy yerleşim yerlerinin sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

2.3.6. Kırsal Kalkınma

a. Durum Analizi

1007. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kırsal kalkınma politikaları, ağırlıklı olarak kırsal altyapının geliştirilmesini ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin

çeşitlendirilmesini destekleyecek şekilde tarım politikalarıyla eşgüdüm içerisinde uygulanmıştır.

1008. Daha etkili bir kırsal kalkınma politikası yönetimi için ilk defa UKKS ve Kırsal Kalkınma Planı belgeleri yürürlüğe konulmuş, Planın izlenmesi için çok taraflı bir izleme komitesi oluşturulmuş, uygulamalar büyük ölçüde yerel kurumlara devredilmiştir.
1009. Yerel düzeyde kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilmiştir. Bu kapasitenin oluşumuna katkı sağlayan kurumların başında; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, kalkınma ajansları, il özel idareleri ve köylere hizmet götürme birlikleri gelmektedir. Yeni düzenlemeyle birlikte, 30 ilin büyükşehir belediyesi ve bunların ilçe belediyeleri de kırsal kalkınma konusunda kilit aktörler haline gelmiştir.
1010. 2005 yılında pilot düzeyde başlatılan KÖYDES, 2010 yılında küçük ölçekli tarımsal sulama ve 2011 yılında atık su bileşenlerinin dâhil edilmesiyle entegre bir kırsal altyapı programına dönüştürülmüştür. 2005-2013 döneminde Projeye cari fiyatlarla yaklaşık 8,5 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir. 2012 yılı sonuna kadar yaklaşık 7.000 km ham, 74.000 km stabilize, 98.000 km asfalt ve 2.500 km beton yol olmak üzere toplamda 181.500 km'lik köy yolu yapılmış, 32.000 km uzunluğunda yol onarımı gerçekleştirilmiş ve 2.600 km uzunluğunda kilit parke döşemesi yapılmıştır. Ayrıca, susuz veya suyu yetersiz 47.461 kırsal yerleşim birimi yeterli ve sağlıklı içme suyuna kavuşturulmuştur. Bu dönemde toplam köy yolu ağı yaklaşık 35.000 km artmış, asfalt-beton yol oranı yüzde 33'ten yüzde 45'e ulaşmıştır. Suyu yeterli ünite oranı ise yüzde 81'den yüzde 91'e yükselmiştir.
1011. Kırsal nüfustaki azalma ve yaşlanma eğilimi devam etmektedir. 20 bin nüfus eşliğini esas alan kır-kent tanımına göre, 2007-2012 döneminde ülke nüfusu toplamda yüzde 7,1 artarken, kırsal nüfus yüzde 8,8 oranında azalarak yaklaşık 22,9 milyondan 20,9 milyon kişiye düşmüştür. Böylece kırsal nüfusun toplam içindeki payı yüzde 32,5'den yüzde 27,7'ye gerilemiştir. 2012 itibarıyla kırsal nüfusun yüzde 57'si köylerde, yüzde 24'ü beldelerde ve yüzde 19'u ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Aynı dönemde, kırsal kesimde 65 yaş ve üzeri nüfusun payı yüzde 9,6'dan yüzde 11,3'e yükselmiş, 0-14 yaş grubunun payı ise yüzde 27,8'den yüzde 25,5'e gerilemiştir.
1012. Kırsal nüfustaki azalmaya ve yaşlanmaya karşın kırsal kesimde işgücüne katılma oranı yüzde 50,8'den yüzde 53,6'ya yükselmiştir. Ancak kırsal işgücü ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 2007-2012 döneminde kırsal kesimde tarımın istihdam içindeki payı yüzde 61 civarında seyretmiş, tarım istihdamı yaklaşık 1,1 milyon, tarım dışı istihdam ise yaklaşık 600 bin kişi artmıştır.
1013. Plan döneminde tarım istihdamındaki artışa rağmen kırsal yoksulluk önemini korumaya devam etmektedir. Zira tarım istihdamı büyük ölçüde atıl işgücü

barındıran geçimlik işletmelerdedir. Bu işletmelerin ölçek ve pazarlama sorunları yeterli ve düzenli işletme geliri elde etmelerini engelleyerek yoksulluk ve göç sorunlarını tetiklemektedir. Tarım istihdamındaki olası çözümler karşısında, kırsal alanda tarım dışı istihdam imkânlarının artması ve kırsal işgücünün tarım dışı sektörlerdeki istihdam edilebilirliği daha önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda, 2007-2012 döneminde kırsal işgücü içinde lise ve üstü eğitime sahip olanların payı yüzde 18'den yüzde 18,2'ye yükselmiştir.

1014. Kırsal yoksullukla mücadelenin etkili ve sürdürülebilir yollarından biri eğitim hizmetlerine erişimdir. Köylerde okul öncesi eğitim hizmetlerinde belirgin bir iyileşme görülmektedir. Ayrıca, 2008-2012 döneminde 6 ve üzeri yaş grubunda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 13,3'ten yüzde 7,3'e gerilemiştir. Diğer taraftan, köylerde nüfus azalmasına paralel olarak okul çağındaki nüfusun düşmesi nedeniyle faal örgün eğitim kurumu sayısı azalmıştır. Bu eğilim taşınmalı eğitim hizmetlerinin iyileştirme ihtiyacını artırdığı gibi ailesi köylerde yerleşik olan ortaöğretim öğrencilerinin il ve ilçe merkezlerinde barınma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.
1015. Kırsal nüfusun bilgiye erişiminde bilişim teknolojileri altyapısının ve mobil uygulamaların önemi giderek artmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde bireysel internet erişimi kırsal alanda yüzde 15'ten yüzde 26'ya, hanelerde bilgisayar sahipliği ise yüzde 11'den yüzde 28'e yükselmiştir. Bu gelişmelere rağmen bilgisayar sahipliği ve internet erişimi bakımından kır ve kent arasındaki farkın azaltılması önemini korumaktadır.

b. Amaç ve Hedefler

1016. Kırsal kesimdeki asgari refah düzeyinin ülke ortalamasına yaklaştırılması temel amaçtır. Hizmet sunumunda kırsalın yeni demografik yapısını ve coğrafi dezavantajlarını gözeterek yenilikçi yöntemler geliştirilecek; arz yönlü bir hizmet sunumu için ihtiyaç duyulan kurumsallaşma, merkezi ve yerel idarelerin işbirliğiyle gerçekleştirilecektir.
1017. Kırsal kalkınma politikasının temel hedefi, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının bulunduğu yörede iyileştirilmesidir. Kırsal politikanın genel çerçevesini ise; kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunması oluşturacaktır.

c. Politikalar

1018. Kırsal ekonominin üretim ve istihdam yapısı turizm, ticaret, gıda sanayi, küçük ölçekli üretim gibi tarım dışı ekonomik faaliyetlerle çeşitlendirilecektir.
1019. Kırsal kalkınma destekleri tarımda rekabet gücünü iyileştirecek şekilde kullanılacaktır. Bu alanda AB kaynakları ve ulusal kaynaklar arasında hedef birliği

güçlendirilecek, potansiyel yararlanıcılar ve coğrafi kapsam bakımından uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi geliştirilecektir.

1020. Sosyal hizmet ve yardımlar köylere arz yönlü sunulacak ve yoksulluk sınırı altındaki haneler ile uzak kırsal yerleşimler öncelikli olarak dikkate alınacaktır.
1021. Köylerdeki nüfus yoğunluğunun düşmesi nedeniyle yaşlı ve engelli bireylerin, ekonomik ve sosyal hayata katılımı ile bakım ve diğer sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla yerel düzeyde kamunun hizmet sunum kapasitesi güçlendirilecek ve yenilikçi modeller geliştirilecektir.
1022. Kırsal nüfusun bilişim hizmetlerine erişimini güçlendirmek amacıyla halen Evrensel Hizmet Fonu kapsamında belirlenmiş bulunan bilişim altyapısı hizmet türleri geliştirilecek ve yatırımlarda dezavantajlı yerleşimlere öncelik verilecektir.
1023. Orman köyleri başta olmak üzere, milli parklar gibi koruma alanlarının içinde veya civarında kurulu köyler ile dağ köylerinin dezavantajlı konumlarından kaynaklanan kalkınma sorunlarını azaltmaya yönelik üretim ve gelir tabanlı destek araçları geliştirilecektir.
1024. Kırsal yerleşimlerin farklı sektörlerdeki ihtiyaçlarının bir arada programlanmasından oluşacak ilçe bazlı yerel kalkınma programı hazırlanacaktır. Programın tasarımı şehirlere yakınlık durumuna göre, orta ve uzak kırsal yörelerin şartları dikkate alınarak farklılaştırılacaktır.
1025. Kırsal yerleşimlerin yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti ve takibi yönünde yerel sahiplenmeyi sağlayabilecek, kırsal kesimin sorun çözme kapasitesini geliştirebilecek yerel nitelikteki kalkınma girişimleri desteklenecektir.
1026. Büyükşehir kapsamındakiler başta olmak üzere ilçe düzeyinden kırsal alana hizmet sunum kapasitesini güçlendirecek kurumsallaşma sağlanacaktır.
1027. Kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki ulusal verilerin kır-kent ve il bazında yayımlanması sağlanacaktır.

2.3.7. Çevrenin Korunması

a. Durum Analizi

1028. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir yaklaşımla, çevre mevzuatı ve standartları geliştirilmiş, kurumsal ve teknik altyapı iyileştirilmiş ve çevre yönetiminin güçlendirilmesine yönelik projeler gerçekleştirilmiştir. İklim Değişikliği Strateji Belgesi ve Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı gibi temel strateji belgeleri hazırlanarak çevre politikasına ve uygulamaya yön veren çerçeve geliştirilmiştir. Böylece başta emisyonların kontrolü, korunan alanların genişletilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması olmak üzere çevre kirliliğinin önlenmesi, çevre kalitesinin iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

1029. Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede ulusal şartlar çerçevesinde alınan tedbirlerle 1990-2007 döneminde kümülatif olarak 1,4 milyar ton emisyon tasarrufu sağlanmıştır. 2010 yılı verilerine göre, Türkiye'nin yıllık sera gazı emisyonu 401,9 milyon ton karbondioksit eşdeğeri, kişi başına sera gazı emisyonları ise yıllık 5,51 ton karbondioksit eşdeğeridir. 2007-2012 döneminde havadaki kükürt dioksit miktarında yüzde 50, partikül madde miktarında ise yüzde 36 oranında azalma sağlanmıştır. Korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı, 2006 yılında yüzde 4,99 iken 2012 yılında yüzde 7,24'e yükselmiştir.
1030. Bu gelişmelere rağmen ekonomik büyüme, nüfus artışı, üretim ve tüketim alışkanlıklarının çevre üzerindeki baskıları devam etmektedir. Çevre ve doğal kaynak yönetiminde planlama, uygulama, izleme ve denetimin geliştirilmesi gerekmektedir. Kurumlar arası yetki çakışmalarının giderilmesi ve işbirliğinin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevresel yatırımlar için finansman kaynaklarının geliştirilmesi ve kaynakların etkili kullanımı ile çevreye ciddi etkisi olabilecek proje ve programların etkilerinin değerlendirilerek önlem alınmasını sağlayacak araçların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevre dostu yöntem ve teknolojilere yönelik Ar-Ge ve yeniliğin geliştirilmesi de ekonomik büyümeyi desteklemek açısından önem arz etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

1031. Ekonomik ve sosyal gelişme sağlanırken, toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması, bugünün ve gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan faydalanmasını güvence altına alacak şekilde çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.
1032. Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda çevre dostu yaklaşımların barındırdığı yeni iş imkânları, gelir kaynakları, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik fırsatlar değerlendirilerek yeşil büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

c. Politikalar

1033. Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik ve yetersizlikler giderilecek, denetim mekanizmaları güçlendirilecek; özel sektörün, yerel yönetimlerin ve STK'ların rolü artırılacaktır.
1034. Sürdürülebilir şehirler yaklaşımına uygun olarak şehirlerde atık ve emisyon azaltma, enerji, su ve kaynak verimliliği, geri kazanım, gürültü ve görüntü kirliliğinin önlenmesi, çevre dostu malzeme kullanımı gibi uygulamalarla çevre duyarlılığı ve yaşam kalitesi artırılacaktır.
1035. Üretim ve hizmetlerde yenilenebilir enerji, eko-verimlilik, temiz üretim teknolojileri gibi çevre dostu uygulamalar desteklenecek, çevre dostu yeni ürünlerin geliştirilmesi ve markalaşması teşvik edilecektir.

1036. Sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek üzere kamu alımlarında çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi özendirilecektir.
1037. Doğal kaynakların ve ekosistem hizmetlerinin değeri ölçülerek politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde dikkate alınacaktır.
1038. Tüketim alışkanlıklarının sürdürülebilirliğinin desteklenmesi ve doğa koruma başta olmak üzere çevre bilincinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.
1039. Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayii açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır.
1040. İklim değişikliği ile mücadele ve uyum çalışmaları ülke gerçekleri gözetilerek “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ile “göreceli kabiliyetler” ilkeleri doğrultusunda sürdürülecektir.
1041. Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda yeşil büyüme fırsatları değerlendirilecek, çevreye duyarlı ekonomik büyümeyi sağlayan yeni iş alanları, Ar-Ge ve yenilikçilik desteklenecektir.

2.3.8. Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi

a. Durum Analizi

1042. Ülkemizde mevcut 112 milyar m³ kullanılabilir su kaynağından yararlanma oranı yaklaşık yüzde 39 olup, bu kaynağın 32 milyar m³'ü (yüzde 73) sulamada, 7 milyar m³'ü (yüzde 16) içme ve kullanmada, 5 milyar m³'ü (yüzde 11) sanayide kullanılmaktadır. Ülkemiz, 2013 yılı itibarıyla kişi başına düşen yaklaşık 1.500 m³ kullanılabilir su miktarı ile su kısıtı bulunan ülkeler arasında yer almaktadır. 2030 yılında kişi başına düşen 1.100 m³ kullanılabilir su miktarıyla, Türkiye su sıkıntısı çeken bir ülke durumuna gelebilecektir.
1043. Toprak ve su kaynaklarının etkin şekilde kullanımı yanında doğal kaynakların koruma-kullanma dengesinin havza bazında gözetilmesi öncelikli görülmektedir. Bu kapsamda, ülkemizde son dönemde arazi toplulaştırması ve arazi ıslahı çalışmaları, sulama altyapısı ve su tasarrufu sağlayan modern sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması gibi önlemler alınmış; su yönetim yapısı havza bazlı yaklaşımlarla geliştirilmeye başlanmış; orman varlığımızın geliştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla ağaçlandırma, etkin koruma, bakım ve erozyon kontrolü çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte başta tarım arazileri olmak üzere erozyonla mücadelenin hızlandırılması önemini korumaktadır.
1044. Su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere havza bazında entegre koruma ve kontrollü kullanma ilkeleri ile kentsel, endüstriyel, tarımsal faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan baskı ve etkilerin belirlendiği ve tedbirlerin ortaya konulduğu 26 havzanın tamamı için koruma eylem planları hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Ergene Havzası Koruma Eylem Planının uygulanmasına başlanmıştır.

1045. Ülkemizde mevcut su miktarı; artan talep, kuraklık ve su toplama havzalarındaki kirlenme sonucunda giderek ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmektedir. Planlama, izleme, değerlendirme ve denetim yetersizliği, ortak veri tabanı ve bilgi akışı olmaması, kuruluşlar arası eşgüdümün zayıflığı gibi hususlar, su kaynakları yönetiminde karşılaşılan ana sorunlardır.
1046. Toprak kaynaklarının, toprağın kabiliyetleri doğrultusunda ve arazi kullanımının planlanması temelinde değerlendirilmesi önemini korumaktadır. Diğer yandan, çölleşme ve kuraklıkla mücadele alanında hazırlanan strateji ve eylem planlarının etkin bir şekilde uygulanması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi, kirliliğin önlenmesi, toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi ve böylece toprağın korunması ve verimli kullanılması öncelikli görülmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

1047. Su ve toprak kaynaklarının miktarının ve kalitesinin korunması, geliştirilmesi ve talebin en yüksek olduğu tarım sektörü başta olmak üzere sürdürülebilir kullanımı sağlayacak bir yönetim sisteminin geliştirilmesi temel amaçtır.

c. Politikalar

1048. Su yönetimine ilişkin mevzuattaki eksiklik ve belirsizlikler giderilerek kurumların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilecek, su yönetimiyle ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.
1049. Ulusal havza sınıflama sistemi, su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımına imkân verecek şekilde geliştirilecektir.
1050. Yeraltı ve yerüstü su kalitesinin ve miktarının belirlenmesi, izlenmesi, bilgi sistemlerinin oluşturulması; su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ile kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü sağlanacaktır.
1051. Ülkemiz su potansiyelinin tamamının ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve kullanımın tarifelendirilmesi sağlanacaktır.
1052. İklim değişikliğinin ve su havzalarındaki tüm faaliyetlerin su miktarı ve kalitesine etkileri değerlendirilerek havzalarda su tasarrufu sağlama, kuraklıkla mücadele ve kirlilik önleme başta olmak üzere gerekli önlemler alınacaktır.
1053. Özel öneme sahip doğal korunan alanlar başta olmak üzere, nitelikli tarım arazileri ve orman varlığını koruyacak tedbirler alınacaktır. Bu kapsamda özellikle çölleşme ve erozyona karşı mücadele etkinleştirilecek, tarımsal faaliyetlerin toprak kaynakları üzerindeki çevresel ve sosyal etkileri izlenerek önleyici tedbirler yoğunlaştırılacaktır.
1054. Güncel ve sağlıklı arazi bilgilerine ulaşabilmeyi teminen, uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemlerinden faydalanılarak Ulusal Toprak Veri Tabanı oluşturulacak ve arazi kullanım planlaması yapılarak tarım başta olmak üzere toprağın etkin kullanımı sağlanacaktır.

1055. Sulamada sürdürülebilirliğin sağlanması açısından yeraltı su kaynaklarına yönelik miktar kısıtlaması, farklı fiyatlandırma gibi alternatifler geliştirilecektir.
1056. Sulama birliklerinin çalışma süreçleri gözden geçirilecek, sistemin daha etkin hale getirilmesi yönünde alternatifler oluşturulacaktır.

2.3.9. Afet Yönetimi

a. Durum Analizi

1057. Afetlerin ekonomik, sosyal ve fiziki altyapı maliyetlerini yükselterek tüm sektörleri etkilemesi nedeniyle kalkınma politikalarındaki önemi artmaktadır. Afet sonrası müdahaleye yönelik politikalar yerine, afet öncesi risk azaltmaya yönelik politikalar önemini korumaktadır.
1058. Afetlere yönelik risk azaltma ve hazırlık çalışmalarının iyileştirilmesi, afet konusunda görev yapan kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması amacıyla Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve il özel idarelerine bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri oluşturulmuştur. Afet öncesi risk azaltmanın önemli bir unsuru olarak dayanıksız ve mevzuata aykırı yapıların dönüştürülmesi, güvenli ve kaliteli yerleşimlerin kurulması için 2012 yılında Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu çıkarılmıştır.
1059. Binalarda depremin doğrudan neden olduğu maddi zararlar ile deprem nedeniyle ortaya çıkan yangın, infilak, dev dalga ve yer kayması sonucu oluşan maddi zararları teminat altına alan zorunlu deprem sigortasına ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla 2012 yılında Afet Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. Yeni Kanunla birlikte; tapu ve konut kredisi işlemlerine ek olarak elektrik ve su abonelik işlemlerinde de zorunlu deprem sigortası kontrolüne başlanmıştır. Ancak, söz konusu yasanın deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.
1060. Afet yönetiminin yasal ve kurumsal yapısının gözden geçirilmesi, kamu kurumları ile STK'lar arasında hızlı, etkin ve güvenli bir bilgi iletişim ve koordinasyon sisteminin güçlendirilmesi, toplumun afet risklerine karşı daha dirençli hale getirilmesi önemini korumaktadır.
1061. Afetler konusunda risk azaltma, hazırlık, müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının bir bütünlük içinde yürütülebilmesi için kılavuz olarak kullanılabilecek Ulusal Afet Stratejisinin hazırlık çalışmaları devam etmekte olup, bu kapsamda Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı ile Ulusal Afet ve Acil Durum Müdahale Planı hazırlanmıştır.
1062. Afet yönetiminin etkinleştirilmesi ile ilgili olarak merkez-yerel ilişkisinin güçlendirilmesine yönelik düzenleme yapılması ve yerel düzeyde afet yönetiminden sorumlu birimlerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

1063. Makroekonomik, sektörel ve mekânsal planlama süreçlerinde afet risk ve zararlarının dikkate alınması; afetlere karşı toplumsal direncin ve bilinç düzeyinin artırılması; afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşimler oluşturulması temel amaçtır.

Tablo 37: Afet Risklerinin Azaltılmasına Yönelik Gelişmeler ve Hedefler

	2006	2012	2013	2018
Bütünleşik Afet Tehlike Haritası Tamamlanan İl Sayısı	---	3	6	81
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı (Milyon)	2,5	4,8	5,4	9,5

Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Kalkınma Bakanlığı ve Doğal Afet Sigortaları Kurumuna aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

c. Politikalar

1064. Afet risklerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve denetimi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumsal yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecektir.

1065. Yüksek afet riskli alanlar öncelikli olmak üzere afet risklerinin belirlenmesine yönelik mikro bölgeleme çalışmaları tamamlanacak ve imar planlaması süreçlerinde afet riskleri dikkate alınacaktır.

1066. Bölgelerin sosyo-ekonomik ve fiziksel özelliklerine ve farklı afet türlerine göre değişen risk ve zarar azaltma çalışmaları hızlandırılacak ve afet riski yüksek yerlerin afet sonrası iyileştirme planları hazırlanacaktır.

1067. Afet risklerinin azaltılmasına yönelik uygulama mekanizmaları güçlendirilecek, afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir.

1068. Afetlere karşı daha etkin mücadele etmek üzere kamu kurum ve kuruluşları arasında hızlı, güvenli ve etkin bir veri paylaşımını sağlayacak afet bilgi yönetim sistemi kurulacak, etkin ve kesintisiz haberleşme temin edilebilmesi için iletişim altyapısı daha da güçlendirilecektir.

1069. Bina ve altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesi sağlanacak ve inşaatların denetimi bağımsız, ehil ve yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla güçlendirilecektir.

2.4. KALKINMA İÇİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

1070. Son yıllarda, ülkeler arasındaki etkileşim artmış, küreselleşme sürecinde ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında diğer ülkelerle ikili, çok taraflı, bölgesel ve küresel ilişkiler daha da önem kazanmıştır. Ülkemiz bu süreçte, BM, OECD, IMF, DB, NATO, DTÖ, AB, İİT, KEİ, EİT, G-20 gibi çok taraflı oluşumlara aktif olarak katılmış ve ikili ilişkilerini nitelik ve nicelik olarak artırmıştır.

1071. Türkiye son yıllarda artan imkân ve kabiliyetleri sayesinde dış politikasını yeniden şekillendirmiş ve çevresindeki gelişmelere daha duyarlı, aktif ve ön alıcı bir dış politika izlemiştir. Bu politika aynı zamanda, küresel ölçekte duyarlılık ve sorumluluk sahibi olma ve buna göre hareket etme anlayışını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, kalkınmamızın sürdürülebilir kılınabilmesi için, komşularımız ve yakın bölge ülkeleri başta olmak üzere, karşılıklı ekonomik ve ticari işbirliğinin güçlendirilmesi ve stratejik ortaklıkların kurulması büyük önem taşımaktadır.

1072. Türkiye, son yıllarda yakın coğrafyası ile birlikte kalkınma perspektifini dış politikasının merkezine almak suretiyle çok sayıda ikili anlaşma ve çok taraflı düzenlemelerle kişilerin, mal, sermaye ve hizmetlerin hareketini kolaylaştırmış, kalkınma işbirliği programlarıyla bölgesindeki ülkelerin kalkınmasına önemli katkılar sağlamıştır.

1073. Onuncu Kalkınma Planı döneminde uluslararası işbirliğinin kalkınma sürecinde daha etkin kullanılabilmesi için ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde birbiriyle tutarlı, tamamlayıcı ve kararlı politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

2.4.1. Uluslararası İşbirliği Kapasitesi

a. Durum Analizi

1074. Kalkınma işbirliği alanında yükselen bir donör olan Türkiye tarafından yapılan Resmi Kalkınma Yardımları (RKY), son yıllarda hızla artış göstermektedir. Türkiye'nin kalkınma yardımlarındaki artış oranı, büyük donör ülkelerin yer aldığı OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (OECD DAC) üyelerinin yaptığı toplam yardımların artış oranından çok daha yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir. Bu eğilimin önümüzdeki yıllarda da sürmesi beklenmektedir.

Tablo 38: Resmi Kalkınma Yardımları

	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Toplam RKY (Milyar Dolar)						
DAC Ülkeleri	104,3	122,0	119,8	128,3	133,7	125,7
DAC'a Üye Olmayan Ülkeler ¹	5,6	8,3	5,6	5,5	8,0	3,7
Türkiye	0,6	0,8	0,7	1,0	1,3	2,5
Toplam RKY (Yüzde Değişim)						
DAC Ülkeleri	-0,6	17,0	-1,8	7,1	4,2	-6,0
DAC'a Üye Olmayan Ülkeler	9,6	47,5	-33,1	-1,2	45,1	-53,3
Türkiye	-15,7	29,6	-9,4	36,8	31,6	98,9

Kaynak: OECD DAC İstatistikleri

(1) DAC'a üye olmayan ülkelere DAC'a raporlama yapanlar alınmıştır.

(2) 2012 yılı verileri geçicidir.

1075. Onuncu Kalkınma Planı döneminde Türkiye'nin kalkınma işbirliklerinin ana eksenini ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecindeki bölge ve çevre ülkelerinin oluşturması öngörülmektedir. Kalkınma işbirliği için ayrılan kamu kaynaklarının etkin ve sonuç odaklı kullanılabilmesi ve kaynakların kullanımında hesap verme sorumluluğu ve şeffaflığın sağlanabilmesi bakımından yasal çerçeve oluşturacak bir Kalkınma İşbirliği Kanununun hazırlanması daha önemli hale gelmiştir.
1076. Kalkınma işbirliğinde etkisini artırmayı hedefleyen ülkemizin başta beşeri kaynakları olmak üzere, bu alandaki kurumsal kapasitesini geliştirmesi, özel sektör kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin ve bireylerin katkısını artırması gerekmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

1077. Ülkemizin kalkınma sürecinin uluslararası dinamiklerinin güçlendirilmesi, bilgi ve birikiminin ihtiyacı olan ülkelerle paylaşılması ve uluslararası işbirliğinde ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin sürdürülebilir ve güçlü bir zemine kavuşturulabilmesi için ulusal idari ve beşeri kapasitenin daha üst seviyelere çıkarılması temel amaçtır.

c. Politikalar

1078. Kalkınma işbirliğinin politika çerçevesi ile idari ve hukuki altyapısı geliştirilecek, bu kapsamda Kalkınma İşbirliği Stratejisi oluşturulacak ve Kalkınma İşbirliği Kanunu hazırlanacaktır.
1079. Kalkınma işbirliği alanında çalışan merkezi kurumlar ve yurtdışı teşkilatlarının idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecek; izleme, değerlendirme ve koordinasyon etkinleştirilecektir.
1080. Özel sektörün ve sivil toplumun katılımı teşvik edilerek kalkınma işbirliği faaliyetlerinde kamu-özel sektör-sivil toplum işbirliği artırılacaktır.
1081. Uluslararası işbirliğine yönelik analitik kapasite ve bu alandaki birikimin güçlendirilmesi için akademik çalışmalar ve bilimsel yayınların çeşitlendirilmesi sağlanacak, düşünce kuruluşlarının sayıca artırılması teşvik edilecek ve faaliyetleri desteklenecektir.

2.4.2. Bölgesel İşbirlikleri

a. Durum Analizi

1082. Türkiye'nin kalkınma gündemi bölgesel düzeyde yakın coğrafyamızdaki ülkelerle ekonomik ve ticari alanda etkin bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede ülkemiz, bölgesinde kalkınmanın sınır aşan bir perspektifle ele alınması ve yakın coğrafyada kalkınmanın yayılması yönünde bir politika izlemektedir.
1083. Türkiye AB'ye tam üyelik hedefini gerçekleştirmeye dönük çabalarını kesintisiz bir şekilde sürdürmektedir. Ülkemizin tarihsel birikimi, ekonomik potansiyeli, kültürel zenginliği, genç nüfusu ve jeopolitik konumu göz önüne alındığında, AB'ye katılımı hem AB'nin diğer ülkelerle ilişkilerine katkıda bulunacak, hem de ülkemiz açısından önemli bir sinerji yaratacaktır.

1084. 2005 yılında başlatılan AB'ye katılım müzakereleri sürecinde Türkiye'nin bugüne kadar gösterdiği yoğun çabaya rağmen, üyelik müzakerelerinde yeterli ilerleme sağlanamamıştır. Buna rağmen bugüne kadar 35 fasıldan 13 tanesi açılmış olup Türkiye AB'ye üye olma yükümlülüklerini yerine getirmeye devam etmektedir.
1085. Mali işbirliği, AB ilişkileri bakımından müzakere sürecine nazaran daha etkin yürüyen bir faaliyet alanıdır. IPA kapsamında 2007-2013 yılları arasında Türkiye'ye toplam 4,8 milyar Avro tutarında kaynak tahsis edilmiştir. Bu alanla ilişkili olarak uzun süredir siyasi engellemeye konu olan 22 numaralı Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu Faslı'nın müzakereye açılması için de süreç başlamış bulunmaktadır.
1086. Küresel krizle Avrupa pazarının daralması, Türkiye'nin alternatif pazar arayışlarını artırmış ve yoğun ticari ilişki içerisinde olduğumuz ülkelerde pazar payının artırılmasının yanı sıra hedeflenen yeni pazarlara giriş konusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır.
1087. Son on yılda Türkiye'nin AB ülkeleri ile ticaretinin toplam ticaret içindeki payı azalırken; komşu ülkeler ve bölge ülkeleriyle olan ticaretinin payında önemli ölçüde artış görülmektedir. Bu çerçevede, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmaları aracılığıyla başlatılan kapsamlı ekonomik işbirliği ve ikili STA ile yoğunlaşan teknik işbirliği ve kalkınma işbirliği programları, Türkiye'nin yakın coğrafyasıyla artan ve çeşitlenen iktisadi ve ticari etkileşiminin önünü açmakta ve ilişkilerin kurumsallaşmasını sağlamaktadır.

Tablo 39: Ülke Gruplarının Türkiye'nin Toplam İhracatı İçindeki Payları

	2002	2008	2009	2010	2011	2012
	(Yüzde)					
Avrupa Birliği (AB-27)	56,6	48,0	46,0	46,3	46,2	38,8
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	13,1	24,7	28,0	28,6	27,7	36,2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA)	13,1	23,7	26,1	26,6	25,7	34,0
Kara Sınırı Olan Komşu Ülkeler	5,3	10,8	13,5	14,2	14,7	18,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 40: Ülke Gruplarının Türkiye'nin Toplam İthalatı İçindeki Payları

	2002	2008	2009	2010	2011	2012
	(Yüzde)					
Avrupa Birliği (AB-27)	49,8	36,8	40,1	38,9	37,8	37,0
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	7,3	10,9	9,5	12,0	13,0	13,4
Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA)	6,2	8,3	6,6	8,7	9,9	10,4
Kara Sınırı Olan Komşu Ülkeler	4,4	6,2	4,6	6,5	7,7	8,0

Kaynak: TÜİK

1088. Türkiye, İSEDAK'ı İslam Dünyasının ekonomik ve ticari alanda en önemli projesi olarak görmektedir. Daimi Başkanlığı ve Sekreteryası yaklaşık 30 yıldır ülkemiz uhdesinde bulunan İSEDAK, bölgesel ve küresel ölçekte önemli imkânlar sunan bir oluşumdur. Ülkemiz için başta yatırım, ticaret, turizm, ulaştırma, tarım ve finans olmak üzere birçok alanda önemli işbirliği potansiyeli taşıyan İSEDAK üyesi ülkelerle ilişkilerin gelişmesi, kalkınma çabalarımıza önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, 2012 yılında kabul edilen İSEDAK Stratejisi kapsamında geliştirilecek işbirliği program ve projeleri, İslam ülkeleri nezdinde ortak bir kalkınma gündemi oluşturulmasına hizmet edecek ve bu ülkeler arasında karşılıklı etkileşim ve dayanışmayı artıracaktır.

1089. Kurucu üyesi olduğumuz EİT, ülkemizin komşu ülkelerle ve yakın coğrafyası ile ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ancak uzmanlık kapasitesi ve mali kısıtları göz önüne alındığında, EİT'in yürüttüğü faaliyetlerin öncelik arz eden işbirliği alanlarında sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması gerekli görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin önerisiyle kurulan Akil Adamlar Grubu; EİT'in daha etkin, dinamik ve görünürlüğü yüksek bir teşkilat haline gelmesine önemli bir katkı sağlayacaktır.

b. Amaç ve Hedefler

1090. AB, bölge ülkeleri ve bölgesel oluşumlarla karşılıklı ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin artırılması ve çok taraflı ve bölgesel işbirliklerinden daha etkin yararlanılması temel amaçtır.

c. Politikalar

1091. AB'ye tam üyeliğe yönelik çalışmalar kararlılıkla sürdürülecek, tam üyelik hedefi çerçevesinde gerçekleştirilecek reformlarla sürecin getireceği faydaların azami düzeye çıkarılmasına odaklanılacak, ilişkiler hukukun üstünlüğü temelinde, uzun dönemli ve karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda yürütülecektir.

1092. AB üyelik süreci, şeffaf ve katılımcı bir anlayış içinde yürütülecek ve toplumun ilgili tüm kesimleri yeterli ve doğru bir biçimde bilgilendirilerek sürece dâhil edilmeye devam edilecektir. Üye ülkelerin kamuoylarında ülkemizin tanıtımını da içeren etkili bir iletişim stratejisi uygulanacaktır.

1093. AB'den ülkemize sağlanan mali yardımların ulusal önceliklerimizi de dikkate alarak daha verimli ve etkili bir biçimde kullanılması sağlanacak, AB üyeliği sonrası Yapısal Fonlar ve Uyum Fonundan yararlanmaya yönelik hazırlık çalışmaları yürütülecek ve kurumsal kapasite geliştirilecektir.

1094. Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülüklerinin üçüncü taraflarla ticaretinde ciddi bir ekonomik maliyet unsuru haline gelmemesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

1095. AB ile ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlü tutulmasına özen gösterilecek, ortak program, proje ve faaliyetler yoluyla toplumsal ve kurumsal ilişkilerin daha da geliştirilmesi

sağlanacak, başta vizeler olmak üzere bu tür faaliyetlerin yürütülmesini engelleyen veya zorlaştıran uygulamaların sonlandırılması için çabalar yoğunlaştırılacaktır.

1096. Komşu ülkelerle ve bölge ülkeleriyle karşılıklı ekonomik faaliyetler artırılacak ve çeşitlendirilecektir.
1097. Tercihli ticaret anlaşması yapılan ülkelerle hedef ve öncelikli pazarlar için özel kredi programları hazırlanacaktır.
1098. Bölgesel ticaret anlaşmaları vasıtasıyla ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çabalar artırılacak ve yürürlük aşamasına gelmiş olan ticari düzenlemelere işlerlik kazandırılacaktır.
1099. Bölge ülkeleriyle hizmet ticareti ve yatırımlara ilişkin hükümler de içeren STA'lar yapılmasına dönük çalışmalar hızlandırılacaktır.
1100. Komşu ve bölge ülkeleriyle ticaret ve yatırım potansiyelini değerlendirebilmek amacıyla özel ekonomik işbirliği yöntemleri olan ortak ve/veya nitelikli sanayi bölgeleri, ortak ekonomik alan gibi işbirliği mekanizmaları geliştirilecektir.
1101. Komşu ülkelerle çok yönlü ilişkileri geliştirmek ve sinerjiyi artırmak amacıyla, şehirler ve bölgeler arası işbirliği programları uygulaması güçlendirilecektir.
1102. Dönüşüm sürecindeki bölge ülkeleri başta olmak üzere yakın işbirliği içinde olduğumuz ülkelerin kalkınma çabalarına destek verilecektir. Bu çerçevede; Türkiye'nin kalkınma tecrübesini paylaşmak, güçlü, sürdürülebilir ekonomik ve ticari ilişkiler tesis etmek üzere bölge ve ülke temelli kalkınma işbirliği stratejileri geliştirilecek, sonuç odaklı kalkınma işbirliği programları yürütülecektir.
1103. İSEDAK daha etkin hale getirilecek, bu çerçevede önümüzdeki dönem çalışmalara yön verecek İSEDAK Stratejisi, oluşturulan çalışma gruplarının da katkısıyla güçlü bir şekilde hayata geçirilecektir.
1104. İSEDAK bünyesinde somut uygulamalara ve daha etkin bir işbirliğine zemin hazırlamak için tasarlanan proje destek sistemi başlatılacak, üye ülkelerin proje tekliflerine teknik ve mali destek sağlayacak programlar uygulamaya geçirilecektir.
1105. EİT'in daha etkin bir işbirliği platformuna dönüştürülmesi için çalışmalar yoğunlaştırılacak, öncelikli alanlarda sonuç odaklı program ve projelerin yürütülmesi için gerekli altyapının oluşturulmasına öncülük edilecektir.
1106. EİT Ticaret ve Kalkınma Bankasının üye sayısının ve finansman imkânlarının artırılmasına yönelik çalışmalar güçlendirilecektir.
1107. EİT Sekreteryaasının daha etkin hizmet vermesine dönük olarak kurumsal kapasitesinin ve kaynaklarının güçlendirilmesi çalışmalarına aktif destek verilecektir.
1108. Bölgesel ölçekte başta enerji, eğitim, sağlık, gıda, tarım, ulaştırma ve turizm gibi sektörler olmak üzere ortak potansiyeli harekete geçirmeye yönelik işbirliği imkânları

değerlendirilecektir. Bu kapsamda yakın bölgeye odaklanan sektörel stratejiler, ortak program ve projeler hazırlanacaktır.

2.4.3. Küresel Kalkınma Gündemine Katkı

a. Durum Analizi

1109. Türkiye, bölgesinde ve küresel ölçekte yükselen profiline paralel olarak, küresel barış, refah ve istikrarın temininde önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Dünyanın değişik bölgeleriyle geniş bir coğrafyada ilişkilerini geliştiren Türkiye, bölgesel ve küresel düzeyde ikili ve çok taraflı platformlarda etkinliğini artırmakta ve birçok küresel girişime öncülük etmektedir.
1110. Önümüzdeki dönemde, küresel ekonomide kuzey ülkelerinin ağırlığının azalması, buna karşılık özellikle Asya'daki gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki paylarının artması; yükselen ve gelişmekte olan ülkeler arasında etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın daha önemli hale gelmesi, güney-güney ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlenmesi öngörülmektedir. Türkiye, gerek Batı ile köklü ilişkilerinin, gerekse "güney" ile yakın diyalog kurma becerisinin ve aynı zamanda gelişmekte olan bir ülke olmasının sunduğu potansiyeli etkili bir şekilde kullanma imkânına sahiptir.
1111. Küresel ekonomik kriz, günümüz küresel sistemindeki güçlü etkileşime bağlı olarak gelişmiş ülkelerin yanında, gelişmekte olan ülkelere de çok ciddi yansımalar neden olmuştur. Bu tür krizlerle mücadelede etkin işleyen bir küresel ekonomik yönetim ihtiyacı daha çok hissedilmeye başlamıştır. Bununla birlikte, küresel gündemin belirlenmesinde önemli bir rol oynayan uluslararası kuruluşların karar alma süreçlerinde ve kurumsal yapılarında ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler yer almaktadır.
1112. Küresel ekonomik meselelerle başa çıkabilme amacına dönük önemli bir girişim olan G-20 gibi platformların daha etkin hale getirilmesi ve bu platformlarda gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının da ele alınması önem arz etmektedir. Bu kapsamda küresel kriz ortamında başarılı performans gösteren ülkemiz, küresel ekonomik yönetim mekanizmalarının geliştirilmesinde aktif bir rol üstlenme potansiyeli taşımaktadır. Ülkemiz, aynı zamanda İSEDAK gibi platformların daha etkili çalıştırılması suretiyle küresel ekonomik yönetimde gelişme yolundaki ülkelerin daha çok söz sahibi olmasına destek verebilecek konumdadır.
1113. Ülkemiz, az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin yükselmesine yardımcı olmak ve kalkınma gayretlerini desteklemek suretiyle barış ve istikrara dayalı adil ve müreffeh bir uluslararası sistemin kurulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda, on yılda bir gerçekleştirilen En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) BM Konferansına 2011 yılında ev sahipliği yapan Türkiye, EAGÜ'lerin kalkınmasına yönelik önümüzdeki on yıl boyunca yıllık 200 milyon dolar tutarında katkı sağlamayı taahhüt etmiştir.
1114. Diğer yandan küresel düzeyde acil ve insani yardım taleplerinin aktif, etkin ve zamanında karşılanması, ihtiyaç sahibi ülkelere cevap verebilecek beşeri kapasitenin

oluşturulması ve kurumsal yapıların güçlendirilmesi Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeydeki sorumluluk bilinci ve yaklaşımı açısından önem arz etmektedir.

b. Amaç ve Hedefler

1115. Yükselen ekonomiler ve EAGÜ'ler başta olmak üzere küresel ölçekte geliştirilen ilişkiler, küresel yönetişimin iyileştirilmesine yönelik girişimler ve uluslararası kuruluşlarda artan etkinlikler aracılığıyla küresel kalkınma gündemine daha nitelikli ve güçlü katkılarının sunulması temel amaçtır.

c. Politikalar

1116. Türkiye çok taraflı platformlarda küresel ekonomik yönetişimin iyileştirilmesine dönük aktif çalışmalar yürütecek, üye ülkeler arasında daha yakın işbirliği ve koordinasyon sağlanmasına azami gayret gösterecektir.

1117. Yükselen ekonomilerle ekonomik ve ticari ilişkilerin artırılmasına dönük strateji ve programlar geliştirilecektir.

1118. EAGÜ'lere yönelik taahhüt edilen yardımlar, hedef ülkelerde kapasite geliştirme ve karşılıklı uzun vadeli ekonomik ve ticari ilişkileri artırma hususlarını da gözetilen bir strateji çerçevesinde kullanılacak, ayrıca bu ülkelerin kalkınması konusunda çok taraflı uluslararası platformlardaki çabalar artırılacaktır.

1119. Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği artırılacaktır. Bu amaçla uluslararası merkezlerdeki Türk misyonlarının uzman kadroları güçlendirilecek, uluslararası kuruluşlarda görevli vatandaşlarımızın sayısının artırılması yönündeki girişimler hızlandırılacaktır.

1120. Uluslararası etkinliği yüksek ve kalkınma işbirliği konusunda uzman kuruluşların bölgesel ofislerini ülkemizde açmasını teşvik edecek daha yoğun girişimlerde bulunulacaktır.

1121. 2015-2016 BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine yönelik çalışmalar aktif bir biçimde yürütülecektir. BM yanında diğer küresel platformlarda da adil temsilin sağlanması talebi küresel gündeme taşınacaktır.

1122. Türkiye'nin küresel düzeyde ve kriz yaşayan ülkelere dönük acil ve insani yardım kapasitesi ve faaliyetlerinin etkinliği artırılacaktır. Bu çerçevede, kurumsal kapasite ve kurumlar arası koordinasyon güçlendirilecek, STK'ların ve özel sektörün faaliyetleri desteklenecektir.

1123. Kriz yaşayan veya dönüşüm sürecindeki ülkelere afet ve acil yardım konularında kapasite geliştirme desteği sağlanacak, BM başta olmak üzere, uluslararası yardım kuruluşlarıyla kurumsal ve operasyonel işbirliği güçlendirilecektir.

1124. Uluslararası barış, refah ve istikrara hizmet edecek etkin bir kalkınma işbirliği politikası izlenecektir. Kalkınma işbirliği çalışmaları stratejik bir yaklaşım çerçevesinde yürütülecek, küresel düzeyde ve ülke bazında işbirliği stratejileri geliştirilecektir.

1125. Kalkınma işbirliği faaliyetleri, ilgili ülkelerde kurumsal kapasite oluşumuna destek sağlayacak bir yapıda sürdürülecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. ÖNCELİKLİ DÖNÜŞÜM PROGRAMLARI

1126. 2023 hedeflerine ve Onuncu Kalkınma Planının amaçlarına ulaşılabilmesi açısından önem taşıyan, temel yapısal sorunlara çözüm olabilecek, dönüşüm sürecine katkıda bulunabilecek, genellikle birden fazla bakanlığın sorumluluk alanına giren, kurumlar arası etkin koordinasyon ve sorumluluk gerektiren kritik reform alanları için “Öncelikli Dönüşüm Programları” tasarlanmıştır.
1127. Öncelikli Dönüşüm Programları, program havuzunun yönetilebilir ve sonuçlarının ölçülebilir olması açısından sınırlı sayıda tutulmuştur. Sektörel ve sektörler arası bir yaklaşımla oluşturulan programlar kapsamında rehber niteliğinde olmak üzere, programın amacı ve kapsamına, hedeflerine, performans göstergelerine ve bileşenlerine yer verilmiş; ayrıca programlar için merkezi düzeyde uygulama mekanizması ve müdahale araçları tasarlanmış; bileşenlerden ve koordinasyondan sorumlu kurumlar belirlenmiştir.
1128. Öncelikli Dönüşüm Programlarının tasarımı 2. bölümde yer alan politikalarla bağlantı kurulmuş, bu politikaların etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için programların temel unsurları ortaya konulmuştur. Tasarlanan programların ayrıntıları, alt bileşenleri, uygulama faaliyet ve projeleri, bütçe ihtiyacı ve mevzuat altyapısı Planın TBMM’de kabulünden sonra koordinatörlerin ve bileşenlerden sorumlu Bakanlıkların ortak katılım ve katkılarıyla eylem planları haline getirilecek, nihai tasarım ve uygulama usul ve esasları Yüksek Planlama Kurulu Kararıyla belirlenecektir.

1129. Öncelikli Dönüşüm Programlarının hayata geçirilmesine yönelik eylem planlarının hazırlanmasının, uygulanmasının, izlenmesinin ve değerlendirilmesinin koordinasyonundan Kalkınma Bakanlığı sorumludur.
1130. Yüksek Planlama Kurulu, Programların uygulama sonuçlarını da dikkate alarak programların gerektiğinde revizyonunda yetkili olacaktır.
1131. Söz konusu Programlar, ihtiyaç duyulan mevzuat, idari karar ve finansman bakımından bütün kamu kurum ve kuruluşları nezdinde öncelikli olarak ele alınacaktır.

1.1. ÜRETİMDE VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Verimlilik artışı; ekonomide üretim kapasitesinin artırılması, rekabet gücünün geliştirilmesi ve büyümenin hızlandırılması açısından kritik önem taşımaktadır. 1981-2012 döneminde yüzde 4,3 olarak gerçekleşen ortalama büyümenin yalnızca 0,2 puanı TFV artışından kaynaklanmıştır. Bu nedenle, Onuncu Kalkınma Planı döneminde verimlilik odaklı bir yaklaşımla rekabet gücü artırılarak cari açık sorunu yaşanmadan yüksek ve istikrarlı büyümeye ulaşılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, Üretimde Verimliliğin Artırılması Programıyla, verimlilik algısının geliştirilmesi, üretim süreçlerinin iyileştirilmesi, katma değerin artırılması ve böylelikle söz konusu hedefe katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Onuncu Plan döneminde altyapı yatırımları, doğrudan yabancı yatırım, Ar-Ge ve eğitim gibi alanlarda uygulanacak politikalar verimlilik artışlarını destekleyici olacaktır. Bununla beraber, hedeflere ulaşmak açısından mikro ölçekte ilave politikalara da ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye ekonomisinde verimlilik artışının düşük olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri, küçük firmaların büyüme motivasyonlarının sınırlı kalması ve dolayısıyla ölçek ekonomilerinden yeterince yararlanamamalarıdır. Ayrıca, işletmeler arası etkileşimin zayıflığı nedeniyle değer zincirleri gerekli ölçüde güçlenememiştir. Nitekim ülkemizde, büyük ölçekli işletmelerin (250+ istihdam) işgücü verimliliği düzeyi, küçük ölçekli işletmelerin (1-19 istihdam) verimlilik düzeyinin yaklaşık 5,5 katına kadar ulaşmaktadır. Verimlilik artışlarının düşük olmasının diğer önemli sebepleri ise teknoloji geliştirme ve kullanım kapasitesinin yetersiz kalması ve işgücü niteliğinin ortalamada düşük olmasıdır. Bu bağlamda, verimlilik algısını geliştirme çalışmaları yanında, kurumsallaşmanın artırılması, üretim süreçlerinin geliştirilmesi ve ölçek sorunlarının azaltılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi yerinde olacaktır.

Bu program üretim alanlarında verimliliğin artırılmasına yönelik tasarlanmış olmakla birlikte, ayrı bir program olarak ele alınan enerji verimliliği konusu kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca program özel sektör üretimine odaklı olarak tasarlanmış, kamu kesiminde etkinlik konusu ayrı bir programda ele alınmıştır. Programın sonuçları ithalata bağımlılığın azaltılması ve yurtiçi tasarrufların artırılması programlarına katkıda bulunacak; eğitim, mesleki beceri, teknoloji, Ar-Ge ve kayıt dışılık konuları için oluşturulan diğer programlar ise bu programa önemli girdi sağlayacaktır.

ii. Program Hedefi

- Sanayi sektöründe TFV'nin büyümeye katkısının yüzde 20'nin üzerine çıkarılması

iii. Performans Göstergeleri

- Küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik kurumsallaşma ve verimlilik algısı anket sonuçları
- İmalat sanayiinde firma ölçeğine göre işgücü verimliliği farkı
- Sanayi sektöründe kısmi işgücü verimliliği
- Sanayi sektöründe toplam faktör verimliliği

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Verimlilik Algısının ve Verimliliği Artırmaya Yönelik Uygulama Kapasitesinin Güçlendirilmesi

- İşletmelerin iyi örneklerle buluşturulması yoluyla deneyim aktarımının sağlanması
- Firmalarda farkındalığın ve verimlilik artırma teknikleri konusundaki kapasitenin etkin danışmanlık hizmetleri yoluyla yükseltilmesi

2. Bileşen: İşletmelerde Kurumsallaşmanın Geliştirilmesi

- Kurumsal yönetim anlayışının geliştirilmesi amacıyla danışmanlık hizmetleri verilmesi, yasal mevzuatın geliştirilmesi ve teşvik mekanizmasının gözden geçirilmesi

3. Bileşen: Üretim Süreçlerinin Geliştirilmesi

- Teknoloji kullanımında ve üretim süreçlerinin geliştirilmesinde örnek firmalarla diğer firmaların etkileşiminin sağlanması ve üretim süreçleri konusunda danışmanlık hizmeti verilmesi
- Üretimde kullanılan enerji dışı girdilerin daha verimli kullanımının sağlanması
- Mevcut istihdam edilenlerin niteliğinin artırılmasına yönelik hizmet içi eğitimlerin desteklenmesi

4. Bileşen: İşletmelerde Ölçek Ekonomilerinin Desteklenmesi

- Pazara erişim imkânlarının artırılması
- Ürün tasarımı, ürün çeşitlendirmesi, markalaşma, pazarlama ve tanıtım gibi konularda firmaların kapasitesinin artırılması
- Finansmana ve teşviklere erişim konusunda küçük/orta ölçekli firmaların sorunlarının azaltılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Kalkınma Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
2. Bileşen: KOSGEB
3. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
4. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı

1.2. İTHALATA OLAN BAĞIMLILIĞIN AZALTILMASI PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Dış finansman imkânlarının iyileşmesiyle birlikte artan sermaye girişi, TL'nin genel olarak yabancı paralar karşısında güçlenmesine, kredi imkânlarının artmasına, yurtiçi talebin canlanmasına ve ithalatın ivme kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme, üretim sürecinde ithal girdi kullanımını artırırken, giderek yurtiçi ara malları üretimi aleyhine bir ortam oluşturmuştur. Nitekim ara malı ithalatının GSYH içindeki payı 2000 yılındaki yüzde 13,6 (enerji hariç yüzde 10,1) seviyesinden 2011 yılında yüzde 22,4 (enerji hariç yüzde 15,6) seviyesine yükselmiştir. Ara malı ithalatındaki bu artış eğilimi, istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme için üretim sürecinde yurtiçi kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasının önemine işaret etmektedir. Bu çerçevede, yurtiçinde üretilen ürünlerin standart ve kaliteleri ile teknoloji kapasitesinin yükseltilmesinin desteklenmesi; yurtiçinde üretilen özellikle ara mallarında kullanıcılar arasında bilgi ve farkındalık düzeyinin artırılması; kamu alımlarında yurtiçinde üretilen ve yerli girdileri kullanan nihai ürünlerin tercih edilmesi; yerli doğal kaynakların etkin kullanımı; atıkların ekonomiye kazandırılması ve enerji, ulaşım, işgücü gibi üretim maliyetlerinin düşürülmesi yönünde tedbirler alınması gerekmektedir.

Üretimde ithal ürün kullanımını dengeleme amacıyla tüm bu tedbirleri alırken, mevcut kaynakların verimsiz alanlara yönlendirilerek orta ve uzun vadede amaçlananın aksine ekonomide rekabet gücü kaybına yol açacak bir üretim yapısı oluşmamasına özen gösterilecektir. Bu programla, üretimde dönüşümün yüksek katma değerli ürünler lehine sağlanması ve yerli girdi üretiminin ve kullanımının teşvik edilmesi yoluyla ithalata olan bağımlılığın azaltılması amaçlanmaktadır.

Üretim sürecinde ithalata olan bağımlılık incelenirken, ilgili programlar olması nedeniyle dış ticaret açığında önemli yer tutan enerji ithalatı bu program kapsamı dışında tutulmuştur.

ii. Program Hedefi

- Plan dönemi sonunda dış ticaret açığının GSYH'ya oranının yüzde 9,9 seviyesinde gerçekleşmesi

iii. Performans Göstergeleri

- İhracatın ithalatı karşılama oranı
- Altın ve enerji hariç ithalatın GSYH'ya oranı
- İhracatta ve ithalatta orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerin payı
- Ana metal sanayi, elektrik-elektronik, makine ve teçhizat, kimya sanayi, otomotiv gibi öncelikli sektörler itibarıyla ithalat / toplam arz oranları
- Küresel rekabet endeksinde Türkiye'nin yeri
- Dâhilde işleme rejimi kapsamında döviz kullanım oranı
- Tüketim malları ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı
- Seçilecek öncelikli sektör ve ürün gruplarında kapasite kullanım oranları

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Üretimde Dönüşümün Gerçekleştirilmesi

- İmalat sanayiinin ihtiyaç duyduğu girdilerin üretimine dönük, yerli katma değeri artıracak ürün/tür üretiminin özendirilmesi
- Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetlerinin orta-yüksek ve yüksek teknolojiye sahip ürünlerde yoğunlaşması
- Enerji, işgücü, ulaşım ve altyapı maliyetlerinin düşürülmesi

2. Bileşen: Yerli Girdi Kullanımının ve Yerleşmenin Artırılması

- Uygun standartta ve maliyette sürekli yerli girdi temininin artırılması
- Yurtiçi doğal kaynak potansiyelinin daha etkin değerlendirilmesi
- Yerleşmenin desteklenmesi, bu amaçla uygun mekanizmaların geliştirilmesi
- Kamuda ithal ürün kullanılmasının azaltılması amacıyla kamu alımlarında yerli üretimi olan ürünlerin kullanımını teşvik edici politikaların geliştirilmesi

3. Bileşen: Dış Ticarete Dönük Düzenlemelerin Gözden Geçirilmesi

- Yerli firmaların ölçek ve teknoloji yetersizliği veya küresel firmaların ölçek avantajı nedeniyle yurtiçi üretim kapasitesi yaratılamayan ürün gruplarında yatırımların ülkemize çekilmesi
- Dâhilde işleme rejiminin gözden geçirilmesi
- AB'nin tek taraflı olarak yaptığı STA'ların ticareti saptırıcı, rekabeti bozucu etkilerinin azaltılması

4. Bileşen: Atıkların Ekonomiye Kazandırılması

- Geri dönüşüm/geri kazanım ve toplama-ayırmaya konu atıkların sağlık, çevre, enerji perspektiflerinden değerlendirilerek etkin bir şekilde ekonomiye kazandırılması
- Yurtiçi hurda arzını artırmaya yönelik çalışmaların desteklenmesi
- Hurda toplama, ayrıştırma ve işleme merkezlerine yönelik girişimlerin desteklenmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Ekonomi Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
2. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı
3. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı
4. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

1.3. YURTIÇİ TASARRUFLARIN ARTIRILMASI VE İSRAFIN ÖNLENMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Gayrisafi milli harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmı olan yurtiçi tasarruflar, yatırımların finansmanı açısından büyük önem taşımaktadır. Uluslararası veriler açık ekonomi koşullarında dahi gelişmekte olan ülkeler açısından yurtiçi tasarruflarla yatırım arasında pozitif ilişkiye işaret etmektedir.

Türkiye'nin orta-uzun dönem kalkınma hedeflerini yakalaması açısından istikrarlı ve yüksek bir büyüme sağlanması önem taşımaktadır. Büyümenin sağlıklı bir yapıda sürdürülmesi için yatırımlarda da istikrar sağlanması gerekmektedir. Türkiye'nin yurtiçi tasarruf oranlarının yüzde 15'in altındaki mevcut düzeyi, benzer gelir grubundaki ülkelere ve hızlı büyüyen ülkelere göre daha düşük seviyededir. Türkiye ekonomisi yakın geçmişte dış finansmana erişimde sorun yaşamamış olsa da yatırımların ve büyümenin istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi için tasarrufların artırılmasına yönelik önlemler alınması önem taşımaktadır.

Mevcut kaynakların etkinlikten uzak kullanımı anlamına gelen israf ekonomideki tasarrufları azaltmakta ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmaktadır.

Bu program çerçevesinde, yüksek ve istikrarlı bir büyüme dinamiği sağlamak üzere, en güvenilir ve kalıcı finansman kaynağı olan yurtiçi tasarrufların artırılması, artan yurtiçi tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesi ve israfın azaltılması amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefi

- Yurtiçi tasarruf oranının yüzde 19'a yükseltilmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Yurtiçi tasarruf oranları (kamu, özel)
- Finansal hizmetlere erişim oranı
- Tüketici ve ticari kredilerin toplam krediler içerisindeki oranları
- Ticari krediler içerisinde sanayinin payı
- Özel sektör yatırımlarında makine teçhizatın payı
- Bireysel emeklilik sisteminin hacmi ve sistemden erken çıkış oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Mali Piyasa Araçlarıyla Tasarrufların Özendirilmesi

- Finansal farkındalığın artırılması ve finansal eğitimin yaygınlaştırılması
- Yastık altı tasarrufların sisteme çekilmesi
- Küçük tasarrufların teşvik edilmesi ve korunması
- Finansal ürün çeşitliliğinin artırılması
- Tasarrufların uzun vadeli finansal araçlara kaydırılması
- Özel sektörün finansmanında sermaye piyasalarının kullanılmasının teşvik edilmesi

2. Bileşen: İsrafın Azaltılması ve Mükerrer Tüketimin Önlenmesi

- İsrafın boyutlarının tespit edilmesi
- Tüketici haklarının korunması

- Bilinçli tüketimin yaygınlaştırılması
- Piyasa gözetimi ve denetiminin etkin bir biçimde uygulanması
- Çocuklara ve ailelere tasarruf alışkanlığı kazandırılması
- İsrafin azaltılması ile ilgili kampanyalar düzenlenmesi
- Çapraz sübvansiyonların ve ticari olmayan indirimlerin kaldırılması yoluyla kamu ve özel sektörün ürettiği mal ve hizmetlerin tüketiminin rasyonelleştirilmesi

3. Bileşen: Kredi Düzenlemeleriyle Tasarrufların Özendirilmesi ve Üretken Yatırımlara Yönlendirilmesi

- Tüketici kredilerindeki artışın makro ihtiyati tedbirlerle kontrol altında tutulması
- Kredi kartlarındaki taksitlendirme, ödüllendirme ve limit belirleme uygulamalarının gözden geçirilmesi
- Kredi maliyetlerinin farklılaştırılması ve diğer teşvik edici veya caydırıcı önlemlerle ticari kredilerin toplam krediler içerisindeki payının artırılması

4. Bileşen: Tamamlayıcı Sigortacılığın Geliştirilmesi

- Bireysel emeklilik sisteminin (BES) daha da genişletilmesi için yönetim ve işletim giderlerinin uluslararası düzeylere yaklaştırılması
- Tamamlayıcı sağlık sigortacılığının geliştirilmesi
- Uzun vadeli hayat sigortaları ürünlerinin geliştirilmesi

5. Bileşen: Vergisel Araçlarla Tasarrufların Özendirilmesi ve Üretken Yatırımlara Yönlendirilmesi

- Dolaylı vergi kompozisyonunun tasarruf önceliği çerçevesinde gözden geçirilmesi
- Vergisel araçlarla üretken yatırımların özendirilmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Kalkınma Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Sermaye Piyasası Kurulu
2. Bileşen: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
3. Bileşen: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
4. Bileşen: Hazine Müsteşarlığı
5. Bileşen: Maliye Bakanlığı

1.4. İSTANBUL ULUSLARARASI FİNANS MERKEZİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Ekonomik büyümenin desteklenmesi ve katma değeri yüksek olan finans sektörünün geliştirilmesi amacıyla İFM çalışmalarına 2009 yılında başlanmıştır. Kaynakların toplanması ve etkin bir şekilde dağıtılmasını sağlayan, küresel piyasalarla entegre ve uluslararası alanda hizmet ihraç edebilen bir finans sektörünün oluşmasına katkı sağlayacak İFM çalışmalarının kararlılıkla sürdürülmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, İstanbul'un uluslararası alanda rekabet gücüne sahip bir finans merkezine dönüşebilmesi için reel sektörün ihtiyaçlarını karşılayacak, her türlü finansal aracın ihraç edilebildiği, güçlü bir fiziksel, beşeri ve teknolojik altyapıya sahip, etkin bir biçimde denetlenen şeffaf bir piyasa yapısının tesis edilmesi amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- İstanbul'un Küresel Finans Merkezleri Endeksinde ilk 25 içerisinde yer alması
- Türkiye'nin Finansal Gelişmişlik Endeksinde ilk 30 içinde yer alması

iii. Performans Göstergeleri

- Küresel Finans Merkezleri Endeksi (Z/Yen)
- Finansal Gelişmişlik Endeksi (Dünya Ekonomik Forumu)
- Finansal hizmetlerin GSYH içindeki payı
- Finansal hizmet ihracatındaki değişim
- Borsa İstanbul'da işlem gören yerli ve yabancı şirket sayısı
- Pay piyasası kapitalizasyonu ve GSYH'ya oranı
- İFM idari yapısının uluslararası platformda yaptığı tanıtım sayısı
- Yeni geliştirilen finansal ürün sayısı
- Yeni oluşturulan piyasa sayısı
- Uluslararası akreditasyona sahip eğitim kurumlarının sayısı
- Finans alanına yönelik verilen lisans sayısı
- Finansal eğitime yönelik faaliyet sayısı
- Bireysel ve kurumsal yerli yatırımcı sayısı
- Yaşam Kalitesi Endeksi

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Yeni Bir İFM İdari Yapısının Oluşturulması

- İyi uygulama örnekleri temelinde, özel sektörün daha aktif rol aldığı bir organizasyon yapısının oluşturulması
- İstanbul'un uluslararası finansal kuruluşlar ve yatırımcılar nezdinde daha etkin tanıtımının sağlanması
- Yurtiçi paydaşlar arasında koordinasyonun geliştirilmesi

2. Bileşen: Finansal Ürün ve Hizmet Çeşitliliğinin Artırılması

- Finansal aracılık sektörünün etkin işleyen bir yapıya kavuşturulması

- Yeni piyasa ve finansal ürünlerin geliştirilmesi
- Kurumsal yatırımcı tabanının genişletilmesi
- İnternet bankacılığı, mobil ve şubesiz bankacılık gibi alternatif dağıtım kanallarının yaygınlaştırılması
- Faizsiz finansman araçlarının geliştirilmesi
- Ödeme sistemlerinin güçlendirilmesi

3. Bileşen: Hukuki Altyapının Geliştirilmesi

- İstanbul'da kurumsal bir tahkim merkezinin oluşturulması
- Finans sektörüne ilişkin özellikli konularda ihtisaslaşmış mahkemelerin oluşturulması
- Mevzuat çalışmalarında İFM Projesinin dikkate alınması

4. Bileşen: Kümelenme Bölgelerinde Fiziki Altyapının Geliştirilmesi

- Ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi ve çeşitlendirilmesi
- Finans kuruluşlarının iş ve işlemlerinin daha hızlı bir şekilde yapılmasını sağlayacak iletişim altyapısının geliştirilmesi
- İstanbul'da finansal kümelenme alanlarına yönelik olarak enerji ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal olanakların ve rekreasyon alanlarının (yeşil alan ve spor tesisi) geliştirilmesi

5. Bileşen: Teknolojik Altyapının Güçlendirilmesi

- Sermaye piyasalarındaki elektronik haberleşme, iletişim ve işlem altyapısının konsolide edilmesi
- Bilişim teknolojileri alanında finansal kuruluşlar tarafından dışarıdan alınan hizmetlerin kalitesinin artırılması
- Sermaye piyasalarında veri dağıtımı ve güvenliği konusunda ortak stratejiler belirlenmesi

6. Bileşen: Nitelikli İnsan Kaynağının Artırılması

- Finans alanında uluslararası geçerliliği olan sertifikaya ve ileri düzey yabancı dile sahip kişi sayısının artırılması
- Finans sektörünün ihtiyaçları doğrultusunda lisans ve lisansüstü müfredatının geliştirilmesi
- Finansal eğitimin toplum genelinde yaygınlaştırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Kalkınma Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurumlar

1. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
2. Bileşen: Sermaye Piyasası Kurulu
3. Bileşen: Adalet Bakanlığı
4. Bileşen: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
5. Bileşen: Borsa İstanbul
6. Bileşen: Milli Eğitim Bakanlığı

1.5. KAMU HARCAMALARININ RASYONELLEŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Sosyal refahın artırılması ve adaletli paylaşımın sağlanması ile istikrarlı büyüme sürecinin tesisinde önemli bir politika aracı olan kamu kaynaklarının etkin kullanımı, sağlıklı işleyen bir kamu mali yapısının da en önemli unsurlarından biridir. Kamu harcamalarının etkinliğinin ölçülmesi ve bu kapsamda, bir kamu harcamasından beklenen faydanın ve aynı harcamanın genel ekonomi üzerindeki etkisinin doğru ve zamanında tespiti ve analizi önem arz etmektedir.

Bu program çerçevesinde, mevcut harcama programları gözden geçirilerek verimsiz harcamaların tasfiye edilmesi, bu yolla oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi ve kamu faiz dışı harcama büyüklüğünün belirli bir seviyede tutulması amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- Merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının Plan dönemi sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 21,8 seviyesinde gerçekleşmesi
- Kamu kesimi borçlanma gereğinin Plan dönemi sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 0,5 seviyesinde gerçekleşmesi
- Harcamaların yerindeliği ve kalitesinin artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Kamu tüketiminin GSYH içindeki payı
- Yatırım programındaki projelerin ortalama tamamlanma süresi
- Seçilmiş sosyal yardımlardan ortalama yararlanma süresi
- TBMM'ye sunulan etki analizi yapılmış kanun tasarısı sayısının toplam tasarılar oranı
- Kutu bazında kişi başı ilaç tüketimi
- Tarımsal desteklerin tarımsal katma değere oranı
- Seçilmiş tarımsal ürünlerde verilen desteğin üretim değerine oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Sosyal Yardım ve Hizmetlerde Etkinliğin Sağlanması

- Sosyal yardım ve hizmetlerde bütüncül bir anlayışın geliştirilmesi
- Sosyal yardım ve hizmetlerde kamu, özel kesim ve STK'lar arasında koordinasyonun sağlanması ve mükerrerliklerin önlenmesi

2. Bileşen: Tarımsal Desteklerde Etkinliğin Sağlanması

- Tarımsal desteklere ilişkin mevzuat ve uygulamaların birleştirilmesi ve bu desteklerin etkileşim içinde bulunduğu sektörlerin ve ilgili tarafların ihtiyaçlarını gözetecek şekilde yeniden düzenlenmesi
- Tarım sektöründe; örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir yapının oluşumuna imkân veren, gıda güvenliği ve güvenilirliğini sağlayan, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını gözetten bir destek sisteminin kurulması
- Tarımsal desteklerle amaçlanan sosyal ve üretim odaklı fayda ile kamunun mali yükünün karşılaştırılmasına imkân verecek bir izleme ve değerlendirme sisteminin kurulması ve tarımsal desteklerin etkinliğinin düzenli ölçülmesi

3. Bileşen: Kamu Yatırımlarının Rasyonelleştirilmesi

- Yatırımların yüksek büyümeye katkı sağlayacak alanlara yönlendirilmesi
- Proje stokunun Plan hedefleri ve kaynaklarla uyumlu şekilde oluşturulması
- Yatırım projelerinin seçiminin fayda-maliyet analizlerine dayandırılması, izleme ve değerlendirmesinin etkin bir şekilde yapılması
- Yıl içi uygulamaların bütçe, program ve sektörel dengeler bozulmayacak şekilde yürütülmesi
- Mevcut sermaye stokunun etkin kullanımına yönelik bakım-onarım harcamalarına ağırlık verilmesi
- Yatırım kararlarında muhtemel cari harcama ihtiyacının dikkate alınması

4. Bileşen: Cari Harcamaların Kontrol Altında Tutulması

- Kamuda israftan kaçınma ve tasarruf bilincinin yerleştirilmesi
- Personel ihtiyacının öncelikle atıl personel kullanılarak karşılanması
- Hizmet alımlarının fayda-maliyet analizlerine dayandırılması
- Kamuda e-dönüşümün hızlandırılarak hizmet maliyetlerinin düşürülmesi
- Kamu hizmet binası temininin (kiralama, satın alma, yapım) ihtiyaca uygun ve maliyet etkin hale getirilmesi
- Bütçe hazırlık sürecinde, personel harcamaları dışında kalan diğer cari harcamalara yönelik ödeneklerin sıfır tabanlı bütçe ilkesiyle belirlenmesi
- Cari harcamaların uluslararası standartlarla uyumlu şekilde raporlanması

5. Bileşen: Program-Bütçe Bağlantısının Güçlendirilmesi

- Yönetim bilgi sistemlerinin bütünleşik hale getirilmesi
- Kaynak tahsis sürecinin stratejik planlar ve performans esaslı bütçeleme sistemiyle ilişkisinin güçlendirilmesi
- Kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına kademeli olarak geçişin sağlanması

6. Bileşen: Sağlık Harcamalarının Etkinleştirilmesi

- Akılcı ilaç kullanımının yaygınlaştırılması
- Kademeli bir şekilde sevk zinciri uygulamasına geçilmesi
- Sağlık teminat paketlerinin gözden geçirilmesi
- Koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatörler: Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
2. Bileşen: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
3. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
4. Bileşen: Maliye Bakanlığı
5. Bileşen: Maliye Bakanlığı
6. Bileşen: Sağlık Bakanlığı

1.6. KAMU GELİRLERİNİN KALİTESİNİN ARTIRILMASI PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Etkin bir kamu mali sistemi için kamu gelirlerinin sağlıklı ve sürekli kaynaklardan çağdaş yöntemlerle toplanması son derece önemlidir. Bu süreçte, sadece mali kaygıların değil, ekonomik ve sosyal amaçların da dikkate alınması modern kamu yönetiminin bir gereği haline gelmiştir.

Gelir mevzuatının oluşturulmasından, gelirlerin toplanmasına ve kamuoyunun bilgilendirilmesine kadar olan tüm sürecin kalitesinin artırılması büyük önem arz etmektedir. Bu program kapsamında; kamu mali sisteminin ihtiyaç duyduğu gelirlerin sağlıklı ve sürekli kaynaklara dayandırılmasının yanında, gelirlerin etkili ve ekonomik bir şekilde toplanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, tasarrufların artırılmasına katkı sağlanması ve yerel yönetimlerin mali yönden merkezi yönetime bağımlılığının azaltılması amaçlanmaktadır. Program kapsamında ele alınabilecek konular oldukça geniş olmakla birlikte, odaklanılacak alanlar aşağıdaki bileşenlerle sınırlandırılmıştır.

ii. Program Hedefleri

- Vergilemede hizmet sunumu kalitesinin artırılması
- Kamu gelirlerinin sağlıklı ve sürekli kaynaklardan elde edilmesi
- Belediye ve il özel idarelerinin sermaye gelirleri hariç öz gelirlerinin Plan dönemi sonunda GSYH'ya oran olarak yüzde 1,7'ye çıkarılması
- Vergi tabanının adil ve öngörülebilir bir şekilde genişletilmesinin de katkısıyla vergi yükünün Plan dönemi sonunda GSYH'ya oran olarak 0,6 puan yükselmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı
- Kaldırılan istisna, muafiyet ve indirimlerin mali boyutu
- Mükellefler tarafından vergiye uyum için harcanan süre
- Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin toplam gelirlerine oranı
- Mükellef memnuniyet oranı
- Ödenmeyen vergi tutarının tahakkuk eden vergiye oranı
- Toplam vergiler içerisinde doğrudan vergilerin payı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: İstisna, Muafiyet ve İndirimlerin Gözden Geçirilmesi

- İstisna, muafiyet ve indirimler nedeniyle oluşan vergi harcamalarının mali etkilerinin tahmin edilmesi
- Etkin olmayan düzenlemelerin kaldırılması veya revize edilmesi
- Sisteme dâhil edilmesi öngörülen istisna, muafiyet ve indirimlere ilişkin kriterlerin belirlenmesi ve uygulama sonuçlarının düzenli değerlendirilmesi
- Vergi harcamaları konusunda kamuoyunun düzenli ve ayrıntılı bilgilendirilmesi

2. Bileşen: Vergi İdaresinin Etkinliğinin Artırılması

- Vergi idaresinin beşeri ve teknolojik imkânlarının geliştirilmesi
- Mükellef hizmetlerinin etkinleştirilmesi
- Vergi idaresi ile kamu kurum ve kuruluşları arasındaki bilgi paylaşımının güçlendirilmesi
- Uzlaşma müessesesi ve vergi takdir komisyonları başta olmak üzere uygulamada sorun yaşanan konuların gözden geçirilmesi
- Vergi ceza sisteminin etkinliğinin artırılması
- Yabancı vergi idareleriyle işbirliğinin artırılması

3. Bileşen: Vergilemede Uygulanabilirliğin ve Öngörülebilirliğin Artırılması

- Mevzuat ve idari uygulamalarda öngörülebilirliğin artırılması
- Vergi mevzuat düzenlemelerinin toplumun ve ilgili tarafların katkılarının alındığı bir süreç içinde gerçekleştirilmesi
- Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi çalışmalarının sürdürülmesi
- Vergilemede teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması

4. Bileşen: Kamu Gelirleriyle İlgili İstatistiklerin Etkinleştirilmesi

- Kamu gelirleriyle ilgili istatistiklerin kapsamının, detayının ve kalitesinin artırılması, erişiminin kolaylaştırılması
- Vergi sistemi ve uygulamalarının istatistik üretme kapasitesinin geliştirilmesi

5. Bileşen: Yerel Yönetim Öz Gelirlerinin Artırılması

- Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılması ve hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesi
- İmar düzenlemeleri ve kamu hizmetleriyle oluşan değer artışından kamunun daha çok yararlandırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Maliye Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Maliye Bakanlığı
2. Bileşen: Gelir İdaresi Başkanlığı
3. Bileşen: Maliye Bakanlığı
4. Bileşen: Gelir İdaresi Başkanlığı
5. Bileşen: İçişleri Bakanlığı

1.7. İŞ VE YATIRIM ORTAMININ GELİŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

İş ve yatırım ortamına ilişkin düzenlemeler ile bunlara yönelik uygulamaların ölçülmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması amacıyla DB tarafından hazırlanan İş Ortamı 2012 Raporunda Türkiye, genel sıralamada 2006 yılında 175 ülke arasında 84'üncü sıradan 2012 yılında 183 ülke arasında 71'inci sıraya yükselmiştir.

İş ve yatırım ortamına ilişkin sorunlardan bürokratik süreçler, hukuki süreçler ve yatırım yeriyle ilgili olanlar öne çıkmaktadır. Bu sorunların daha etkin bir koordinasyonla çözülmesinin, yatırıma ilişkin belirsizlikleri azaltarak gerek yerli gerek doğrudan yabancı yatırımları kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Bu programda, iş ve yatırım ortamının öncelikli sorunlarına odaklanılarak, yatırımcının karşılaştığı belirsizliklerin giderilmesi ve sorunların hızla çözülmesi, bunun için mevcut mekanizmaların iyileştirilerek yatırımların artırılması amaçlanmaktadır. Program kapsamındaki faaliyetlerin, YOİKK mekanizması kapsamında öncelik verilerek ele alınması sağlanacaktır.

ii. Program Hedefleri

- Özel sektör yatırımlarının GSYH'ya oranının 2018 yılı sonunda yüzde 19,3'e çıkarılması
- Plan dönemi boyunca (gayrimenkul hariç) kümülatif uluslararası doğrudan yatırım tutarının 93,9 milyar dolara ulaşması
- İş Yapma Kolaylığı Endeksi sıralamasında ilk 50 ülke arasına girilmesi
- Süreçlerin iyileştirilmesi suretiyle yatırım yeri tahsis miktarının artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Uluslararası İş Yapma Kolaylığı Endeksinde Türkiye'nin sırası
- Uluslararası doğrudan yatırımların tutarı
- Özel yatırımların GSYH içindeki payı
- Yatırım teşvik belgesi adedi ve tutarı
- YOİKK Teknik Komiteler Eylem Planlarındaki gerçekleştirme oranı
- İl bazında yatırıma uygun arazi envanterinde yer alan parsel sayısı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Bürokratik Süreçlerin İyileştirilmesi

- Bürokratik süreçlerin hızlı ve etkili işlemlerini sağlayacak, yatırımcıların maruz kaldığı doğrudan ve dolaylı maliyetleri düşürecek düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi
- Kamunun iş dünyasına sunduğu hizmetlerin bütünleşik bir yapıda elektronik ortama taşınması

2. Bileşen: Hukuki Süreçlerin İyileştirilmesi

- Türkiye'de iş ve yatırım ortamına ilişkin hukuki süreçlerin ve altyapının geliştirilmesi

- Mevzuatın uluslararası standartlara ve en iyi uygulamalara uygun şekilde güncellenmesi

3. Bileşen: Yatırım Yeri Temininin Kolaylaştırılması

- İllerde yatırıma uygun arazilerin tespiti ve arazi envanterinin oluşturulması
- İllerde yatırıma uygun arazi envanterinin yatırımcıya etkili ve etkin bir şekilde sunulması amacıyla coğrafi bilgi sistemleri altyapısının geliştirilerek kullanılması
- Yatırım yeri tahsis sürecinin hızlandırılmasına yönelik mevzuat düzenlemelerinin yapılması
- Stratejik ve büyük ölçekli yatırımlara uygun yatırım yerleri hazırlanması

4. Bileşen: İş ve Yatırım Ortamıyla İlgili Yönetişimin Bölgesel Düzeyde Geliştirilmesi

- İş ve yatırım ortamıyla ilgili ulusal ve bölgesel düzeyde göstergeler geliştirilerek düzenli takip ve değerlendirme sistemi oluşturulması
- İş ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yaklaşımın bölgesel düzeyde yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve yatırımcının yerel düzeyde desteklenmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Ekonomi Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Başbakanlık
2. Bileşen: Adalet Bakanlığı
3. Bileşen: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
4. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı

1.8. İŞGÜCÜ PIYASASININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Son yıllarda işgücü piyasasını etkinleştirmeye yönelik alınan tedbirler neticesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, işsizler ile açık işlerin etkin bir biçimde eşleştirilememesi, kadınların işgücüne ve istihdama katılımının düşüklüğü, kıdem tazminatı, alt işverenlik gibi uygulamalarda yaşanan sorunların devam etmesi, esnek çalışma biçimlerinin etkin bir biçimde uygulanamaması ile sosyal yardım istihdam bağlantısının zayıflığı gibi hususlar işgücü piyasasının etkinliğini azaltmaktadır.

Hedef kitlesi işsizler, işgücü piyasası dışındaki kadınlar, kayıt dışı çalışanlar ve işverenler olan bu programla işgücü piyasası daha etkin hale getirilerek, rekabetçi bir ekonominin gerektirdiği nitelikli ve insana yaraşır istihdamın artırılması, işsizliğin azaltılması, işgücü verimliliğinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının Plan dönemi sonunda sırasıyla yüzde 34,9 ve yüzde 31'e yükseltilmesi
- Esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması
- Sosyal yardım istihdam bağlantısının güçlendirilmesi
- İstihdam teşviklerinin etkinliğinin artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Kadın istihdam oranı
- Kısmi çalışma oranı
- İŞKUR'a kayıtlı işsizlerin işe yerleştirilme oranı
- İşsizlik sigortası fonundan faydalananların işini kaybedenlere oranı
- Sosyal yardım alanlardan istihdama kazandırılan kişi sayısı
- Kırılgan istihdam oranı
- Uzun süreli işsizlerin toplam işsizler içindeki oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Kadınların İşgücüne ve İstihdama Katılımının Artırılması

- Kadınlara yönelik istihdam teşviklerinin etkinleştirilmesi
- Çocuk, hasta ve yaşlı bakımı hizmetlerinin yaygınlaştırılması
- Kadın girişimcilere özel bütüncül bir destek programının uygulanması

2. Bileşen: Aktif İşgücü Programlarının Etkinleştirilmesi

- AİP'lerin etki değerlendirmesinin yapılması ve ihtiyaçlara göre yeniden tasarlanması
- İş ve meslek danışmanlarının sayılarının artırılarak niteliklerinin yükseltilmesi

3. Bileşen: Güvenceli Esnekliğin Sağlanması

- Kıdem tazminatı sorununun kazanılmış haklar korunarak sosyal taraflarla diyalog içinde çözülmesi

- Alt işverenlik uygulamasının yeniden düzenlenmesi
- İşsizlik sigortasından yararlanma koşullarının esnetilmesi ve yararlanma sürelerinin artırılması
- Fazla çalışma saatlerinin sınırlandırılması
- Esnek çalışma biçimlerinin çalışanların haklarını gözetir biçimde yaygınlaştırılması

4. Bileşen: Sosyal Yardım İstihdam Bağlantısının Güçlendirilmesi

- Sosyal yardım sistemi ile İŞKUR sistemi arasında işbirliğinin güçlendirilmesi
- Çalışabilir durumda olduğu halde sosyal yardım alanların uygun eğitim almasının ve uygun işi bulmasının sağlanması
- Çalışabilir durumda olanların sosyal yardım sahipliğinin belirlenmesinde İŞKUR tarafından yapılan iş tekliflerinin dikkate alınması

5. Bileşen: İstihdam Teşviklerinin Etkinleştirilmesi

- İstihdam teşvikleri etki analizi çalışması yapılması
- İstihdam teşviklerinin bölgesel, sektörel ve belirli hedef gruplara odaklanacak, kayıt dışı çalışmayı önleyecek ve belirli süreyle işte kalmayı gerekli kılacak şekilde tasarlanması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
2. Bileşen: İŞKUR
3. Bileşen: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
4. Bileşen: İŞKUR
5. Bileşen: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

1.9. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN AZALTILMASI PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Son yıllarda alınan önlemlere rağmen kayıt dışı ekonomi halen önemli sorun alanlarından birisidir. Kayıt dışı ekonominin azaltılması, orta ve uzun dönemde ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve istihdam gibi birçok makroekonomik unsurun iyileşmesine, ekonomide verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün yükselmesine, ayrıca kamu gelirlerinin artmasına katkıda bulunacaktır. Bu programla, kayıt dışı ekonominin azaltılması amaçlanmaktadır.

Ayrıca, bu program Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planının daha etkin uygulanmasına katkı sağlayacaktır.

Kayıt dışı ekonominin azaltılmasında her ne kadar kayıtlı sektörlerin güçlendirilmesi ve kayıtlı sisteme girişlerin teşvik edilmesi önem arz etse de, Onuncu Kalkınma Planı kapsamında diğer programların doğrudan ya da dolaylı olarak bu hususlara katkı sağlayacağı dikkate alınarak, bu programda söz konusu bileşenlere yer verilmeyecektir.

ii. Program Hedefleri

- Kayıt dışı ekonominin GSYH'ya oranının beş puan azaltılması
- Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam oranının beş puan azaltılması

iii. Performans Göstergeleri

- Kayıt dışı ekonominin GSYH'ya oranı
- Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların tarım dışı istihdama oranı
- Yıllık denetim sayılarının bir önceki yıla göre değişim oranı
- Denetimler sonucunda tespit edilen kayıt dışı çalışan sayısı
- Denetimler sonucunda tespit edilen vergi matrah farkları
- Kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi

iv. Programın Bileşenleri

1. Bileşen: Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun ve Etkilerinin Ölçülmesi

- Kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülmesinde kullanılan mevcut standart yöntemlerin Türkiye'ye özgü koşullar dikkate alınarak geliştirilmesi
- Kayıt dışı ekonominin yol açtığı sorunların etkisinin ölçülmesi

2. Bileşen: Denetim ve Yaptırımların Daha Etkili Kılınması

- Kamu kurumlarının denetim kapasitesinin geliştirilmesi suretiyle denetimlerin nitelik ve niceliğinin artırılması
- Denetimlerin etkinliğinin artırılmasında risk analizi modelleri, veri madenciliği ve bilişim teknolojilerinin daha yaygın kullanılması
- Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlara yönelik yaptırımların artırılması

3. Bileşen: Kurumlar Arası Koordinasyon ve Veri Paylaşımının Artırılması

- Kamu kurumlarının denetim sonuçlarının ve kayıtlarında bulunan verilerin diğer kamu kurumlarıyla paylaşılması
- Kurumlar arası ortak veri tabanı ve denetim uygulamalarının geliştirilmesi

- Kayıt dışılığa sebep olan yasal düzenlemeler konusunda kamu kurumları ile işbirliği sağlanarak gerekli düzenlemelerin yapılması

4. Bileşen: Kayıt Dışılıkla Mücadelede Toplumsal Mutabakatın Sağlanması

- Toplumun ilgili kesimlerinin kayıt dışılıkla mücadeleye aktif katılımının sağlanması
- Kamu idareleri ve STK'lar aracılığıyla kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri hakkında toplumsal bilincin artırılması

5. Bileşen: Kaçakçılıkla Etkin Mücadele Edilmesi

- Akaryakıt, içki ve tütün mamulleri kaçakçılığı başta olmak üzere kaçakçılığın ekonomik boyutunun ölçülmesi
- Kaçakçılıkla mücadelede idari ve teknik kapasitenin güçlendirilerek denetimlerin etkinleştirilmesi
- Kurumlar arası koordinasyonun artırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Gelir İdaresi Başkanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
2. Bileşen: Gelir İdaresi Başkanlığı
3. Bileşen: Gelir İdaresi Başkanlığı
4. Bileşen: Gelir İdaresi Başkanlığı
5. Bileşen: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

1.10. İSTATİSTİKİ BİLGİ ALTYAPISINI GELİŞTİRME PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Günümüzde, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda mevcut durumlarını görebilmesi, gerçekleşen olaylar hakkında doğru kararlar verebilmesi ve geleceğe ilişkin sağlıklı planlar yapılabilmesinde doğru, güvenilir ve zamanlı olarak üretilen istatistikî verilerin önemi büyüktür. Ayrıca, kamuoyuna hizmet desteği sağlayan bilgi aynı zamanda toplumlar için de stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Özellikle doğru ve çabuk karar almada; gerekli bilgiyi sağlayabilmek, bilgi çağının gereği olan yeniliğe ve gelişmeye açık olmak, güçlü bir istatistik ve bilgi sistemi altyapısını oluşturmak, ülkemizin bugünü ve geleceği için önem arz etmektedir. Bu yüzden, başta TÜİK olmak üzere, istatistikî bilgi üretiminde rol alan tüm kuruluşların istatistik bilgi altyapısının iyileştirilmesi, istatistik süreçlerinin planlanması, yürütülmesi ve izlenmesi önem arz etmektedir.

Paylaşımçı, işbirliğine dayalı ve planlı bir istatistik üretim süreci ile bilimsel metotlarla elde edilmiş güvenilir istatistiklerin kalitesinin ve sayısının artırılması, ulusal ve uluslararası ihtiyaçlar doğrultusunda üretilmesi gereken istatistik yelpazesinin genişletilmesini de beraberinde getirecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, idari kayıtların sağlıklı bir şekilde tutulması, mevcut istatistikî verilerin detaylandırılması ve istatistik üretimi yapılırken kurumlar tarafından ekonominin ihtiyaçlarını dikkate alacak şekilde önceliklendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

ii. Program Hedefleri

- Bilgi/veri ihtiyaçlarını karşılayan istatistik portalı
- Uluslararası standartlarda üretilmiş istatistik sayısının artırılması
- Bölge bazında istatistik üretilmesi
- Entegrasyonu sağlanmış sürdürülebilir istatistik sistemi
- Kayıt sistemlerinden üretilen istatistikler

iii. Performans Göstergeleri

- Yeni üretilen istatistik sayısı
- Yayımlama takvimine uygun yayımlanma oranı
- Elektronik ortamdan derlenen anket sayısı
- İstatistik üretiminde idari kayıtların kullanım oranı
- Standart sınıflama ve kodlama ile üretilen istatistik sayısı
- Resmi istatistik programı kapsamında üretilen istatistiklerden metaveri sisteminin kurulduğu istatistik sayısı
- İstatistiksel Yönetim Bilgi Sistemi (SMIS) kapsamında Eurostat tarafından değerlendirilen istatistiksel konu ve modüllerin uyum oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: İstatistikî Veri Üretiminin Önceliklendirilmesi

- İstatistik üretimi için ayrılan kaynakların doğru aktarımını sağlamak üzere ulusal öncelikli istatistikler listesinin belirlenmesi
- Ulusal ve uluslararası kullanıcıların ihtiyaç ve önceliklerini dikkate alarak uluslararası standartlara uygun şekilde üretilebilecek istatistiklerin belirlenmesi
- Kullanım alanı olmayan ve talep edilmeyen istatistiklerden ziyade gelir yöntemiyle hesaplanmış yurtiçi hâsıla ile bölgesel yurtiçi hâsıla verileri gibi ulusal ve bölgesel düzeyde ekonomik gelişmişliğin incelenmesi için büyük öneme sahip istatistiklerin üretilmesi

2. Bileşen: Kurumlar Arası İşbirliğinin Güçlendirilmesi

- Kamu kurum ve kuruluşlarında istatistikî veri toplama, üretme, kullanma ve paylaşma bilincinin artırılması
- Kurumların ürettiği idari kayıtların uluslararası sınıflama ve kodlar kullanılarak üretilmesi
- Kurumsal veri tabanlarının geliştirilerek TÜİK'e açılması
- Resmi istatistik üretim sürecinde yer alan kurum ve kuruluşlarda idari kayıt sistemlerinin geliştirilmesi, kullanılacak olan kurumsal veri tabanlarının standardizasyonu konusunda TÜİK tarafından teknik ve bilişim danışmanlık hizmeti verilmesi
- Kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde derlenen ve resmi istatistik üretim sürecinde kullanılabilecek veri tabanlarında bulunan idari kayıt bilgilerinin TÜİK'e transferinde kullanılacak sistemlerin, TÜİK ile kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliğiyle geliştirilmesi
- Kurumlarda istatistikî analiz birimleri kurulması

3. Bileşen: Uluslararası Normlarda İstatistik Üretiminin Sağlanması

- Uluslararası kurum ve kuruluşlar ile işbirliğinin artırılması ve etkinleştirilmesi
- İstatistiklerin güvenilir, karşılaştırılabilir, uyumlu, tutarlı ve veri entegrasyonu sağlanarak üretilmesi
- İstatistiklerin metodoloji ve içeriğinin geliştirilerek veri çeşitliliğinin artırılması
- Uluslararası kurum ve kuruluşların ihtiyacı olan istatistiklerin üretilmesi
- Yayımlamada güncelliğin ve zamanlılığın uluslararası standartlara göre geliştirilmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Türkiye İstatistik Kurumu

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
2. Bileşen: Türkiye İstatistik Kurumu
3. Bileşen: Türkiye İstatistik Kurumu

1.11. ÖNCELİKLİ TEKNOLOJİ ALANLARINDA TİCARİLEŞTİRME PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması ve yaygınlaştırılmasına yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, temel araştırmadan başlayıp ürünün piyasaya sürülmesine kadar uzanan yeni teknolojik ürün üretme sürecinin özellikle ticarileştirme kısmının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin ticarileştirilmesi yoluyla uluslararası düzeyde rekabetçi, yeni ara veya nihai teknolojik ürünler ile markalar oluşturulması kritik önem arz etmektedir.

Bu programla, ülke açısından önem taşıyan sektörlerde, uluslararası rekabetçi teknolojik ürün ve markaların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikli sektörler enerji, sağlık, havacılık ve uzay, otomotiv ve raylı sistemler ve savunma olup, program çerçevesinde bu sektörlerde son ürün ve faydanın ortaya çıkmasını sağlayacak alt programlar oluşturulacaktır.

ii. Program Hedefleri

- Öncelikli sektörlerde teknolojik ürün ve marka sayısının artırılması
- İmalat sanayii üretim ve ihracatında öncelikli sektörlerin payının artırılması
- Nitelikli araştırmacı yetiştirilmesi ve özel sektörde istihdamının artırılması
- Araştırma merkezi, kuluçka, hızlandırıcı, teknoloji ve yenilik merkezlerinin artırılması
- Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB) sektör odaklı hale getirilmesi
- Yenilikçi girişimciliğin geliştirilmesi
- Teknoloji transfer ara yüzlerinin artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Yeni ürün, marka ve patent sayısı
- Doktora dereceli araştırmacı sayısı
- Akredite araştırma, ölçüm ve test merkezi sayısı
- Öncelikli sektörlerin imalat sanayii üretim ve ihracatındaki payı
- Öncelikli sektörlerde küme sayısı
- Girişimci sayısı
- Teknoloji transfer ofisi sayısı, ofislerin hizmet verdiği şirket sayısı, ofislerin lisans gelir miktarı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Öncelikli Alanlarda Ticarileştirmenin Desteklenmesi

- Öncelikli sektörlerde prototip geliştirmeye yönelik destek programlarının oluşturulması
- Öncelikli sektörlerde teknolojik ürün yatırımlarının teşvik edilmesi
- Ticari ürün geliştirilmesine yönelik fikri mülkiyet haklarına destek sağlanması ve farkındalık artırma faaliyetlerinin yürütülmesi
- Üretilen teknolojik ürünlerin standartlarının oluşturulması

2. Bileşen: Beşeri ve Fiziksel Altyapının Güçlendirilmesi

- Ticarileştirmenin gerektirdiği nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi
- Yurtdışından yerli ve yabancı nitelikli kişilerin ülkemize çekilmesi, bu amaçla gerekli düzenlemelerin yapılması
- TGB'ler, OSB'ler, kümeler, teknoloji platformları ve araştırma merkezleri arasında işbirliğinin artırılması
- Uluslararası akredite olmuş araştırma, ölçüm ve test altyapısının oluşturulması

3. Bileşen: Teknolojik Ürünlere Yönelik Yerli Üretim ve İhracatın Artırılması

- Kamu alımları yoluyla yerli üretimin desteklenmesi
- Yerli üretilen teknolojik ürünlerin uluslararasılaşmasına yönelik desteklerin sağlanması, ihracatın teşvik edilmesi
- Teknoloji transfer programı başlatılması ve yerlileştirilen teknolojilerin başta KOBİ'ler olmak üzere sektör tabanına yaygınlaştırılması
- Ar-Ge odaklı uluslararası doğrudan yatırımların artırılması

4. Bileşen: Yenilikçi Girişimciliğin Desteklenmesi

- Finansmana erişimi artırmak amacıyla girişim sermayesi ve bireysel katılım sermayesi imkânlarının geliştirilmesi
- TGB'lerin öncelikli sektörlerde odaklanmalarının sağlanması
- Hızlandırıcı ve kuluçka merkezlerinin kurulması ve mevcutların geliştirilmesi
- Kümelenme çalışmalarının yaygınlaştırılması

5. Bileşen: Teknoloji Transferine Yönelik Mekanizmaların Oluşturulması

- Üniversite ve özel kesimde esnek çalışan özerk teknoloji transfer yapılarının ve bu yapıların destek, finansman ve işleyiş modellerinin oluşturulması
- Teknoloji transferine yönelik Ar-Ge, yenilik, fikri haklar, girişimcilik gibi konularda uzmanlaşmış nitelikli insan kaynağının artırılması
- Fikri mülkiyet hakkı sahipliği ve devrinin teknoloji transferini destekleyecek yapıya kavuşturulması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
2. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
3. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı
4. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
5. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

1.12. KAMU ALIMLARI YOLUYLA TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VE YERLİ ÜRETİM PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

2012 yılı itibarıyla yaklaşık 94 milyar TL ile GSYH'nın yüzde 7'si olarak gerçekleşen kamu alımları ülkemizin Ar-Ge ve yenilik çalışmalarına katkı sağlanması açısından önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Kamu ihale Kanununda yerli istekliler lehine yüzde 15 oranına kadar fiyat avantajı yer almakla birlikte, kamu alımları teknoloji transferine ya da sanayinin gelişimine yeterli katkıyı sağlayamamaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise kamu alımları, yoğun bir şekilde yerli üretimi ve teknoloji geliştirilmesini desteklemek üzere bir politika aracı olarak kullanılmaktadır.

Kamu alımlarında Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine katkı sağlayacak yaklaşımların benimsenmesiyle yurtiçinde üretilen ürünlerin maliyetleri düşürülebilecek, ithal edilen ürünler yurtiçinde üretilebilecek ve ihraç pazarlarında yerli firmaların etkinliği artabilecektir. Bu programla kamu alımlarının; yeniliği, yerlileştirmeyi, teknoloji transferini ve yenilikçi girişimciliği teşvik edecek şekilde düzenlenmesi amaçlanmaktadır.

Program kapsamında kamu alımları ve kullanım hakkı tahsislerinde yerli Ar-Ge ve yenilik katkısının gözetilmesi; yeniliğin, yerlileştirmenin ve teknoloji transferinin teşvik edilmesi; kamu alımlarında uygulanacak politikalarla uluslararası doğrudan yatırımların artırılması öngörülmektedir.

ii. Program Hedefleri

- Kamu alımlarında orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerindeki yerli firmaların payının artırılması
- Yüksek teknoloji sektörlerinde uluslararası alanda markalaşma sürecinin desteklenmesi ve markalaşmış ürün sayısının artırılması
- Kamu tedarik sistemi yoluyla Ar-Ge harcamalarının artırılması
- Kamu alımlarında uygulanacak politikalarla uluslararası doğrudan yatırımların artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Kamu alımlarında yerli üretimin payı
- Kamu alımlarında KOBİ'lerin payı
- Kamu alım garantisine dayalı yerli üretimin toplam alımlar içindeki payı
- Yurtdışı alımlarda offset uygulaması yoluyla yerli sanayiye verilen pay
- Offset anlaşma sayısı ve tutarı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Kamu Tedarik Sisteminin Ar-Ge ve Yeniliği Destekleyecek Şekilde Düzenlenmesi

- Kamu kurum ve kuruluşlarının uzun vadeli ihtiyaç planlaması yapmasının sağlanması
- Kamu alımları veri tabanı ve portal oluşturulması

- Teknoloji yoğun ürünlerde kamu alım garantisine dayalı üretimin teşvik edilmesi

2. Bileşen: Finansman ve Organizasyon Modelinin Oluşturulması

- Stratejik kamu alımlarının yerli imkânlarla finanse edilmesi için model geliştirilmesi
- Kamu alımlarına yönelik strateji ve eylem planı oluşturulması
- Kamunun yurtdışı alımlarında offset uygulaması için bir model geliştirilmesi
- Kamuda ortak alımlar için bir model geliştirilmesi
- Kamu alımları ve kullanım hakkı tahsislerinin fikri mülkiyet sahipliği ve hammadde dâhil yerlilik oranı uygulamalarını içermesi

3. Bileşen: Mevzuat Altyapısının Oluşturulması

- Kamu tedariki ve kullanım hakkı tahsisi ile ilgili mevzuatta yerli üretim, yenilik ve teknoloji transferini teşvik edecek şekilde düzenleme yapılması
- Yurtdışı alımlara yönelik offset uygulaması için düzenleme yapılması
- Kamu alımları uygulamalarında KOBİ'ler lehine düzenlemeler yapılması

4. Bileşen: Kamu Alımlarıyla Girişimcilik ve Özel Sektörün Yenilik Kapasitesinin Güçlendirilmesi

- Kamu alımları yoluyla teknolojik alanlarda faaliyet gösteren işletme sayısının artırılması
- Savunma sanayiindeki offset uygulamasının enerji, ulaştırma, sağlık başta olmak üzere sivil alanlarda da yaygınlaştırılması

5. Bileşen: Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

- Kamu alımlarıyla ilgili koordinasyon mekanizması oluşturulması
- Tedarikçi kamu kurumlarının şartname hazırlama, standart oluşturma gibi konularda kapasitelerinin güçlendirilmesi
- Üniversite, kamu kurumları ve özel sektörün bilgilendirilmesi yoluyla farkındalık oluşturulması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
2. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
3. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
4. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
5. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

1.13. YERLİ KAYNAKLARA DAYALI ENERJİ ÜRETİM PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

2011 ve 2012 yıllarında dış ticaret açığının sırasıyla yüzde 45 ve yüzde 62'si net enerji ithalatından kaynaklanmıştır. Hızla büyümekte olan enerji talebinin karşılanabilmesi için petrol, doğal gaz ve taşkömürü ithalatı sürekli artmaktadır. Bu durum enerjide yüksek oranlı dışa bağımlılığın sürmesine yol açmakta, cari işlemler dengesi ve enerji arz güvenliği üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Türkiye ekonomisinin yüksek ve istikrarlı büyüebilmesi için mümkün olan bütün yerli kaynakların enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi öncelikli bir husustur. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının hem birincil enerji arzı hem de elektrik üretimi amacıyla değerlendirilmesi sürdürülebilir kalkınmanın temini açısından önem taşımaktadır. Bu programla yerli kaynakların enerji üretimindeki payının artırılması suretiyle enerjide dışa bağımlılığın azaltılması amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- 2011 yılı sonunda birincil enerji üretiminde yüzde 28 olan yurtiçi ve yurtdışı petrol ve doğal gaz çıkarımları dâhil yerli kaynak payının, 2018 sonunda yüzde 35'e yükseltilmesi
- 2012 yılında yaklaşık 39 milyar kWh olarak gerçekleşen linyit kaynaklı elektrik enerjisi üretiminin 2018 yılında 60 milyar kWh'e çıkarılması
- Plan döneminde 10.000 MW'lık ilave hidrolik kapasitenin devreye alınması

iii. Performans Göstergeleri

- Isı ve elektrik üretimi amaçlı linyit kullanımı miktarı
- Yerli petrol ve doğal gaz üretimi miktarı
- Yenilenebilir kaynaklardan sağlanan elektrik üretimi miktarı
- Güneş, jeotermal ve biyokütle kaynaklarından sağlanan ısı üretimi miktarı
- Benzin ve motorinle harmanlanan biyoetanol ve biyodizel miktarı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Yerli Kömürlerin Elektrik Üretimi Amaçlı Değerlendirilmesi

- Afşin-Elbistan havzasındaki rezervlerin değerlendirilmesi için özel bir finansman yöntemi geliştirilmesi ve uygulanması
- Kamu elindeki işletilmeye hazır sahaların rödovans usulüyle özel sektöre devrinin sağlanması
- Kömür aramalarına hız verilerek rezervlerin artırılması
- Yerli kömürlerin kullanımdaki ısı değerini artıracak veya kalitesini yükseltecek Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmesi
- Yerli kömürlere dayalı elektrik üretim tesisi yatırımlarına yönelik teşvik uygulamasının izlenerek ihtiyaçlara göre güncellenmesi
- Kamu elinde bulunan linyit yakıtlı termik santrallerin rehabilite edilmesi

2. Bileşen: Yurtiçi ve Yurtdışı Petrol ve Doğal Gaz Aramalarının Artırılması

- Petrol ve doğal gaz ihtiyaçlarının olabildiğince yerli üretimle karşılanması için yurtiçi yatırımların hızlandırılması
- TPAO tarafından yürütülen yurtdışı petrol ve doğal gaz arama, sondaj ve üretim faaliyetleri ile yabancı ülke ve şirketlerle işbirliklerinin artırılması

3. Bileşen: Su Kaynaklarının Elektrik Üretimi Amaçlı Değerlendirilmesi

- Elektrik üretimi amacıyla henüz değerlendirilememiş su potansiyelinin yapılabirlik kriterlerini ve çevresel kriterleri sağlaması durumunda hızla yatırıma dönüştürülmesi
- Kamu elinde bulunan HES'lerin rehabilite edilmesi

4. Bileşen: Su Dışındaki Yenilenebilir Kaynakların Değerlendirilmesi

- Rüzgâr, güneş, biyokütle ve jeotermal kaynakların elektrik üretiminde kullanılmasına yönelik potansiyelin tam olarak tespit edilmesi, bu kapsamda jeotermal aramaların hızlandırılması
- Su kaynakları dışındaki yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretiminin artırılması için yatırım gerçekleştirmelerine yönelik izleme ve değerlendirme yapılması
- Biyokütle, jeotermal ve güneş kaynaklarının birincil enerji amacıyla değerlendirilmesi için mevcut potansiyelin harekete geçirilmesi
- Biyoetanol ve biyodizel yakıtların benzin ve motorinle harmanlanması uygulamalarının gıda güvenliği, çevresel etkiler ve tesis kapasitelerinin geliştirilmesi açısından izlenmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
2. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
3. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
4. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

1.14. ENERJİ VERİMLİLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Türkiye, son yıllarda enerji verimliliği alanında kaydettiği ilerlemelere rağmen, gelişmiş ülkelere kıyasla “enerji yoğun” ekonomilerden biridir. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Eurostat verilerine göre, ülkemizde enerji yoğunluğu OECD ve AB-27 ortalamalarının üzerindedir.

Türkiye’nin gelişmiş ülkelere kıyasla yüksek olan enerji yoğunluğunun düşürülmesi ve enerji verimliliği alanında iyileştirmeler yapılması sürdürülebilir kalkınma açısından önem arz etmektedir. 2012 yılında yürürlüğe giren Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012-2023), enerji verimliliği alanında yapılması gereken çalışmalara ışık tutan bir niteliğe sahiptir. Bu programla seçilmiş bazı sektör ve alanlarda enerji verimliliğini iyileştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmesi, mevcut bazı uygulamaların yaygınlaştırılması, örnek uygulamaların duyurularak kamuoyu bilincinin yükseltilmesi ve nihayetinde talep tarafı yönetimine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- 2011 yılı sonunda, iklim düzeltmeli ve 2000 yılı dolar fiyatlarıyla 0,2646 TEP/1000 dolar olarak gerçekleşen Türkiye’nin birincil enerji yoğunluğunun, 2018 sonunda 0,243 TEP/1000 dolar değerinin altına indirilmesi
- 2018 yılına kadar kamu binalarındaki enerji tüketiminin, 2012 yılı baz alınmak suretiyle belirlenecek göstergeler düzeyinde ve verimlilik artışı uygulamaları ile yüzde 10 düşürülmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Birincil enerji yoğunluğu
- Referans senaryoya göre enerji tüketimindeki azalma
- Kamu binalarının enerji tüketimindeki azalma

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Enerji Verimliliğine Yönelik İdari ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

- Enerji verimliliği çalışmalarının, idari ve mali açıdan güçlü, yatay sektörlerde çalışmalar yapabilecek şekilde yapılandırılmış tek bir çatı altında toplanması ve farklı sektörlerle yönelik politika ve uygulamalar arasında entegrasyonun sağlanması
- Enerji verimliliği alanında istatistik, ölçme-değerlendirme ve izlemeye yönelik bir mekanizma oluşturulması

2. Bileşen: Enerji Verimliliği Çalışmalarının ve Projelerinin Finansmanı İçin Sürdürülebilir Mali Mekanizmaların Geliştirilmesi

- Uygulanmakta olan mali teşviklerin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması
- Yatırım yapmayı özendirici ilave mali tedbirler alınması, bu alandaki finansman imkânlarının belirli bir disiplin içinde kullanımı için mekanizmalar geliştirilmesi

3. Bileşen: Sanayide Enerji Verimliliğinin Artırılması

- Sanayide harcanan elektriğin yüzde 70'den fazlasını tüketen düşük verimli AC elektrik motorlarının daha yüksek verimli olanlarıyla değiştirilmesi
- KOBİ'lerin enerji verimliliği konusundaki eğitim, etüt ve danışmanlık hizmetlerinin desteklenmesine yönelik mekanizmaların iyileştirilmesi

4. Bileşen: Binalarda Enerji Verimliliğinin İyileştirilmesi

- Proje sonrasında sağlanan tasarruflarla geri ödemeye imkân veren enerji performans sözleşmesi (EPS) borçlanma modeli dâhil olmak üzere, çeşitli finansman yöntemleriyle kamu binalarındaki enerji verimliliği yatırımlarının yaygınlaştırılması
- Yalıtımı düşük ve/veya yetersiz yalıtıma sahip eski binalarda, binayı çevreleyen dış yapı zarfının ve ısıtma sistemlerinin yürürlükteki standartları sağlayacak şekilde ısı yalıtımlı niteliğe dönüştürülmesi

5. Bileşen: Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılması

- Ulaşımında toplu taşımanın, küçük motor hacimli, elektrikli ve hibrit araç kullanımının yaygınlaştırılması, uygun yerleşim yerlerinde akıllı bisiklet şebekeleri kurulması ve trafiğe kapalı yaya yolları oluşturulması
- Kamuda düşük yakıt tüketimi olan taşıt kullanımının yaygınlaştırılması

6. Bileşen: Elektrik Üretiminde Yerinden Üretimin, Kojenerasyon ve Mikrokojenerasyon Sistemlerinin Yaygınlaştırılması

- Kömür yakıtlı mevcut termik santrallerin atık ısılarından bölgesel ısıtma ve tarımsal faaliyetlerde yararlanmak için projeler geliştirilmesi
- Sanayide atık ıslardan elektrik üretiminin yaygınlaştırılması, atık ısı enerjisi satışları için piyasa oluşturulması, kojenerasyon ve mikrokojenerasyon uygulamalarının yaygınlaşması için bu tesislerin kurulumunu özendirici tedbirler alınması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
2. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
3. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
4. Bileşen: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
5. Bileşen: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
6. Bileşen: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

1.15. TARIMDA SU KULLANIMININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Su kaynaklarının etkin kullanımı ve yönetimi, sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği için önem taşımaktadır.

Ülkemiz toplam 112 milyar m³ ve kişi başına 1.500 m³ düzeyinde toplam tüketilebilir su potansiyeli ile su kısıtı yaşayan bir ülke konumundadır. Diğer taraftan, bu potansiyel içinde 44 milyar m³'e ulaşan toplam kullanımın yüzde 73'ü tarım sektöründe gerçekleşmektedir.

Bu programla tarımda su kullanımının etkinleştirilmesinden başlanarak ülke çapında ve havza bazında iklim şartları, yanlış ve aşırı su kullanımından kaynaklanan veya kaynaklanması beklenen sorunların çözümü amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- DSİ tarafından geliştirilen sulama tesislerinde, su tasarrufu sağlayan tarla içi modern sulama yöntemlerinin (damlama ve yağmurlama) uygulandığı alanın toplam sulama alanı içindeki payının Plan döneminde yüzde 20'den yüzde 25'e yükseltilmesi
- Plan döneminde, DSİ sulamalarında yüzde 62 olan sulama oranının yüzde 68'e, yüzde 42 olan sulama randımanının ise yüzde 50'ye çıkarılması
- Su tasarrufu sağlayan toplam modern sulama sistemi sayısının Plan döneminde her yıl yüzde 10 oranında artırılması
- Yeraltı suyu kullanımının Plan dönemi boyunca yüzde 5 düşürülmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Sulama randımanı
- Sulama oranı
- Modern sulama yöntemleriyle sulanan alanların büyüklüğü
- Yer altı suyu kullanım miktarı
- Düzenlenen sulama eğitimlerine katılan çiftçi sayısı
- Ticari hale gelen kuraklığa dayanıklı ürün çeşidi sayısı
- Sulama alanlarında toplulaştırılan arazi büyüklüğü
- Sulama amaçlı kurulan örgütlerin bütçe yeterlilik oranı
- Yer altı ve yer üstü su kaynaklarında nitrat kirliliği gözlenme oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Mevcut Sulama Altyapısının Modernizasyonu ve Etkinliğinin Artırılması

- Eskiye kanal ve şebekelerin belirlenecek öncelikler dâhilinde yenilenmesi ve kapalı sisteme geçilmesi
- Suyu tasarruflu kullanan modern sulama yöntemlerinin (damlama ve yağmurlama) mevcut ve yeni gerçekleştirilecek küçük sulama işlerinde yaygınlaştırılması
- Sulamada yeni tekniklere ilişkin Ar-Ge çalışmalarının ve yeni uygulamaların artırılması

- Arazi toplulaştırmasının sulama alanlarında hızlandırılması ve şebeke dağıtımında etkinliğin artırılması
- Sulama yatırımlarında cazibeli ve düşük pompajlı sulamaların öncelikle tamamlanması

2. Bileşen: Suyun Bilinçli Kullanımı İçin Tarım Üreticilerine Yönelik Eğitim ve Yayımın Artırılması

- Suyu tasarruflu kullanan sistemlerin tarımsal üretimde doğru kullanımı için eğitim ve yayım faaliyetlerinin artırılması

3. Bileşen: Destekleme Politikalarının Su Kısıtı Esas Alınarak Gözden Geçirilmesi

- Destekleme politikalarının geliştirilmesinde bölgesel su kısıtı ve çevrenin korunması unsurlarının göz önüne alınması
- Kuraklığa dayanıklı ürün çeşitleri geliştirilmesinin desteklenmesi
- Bölgelere göre ürün deseni değişikliklerinin özendirilmesi
- Destekler verilirken sularda tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan kirliliğin izlenmesi, izleme sonuçlarının değerlendirilmesi ve kirliliğin önlenmesi kriterlerinin dikkate alınması

4. Bileşen: Su Havzaları Bazında Su Bütçesi Çalışmaları Yapılması

- Suyun bölgesel kısıtlar dikkate alınarak fiyatlandırılması ve fiyatların uygulamaya geçirilmesi
- Tarımsal su kullanımında tasarrufa yönelik yeni politikaların havza bazında yürürlüğe konulması
- Sulamada yeraltı sularının kullanımının sınırlandırılması ve kayıt altına alınması

5. Bileşen: Sulamada Kurumsal Yapıların Etkinleştirilmesi

- Tarımsal üretim ve sulama altyapısına yönelik destek veren ve politikayı belirleyen kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdümün geliştirilmesi
- Sulama amaçlı kurulan örgütlerin borç yükümlülüklerini zamanında yerine getirmeleri için idari kapasitelerinin ve kamu denetim sistemlerinin güçlendirilmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Orman ve Su İşleri Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Orman ve Su İşleri Bakanlığı
2. Bileşen: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
3. Bileşen: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
4. Bileşen: Orman ve Su İşleri Bakanlığı
5. Bileşen: Orman ve Su İşleri Bakanlığı

1.16. SAĞLIK ENDÜSTRİLERİNDE YAPISAL DÖNÜŞÜM PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Ülkemizde artan ve yaşlanan nüfus, ortalama yaşam süresinde yükselme, sağlık hizmetlerinde ve ilaca erişimde iyileşme, artan refah düzeyi ve farkındalık gibi faktörler nedeniyle ilaç ve tıbbi cihaz talebinin artması sosyal güvenlik harcamalarında ve cari açık üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Uzun vadede Türkiye'nin küresel bir ilaç Ar-Ge ve üretim merkezi olması, ilaç ve tıbbi cihaz alanında rekabetçi bir konuma ulaşması önem arz etmektedir. Bu programla yüksek katma değerli ürün üretebilen, küresel pazarlara ürün ve hizmet sunabilen ve yurtiçi ilaç ve tıbbi cihaz ihtiyacının daha büyük bir kısmını karşılayabilen bir üretim yapısına geçilmesi amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda orta vadede yerli üretim kapasitesinin artırılması, Ar-Ge ve girişim ekosisteminin geliştirilmesi, uzun vadede yeni molekül geliştirebilen, daha yüksek katma değerli ilaç ve tıbbi cihaz üretebilen bir yapıya kavuşarak küresel değer zincirlerinde etkinliğin artırılması öngörülmektedir.

ii. Program Hedefleri

- Yurtiçi tıbbi cihaz ve tıbbi malzeme ihtiyacının yüzde 20'sinin yerli üretimle karşılanması
- Yurtiçi ilaç ihtiyacının değer olarak yüzde 60'ının yerli üretimle karşılanması

iii. Performans Göstergeleri

- İlaç ve tıbbi cihazda ihracatın ithalatı karşılama oranı
- İlaç ve tıbbi cihaz Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı
- İlaç sektörünün yerli ve uluslararası patent başvurusu sayısı
- Türkiye'de tıbbi cihaz şirketi sayısı
- İlaç sektöründe çalışan sayısı
- Türkiye'de üretimine başlanan yeni ilaç sayısı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Kamunun Yönlendirme Kapasitesinin Güçlendirilmesi

- İlaç ve tıbbi cihaz sektörlerinde orta ve uzun vadeli stratejilerin ve yol haritalarının hazırlanması
- İlaç ve tıbbi cihaz alanında sağlık, sosyal güvenlik, sanayi politika ve uygulamalarında eşgüdüm ve yönetişimin geliştirilmesi amacıyla yönlendirme kurulu oluşturulması
- Tıbbi cihazda odak ürünler için orta ve uzun dönem tedarik planı hazırlanması
- Geleceğe yönelik ihtiyaçların belirlenebilmesi için veri altyapısının oluşturulması, veri paylaşım standartlarının belirlenmesi
- Sağlık hizmet sunumu perspektifinden tıbbi cihaz ürün standartlarının geliştirilmesi

- Kamunun savunma alanındaki yerileştirme deneyimlerinden faydalananak alım yapan kurumların sektörü yönlendirme ve düzenleme kapasitelerinin güçlendirilmesi

2. Bileşen: Ar-Ge ve Yenilik Alanının Geliştirilmesi

- Yerli ve yabancı nitelikli araştırmacı sayısının artırılması
- Öncelikli alanlar belirlenerek temel araştırma programlarının oluşturulması
- Yerli ve yabancı özel sektör ile yakın işbirliği içinde çalışacak akredite araştırma, test ve ölçüm merkezlerinin kurulması
- Sürdürülebilir Ar-Ge, üretim, ticarileştirme için alternatif finansal modeller ile programlar tasarlanması
- Ar-Ge destek programlarının geliştirilmesi

3. Bileşen: İş ve Girişim Ekosisteminin Geliştirilmesi

- Yeni sağlık programları oluştururken yerli ilaç sanayi ile işbirliği modellerinin geliştirilmesi
- Yeni girişim modelleri için finansman yöntemlerinin geliştirilmesi, destek araçlarının tasarlanması
- Tıbbi cihaz ve ilaç sanayi kümelenmelerinin oluşturulması
- Sektöre özgü üniversite-sanayi işbirliği sistem ve modellerinin geliştirilmesi

4. Bileşen: Üretim ve İhracatın Desteklenmesi

- İkili anlaşmalarla ruhsatlandırma ve teknik denetim süreçlerinin hedef bölge ve ülkelerde kolaylaştırılmasına yönelik olarak girişimlerde bulunulması
- İmalat sanayi üzerinde dönüştürücü etkisi yüksek uluslararası doğrudan yatırımlara verilen desteklerin etkinleştirilmesi
- Yerli ilaç üretimini ve ihracatını teşvik için uluslararası yükümlülüklerle uyumlu bir şekilde yeni önlemlerin devreye sokulması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatörler: Kalkınma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
2. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
3. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
4. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı

1.17. SAĞLIK TURİZMİNİN GELİŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Tıbbi tedavinin alınması, termal kaynakların kullanılması, rehabilitasyon hizmetlerinin ve kişilerin kendilerini iyi ve sağlıklı hissetmesini sağlayan hizmetlerin giderek artmasına paralel olarak sağlık turizmi, ülkemizin potansiyeli dikkate alındığında önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bu programla, Türkiye'nin dünyada yükselen pazar konumunda olduğu medikal turizm, termal turizm ve ileri yaş-engelli turizmi alanlarındaki hizmet kalitesinin yükseltilerek rekabet gücünün artırılması amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- Termal turizmde 100.000 yatak kapasitesinin oluşturulması
- Termal turizmde 1.500.000 (600.000 tedavi amaçlı) yabancı termal turiste hizmet sunulması
- Termal turizmde 3 milyar dolar gelir elde edilmesi
- Medikal turizmde dünyanın ilk 5 destinasyonu içerisinde olunması
- 750.000 medikal yabancı hastanın tedavi edilmesi
- Medikal turizmde 5,6 milyar dolar gelir elde edilmesi
- İleri yaş turizminde 10 bin yatak kapasitesi oluşturulması
- İleri yaş turizminde 150.000 yabancı turistin ülkemizi ziyaret etmesi
- İleri yaş turizminde 750 milyon dolar gelir elde edilmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Termal, medikal ve ileri yaş turizminde yatak kapasitesi
- Termal, medikal ve ileri yaş turizminde turist sayısı
- Termal, medikal ve ileri yaş turizminde turizm geliri
- Medikal turizmde Türkiye'nin dünyadaki sırası

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Sağlık Turizmine Yönelik Kurumsal ve Hukuki Altyapının Geliştirilmesi

- Hedef ülke, bölge ve branşları dikkate alan bir sağlık turizmi stratejisi ve eylem planı hazırlanması
- Kamu kurumları arasında koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesi, kamu ile özel sektör arasında işbirliğinin güçlendirilmesi
- Fiyat farklılaştırmasına da imkân tanıyan mevzuat altyapısının oluşturulması
- İstatistik altyapısının geliştirilmesi

2. Bileşen: Sağlık Turizmi Alanında Fiziki ve Teknik Altyapının İyileştirilmesi

- Termal turizm varlıkları ve medikal turizm altyapısı envanterlerinin hazırlanması
- Hastane, termal otel, ileri yaş ve engelli bakım merkezleri gibi tesislerin sağlık turizminde kullanım imkânlarının artırılması
- Sağlık turizmi kapsamında yatırım ve planlama konusunda destek sağlanması, arazi temini için yeni modellerin oluşturulması

3. Bileşen: Sağlık Turizmi Hizmet Kalitesinin Artırılması

- Sağlık turizmi alanında çalışan personelin nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi
- Sağlık turizmine yönelik hizmet ve tesis standartlarının yükseltilmesi
- Konaklama ve diğer yardımcı hizmetler için kolaylaştırıcı mekanizmaların geliştirilmesi

4. Bileşen: Sağlık Turizmi Alanında Etkin Tanıtım ve Pazarlama Yapılması

- Hedef ülke ve bölgelerde tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin artırılması
- Tanıtım ve pazarlama alanında kamu ve özel sektör işbirliklerinin artırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatörler: Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
2. Bileşen: Kültür ve Turizm Bakanlığı
3. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
4. Bileşen: Kültür ve Turizm Bakanlığı

1.18. TAŞIMACILIKTAN LOJİSTİĞE DÖNÜŞÜM PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Sanayi sektöründe ürün veya hammaddenin navlun fiyatı, firmaların yatırım kararını ve rekabet gücünü etkilemektedir. İmalat sanayii yatırımları için potansiyelin artırılması ancak lojistik imkânların artırılması ve lojistik maliyetlerinin dünya ile rekabet edebilecek seviyeye gelmesi ile mümkündür.

Bu programla, Türkiye'nin ihracat, büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında, son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistiğin büyüme potansiyelimize katkısının artırılması ve Lojistik Performans Endeksinde ilk 15 ülke arasına girilmesi amaçlanmaktadır.

Program, lojistik alanında etkin ve verimli planlama yapabilmek amacıyla mevzuat, eğitim, gümrük, altyapı ve sektörde faaliyet gösteren firmaların rekabet gücünün artırılması konuları üzerine yoğunlaşmıştır.

ii. Program Hedefleri

- Türkiye'nin lojistikteki uluslararası konumunun güçlendirilmesi
- Sanayi ürünlerinin toplam maliyeti içindeki lojistik maliyetin yükünün azaltılması
- Nihai ürünlerin tüketim pazarlarına ulaşım süresinin kısaltılması

iii. Performans Göstergeleri

- Türkiye'nin Lojistik Performans Endeksi sıralaması
- Taşımacılıkta intermodalite tercih oranı ve transit yük oranı
- Sektördeki yerli firma sayısının yabancı firma sayısına oranı
- Lojistikte Ar-Ge çalışması yürüten firma sayısı ve yapılan yıllık yenilik sayısı
- Lojistik döngü içerisinde gümrük işlemlerinde harcanan ortalama süre
- Belirlenen sanayi ürünlerinin toplam maliyeti içinde lojistik maliyetinin oranı
- Limanlarda konteynerizasyon oranı ve konteyner elleçleme kapasitesi
- Limanlarda elleçlenen yükün demiryolu ile taşınma oranı
- Demiryolu yük taşımacılığında özel sektörün payı
- Toplam dış ticaret hacminde hava kargonun payı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Lojistikte Strateji ve Kurumsal Yapılanmanın Oluşturulması

- Kamu kurumlarının lojistikte üstlenecekleri rollerin tanımlanması
- Kurumlar arası koordinasyon için yeni bir yapı oluşturulması
- Ulaştırma türleri ve koridorları, lojistik merkezleri ve diğer lojistik faaliyetleri ile asgari ve azami gereklilikleri kapsayan mevzuat niteliğinde Lojistik Master Planının hazırlanarak hayata geçirilmesi
- Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun kapsamında, ikincil mevzuat çalışmalarının tamamlanarak TCDD şebekesinin özel taşıyıcılara açılması ve demiryolu taşımacılığında serbestleşmenin sağlanması

2. Bileşen: Şehirlerde Lojistik Altyapının İyileştirilmesi

- Şehirlerin gelişmesine paralel olarak lojistik altyapının iyileştirilmesi
- Şehirlerde belirli alanların lojistik faaliyetler için ayrılarak lojistik merkezlerin oluşturulması

3. Bileşen: Gümrük İşlemlerinde Etkinliğin Sağlanması

- Komşu ülkeler ve dış ticaretimizin bulunduğu diğer ülkelerle gümrük işlemlerinin hızlandırılması, gümrüklerin fiziki ve beşeri kapasitesinin artırılması, gümrüklerde bilgi teknolojisinin kullanımının yaygınlaştırılması

4. Bileşen: Büyük Ulaştırma Altyapı Yatırımlarının Tamamlanması

- Çandarlı Konteyner Limanının tamamlanması, Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının yapımına başlanması
- Ana limanların karayolu ve demiryolu bağlantıları ve sınır kapılarına bağlantı yapan koridorlarda karayolu yatırımlarının tamamlanması
- Karayolu ağında ağır taşıt trafiğinin yoğun olduğu kesimlerde bölünmüş yol ve BSK yatırımlarının yapılması
- Yüksek katma değerli malların ticareti yoğun olan bölgelerde yeni hava kargo terminali yatırımlarının yapılması
- Demiryollarında yapımı devam eden 19 lojistik merkezin tamamlanması ve trafiğin yoğun olduğu kesimlerde çift hat demiryolu yapımlarının gerçekleştirilmesi
- Mevcut konvansiyonel hatlarda eksik olan elektrifikasyon ve sinyalizasyon sistemlerinin tamamlanması
- OSB, Serbest Bölge ve büyük fabrikalara iltisak hatlarının yapılması

5. Bileşen: Sektörde Faaliyet Gösteren Firmaların Rekabet Güçlerinin Artırılması

- Lojistik firmalarının taşımacılık yanında modern depoculuk anlayışıyla tedarik zincirini yönetecek şekilde yapılanması
- Lojistikte yerli küçük firmaların birleşmesinin desteklenmesi
- Lojistik firmalarının teknoloji kullanımı ile Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin desteklenmesi

6. Bileşen: Yurtiçi Lojistik Yapılanmasının Yurtdışı Yapılanmalarla Desteklenmesi

- İhracatta hedef ve öncelikli ülkelerde lojistik merkezler kurulması
- Yeni ihracat güzergâhları oluşturulması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatörler: Kalkınma Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
2. Bileşen: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
3. Bileşen: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
4. Bileşen: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı
5. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı
6. Bileşen: Ekonomi Bakanlığı

1.19. TEMEL VE MESLEKİ BECERİLERİ GELİŞTİRME PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Günümüzde iş dünyasında yaşanan hızlı değişim, bireylerin mesleki beceriler kadar temel becerilere sahip olmalarını da gerekli kılmaktadır. Bu beceriler, bireylerin daha uzun süreyle çalışma hayatında kalmalarına, iş yaşamında verimliliklerinin artmasına ve değişen iş ve yaşam koşullarına daha hızlı uyum sağlamalarına imkân vermektedir. Bu çerçevede bireylerin, mesleki becerilerin yanında iş yaşamının gerektirdiği temel becerilere sahip olması, eğitim sistemi ile çalışma hayatı arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi ülkemiz insan kaynağının geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu programla bireylerin, çalışma hayatının gerektirdiği bilgi ve iletişim teknolojileri, yabancı dil, finansal okuryazarlık, problem çözme, eleştirel düşünme, iletişim, liderlik, kariyer planlama ve iş arama gibi temel beceriler ile sanatsal ve sportif becerilere sahip olması amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- Eğitim kademelerinde temel becerilerin ağırlığının artırılması
- Temel becerileri kazandıran hayat boyu öğrenme programlarının geliştirilmesi
- İşgücü piyasası ile eğitim sistemi arasındaki bağın güçlendirilmesi
- İstihdamda ve eğitimde olmayan gençlerin sayısının azaltılması

iii. Performans Göstergeleri

- Okuldan işe geçiş süresi
- Beceri düzeyine uygun işte çalışan kişi sayısı
- Temel beceri eğitimi alan genç sayısı
- Gençlerde uzun süreli işsizlik oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Eğitim Sisteminin İşgücü Piyasasıyla Uyumunun Artırılması

- İşgücü piyasasında talep edilen temel becerilerin ve gençlerin sahip olduğu yetkinliklerin tespit edilmesi
- Staj süreçleri iyileştirilerek okul-iş dünyası işbirliğinin güçlendirilmesi
- İşgücü piyasası ve eğitim sistemine ilişkin istatistikî verilerin iyileştirilmesi, etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin kurulması
- Etkin işgücü piyasası ihtiyaç analizlerinin yapılması yoluyla mesleki eğitim programlarının piyasa ihtiyaçlarına uygun planlanması

2. Bileşen: Eğitim Çağındaki Gençlerin Temel Becerilerinin Geliştirilmesi

- Eğitimin tüm kademelerindeki müfredatın temel becerileri içerecek ve geliştirecek şekilde güncellenmesi
- Ortaokul ve liselerde bireysel yeteneklere göre öğrencileri yönlendirebilecek bir rehberlik sisteminin hayata geçirilmesi

3. Bileşen: Genç İşgücünün Temel Becerilerinin Geliştirilmesi

- İŞKUR'da görevli iş ve meslek danışmanlarının lise ve üniversite mezunu gençlerin tamamına ulaşmasının ve İŞKUR tarafından düzenlenecek beceri eğitimlerinden yararlanmalarının sağlanması
- Halk eğitim merkezleri ile yerel yönetimlerin meslek edindirme merkezlerinin hayat boyu öğrenme merkezi olarak yeniden yapılandırılması ve bu merkezlerde sunulan temel beceri eğitim faaliyetlerinin nicelik ve nitelik olarak artırılması

4. Bileşen: Sanatsal ve Sportif Faaliyetlerin Geliştirilmesi

- Eğitim müfredatının her gence en az bir sanat veya spor dalında performans yapabilme becerisi kazandıracak şekilde düzenlenmesi
- Eğitimin tüm kademelerindeki okullarda kültür ve spor aktivitelerinin gerçekleştirilebileceği ortamın iyileştirilmesi

5. Bileşen: Mesleki Yeterliliklerinin Artırılması

- Ulusal Yeterlilik Çerçevesinin, yükseköğretim ve yaygın eğitim yeterliliklerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi ve girişimcilik kültürünün mesleki yeterliliklerle desteklenmesi
- Bireylerin öğrenme fırsatları çeşitlendirilerek hayat boyu öğrenme faaliyetlerinin teşvik edilmesinin sağlanması
- Eğitim ve öğretim kurumlarının akreditasyonuna başlanması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
2. Bileşen: Milli Eğitim Bakanlığı
3. Bileşen: İŞKUR
4. Bileşen: Gençlik ve Spor Bakanlığı
5. Bileşen: Mesleki Yeterlilik Kurumu

1.20. NİTELİKLİ İNSAN GÜCÜ İÇİN ÇEKİM MERKEZİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Ülkeler sahip olduğu nitelikli insan gücünün yanı sıra uluslararası alanda temayüz etmiş nitelikli insan gücünden de istifade ederek kalkınma süreçlerini daha da rekabetçi bir yapıya kavuşturabilmektedir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye yüksek nitelikli beyin göçünden yeterince faydalanamamaktadır.

Bu programla, küresel düzeyde bilgiye dayalı rekabet gücünün artırılmasına yönelik olarak başta yurtdışındaki vatandaşlarımız olmak üzere yerli ve yabancı nitelikli insan gücü için üniversite, sanayi, kamu ve araştırma merkezleri arasındaki işbirliğini geliştirip uygun ortam ve koşullar sağlanarak ülkemizin cazibe merkezi haline getirilmesi amaçlanmaktadır.

Programın hedef kitlesi başta yurtdışında yaşayan, Türkiye'ye ivme kazandırabilecek vatandaşlarımız olmak üzere ülkemizi ihtiyaç duyulan alanlarda ileriye taşıyabilecek yüksek nitelikli uluslararası insan gücüdür.

ii. Program Hedefleri

- Başta vatandaşlarımız olmak üzere yurtdışından ülkemize gelen nitelikli insan gücünün artırılması
- Eğitim ve araştırma kurumlarında sözleşmeli çalışan yabancı araştırmacı sayısının artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Yurtdışından araştırma, eğitim, staj ve iş gibi nedenlerle ülkeye giriş yapan vatandaş ve yabancıların oranı
- TÜBİTAK desteğiyle yürütülen projelerde görev alan yabancı araştırmacı sayısı
- TÜBİTAK desteklerinden yararlanarak Türkiye'ye gelen yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın sayısı
- Yurtdışında açılan Türkiye ile ilgili araştırma merkezleri sayısı
- Eğitim ve araştırma kuruluşlarında çalışan yabancı sayısı
- Staj, hareketlilik ve değişim programlarından yararlanan yabancı ve yurtdışında yaşayan vatandaş sayısı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Tanıtım, Organizasyon ve Ağ Oluşturma

- Yurtdışından nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyulan alanların belirlenmesi
- Türkiye'deki araştırma ortamının tanıtımı için yurtdışı temsilciliklerin kapasitesinin artırılması
- AB çerçeve programlarına katılımın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması
- Türkiye'nin ekonomik, tarihi, kültürel bağlarının güçlü olduğu ülkelerle AB Çerçeve Programlarına benzer programların geliştirilmesi
- Sağlık başta olmak üzere, öncelikli teknoloji alanlarında araştırma merkezleri ve akademik kurumların yurtdışındaki muadilleriyle ortaklık kurması

- Türkiye’deki araştırma merkezlerinin yurtdışındaki araştırmacılara tanıtılması
- Yurtdışındaki lisansüstü eğitilmiş vatandaşlarımızın ülkemizle bağlantılarının canlı tutulması amacıyla bir iletişim ağı oluşturulması
- Yurtdışında Türkiye ile ilgili araştırma merkezleri açılması

2. Bileşen: İş ve Yaşam Ortamının İyileştirilmesi

- Ar-Ge altyapısının, araştırmacı desteklerinin ve girişimcilik ortamının yurtdışından araştırmacılar açısından cazibesinin artırılması
- Yurtdışından gelen insan gücünün araştırma ve üretim altyapısı gelişmiş illere yönlendirilmesi
- Araştırma merkezleri çevresinde konaklama imkânlarının geliştirilmesi
- Yabancı uyruklu araştırmacıların ve ailelerinin oturma iznine ve çalışmalarına ilişkin süreçlerin kolaylaştırılması ve iyileştirilmesi
- Yurtdışından araştırmacıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişinin kolaylaştırılması

3. Bileşen: Destekleme Mekanizmaları Geliştirilmesi

- Sözleşmeli yabancı araştırmacıların kamu üniversiteleri, kamu araştırma merkezleri, vakıf üniversiteleri ve özel sektör araştırma merkezlerinde çalışabilmesiyle ilgili mevzuatta iyileştirmeler yapılması
- Araştırma projelerinde sözleşmeli yabancı uzman çalıştırılabilmesinin sağlanması
- Bilim ve araştırma insanların ülkemize araştırma, ders verme ve konferans amaçlı ziyaretlerinin desteklenmesi
- Yurtdışında başarı sağlamış vatandaşlarımızın araştırma, eğitim, konferans gibi amaçlarla ülkemizi ziyaretlerinin desteklenmesi
- Yurtdışındaki üniversite öğrencileri ile bilim, sanat ve kültür alanlarında öne çıkan yüksek nitelikli insan gücü için değişim, hareketlilik ve staj programlarının geliştirilmesi
- Yurtdışındaki üniversite öğrencisi vatandaşlarımızın ülkemizde staj yapmalarının desteklenmesi
- Yurtdışındaki lisansüstü eğitim yapmış ve yapmakta olan vatandaşlarımızın Türkiye’ye gelmelerini sağlamaya yönelik Ar-Ge desteklerinin yaygınlaştırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
2. Bileşen: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
3. Bileşen: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu

1.21. SAĞLIKLI YAŞAM VE HAREKETLİLİK PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Sağlık, herhangi bir hastalık ve güçsüzlük halinin olmaması; beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyi olma durumudur. Sağlıklı yaşam için tedavi edici, sakatlığı ve salgın hastalıkları önleyici sağlık hizmetlerinin yanında bulaşıcı olmayan hastalıklarla ve bu hastalıkların risk faktörleriyle mücadele önem arz etmektedir. Sağlıklı ve kaliteli yaşam bireylerin refah ve mutluluğunu artırmada temel bir unsurdur.

Bu programla sağlıksız beslenme, hareketsiz yaşam, tütün kullanımı, alkol ve madde bağımlılığıyla mücadele ile gıda güvenliğinin, koruyucu sağlık hizmetlerinin ve ruh sağlığının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

ii. Program Hedefleri

- Bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklı ölüm oranının azaltılması
- 19 yaş ve üstü obez nüfus oranının yüzde 24'e indirilmesi
- 15 yaş ve üzeri nüfusta yeterli fiziksel aktivite yapanların oranının yüzde 62'ye çıkarılması (yaşa standardize)
- Erişkinler (15 yaş ve üstü) arasında her gün tütün mamûlü kullanma oranının yüzde 19'a düşürülmesi
- 5 yaş altı çocuklarda bodurluk oranının yüzde 7,5'e indirilmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklı ölüm oranı
- Obez nüfus oranı
- 15 yaş ve üzeri nüfusta yetersiz fiziksel aktivite yapanların oranı
- Erişkinler (15 yaş ve üstü) arasında her gün tütün mamûlü kullanma oranı
- 5 Yaş altı çocuklarda bodurluk yüzdesi

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Gıda Güvenilirliğinin Artırılması

- Sağlık ve hijyen koşulları dikkate alınarak güvenilir gıda üretim ve tüketimi için toplumun bilimsel verilere dayalı olarak bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi
- Gıda ve yem kontrol hizmetlerinin etkinliğinin artırılması, mevzuatın uluslararası gelişmeler dikkate alınarak sürekli güncellenmesi
- Gıda denetim ve kontrol altyapısının geliştirilmesi
- Güvenilir gıda üretim ve tüketimi için gıda etiketleme, izlenebilirlik ve ürün takip sisteminin geliştirilmesi

2. Bileşen: Sağlıklı ve Dengeli Beslenme Düzeyinin Artırılması

- Başta obezite ve kronik hastalık riski olan çocuklar olmak üzere sağlıklı beslenme ve fiziksel aktiviteyi teşvik eden faaliyetlerin düzenlenmesi
- Toplumda sağlıklı ve dengeli beslenme amacıyla bilinçlendirme ve davranış değişikliği programlarının geliştirilmesi

- Obezite ve kronik hastalık riski olan bireylerin takibi için izlem ve tedavi standartlarının geliştirilmesi
- Gıda güvenilirliği ve besin kalitesinin artırılması ile şeker, yağ ve tuz içeriğinin azaltılmasına yönelik sektörler arası eşgüdüm ve işbirliğinin güçlendirilmesi

3. Bileşen: Tütün Kullanımı ile Alkol ve Madde Bağımlılığının Azaltılması

- Tütün kullanımı ile alkol ve madde bağımlılığıyla mücadele kapsamında programlar ve kampanyalar düzenlenmesiyle denetimlerin etkinleştirilmesi
- Tütün kullanımıyla ilgili kapalı mekân yasaklarının etkin bir şekilde uygulanması

4. Bileşen: Kanser, Kalp ve Damar ve Diyabet gibi Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Görülme Sıklığının ve Risk Faktörlerinin Azaltılması

- Bulaşıcı olmayan hastalıklar konusunda eğitim ve kampanyalar düzenlenmesi, izlem ve yönetim için sürveyans sisteminin kurulması
- Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik eğitim ve araştırma kapasitesinin artırılması

5. Bileşen: Ruh Sağlığı Hizmetlerinin Geliştirilmesi

- Bireylerin ruh sağlığını geliştirmeye yönelik programların oluşturulması
- Toplum temelli ruh sağlığı merkezlerinin nitelik ve niceliğinin iyileştirilmesi
- İntihar girişimlerinin önlenmesi için farkındalık oluşturacak eğitim ve destek programlarının düzenlenmesi

6. Bileşen: Spor Yapma Alışkanlığının ve Hareketliliğin Teşviki

- Yaşam mekânlarının spor yapmayı ve hareketliliği sağlayacak şekilde tasarlanması
- Kamuya ait spor tesislerinin etkin kullanımının sağlanması ve herkesin kullanımına açılması
- Spor alanlarının, parkların, yürüyüş ve bisiklet parkurlarının geliştirilmesi
- Toplumda spor yapma kültür ve bilincinin geliştirilmesi
- Okullarda yapılan sportif etkinliklerin çeşitlendirilerek artırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Sağlık Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
2. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
3. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
4. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
5. Bileşen: Sağlık Bakanlığı
6. Bileşen: Gençlik ve Spor Bakanlığı

1.22. AİLENİN VE DİNAMİK NÜFUS YAPISININ KORUNMASI PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Göç ve kentleşme, kültürel değerlerdeki aşınma, bireyselleşmenin artması, aile eğitimindeki eksiklikler, yeni iletişim teknolojileri gibi nedenlerle, aile üyeleri arasındaki iletişim azalmış, boşanmalar artmış, tek ebeveynli ailelerin oranı yükselmiş ve aile kurumu zayıflamaya başlamıştır. Nüfusun yaş yapısındaki değişimler sonucunda gelecekte aktif olmayan nüfusun payının artması, doğurganlık hızının azalmasıyla da yaşlı nüfusun payının yükselmesi riski bulunmaktadır.

Bu programla, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesini desteklemek üzere dinamik nüfus yapısının korunması, aile kurumunun güçlendirilmesi ve böylece sosyal refah ve sosyal sermayenin artırılması amaçlanmaktadır.

Program kapsamında aile refahının korunması, evlilik öncesi eğitim ve aile danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması, genç nüfusun yarattığı demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması öngörülmektedir.

ii. Program Hedefleri

- Aile refahının korunması ve aile kurumunun güçlendirilmesi
- Kuşaklar arası dayanışmanın güçlendirilmesi
- İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması
- Toplam doğurganlık hızının artırılması
- Nüfusa ilişkin kayıt sistemlerinin geliştirilmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Boşanma oranı
- Evlenme oranı
- Aile danışmanlığı hizmetinden yararlanan kişi sayısı
- Evlilik öncesi eğitimlerden yararlanan kişi sayısı
- Toplam doğurganlık hızı
- Çalışan kadınlarda toplam doğurganlık hızı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Aileye Yönelik Hizmetlerin Geliştirilmesi

- Evlilik öncesi eğitim ve aile eğitimi danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması
- Göçle şehre gelen ailelerin şehir yaşamına uyumlarının hızlandırılması
- Aile içi şiddet ve istismarın önlenmesi, kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların azaltılmasına yönelik hizmetlerin geliştirilmesi
- Tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik mekanizmaların geliştirilmesi

2. Bileşen: Aile Refahının ve Nesiller Arası Dayanışmanın Artırılması

- Ailelere sürdürülebilir tüketim alışkanlığının kazandırılması
- Sosyal hizmet ve yardımların diğer kamu hizmetleriyle koordineli, aile odaklı olarak etkin bir şekilde yürütülmesi
- Nesiller arası dayanışmanın güçlendirilerek sosyal ve kültürel değerlerin aktarılmasının sağlanması

3. Bileşen: Dinamik Nüfus Yapısının Korunması

- Aile ve iş hayatının uyumunun güçlendirilmesi
- Kaliteli, hesaplı ve kolay erişilebilir kreş ve okul öncesi eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması
- Eğitim müfredatı, yazılı ve görsel yayınlar ile STK'ların ilgili faaliyetlerinin desteklenmesi yoluyla aile dostu kültürel ortamın geliştirilmesi
- Sağlık alanında çocuk dostu doğum koşulları ve uygulamalarının geliştirilmesi
- Yerel yönetimlerin şehirlerde çocuk dostu güvenli ortamları geliştirerek yaygınlaştırması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar:

Genel Koordinatör: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
2. Bileşen: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
3. Bileşen: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

1.23. YERELDE KURUMSAL KAPASİTENİN GÜÇLENDİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Yerel düzeydeki teknik ve beşeri kapasite eksikliği, yerel hizmetlerin kalite ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Son düzenlemelerle yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarının genişlemesi ve özellikle büyükşehir belediyesi sayısının artması ve görev alanlarının kırsal alanları da içerecek şekilde genişlemesi, başta yeni kurulan büyükşehir belediyelerinde olmak üzere yerel kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacını artırmaktadır.

Yerel ve bölgesel politikaların belirlenmesinde kamu, özel sektör ve STK'ların ortak fikir ve çözüm üretmelerinin amaçlandığı yönetim mekanizmalarının ağırlığı giderek artmaktadır. Ancak teknik, idari ve mali kısıtlar nedeniyle bir yandan yerel kurumların söz konusu yapılarla ilgisi ve katılım düzeyleri yetersiz kalmakta, diğer yandan yerel sorun ve önceliklerin merkezi kurumların politikalarına yansıtılması güçleşmektedir.

Programın amacı, önceliklerin isabetli belirlenmesi, uygulamada kalitenin ve kaynak kullanımında verimliliğin artırılması ve kalkınma çabalarının güçlendirilmesi için yerel düzeyde kurumsal kapasitenin, katılımcılığın ve yönetişimin geliştirilmesidir.

Programın hedef kitle; merkezi idarelerin taşra teşkilatları, büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere mahalli idareler, üniversiteler, meslek kuruluşları ve STK'lardır.

ii. Program Hedefleri

- Yerel hizmet sunumunda verimliliğin artırılması
- Hedef grubundaki idare ve kuruluşların insan kaynakları yönetimi strateji ve uygulamalarının güçlendirilmesi
- Hedef grubundaki idare ve kuruluşların proje yönetimi kapasitelerinin artırılması
- Yerel düzeyde politika oluşturma ve uygulama süreçlerine meslek örgütleri de dâhil olmak üzere STK'ların ve üniversitelerin katkısının artırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Beşeri kaynak stratejisi uygulayan il ve büyükşehir belediyesi sayısı
- Kapasite geliştirme programları uygulanan büyükşehir belediyesi sayısı
- Taşra teşkilatında çalışan örgün üniversite mezunu oranı
- Kent konseyleri ve kalkınma kurullarına katılan STK ve üniversite temsilcilerinin sayısı
- Üniversitelerin, mahalli idarelerin, meslek kuruluşlarının, odaların ve STK'ların mali destek aldıkları proje sayısı
- Kalkınma ajanslarının sunduğu kapasite geliştirme desteklerinin miktarı
- Yerel hizmetlerden memnuniyet oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Mahalli İdarelerin Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi

- Başta büyükşehir belediyelerinin olmak üzere yerel hizmet standartlarının belirlenmesi ve bunlara uyum sağlanması

- Büyükşehir belediyelerinin artan görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmelerini sağlayacak farklı planlama, örgütlenme ve hizmet sunum modellerinin geliştirilmesi
- Başta yeni kurulanlar olmak üzere büyükşehir belediyelerinin yeni görev alanları ve kırsal kesime hizmet sunumu öncelikli idari, teknik ve beşeri kapasitelerinin geliştirilmesi
- Başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idarelerin mali yönetim kapasitesinin ve öz gelirlerinin artırılması

2. Bileşen: Yerelde Kapasite, Yönetişim ve Katılımcılığın Geliştirilmesi

- Merkezi idarenin taşra teşkilatının ve mahalli idarelerin yeterli sayı ve nitelikte personele sahip olmalarının desteklenmesi, beşeri kaynak yönetiminin güçlendirilmesi
- Başta mahalli idareler olmak üzere yerel düzeydeki kurumların teknolojik altyapılarının geliştirilmesi
- STK'lar, üniversiteler ve diğer kuruluşların proje yönetimi, mali yönetim ve idari becerilerinin artırılması, kurumsal yönetim ilkelerinin işler kılınması
- Meslek kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların yerel kalkınma süreçlerine katkılarının artırılması
- Yerel yönetim mekanizmalarının daha etkin işletilmesi, gerekli durumlarda yenilerinin tesisi
- Sivil ve mesleki örgütlülüğün artırılması

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Kalkınma Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: İçişleri Başkanlığı
2. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı

1.24. REKABETÇİLİĞİ VE SOSYAL UYUMU GELİŞTİREN KENTSEL DÖNÜŞÜM PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Türkiye nüfusunun yüzde 72,3'ü şehirlerde yaşamaktadır. Hızlı şehirleşme ve imarsız yapılaşma şehirlerde ekonomik ve sosyal problemlere sebep olmuş, yaşam kalitesini düşürmüştür. Altyapı, çevre ve güvenlik gibi alanlara ilişkin problemler işgücü ve üretim maliyetlerini artırarak şehirlerimizin rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

Programın amacı, şehirlerimizin ekonomik, sosyal ve fiziki dezavantajlarını azaltarak rekabet gücünü ve yaşam kalitesini artırmaktır. Bu doğrultuda yapılacak harcama ve yatırımlar, makroekonomik dengeler ve kamu finansmanı ile uyumlu şekilde planlanarak hayata geçirilecektir.

Program kapsamında, kentsel dönüşümün yerli ve yenilikçi üretimi destekleyecek şekilde uygulanması, afet riskine duyarlı standart dışı yapılaşmanın ıslahı, şehirlerimizin iş ve yaşam koşulları açısından cazibesinin artırılması, büyükşehirlerde sosyal uyumun güçlendirilmesi, tarihi ve kültürel değer taşıyan şehir merkezlerinin dönüşümle canlandırılması ve konut sahipliğinin artırılması öngörülmektedir.

ii. Program Hedefleri

- Alana göre farklılaşan yeni kentsel dönüşüm modellerinin geliştirilmesi
- Kentsel dönüşümün doğurduğu değer artışlarından kamuya kaynak sağlanması
- Yeni ürün ve teknolojilerin geliştirilmesi
- Konut üretiminde orta ve alt gelir gruplarına odaklanan modellerin geliştirilmesi
- Planlamada ve proje uygulamasında sosyal boyutun güçlendirilmesi
- Büyükşehirlerde sosyal uyumun kolaylaştırılması

iii. Performans Göstergeleri

- Dönüşümü sağlanacak toplam alan
- Özel sektör tarafından geliştirilen kentsel dönüşüm proje sayısı
- İnşaat sektöründe alınan yeni patent sayısı
- Yapı malzemesi konusunda üniversitelerde yürütülen Ar-Ge projesi sayısı
- Orta ve alt gelir gruplarının konut sahipliği oranı
- Kişi başına düşen park ve yeşil alan miktarı
- Sosyal ve kültürel merkez sayısı
- Sosyal uyum çalışmalarındaki yararlanıcı sayısı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Şehirlerin Rekabet Gücünün ve Yaşanabilirlik Seviyesinin Artırılması

- OSB ve KSS'ler başta olmak üzere, üretim ve ticaret mekânları için daha etkin yer seçimi; bu mekânların etkin kullanımı ile altyapılarının yenilenmesi, geliştirilmesi veya taşınması
- Şehir merkezlerinin ve tarihi ve kültürel değere sahip alanların ihyası
- Rezerv yapı alanlarının belirlenmesinde mekânsal ve sosyal uyumun artırılması

- Altyapı yatırımlarındaki darboğazların dönüşüm projeleriyle azaltılması
- Dinlenme alanlarının kalitesinin ve sayısının artırılması

2. Bileşen: Kentsel Dönüşümde Yerli ve Yenilikçi Üretimin Teşvik Edilmesi

- İleri malzemelerin, akıllı bina teknolojilerinin, dayanıklılığı geliştiren uygulama araçlarının ve yüksek teknik özelliklere sahip inşaat makinalarının yurtiçinde geliştirilmesinin ve üretilmesinin teşvik edilmesi
- Tedariklerde yerli üretimden azami düzeyde faydalanılması

3. Bileşen: Kentsel Dönüşümün Finansmanının Kolaylaştırılması

- Projelerin finansmanında dönüşüm kaynaklı değer artışlarından kamunun daha fazla pay alması
- Dönüşüm projelerinin finansmanında yeni finansal araçların geliştirilmesi
- Finansmanın kolaylaştırılması için değer artışının yüksek ve düşük olduğu alanlar arasında çapraz finansmana imkân sağlayacak bir sistem oluşturulması

4. Bileşen: Konut Sahipliğinin Artırılması

- Altyapısı hazır arsa üretiminin hızlandırılması
- Temel konut sahipliği için uzun vadeli konut finansman sisteminin etkinliğinin artırılması
- Sosyal konut uygulamalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması

5. Bileşen: Büyükşehirlerde Sosyal Sorunların Yoğunlaştığı Alanlarda Uyumun Güçlendirilmesi

- Yoğun göç almış, mekân kalitesi düşük, işsizlik, eğitim ve yoksulluk sorunlarının yoğunlaştığı alanların belirlenmesi ve detaylı analiz edilmesi
- Söz konusu alanlarda fiziki yenileme yapılması ve kamu hizmetlerinde etkinlik ve kalitenin artırılması
- Aktif işgücü programlarıyla hedef kesimin istihdam edilebilirliğinin artırılması
- Mahalli idarelerde sosyal uyum çalışmalarına yönelik kapasitenin geliştirilmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
2. Bileşen: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
3. Bileşen: Kalkınma Bakanlığı
4. Bileşen: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
5. Bileşen: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

1.25. KALKINMA İÇİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ ALTYAPISININ GELİŞTİRİLMESİ PROGRAMI

i. Programın Amacı ve Kapsamı

Türkiye'nin uzun vadeli kalkınma perspektifi uluslararası işbirliği boyutuyla birlikte değerlendirilmek durumundadır. Bu kapsamda kalkınma işbirliği, Türkiye'nin kalkınma alanında sahip olduğu bilgi, tecrübe ve imkânların paydaş ülkelerin hizmetine sunulmasıdır.

Programın amacı, kalkınma işbirliği politikasının stratejik bir çerçeveye kavuşturulması, kalkınma işbirliğine yönelik mali, beşeri ve kurumsal kapasite ile hukuki altyapının güçlendirilmesi, kalkınma işbirliği imkânlarının Türkiye ve paydaş ülkelerin toplumsal refahının yükseltilmesine yönelik kullanılması, uluslararası işbirliğine dönük farkındalığın artırılması ve Türkiye ile paydaş ülkeler arasında kültürel işbirliğinin güçlendirilmesidir.

ii. Program Hedefleri

- Türkiye'nin uluslararası işbirliği altyapısının hukuki ve stratejik çerçevesinin geliştirilmesi
- Kamu kurumlarında, özel sektör ve STK'larda uluslararası işbirliği alanında kurumsal ve beşeri kapasitenin geliştirilmesi
- Ulusal ve uluslararası kamuoyunun farkındalığının artırılması
- Türkiye'nin uluslararası kalkınma işbirliği kuruluşları için bölgesel merkez haline gelmesi

iii. Performans Göstergeleri

- Mevzuat ve temel politika belgelerinin yayınlanması
- Uluslararası farkındalığa yönelik uygulanan eğitim programı ve etkinlik sayısı
- Yurtdışı misyonlarda yerel dil bilen ve uzmanlık bilgisine sahip çalışan sayısı
- Acil ve insani yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü ülke sayısı
- EAGÜ ve dönüşüm sürecindeki ülkelere yönelik eğitim, araştırma ve hareketlilik programlarından yararlanan kişi sayısı
- Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarının GSYH'ya oranı

iv. Program Bileşenleri

1. Bileşen: Hukuki, Kurumsal ve Beşeri Altyapının Güçlendirilmesi

- Kalkınma işbirliği kapasitesinin tespit edilmesi
- Kalkınma İşbirliği Kanunu ve Kalkınma İşbirliği Ulusal Stratejisinin hazırlanmasına dönük çalışmaların tamamlanması
- Kalkınma işbirliği programlarında değerlendirilecek kamu ve kamu dışı insan kaynağının belirlenmesi ve görevlendirilmesinin kolaylaştırılması

2. Bileşen: Uluslararası İşbirliğine Yönelik Eğitim ve Araştırma Faaliyetlerinin Artırılması

- Eğitim kurumlarında küresel algı ve farkındalığın artırılmasına yönelik programların ve faaliyetlerin uygulanması
- EAGÜ ve dönüşüm sürecindeki ülkelere yönelik üniversite ve araştırma kurumlarınca gerçekleştirilen eğitim, araştırma ve hareketlilik faaliyetlerinin desteklenmesi

- Yükseköğretim kurumlarında EAGÜ ile ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecindeki ülkelerden gelecek öğrenci ve akademisyenlere yönelik akademik programlar başlatılması

3. Bileşen: Kamu Kurumlarının Dış İlişkiler Birimlerinin Güçlendirilmesi ve Faaliyetlerinin Etkinleştirilmesi

- Uluslararası ilişkileri koordine eden birimlerdeki insan kaynağının; bölge uzmanlığı, yaygın yabancı dil, yerel dil okuryazarlığı, diplomatik iletişim, müzakere teknikleri ve saha tecrübesi açısından güçlendirilmesi
- Uzman görevlendirme ve hizmet alımı konularında bu birimlerin esnekliğinin artırılması

4. Bileşen: Yurtdışı Misyonların Uzmanlık Kapasitelerinin Güçlendirilmesi

- Yurtdışı misyonlarda ihtiyaç duyulan uzman personele yönelik esnek istihdam biçimlerinin geliştirilmesi
- Yerel dilleri bilen ve uzmanlık bilgisine sahip çalışan sayısının artırılması

5. Bileşen: Acil ve İnsani Yardımların Etkinliğinin Artırılması

- Kriz yaşayan ülkelere dönük acil ve insani yardımların hızlı, etkin, sürdürülebilir ve istikrarın tesisini amaçlayan bir biçimde gerçekleştirilmesi
- Destek talep eden ülkelerde, afet yönetim sistemlerinin geliştirilmesi ve afete hazırlık ve risk azaltmaya yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi

v. Koordinatör ve Sorumlu Kurum/Kuruluşlar

Genel Koordinatör: Kalkınma Bakanlığı

Bileşenlerden Sorumlu Kurum/Kuruluş

1. Bileşen: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
2. Bileşen: Milli Eğitim Bakanlığı
3. Bileşen: Başbakanlık
4. Bileşen: Dışişleri Bakanlığı
5. Bileşen: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı